

**UJEDINJENE
NACIJE**

**Međunarodni sud za krivično gonjenje
lica odgovornih za teška kršenja
međunarodnog humanitarnog prava
počinjena na teritoriji bivše
Jugoslavije od 1991. godine**

Predmet
br.: IT-97-24-A
Datum: 22. mart 2006.
Original: engleski

PRED ŽALBENIM VIJEĆEM

U sastavu: sudija Fausto Pocar, predsjedavajući
sudija Mohamed Shahabuddeen
sudija Mehmet Güney
sudija Andrésia Vaz
sudija Theodor Meron

Sekretar: g. Hans Holthuis

Presuda od: 22. marta 2006.

TUŽILAC

protiv

MILOMIRA STAKIĆA

PRESUDA

Tužilaštvo:

g. Mark J. McKeon
gđa Helen Brady
g. Xavier Tracol
gđa Barbara Goy
gđa Katharina Margetts

Obrana žalioaca:

g. Branko Lukić
g. John Ostojić

I. UVOD	1
II. STANDARD ISPITIVANJA U ŽALBENOM POSTUPKU.....	3
III. TREĆI ŽALBENI OSNOV TUŽIOCA: GRUPA ILI GRUPE KOJE SU PO NAVODIMA BILE CILJ GENOCIDA	6
A. NAVOD O GREŠCI PRETRESNOG VIJEĆA U DEFINISANJU CILJANE GRUPE	6
B. NAVOD O GREŠCI PRETRESNOG VIJEĆA U VEZI SA ZAKLJUČKOM O NEPOSTOJANJU CILJANE GRUPE BOSANSKIH HRVATA	12
C. ZAKLJUČAK	14
IV. PRVI I DRUGI ŽALBENI OSNOV TUŽIOCA: <i>MENS REA</i> GENOCIDA.....	15
A. <i>MENS REA</i> DRUGIH POČINILACA	16
B. NAMJERA DA SE UBIJU SVI MUSLIMANI U PRIJEDORU	16
C. ODNOS MOTIVA I NAMJERE	17
D. ŽIVOTNI USLOVI SRAČUNATI DA DOVEDU DO FIZIČKOG UNIŠTENJA	18
E. ZAKLJUČCI NA OSNOVU ŽALIOČEVIH IZJAVA	19
F. OCJENA CJelokUPNIH DOKAZA OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA.....	20
V. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT I VID ODGOVORNOSTI KOJI JE PRIMIJEILO PRETRESNO VIJEĆE.....	23
A. VID ODGOVORNOSTI KOJI JE PRIMIJENILO PRETRESNO VIJEĆE	23
B. USLOVI ZA UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUHVAAT.....	25
C. PRIMJENA UDRUŽENOG ZLOČINAČKOG PODUHVAATA NA ČINJENIČNE NALAZE.....	26
1. Da li je žalilac učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu?	27
(a) Učesnici navedenog udruženog zločinačkog poduhvata.....	27
(b) Zajednički cilj navedenog udruženog zločinačkog poduhvata	28
(c) Učešće žalioaca u zajedničkom cilju.....	29
2. Da li je žalilac imao namjeru da doprinese ostvarenju zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata?	31
3. Da li žalilac snosi odgovornost na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za određena krivična djela koja ne ulaze u okvir zločinačkog poduhvata?	32
(a) Krivična djela koja izlaze iz okvira zajedničkog cilja.....	33
(b) Zločini su bili prirodna i predvidiva posljedica nastojanja da se u djelo provede zajednički cilj	34
D. KONCEPT <i>DOLUS EVENTUALIS</i> (“GRUBI NEHAT”) U KONTEKSTU UDRUŽENOG ZLOČINAČKOG PODUHVATA	36
E. ZAKLJUČAK	37
VI. PRVI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: NAVODI O PROŠIRENJU OPTUŽNICE	38
A. ŽALIOČEV “DOGOVOR” S TUŽIOCEM.....	38
B. NAVODI O OSLANJANJU PRETRESNOG VIJEĆA NA “DJELA” KOJA IZLAZE IZ VREMENSKOG OKVIRA OPTUŽNICE.....	40
1. Da li su “djela” iz perioda koji je prethodio, kao i “djela” iz perioda koji je uslijedio nakon predmetnog vremena Optužnice predstavljala pravno relevantne činjenice koje je trebalo navesti u Optužnici?	42
(a) “Djela” koja su prethodila predmetnom vremenu Optužnice	42
(b) “Djela” koja su uslijedila nakon predmetnog vremena Optužnice	43
2. Da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na dokaze koji izlaze iz okvira Optužnice?.....	44
C. DA LI JE PRETRESNO VIJEĆE SPRIJEČILO ŽALIOCA DA OSPORI “DJELA” VAN VREMENSKOG OKVIRA OPTUŽNICE?	47

D. NAVOD O KOMANDNOM STATUSU ŽALIOCA KAO OTEŽAVAJUĆA OKOLNOST	48
VII. DRUGI I TREĆI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: NAVODI O KRŠENJIMA PRAVA NA PRAVIČNO SUDENJE I O NEOSTVARENJU PRAVDE	51
A. NAVODI O KRŠENJIMA ŽALIOČEVOG PRAVA NA PRAVIČNO SUDENJE.....	51
1. Odbijanje žaliočevog zahtjeva za dovođenje vještaka i prihvatanje vještačenja.....	51
(a) Vještak grafolog	54
(b) Vještak za policiju.....	55
(c) Vještak za ustavno pravo.....	56
(d) Demograf	57
(e) Vještak u svrhu pobijanja svjedoka Vulliamyja.....	58
(f) Imenovanje Nicolasa Sebirea za vještaka	60
(g) Psihijatar ili kriminolog	61
2. Navod o kršenjima pravila 68 od strane tužioca	61
3. Odbijanje pokušaja žalioca da u spis uvrsti dokaze po pravilu 92bis.....	64
4. Navod o nepropisnom prihvatanju dokaza tužioca po pravilu 92bis.....	66
5. Upozorenja svjedocima odbrane po pravilu 91	68
6. Prihvatanje “nepouzdanih i nevjerodostojnih” dokaza	69
(a) “Nepouzđani” dokazi	69
(b) Dokazi u vezi s Miloradom Stakićem	70
(c) Dokazi u vezi sa žaliočevim bijegom iz Prijedora	70
B. NAVOD DA JE PRETRESNO VIJEĆE IZVUKLO NEDOPUSTIVE ZAKLJUČKE I TIME DOVELO DO NEOSTVARENJA PRAVDE	71
1. Argumenti strana u postupku	71
2. Diskusija	73
(a) Postojanje zajedničkog cilja i žaliočevo učešće u njemu	74
(b) Žaliočeva svijest o počinjenim krivičnim djelima	76
(i) Tačka 5: ubistvo	76
(ii) Tačka 4: istrebljenje.....	80
(c) Zaključak	81
VIII. ČETVRTI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: PRIMJENA ČLANA 5 STATUTA OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA	82
A. ZAKLJUČAK PRETRESNOG VIJEĆA DA JE NAVODNI NAPAD BIO “RASPROSTRANJEN” I “SISTEMATSKI”	82
B. ISTREBLJENJE KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	84
1. Da li je potrebno znanje o “opsežnoj zamisli kolektivnog ubistva”?	86
2. Da li je potrebna namjera da se ubije veliki broj ljudi?	87
3. Da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je razmatralo dokaze u vezi <i>mens rea</i> za djelo istrebljenja?	87
C. DEPORTACIJA KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	88
1. Argumenti strana u postupku	88
2. Diskusija	91
(a) Obilježja krivičnog djela deportacije	91
(i) Prisilni karakter raseljavanja.....	92
(ii) Premještanje preko granice.....	94
(iii) Da li mora postojati namjera da se žrtve deportacije trajno rasele?	99
(iv) Zaključak	100
(b) Da li je Pretresno vijeće pogriješilo u analizi činjenica u vezi s deportacijom.....	101
(c) Učinak pogreške Pretresnog vijeća na žaliočeve osude	101
(i) Pristup Pretresnog vijeća prisilnom premještanju.....	101
(ii) Primjena ispravnih pravnih definicija deportacije i prisilnog premještanja na činjenice	103
D. PROGONI KAO ZLOČIN PROTIV ČOVJEČNOSTI	105

IX PETI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: PRIMJENA ČLANA 3 STATUTA OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA	110
X. ŽALIOČEV SEDMI I TUŽIOČEV ČETVRTI ŽALBENI OSNOV: KUMULATIVNE OSUDE	114
A. ARGUMENTI STRANA U POSTUPKU	114
1. Žalba tužioca	114
2. Žalba žalioca	115
B. DISKUSIJA	115
1. Primjena testa za kumulativne osude	117
(a) Ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i progoni	117
(b) Deportacija i progoni	117
(c) Druga nehumana djela (prisilno premještanje) i progoni	118
(d) Istrebljivanje i progoni	118
2. Učinak pogrešno primijenjenog prava	119
XI. ŠESTI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: ODMJERAVANJE KAZNE.....	120
A. NAVODI O NEPROFESIONALNOM PONAŠANJU TUŽIOCA	120
B. NAVODNI PROPUST DA SE SASLUŠA VJEŠTAK KRIMINOLOG ILI PSIHIJATAR	121
C. NAVOD DA SE DOŽIVOTNA KAZNA IZRIČE SAMO ZA NAJTEŽA KRIVIČNA DJELA.....	121
D. NAČELO PROPORCIONALNOSTI I PRAKSA ODMJERAVANJA KAZNE	122
NA MEĐUNARODNOM SUDU I NA MKSR-U	122
E. NAVOD DA JE KAZNA IZREČENA ZATO ŠTO JE ŽALIOCU KRIVICA UTVRĐENA NA OSNOVU POVEZANOSTI S DRUGIMA	125
F. DA LI JE PRETRESNO VIJEĆE IZREKLO NAJMANJU KAZNU	126
G. NAVODI O KRŠENJU ZABRANE OKRUTNOG, NEHUMANOG I PONIŽAVAJUĆEG KAŽNJAVANJA	128
H. NAVODI O PROPUSTU DA SE RAZMOTRI PRAKSA ODMJERAVANJA KAZNI NA SUDOVIMA BIVŠE JUGOSLAVIJE	128
I. DA LI JE PRETRESNO VIJEĆE POGRIJEŠILO KADA SE OSLONILO ISKLJUČIVO NA NAČELA PREVENCIJE I RETRIBUCIJE	129
J. DA LI JE PRETRESNO VIJEĆE PROPUSTILO DA PRIDA ODGOVARAJUĆU TEŽINU DOKAZIMA U VEZI S OLAKŠAVAJUĆIM OKOLNOSTIMA.....	131
K. OTEŽAVAJUĆI FAKTORI	133
1. Žaliočev položaj nadređenog	133
2. Da li je planiranje i naređivanje krivičnog djela deportacije otežavajući faktor	134
3. Žaliočeva profesija.....	134
4. Da li je žalilac bio nespreman pomoći pojedincima u nevolji	136
5. “Duga faza pripremanja i planiranja”	137
6. Privredni kriminal	138
L. NAVOD O PROPUSTU DA SE PREDOČE MATERIJALI U VEZI SA SAPOČINIČIMA	139
M. ZAKLJUČAK	140
XII. DISPOZITIV	141
XIII. DJELIMIČNO PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE SHAHABUDDEENA.....	144
A. MOŽE LI ŽALBENO VIJEĆE, U SLUČAJEVIMA KADA ISPRAVLJA NEKI PRAVNI STANDARD, UTVRDITI DA LI JE I SAMO VAN RAZUMNE SUMNJE UVJERENO U ODREĐENI ČINJENIČNI ZAKLJUČAK PRETRESNOG VIJEĆA	144
B. DA LI SE GRUPE KOJE SU ZAŠTIĆENE PROTIV GENOCIDA MOGU NEGATIVNO DEFINISATI	145
C. DA LI PRISILNO RASELJAVANJE PREKO LINIJE FRONTA PREDSTAVLJA DEPORTACIJU I, AKO JE TAKO, DA LI TO VAŽI ZA RASELJAVANJE PREKO LINIJA FRONTA KOJE SE STALNO MIJENJAJU... ..	149
1. Uvodna razmatranja	149
2. Okvir za ovo mišljenje	150

3. “Deportacija” u međunarodnom običajnom pravu nije ograničena na prelazak granice ..	150
4. Čak i da je međunarodno običajno pravo uvijek koristilo pojam “deportacija” u vezi s prelaskom neke granice, taj pojam se razumno mogao primijeniti i na liniju fronta	154
5. Čak i ako međunarodno običajno pravo ograničava korištenje pojma “deportacija” na prelazak preko granice, pitanje u ovom predmetu je drugo pitanje, a ono glasi u kom smislu je Savjet bezbjednosti koristio ovaj pojam u članu 5(d) Statuta	157
(a) Ključno pitanje	157
(b) Pojam “deportacija”, u svom uobičajenom značenju, može se proširiti tako da obuhvata prisilno raseljavanje civila preko linije fronta	158
(c) Naglasak Savjeta bezbjednosti na potrebi da se zaustave svi oblici etničkog čišćenja	159
(d) Opšti cilj Savjeta bezbjednosti	160
(e) Prelazak linije fronta ne može se na zadovoljavajući način krivično goniti kao “druga nehumana djela”	161
6. Ako “deportacija” uključuje prisilno premještanje preko linije fronta, bilo je dopustivo da Pretresno vijeće govori o "linijama fronta" koje se stalno mijenjaju	163
7. Stav da se deportacija odnosi za liniju fronta ne kosi se s načelom <i>nullum crimen sine lege</i>	164
8. Stav da se “deportacija” odnosi na liniju fronta tačno odražava suštinu međunarodnog običajnog prava	165
9. Zaključci o deportaciji	167

XIV. PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE GÜNEYA U VEZI S KUMULATIVNIM OSUDAMA

169

XV. ZAJEDNIČKO IZDVOJENO MIŠLJENJE SUDIJA VAZA I MERON

172

XVI. PRILOG A: ISTORIJAT POSTUPKA

173

1. Istorijat prvostepenog postupka	173
2. Dostavljanje najava žalbe	173
3. Sastav Žalbenog vijeća	174
4. Dostavljanje žalbenih podnesaka	175
(a) Stakićeva žalba	175
(b) Tužiočeva žalba	177
5. Podnesci po pravilu 115 Pravilnika	178
6. Drugi podnesci u vezi s dokazima	180
7. Pretres	180
8. Statusne konferencije	180

XVII. PRILOG B: GLOSAR

181

A. SPISAK ODLUKA MEĐUNARODNOG SUDA I DRUGIH ODLUKA	181
1. Međunarodni sud	181
2. MKSR	184
3. Odluke u vezi sa zločinima počinjenim tokom Drugog svjetskog rata	185
4. Druge odluke	186
(a) Predmeti vođeni na nacionalnim sudovima	186
B. SPISAK OSTALIH PRAVNIH IZVORA	186
1. Knjige, publikacije i zbirke	186
2. Rječnici	186
3. Drugi pravni izvori	186
C. SPISAK SKRAĆENICA, AKRONIMA I KRATKIH IZRAZA	188

I. UVOD

1. Žalbeno vijeće Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991. (dalje u tekstu: Međunarodni sud) rješava po dvije žalbe¹ uložene na pismenu presudu koju je 31. jula 2003. izreklo Pretresno vijeće II u predmetu *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-T (dalje u tekstu: Prvostepena presuda).

2. Milomir Stakić (dalje u tekstu: žalilac) rođen je 19. januara 1962. u opštini Prijedor, koja se nalazi u dijelu Bosne i Hercegovine danas poznatom pod nazivom Republika Srpska.² Po profesiji je ljekar, no u razdoblju koje je prethodilo višestranačkim izborima 1990. u Bosni i Hercegovini počeo se aktivno baviti politikom.³ U novembru 1990., kao član Srpske demokratske stranke (dalje u tekstu: SDS), izabran je u Skupštinu opštine Prijedor, čiji je potpredsjednik postao u januaru 1991.⁴ U septembru 1991. izabran je za potpredsjednika Opštinskog odbora SDS-a, a u januaru 1992. za predsjednika samoproglashene Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor.⁵

3. Dana 29. i 30. aprila 1992. SDS je organizovao, po riječima Pretresnog vijeća, puč u Prijedoru, o kojem će se dalje u tekstu govoriti kao o “preuzimanju vlasti”⁶. Tokom burnih mjeseci koji su uslijedili žalilac je postao vršilac dužnosti predsjednika Skupštine opštine, da bi potom preuzeo funkciju predsjednika Kriznog štaba opštine Prijedor (kasnije preimenovanog u “Ratno predsjedništvo”), koji je osnovan u maju 1992. i koji je preuzeo sve dužnosti Skupštine opštine s obrazloženjem da se regija nalazi u vanrednom stanju.⁷ Stakić je ostao na tim funkcijama do januara 1993., kada je razriješen dužnosti predsjednika Skupštine opštine, nakon čega se vratio svojoj profesiji ljekara.⁸

4. Optužnica od 27. marta 2001. žalioca tereti za saučesništvo u genocidu za vrijeme dok je bio na položaju predsjednika Kriznog štaba Skupštine opštine Prijedor.⁹ Optužnica je doživjela izmjene, te je glavni pretres započeo na osnovu optužnice koja žalioca tereti za genocid, saučesništvo u

¹ Stakićeva najava o žalbi, 1. septembar 2003.; Najava žalbe tužioca, 1. septembar 2003.

² Prvostepena presuda, par. 1.

³ Prvostepena presuda, par. 3-4.

⁴ Prvostepena presuda, par. 5, 336.

⁵ Prvostepena presuda, par. 336.

⁶ Prvostepena presuda, par. 67-84.

⁷ Prvostepena presuda, par. 88-101, 336.

⁸ Prvostepena presuda, par. 7.

⁹ Optužnica, 27. mart 2001.

genocidu, istrebljenje, ubistvo kao zločin protiv čovječnosti, ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja, progone, deportaciju i druga nehumana djela (prisilno premještanje).¹⁰

5. Prvostepena presuda izrečena je 31. jula 2003. Pretresno vijeće je utvrdilo da žalilac nije kriv za zločin genocida (tačka 1), saučesništva u genocidu (tačka 2) i druga nehumana djela (prisilno premještanje) kao zločin protiv čovječnosti (tačka 8).¹¹ Pretresno vijeće je žalioocu utvrdilo krivicu za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti (tačka 4); ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačka 5); te progone kao zločin protiv čovječnosti (tačka 6), uključujući i krivična djela ubistva kao zločin protiv čovječnosti (tačka 3) i deportaciju kao zločin protiv čovječnosti (tačka 7).¹² Žalioocu je izrečena kazna doživotnog zatvora.¹³ Na tu odluku žalili su se i žalilac¹⁴ i Tužilaštvo (dalje u tekstu: tužilac).¹⁵

6. Žalbeno vijeće je 4. 5. i 6. oktobra 2005. saslušalo usmenu argumentaciju po žalbama. Nakon što je razmotrilo pismene i usmene argumente žaliooca i tužiooca, Žalbeno vijeće ovim donosi svoju Presudu.

¹⁰ Četvrta izmijenjena optužnica, dostavljena 11. aprila 2002. (od 10. aprila 2002.) (dalje u tekstu: Optužnica).

¹¹ Prvostepena presuda, Dispozitiv.

¹² Prvostepena presuda, Dispozitiv.

¹³ Prvostepena presuda, Dispozitiv.

¹⁴ Stakićev žalbeni podnesak, 8. mart 2004.

¹⁵ Žalbeni podnesak tužiooca, 17. novembar 2003.

II. STANDARD ISPITIVANJA U ŽALBENOM POSTUPKU

7. U žalbenom postupku strane svoju argumentaciju moraju ograničiti na greške u primjeni prava koje obesnažuju odluke Pretresnog vijeća i na greške u utvrđivanju činjeničnog stanja zbog kojih je došlo do neostvarenja pravde u okviru člana 25 Statuta. Te kriterijume su čvrsto uspostavila Žalbena vijeća MKSJ-a,¹⁶ i MKSR-a.¹⁷ U izuzetnim slučajevima Žalbena vijeće će saslušati i žalbe u kojima strana u postupku iznosi neko pravno pitanje koje ne bi dovelo do poništenja presude, no od opšteg je značaja za praksu Međunarodnog suda.¹⁸

8. Strana u postupku koja navodi da je učinjena greška u primjeni prava mora tu grešku identifikovati, iznijeti argumente u prilog svojoj tvrdnji i objasniti na koji način ta greška obesnažuje odluku. Navod o grešci u primjeni prava za koji nema izgleda da će promijeniti ishod odluke može se na toj osnovi odbaciti.¹⁹ Međutim, i u slučaju kad argumenti nisu dovoljni da strana dokaže svoje tvrdnje o grešci, Žalbena vijeće i na osnovu drugih razloga može zaključiti da uistinu postoji greška u primjeni prava.²⁰

9. Žalbena vijeće ispituje pravne zaključke pretresnog vijeća kako bi utvrdilo da li su ispravni.²¹ Ako utvrdi da je pretresno vijeće u prvostepenoj presudi napravilo grešku u primjeni prava primijenivši pogrešan pravni standard, Žalbena vijeće će formulirati ispravan pravni standard i s njim u skladu preispitati odgovarajuće činjenične zaključke pretresnog vijeća.²² Na taj način Žalbena vijeće neće samo ispraviti pravnu grešku, nego – ako je to potrebno – ispravan pravni standard primijeniti na dokaze u spisu prvostepenog postupka i utvrditi da li se i samo van razumne sumnje uvjerilo u činjenični zaključak koji odbrana osporava prije nego što taj zaključak potvrdi u presudi po žalbi.²³ Žalbena vijeće neće cijeli spis prvostepenog postupka preispitivati *de novo*; ono “će prilikom odlučivanja u načelu uzimati u obzir samo ... dokaze koje Pretresno vijeće pominje u tekstu presude ili u za taj dio teksta vezanim fusnotama; dokaze koji su sadržani u spisu

¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 14, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 4-12; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 35-48; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 29; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 434-435; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 34-40; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 64.

¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 5; Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 15; Drugostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 178; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 177, 320. U Statutu MKSR-a odgovarajuća odredba je sadržana u članu 24.

¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 22; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 247.

¹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 16, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 10.

²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 6.; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 26. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Semanza*, par. 7; Drugostepenu presudu u predmetu *Kambanda*, par. 98.

²¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 10.

²² Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 15.

²³ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 17; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 17. Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 15.

prvostepenog postupka i na koje su se strane pozvale; te dodatne dokaze prihvaćene u žalbenom postupku”.²⁴

10. Kada u žalbenom postupku bude razmatralo navode odbrane o greškama u utvrđivanju činjeničnog stanja, Žalbeno vijeće će utvrditi da li bi ijedan razuman presuditelj o činjenicama mogao doći do zaključka o krivici van razumne sumnje.²⁵ Utvrđujući da li je zaključak Pretresnog vijeća razuman, Žalbeno vijeće “neće olako zadirati u činjenične nalaze nekog pretresnog vijeća”.²⁶ Žalbeno vijeće podsjeća u smislu opšteg načela na pristup koji je usvojilo Žalbeno vijeće u predmetu *Kupreškić* i u presudi navelo sljedeće:

U skladu s jurisprudencijom Međunarodnog suda, zadatak saslušanja, ocjenjivanja i odmjeravanja težine dokaza koji se izvode na suđenju pripada prvenstveno pretresnom vijeću. Stoga se Žalbeno vijeće prema činjeničnom stanju koje je utvrdilo pretresno vijeće mora odnositi s određenom dozom uvažavanja. Žalbeno vijeće umjesto nalaza pretresnog vijeća donijeti svoj nalaz samo ako dokaze na koje se pozvalo pretresno vijeće ne bi prihvatio nijedan razuman presuditelj o činjenicama ili ako su dokazi ocijenjeni “potpuno pogrešno”.²⁷

11. U žalbenom postupku strana ne može naprosto ponavljati argumente koji se nisu pokazali uspješni na suđenju, osim kada ne može pokazati da je neprihvatanjem tih argumenata pretresno vijeće napravilo grešku koja opravdava intervenciju Žalbenog vijeća.²⁸ Argumente strane u postupku koji nisu takvi da bi mogli dovesti do poništenja ili preinačenja osporene odluke Žalbeno vijeće može odmah odbaciti i njihov meritum se ne mora razmatrati.²⁹

12. Kako bi Žalbeno vijeće moglo da ocijeni argumente strane u postupku koja se žali, od nje se očekuje da predoči precizne podatke o odgovarajućim stranicama transkripta ili paragrafima prvostepene presude na koju se iznosi prigovor.³⁰ Nadalje, “Žalbeno vijeće neće detaljno razmatrati

²⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 13.

²⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 18; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 435; Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37; Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 63; Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 64.

²⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 37, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 64. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 19; Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 11; Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 63; Drugostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 18.

²⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 19, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 30. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 19, fusnota 11; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 17-18.

²⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 6, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 9. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 18.

²⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 6, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 9; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 18.

³⁰ Uputstvo o formalnim uslovima za podnošenje žalbe na presudu (IT/201) od 7. marta 2002., par. 4(b). Vidi takođe: Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 11; Drugostepenu presudu u predmetu *Kajelijeli*, par. 7; Drugostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 10; Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 19; Drugostepenu presudu u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 137.

argumente koji su nerazumljivi, protivrječni ili neodređeni, ili ako imaju druge formalne ili očigledne nedostatke.”³¹

13. Valja podsjetiti da Žalbeno vijeće po vlastitom nahođenju bira argumente koji po njegovom sudu zaslužuju detaljno pismeno obrazloženje.³² Osim toga, Žalbeno vijeće može bez detaljnog obrazloženja odbaciti argumente za koje je očigledno da su neosnovani.³³

³¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 7, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 43, 48; Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 10.

³² Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 47; Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 8.

³³ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 8, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 12; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 48; Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 11; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 19.

III. TREĆI ŽALBENI OSNOV TUŽIOCA: GRUPA ILI GRUPE KOJE SU PO NAVODIMA BILE CILJ GENOCIDA

14. Pretresno vijeće je žalioocu izreklo oslobađajuću presudu za genocid, zaključivši da tužilac nije izveo dovoljno dokaza da bi pokazao kako je “kao cilj bila izdvojena i zajednica bosanskih Hrvata”.³⁴ Pretresno vijeće je takođe konstatovalo da, iako je tužilac dokazao da je “u opštini Prijedor postojao opsežni obrazac zlodjela protiv [bosanskih] Muslimana”,³⁵ iz dokaza ne slijedi van razumne sumnje da je žalilac imao namjeru da muslimansku zajednicu uništi djelimično ili u cijelosti.³⁶ U svom trećem žalbenom osnovu tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava tako što je posebno razmatralo da li je žalilac kriv za genocid nad Muslimanima, a posebno nad Hrvatima, umjesto da je grupu za koju je optužba tvrdila da je bila cilj djela definisalo kao “nesrbe”. Alternativno, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je konstatovalo da zajednica bosanskih Hrvata nije bila izdvojena kao cilj djela koja čine *actus reus* genocida.

15. U prvom i drugom žalbenom osnovu tužilac osporava zaključak Pretresnog vijeća da žalilac nije imao *dolus specialis* nužan za genocid. Budući da pitanje definisanja zajednice za koju se tvrdi da je bila ciljana grupa logički prethodi pitanjima o žaliočevoj *mens rea*, Žalbeno vijeće će prvo razmotriti tužiočev treći žalbeni osnov. Nakon toga će se Žalbeno vijeće osvrnuti i na argumente tužioca u vezi sa žaliočevom *mens rea*.

A. Navod o grešci Pretresnog vijeća u definisanju cilijane grupe

16. Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće, utvrđujući da li je žalilac počinio genocid, pogrešno primjenilo pravo time što ciljanu grupu nije definisalo kao sve nesrbe u opštini Prijedor, nego je od tužioca zatražilo da zločin genocida dokaže posebno za bosanske Hrvate, a posebno za bosanske Muslimane.³⁷ U nastavku, tužilac izjavljuje da Pretresno vijeće nije dalo pravnu osnovu za svoje izričito odbijanje “negativnog pristupa” za koji se odlučilo Pretresno vijeće u predmetu *Jelisić*,³⁸ pristupa koji se – po mišljenju tužioca – uvriježio više od bilo kog drugog u praksi Međunarodnog suda i MKSR-a.³⁹ Tužilac smatra da je pristup primijenjen u predmetu *Jelisić* potkrijepljen odlukama u prvostepenim presudama u predmetima *Krstić* i *Rutaganda*, ističući da te presude sadrže formulacije iz kojih slijedi da cilijane grupe valja definisati subjektivno, to jest u odnosu na

³⁴ Prvostepena presuda, par. 545.

³⁵ Prvostepena presuda, par. 546.

³⁶ Prvostepena presuda, par. 553.

³⁷ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.3-4.10.

³⁸ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 71.

³⁹ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.3-4.4.

način na koji je grupu doživljavao navodni počinitelj.⁴⁰ Tužilac dodaje da iz Završnog izvještaja Komisije eksperata osnovane u skladu s Rezolucijom 780 Savjeta bezbjednosti – komisije koja je ispitala navode o zločinima u bivšoj Jugoslaviji prije osnivanja Međunarodnog suda – slijedi da bi se ciljane grupe mogle definisati prema tome koje nacionalne, etničke, rasne ili vjerske karakteristike određeni pojedinci ne posjeduju.⁴¹ Tužilac nadalje tvrdi da zahtjev da se “dokazuje posebno postojanje i muslimanske i hrvatske ciljane grupe ne odgovara realitetu sukoba takve prirode, odnosno načinu na koji se oni manifestuju u praksi, kao ni činjenicama ovog predmeta”, te da takav zahtjev “nema uporište ni u jednom pravnom izvoru”.⁴²

17. Žalilac odgovara da bi prihvatanje “negativnog pristupa” proširilo definiciju genocida, čime bi se oslabio “značaj ... primarnih historijskih primjera” tog zločina.⁴³ Žalilac dodaje da se i Rezolucijom 96(I) (1946) Generalne skupštine UN-a – koja je pozvala na donošenje konvencije kojom će se izričito zabraniti genocid – kao i preambulom Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida objašnjava da zločin genocida podrazumijeva “negiranje prava na postojanje cijelih ljudskih grupa”.⁴⁴ Štaviše, žalilac primjećuje da se u predmetu *Akayesu* Pretresno vijeće MKSR-a pozvalo na *travaux préparatoires* za Konvenciju o genocidu zaključivši da, ako ne postoji namjera da se uništi zaštićena grupa, nijedno djelo ne može predstavljati genocid bez obzira na to koliko je okrutno.⁴⁵ U svakom slučaju, tvrdi žalilac, budući da on nije imao specifičnu namjeru neophodnu za počinjenje genocida, pitanje da li se ciljane grupe mogu definisati u negativnom smislu u ovom predmetu nije relevantno.⁴⁶

18. Kao prvo, Žalbeno vijeće odbacuje žaliočev argument da nije potrebno osvrnuti se na pitanje da li se ciljane grupe mogu definisati u negativnom smislu. Budući da se o dokazima u vezi s namjerom da se uništi može zaključivati na osnovu žaliočevih postupaka ili izjava u odnosu na ciljane grupu, nemoguće je sa sigurnošću utvrditi da li je žalilac imao nužnu namjeru da uništi ako dotična grupa nije definisana.

19. Pretresno vijeće je smatralo da “u slučaju da je objekt više od jedne grupe [koja je cilj diskriminatornih napada za koje se navodi da predstavljaju genocid], nije dovoljno grupu definisati

⁴⁰ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.7-4.8, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 557; Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 56.

⁴¹ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.6, gdje se citira Izvještaj Komisije eksperata, par. 96.

⁴² Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.9.

⁴³ Stakićev podnesak respondenta, par. 167-169.

⁴⁴ Stakićev podnesak respondenta, par. 169.

⁴⁵ Stakićev podnesak respondenta, par. 170, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 519, gdje se citira službeni zapisnik sa 72. sjednice (1948) Šestog odbora Generalne skupštine UN-a, str. 87, /UN GAOR 6th Committee/ izjava predstavnika Brazila: “[...] Za genocid je karakterističan faktor posebne namjere da se uništi neka grupa. Ako taj faktor ne postoji, bez obzira na stepen okrutnosti nekog krivičnog djela i neovisno od toga koliko je djelo eventualno slično djelima opisanim u konvenciji, to djelo se ipak ne može nazvati genocidom.”

u opštim crtama kao, na primjer., ‘nesrbe’⁴⁷. Vijeće je bilo mišljenja da elemente genocida valja razmatrati u odnosu na svaku konkretnu grupu posebno – u ovom slučaju u odnosu na bosanske Muslimane i bosanske Hrvate.⁴⁸ Tim svojim stanovištem Pretresno vijeće se bez objašnjenja udaljilo od “negativnog pristupa” koji je primijenilo Pretresno vijeće u predmetu *Jelisić*, odnosno od pristupa koji se sastoji od “identifikovanja pojedinaca kao osoba koje ne pripadaju onoj grupi za koju počinio zločin smatraju da joj pripadaju i koja za njih ima određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske karakteristike.⁴⁹ Stoga, svi na ovaj način odbačeni pojedinci bi, na osnovu isključenja, činili izdvojenu grupu”.⁵⁰ Pretresno vijeće u predmetu *Jelisić* je konstatovalo da je takav pristup “u skladu sa ciljem i svrhom Konvencije [o genocidu]”, kao i s Izvještajem Komisije eksperata. Nakon odluke Pretresnog vijeća u ovom predmetu, Pretresno vijeće u predmetu *Brđanin* takođe je bez objašnjenja odbacilo pristup iz predmeta *Jelisić*.⁵¹ Žalbeno vijeće smatra da je od ključne važnosti pitanje da li se grupa koja je cilj genocida može definisati u negativnom smislu.

20. Član 4 Statuta Međunarodnog suda genocid definiše kao neko od djela “počinjeno s namjerom da se u cijelosti ili djelimično uništi neka nacionalna, etnička, rasna ili vjerska grupa *kao takva*”.⁵² Riječi “kao takva” veoma su značajne jer pokazuju da je za djelo nužno postojanje namjere da se uništi skupina ljudi koji imaju određeni grupni identitet. No, ako neko napadne pojedince iz razloga što oni nemaju određenu nacionalnu, etničku, rasnu ili vjersku karakteristiku, onda namjera nije da se unište određene grupe s određenim identitetom kao takve, nego jednostavno da se unište određeni pojedinci zbog toga što ne posjeduju određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske karakteristike.

21. Ovakvo tumačenje člana 4 potkrepljuje i etimologija riječi “genocid”, kao i definicija tog zločina koju daje Raphaël Lemkin, teoretičar koji je prvi formulisao taj termin. Raphaël Lemkin objašnjava da je riječ “genocid” stvorio kombinacijom “starogrčke riječi *genos* (rasa, rod, pleme) i latinskog *cide* (ubijanje)”.⁵³ Tom kombinacijom nastali termin stoga opisuje “uništenje nacije ili neke etničke grupe”.⁵⁴ Raphaël Lemkin dalje elaborira da se genocidom “želi ... označiti koordinirani plan koji se sastoji od raznih postupaka kojima je cilj uništenje samih temelja na kojima se zasniva život nacionalnih grupa”.⁵⁵ “Ciljevi takvog plana”, dodaje Lemkin, “bili bi

⁴⁶ Stakićev podnesak respondententa, par. 152.

⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 512.

⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 512.

⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 71.

⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 512, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 71.

⁵¹ Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 685-686.

⁵² Član 4(2) Statuta (naglasak dodat).

⁵³ Raphaël Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe* (1944.), str. 79.

⁵⁴ Raphaël Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe* (1944.), str. 79.

⁵⁵ Raphaël Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe* (1944.), str. 79.

uništenje političkih i društvenih institucija, kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije i ekonomske egzistencije nacionalnih grupa”.⁵⁶ Štaviše, objašnjava Raphaël Lemkin, genocid i jeste tako teško krivično djelo djelimično i zbog toga što svijet gubi “buduće doprinose” koji bi se “zasnivali na izvornim tradicijama, izvornoj kulturi i ... razvijenoj nacionalnoj psihologiji [uništene grupe]”. Prema tome, genocid je izvorno zamišljen kao uništenje rase, plemena, nacije ili neke druge grupe određenog pozitivnog identiteta, a ne kao uništenje raznih ljudi koji nemaju neki određeni identitet.

22. Istorijat nastanka Konvencije o genocidu, čiji se drugi član doslovno ponavlja u članu 4(2) Statuta Međunarodnog suda, pokazuje da je namjera bila da se u Konvenciju o genocidu ugradi takvo shvatanje termina genocid – shvatanje koje je nespojivo s negativnim definisanjem ciljanih grupa. U Rezoluciji 96(I) Generalne skupštine genocid se definiše kao “uskraćivanje prava na postojanje cijelim ljudskim grupama”.⁵⁷ Članovi Šestog odbora Generalne skupštine, koji su radili na konačnom tekstu Konvencije o genocidu, ponovili su taj stav i jasno su dali do znanja da vodeće države genocid vide kao uništenje “ljudskih grupa”,⁵⁸ a ne samo uništenje pojedinaca zbog toga što imaju, odnosno nemaju, neke nacionalne, etničke, rasne ili vjerske karakteristike. Možda je još značajnije to da članovi Šestog odbora nisu htjeli da u definiciju genocida uvrste uništenje političkih grupa, prihativši tako stav onih država koje su bile za to da Konvencija štiti samo “jasno određene grupe koje se od drugih grupa razlikuju na osnovu nekih utvrđenih”, nepromjenjivih kriterijuma.⁵⁹ S obzirom na to da su negativno definisane grupe one koje nemaju određene karakteristike, definisanje grupa pozivanjem na nepostojanje nekih karakteristika bilo bi u suprotnosti s namjerom tvoraca Konvencije o genocidu.

23. Debate vođene u Šestom odboru o tome da li treba zabraniti “kulturni genocid” takođe pokazuju da članovi odbora nisu zamislili da se ciljane grupe definišu negacijom. Zagovornici koncepta “kulturnog genocida ... tvrdili su da se grupa može eliminisati suzbijanjem [njih] specifičnih karakteristika, kao i fizičkim uništenjem”.⁶⁰ Protivnici tog koncepta, koji su ga smatrali

⁵⁶ Raphaël Lemkin, *Axis Rule in Occupied Europe* (1944.), str. 79.

⁵⁷ Rezolucija Generalne skupštine UN-a 96(I) (1946.).

⁵⁸ Vidi službeni zapisnik 73. sjednice Generalne skupštine UN-a (1948.), str. 91 (izjava predstavnika Sjedinjenih Država) (koji je napomenuo da je genocid “negacija prava na život cijelih ljudskih grupa”); službeni zapisnik 73. sjednice Generalne skupštine UN-a (1948.), str. 92 (izjava predstavnika Ujedinjenog Kraljevstva) (koji je izjavio da bi Konvencija o genocidu trebala zabraniti samo uništenje “ljudskih grupa”); službeni zapisnik 73. sjednice Generalne skupštine UN-a (1948.), str. 96 (izjava predstavnika Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika) (koji je izjavio da je “genocid krivično djelo s ciljem fizičkog uništenja, djelimično ili u cijelosti, tačno određenih grupa”).

⁵⁹ Službeni zapisnik 73. sjednice Generalne skupštine UN-a (1948.), str. 96 (izjava predstavnika Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika); vidi takođe službeni zapisnik 74. sjednice Generalne skupštine UN-a (1948.), str. 99 (izjava predstavnika Irana) (koji je primijetio da se “[...] neke države boje ... uključivanja političkih grupa” i da prednost daju zaštiti samo “grupa, kojima je neizbježno pripadati”); službeni zapisnik 74. sjednice Generalne skupštine UN-a (1948.), str. 105 (izjava predstavnika Saveza Sovjetskih Socijalističkih Republika) (koji je izjavio da je sovjetski stav da “kriterijum mora biti objektivan”).

⁶⁰ Izvještaj *Whitaker*, par. 32.

nedovoljno definisanim, uspjeli su u tome da Konvencija ostane usredsređena na fizičko uništenje grupa.⁶¹ No, i sama činjenica da se tako nešto razmatralo pokazuje da su autori Konvencije ciljane grupe vidjeli kao grupe specifičnih karakteristika po kojima se one razlikuju od ostalih. Kao što je već objašnjeno, za razliku od pozitivno definisanih grupa, negativno definisane grupe nemaju jedinstvene karakteristike koje ih razlikuju od ostalih i koje bi mogle biti uništene.

24. Od usvajanja Konvencije o genocidu stručnjaci i dalje raspravljaju o mogućnosti zabrane “kulturnog genocida”.⁶² Pored toga, ističući sintagmu “kao takve” u Konvenciji o genocidu učestalo ponavljaju da je suština genocida uništenje grupa, a ne pojedinaca.⁶³ To bi značilo da se način na koji se shvataju odredbe Konvencije o genocidu u vezi sa ciljanim grupama nije bitno promjenio. Štaviše, napominjući da su pripadnici Šestog odbora smatrali da “bi genocid trebalo generalno smatrati zločinom počinjenim nad grupom pojedinaca koji trajno posjeduju određene zajedničke karakteristike”,⁶⁴ Studija Ekonomsko-socijalnog savjeta UN-a iz 1978. o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida sugerije da se Konvencijom o genocidu štiti, na primjer, grupa koja se sastoji od “osoba zajedničkog nacionalnog porijekla”⁶⁵ ili “bilo koja vjerska zajednica okupljena oko jedinstvenog duhovnog ideala”.⁶⁶ Dakle, i mnogo godina nakon usvajanja Konvencije vodeći komentatori govore da genocid podrazumijeva uništavanje jedinstvenih, pozitivno definisanih grupa s konkretnim identitetima.

25. Tužilac iznosi argumente u vezi s tim da u sudskoj praksi postoji potvrda subjektivnog definisanja ciljane grupe. Žalbeno vijeće smatra da se ti argumenti zasnivaju na pogrešnim premisama, i to iz dva razloga. Prvo, suprotno tvrdnjama tužioca, prvostepene presude u predmetima *Krstić* i *Rutaganda* ne navode na zaključak da se ciljane grupe mogu definisati samo subjektivno, na osnovu načina na koji počinilac stigmatizira žrtve. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* konstatuje se samo da se “stigmatiziranje ... od strane izvršilaca zločina” može koristiti kao “kriterijum” prilikom definisanja ciljanih grupa, a ne da stigmatizacija može biti jedini kriterijum. Isto tako, iako je Pretresno vijeće u predmetu *Rutaganda* konstatovalo da su nacionalni, etnički, rasni i vjerski identitet u velikoj mjeri subjektivni koncepti, čime se hoće reći da djela mogu predstavljati genocid ako počinilac žrtvu vidi kao nekog ko pripada ciljanoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi, Vijeće je takođe bilo mišljenja da “sama subjektivna definicija nije

⁶¹ Izvještaj *Whitaker*, par. 32.

⁶² Vidi npr. Izvještaj *Whitaker*, par. 33.

⁶³ Vidi Izvještaj *KMP-a* o svojoj 43. sjednici, str. 102 (gdje se navodi da je jedno od obilježja genocida namjera da se “uništi, djelimično ili u cijelosti, jedna od grupa zaštićenih” Konvencijom o genocidu); Izvještaj *KMP-a* o 48. sjednici, str. 88 (gdje se navodi da je za genocid nužna namjera da se “uništi grupa, a ne tek jedan ili više pojedinaca koji su sticajem okolnosti pripadnici određene grupe”).

⁶⁴ 1978 ECOSOC Genocide Study /Studija Ekonomsko-socijalnog savjeta UN-a o genocidu/, par. 56.

⁶⁵ 1978 ECOSOC Genocide Study, par. 59.

dovoljna da se odredi grupa kao žrtva zličina, što je predviđeno Konvencijom o genocidu”.⁶⁷ I druga pretresna vijeća MKSR-a su zaključila da se ciljane grupe ne mogu definisati samo subjektivno.⁶⁸

26. Drugo, Žalbeno vijeće primjećuje da to da li grupa jeste ili nije subjektivno definisana nije relevantno za pitanje da li je grupa definisana na pozitivan ili negativan način, a to je pitanje koje je sada pred ovim Vijećem. Prema tome, kada je ciljana grupa definisana na negativan način (na primjer, kao nesrbi), nevažno je da li je sastav grupe identifikovan na osnovu objektivnih kriterijuma ili kombinacije objektivnih i subjektivnih kriterijuma budući da takva grupa neće biti zaštićena Konvencijom o genocidu.

27. Tužilac citira samo jedan izvor koji stvarno sugerše prihvatljivost “negativnog pristupa” - Izvještaj komisije eksperata. U relevantnom dijelu teksta kaže se:

Ukoliko se radi o nekoliko grupa žrtava ili o više od jedne grupe žrtava, a svaka grupa kao takva uživa zaštitu, s obzirom na duh i svrhu Konvencije moguće je sagledati sve grupe žrtava kao veći entitet. To je slučaj ako, na primjer, postoje dokazi da grupa A želi uništiti, u cjelini ili djelimično, grupe B, C i D, ili sve one koji ne pripadaju nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi A. U izvjesnom smislu, grupa A je definisala pluralističku ne-A grupu koristeći se nacionalnim, etničkim, rasnim i vjerskim kriterijima. Čini se relevantnim analizirati sudbinu ne-A grupe na sličan način kao u slučaju da se radi o homogenoj ne-A grupi.⁶⁹

Pozivanje na izjavu Komisije eksperata u prilog isključivo negativnog pristupa nije uvjerljivo. Žalbeno vijeće smatra da Komisija, kada kaže da “svaka grupa kao takva uživa zaštitu”, zapravo potvrđuje da će biti potrebno dokazati kako je svaka pojedinačna grupa koja je dio ukupne grupe sama po sebi pozitivno definisana ciljana grupa u smislu Konvencije. Tek tada je moguće više od jedne zaštićene grupe okupiti u jednu veću ‘negativnu’ grupu u smislu zaštićenosti po članu 4 Statuta. U tom slučaju bilo bi netačno reći da je veća grupa zapravo definisana samo na osnovu negativnog pristupa.

28. Žalbeno vijeće s tim u skladu konstatuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da se obilježja genocida moraju razmotriti odvojeno u odnosu na bosanske Muslimane i bosanske Hrvate. Tužiočevo osporavanje tog zaključka Pretresnog vijeća odbacuje se.

⁶⁶ 1978 ECOSOC Genocide Study, par. 78, gdje se citira Antonio Planzer, *Le crime de génocide /Zločin genocida/* (teza) (St. Gallen, F. Schwald A.G.) (1956.), str. 98).

⁶⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 56-57.

⁶⁸ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Musema*, par. 162, Prvostepeno vijeće je izjavilo da “samo subjektivna definicija nije dovoljna”. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Semanza*, par. 317, Pretresno vijeće je bilo mišljenja da “zaključak da li se grupa” može definisati kao ciljana grupa “valja ocijeniti ... na osnovu *objektivnih* karakteristika njenog društvenog ili istorijskog konteksta, kao i na osnovu njene *subjektivne* percepcije od strane počilaca” (naglasak u originalu). U Prvostepenoj presudi u predmetu *Bagilishema*, par. 65, Pretresno vijeće je još eksplicitnije napomenulo da koncept nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe “valja ocijeniti u svjetlu konkretnog političkog, društvenog, istorijskog i kulturnog konteksta”, te da pripadnost “ciljanoj grupi mora biti objektivna karakteristika društva koje je posrijedi”.

⁶⁹ Izvještaj Komisije eksperata, par. 96.

B. Navod o grešci Pretresnog vijeća u vezi sa zaključkom o nepostojanju ciljane grupe bosanskih Hrvata

29. Alternativno argumentu o definiciji ciljane grupe, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće napravilo grešku u utvrđivanju činjeničnog stanja kada je konstatovalo da “nema dovoljno dokaza iz kojih bi slijedilo da su bosanski Hrvati bili ciljana grupa”.⁷⁰ U svom objašnjenju tužilac tvrdi da taj zaključak nije u skladu s tačnom tvrdnjom istog Pretresnog vijeća, prema kojoj, “[...] kao što je naglasilo Pretresno vijeće u predmetu *Semanza*, ‘ne postoji broj žrtava koji bi predstavljao prag za utvrđivanje genocida’”.⁷¹ Samo zato što je u Prijedoru bilo relativno malo bosanskih Hrvata, kaže tužilac, ne može se zaključiti da oni nisu bili cilj napada.⁷² Zapravo, tvrdi tužilac, u zaključcima samog Pretresnog vijeća postoji veliki broj dokaza da su vlasti u Prijedoru ciljano napadale bosanske Hrvate kao grupu da bi je uništili.⁷³

30. Tužilac naročito upozorava na proklamovani cilj SDS-a, odnosno “razdvajanje ... od bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata”;⁷⁴ žaliočevo pominjanje Hrvata i Muslimana kao “naših dojučerašnjih prijatelja”, njegova saznanja o tome da se nad njima vrši etničko čišćenje, te njegovu izjavu da “više neće biti pravljena zajedničke države”;⁷⁵ propagandu na Radio Prijedoru protiv “nesrba”;⁷⁶ zaključak Crvenog krsta u Prijedoru da su Hrvati pod pritiskom da napuste ARK;⁷⁷ uklanjanje političara Hrvata iz opštinske vlasti nakon preuzimanja vlasti;⁷⁸ pljačkanje i uništavanje imovine Hrvata i katoličkih crkava;⁷⁹ granatiranje jednog hrvatskog sela i ubijanje 77 bosanskih Hrvata;⁸⁰ onemogućavanje Hrvata da rade;⁸¹ zatočavanje i zlostavljanje Hrvata u zatočeničkim logorima;⁸² te smanjenje broja hrvatskih stanovnika u Prijedoru za gotovo 50%, što se može pripisati žalioču.⁸³

⁷⁰ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.11.

⁷¹ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.12, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 522, Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 316.

⁷² Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.13-4.14.

⁷³ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.15. Uz citiranje zaključaka iz Prvostepene presude, tužilac ističe i Odluku po pravilu 98bis, u kojoj je Pretresno vijeće konstatovalo da je tužilac predložio “opsežne dokaze koji bi razumnog presuditelja o činjenicama mogli dovesti do zaključka da su bosanski Muslimani i bosanski Hrvati ciljano lišavani života kao pripadnici etničkih/nacionalnih grupa”, Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.15, gdje se citira Odluka po pravilu 98bis, par. 31.

⁷⁴ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.19, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 548, 819.

⁷⁵ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.18, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 404, 497, 614, 825.

⁷⁶ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.17, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 52, 105-107.

⁷⁷ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.19, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 320, 691.

⁷⁸ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.17, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 473.

⁷⁹ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.17, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 278, 284-285, 288, 303-304, 809, 811-812.

⁸⁰ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.16, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 269, 653.

⁸¹ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.17, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 307.

⁸² Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.16, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 162, 188, 233, 238, 807, 821.

⁸³ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.21, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 706, 712.

31. Tvrdeći da su i bosanski Hrvati predstavljali ciljanu grupu, tužilac je uz to istaknuo i druge dokaze koje Pretresno vijeće nije citiralo. Konkretno, tvrdi tužilac, u spisu stoji sljedeće: jedna “hrvatska žrtva nađena mrtva na... polju ‘imala je slovo "U" izbrijano na glavi, što je predstavljalo jasnu referencu na hrvatske ustaše”;⁸⁴ jednom Hrvatima kojeg je uhapsila srpska policija rečeno je “Jebem ti majku ustašku. Ubit ćemo sve vas balije i ustaše...”;⁸⁵ nekom hrvatskom zatočeniku u jednom od logora formiranih u opštini Prijedor naređeno je da pokazuje srpski znak s tri prsta dok su ga tukli.⁸⁶ Prema riječima tužioca, “[...] jedini razumni zaključak na osnovu [kombinacije tih dokaza i činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća] jeste da su i bosanski Hrvati predstavljali ciljanu skupinu za uništenje”.⁸⁷

32. Žalilac tvrdi da dokazi ne idu u prilog tvrdnji tužioca da su bosanski Hrvati bili ciljana grupa za genocid. Prema riječima žalioaca, tužilac bi mogao da tvrdi da su Hrvati bili ciljana grupa samo kad bi uslovi za osudu za genocid bili blaži - žalilac navodi da su osude za genocid ispravne samo ako je ubijen velik broj pripadnika velike, priznate grupe (kao što su bosanski Hrvati), što dopušta zaključak da je cilj bila grupa, a da tužilac ovdje ciljanu grupu pokušava definisati uže, kao Hrvate, muškarce i vojne obveznike u opštini Prijedor, a dokazi da su neki od njih ubijeni trebalo bi da znače da je riječ o ciljanoj grupi.⁸⁸ Štaviše, tvrdi žalilac, u spis je ušlo mnogo dokaza da on nikada nije izražavao nikakve etničke predrasude prema bilo kome (pa ni Hrvatima), da su Hrvati ostali na visokim položajima u vojsci bosanskih Srba, da su hrvatske firme i zaposlenici nastavili jednako raditi i nakon preuzimanja vlasti, te da se prema Hrvatima postupalo na isti način kao i prema svim ostalim nacionalnostima i da su imali ista prava kada je bila riječ o pravu na naknade.⁸⁹ Postoje i dokazi da brojni hrvatski gradovi i vjerski objekti nisu bili sistematski napadani ni uništavani.⁹⁰

33. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće konstatovalo da “većina žrtava djela koja potencijalno [predstavljaju *actus reus* genocida prema] Statutu pripada zajednici bosanskih Muslimana”.⁹¹ Potom je, Pretresno vijeće primijetivši da je “u prijedorskoj opštini živio ograničen

⁸⁴ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.20, gdje se citira svjedok M/DP S39 (izjava po pravilu 92bis), ERN 0102-8891 (druga elipsa u originalu). Pretresno vijeće je objasnilo da je nakon okupacije “Kraljevine Jugoslavije 1941. godine, njemački nacistički režim stvorio ‘Nezavisnu Državu Hrvatsku’, na čelu s protivsrpskom ustaškom vladom. U savezu s Njemačkom i Italijom, hrvatski fašisti (ustaše) borili su se protiv srpskih monarhista (četnika) i komunista (Titovih partizana)”. (Prvostepena presuda, par. 23). Pretresno vijeće je naziv “ustaša” navelo kao primjer uvredljivih riječi koji je Radio Prijedor koristio govoreći o nesrbima (Prvostepena presuda, par. 105).

⁸⁵ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.20, gdje se citira svjedok M/DP S39 (izjava po pravilu 92bis), ERN 0102-8893.

⁸⁶ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.20, gdje se citira svjedok M/DP S39 (izjava po pravilu 92bis), ERN 0102-8894.

⁸⁷ Žalbeni podnesak tužioca, par. 4.22.

⁸⁸ Stakićev podnesak respondenta, par. 176-184.

⁸⁹ Stakićev podnesak respondenta, par. 150-156.

⁹⁰ Stakićev podnesak respondenta, par. 157- 159.

⁹¹ Prvostepena presuda, par. 545.

broj Hrvata”, zaključilo da “nije izvedeno dovoljno dokaza o zločinima počinjenim nad Hrvatima na osnovu kojih bi se moglo zaključiti da je kao cilj bila izdvojena i zajednica bosanskih Hrvata”.⁹²

34. Suprotno tvrdnjama tužioca, Pretresno vijeće nije konstatovalo da nema dovoljno dokaza u prilog zaključku da je zajednica bosanskih Hrvata bila izdvojena kao cilj zbog toga što je ta zajednica u prijedorskoj opštini bila malobrojna. Pretresno vijeće je jednostavno primijetilo da je broj bosanskih Hrvata u opštini Prijedor bio ograničen i, neovisno od toga, zaključilo da “dokazi o zločinima počinjenim nad Hrvatima” nisu dovoljni da bi Vijeću omogućili zaključak kako je i ta zajednica bila izdvojena kao cilj.⁹³ Žalbeno vijeće može taj zaključak poništiti samo u slučaju da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo ne zaključiti kako je grupa bosanskih Hrvata bila izdvojena kao cilj.⁹⁴

35. Istina je, što je istaknuo tužilac, da je Pretresno vijeće identifikovalo određeni broj djela nasilja čije su žrtve bili pripadnici grupe bosanskih Hrvata. Hrvati su ubijeni u napadu na selo Briševo, neki hrvatski domovi u prijedorskoj opštini opljačkani su i uništeni, a uništene su i neke katoličke crkve.⁹⁵ Pored toga, Pretresno vijeće je napomenulo da je prijedorski Crveni krst konstatovao da postoje “veliki pritisci za odlazak iz AR Krajine građana muslimanske i *hrvatske* nacionalnosti”.⁹⁶ No, činjenica da su neki Hrvati, neka hrvatska imovina i neki objekti od značaja za Hrvate bili viktimizirani ne navodi nužno na zaključak da su Hrvati bili izdvojeni kao ciljana grupa za djela koja mogu biti *actus reus* genocida. I doista, na kraju izvođenja dokaza tužioca – tvrdi žalilac, što tužilac ne osporava – Pretresno vijeće je konstatovalo da ne postoji dovoljno dokaza da bi ono moglo zaključiti da su određeni hrvatski gradovi bili objekt napada.⁹⁷ S obzirom na ukupne dokaze u vezi s krivičnim djelima počinjenim protiv Hrvata nije bilo nerazumno za Pretresno vijeće da konstatuje kako nije moglo “zaključiti da je kao cilj bila izdvojena i zajednica bosanskih Hrvata”.⁹⁸

C. Zaključak

36. Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo u primjeni prava kada je grupe za koje se tvrdi da su predstavljale ciljane grupe za genocid definisalo kao bosanske Muslimane i bosanske Hrvate a ne kao “nesrbe”, ni kada je konstatovalo da zajednica bosanskih Hrvata nije bila izdvojena kao cilj genocida. Ovaj žalbeni osnov se odbija.

⁹² Prvostepena presuda, par. 545.

⁹³ Prvostepena presuda, par. 545.

⁹⁴ Vidi Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120, 128, 131.

⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 269, 278, 284-285, 288, 303-304, 809, 811-812.

⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 320, 691 (naglasak dodat).

⁹⁷ Stakićev podnesak respondenta, par. 157; Replika tužioca, par. 3.8; vidi takođe Odluku po pravilu 98*bis*, par. 136.

⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 545.

IV. PRVI I DRUGI ŽALBENI OSNOV TUŽIOCA: *MENS REA* GENOCIDA

37. Pretresno vijeće je žalioocu izreklo oslobađajuću presudu za genocid nad bosanskim Muslimanima zato što se “nije uvjerilo da je dr Stakić posjedovao traženi *dolus specialis* za genocid”.⁹⁹ Prema mišljenju Pretresnog vijeća, iako iz dokaza slijedi “da je zajednički cilj članova SDS-a u opštini Prijedor, uključujući i dr Stakića kao predsjednika Skupštine opštine, bio da se formira srpska opština, nema dovoljno dokaza o postojanju namjere da se to učini tako što bi se djelimično uništila muslimanska zajednica”.¹⁰⁰ Tužilac u okviru prvog i drugog žalbenog osnova taj zaključak osporava u šest tačaka. Prvo, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je u obzir uzelo element *mens rea* drugih osoba, - naime neposrednih izvršilaca krivičnih djela u Prijedoru - umjesto da se usredsredi isključivo na stanje svijesti žaliooca. Drugo, tužilac smatra da je Pretresno vijeće na nepropisan način od tužioca zatražilo da dokaže postojanje namjere da se ubiju svi bosanski Muslimani u regiji. Treće, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pobrkalo motiv i namjeru i da je pogrešno zaključilo da žalilac, budući da mu je krajnji motiv bio samo uklanjanje bosanskih Muslimana iz Prijedora, nije imao namjeru da u tu svrhu uništi tu grupu. Četvrto, tužilac navodi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada nije uzelo u obzir namjeru žaliooca da nametne uslove života sračunate da dovedu do fizičkog uništenja. Peto, tužilac tvrdi da Pretresno vijeće nije izvuklo ispravne zaključke iz žaliočevih izjava. I konačno, tužilac smatra da je Pretresno vijeće zanemarilo nekoliko kategorija relevantnih dokaza u vezi s elementom *mens rea* žaliooca ili da im nije pridalo dovoljnu težinu, a jedini razumni zaključak na osnovu cjelokupnih dokaza jeste da je žalilac imao namjeru da djelimično uništi zajednicu bosanskih Muslimana. Žalbeno vijeće osvrnuće se na svaku od ovih tvrdnji.

38. Prije analize navedenih argumenata Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće u svojoj analizi zauzelo stav da se treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata ne može primijeniti na zločin genocida.¹⁰¹ Žalbeno vijeće napominje da je taj stav Žalbeno vijeće kasnije razjasnilo u jednom drugom predmetu, tako da je sada jasno da treća kategorija udruženog zločinačkog poduhvata i zločin genocida jesu kompatibilni.¹⁰² Međutim, Žalbeno vijeće neće razmatrati da li je Pretresno vijeće trebalo žalioocu utvrditi krivicu za genocid na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata budući da je tužilac izričito odbio iznijeti argumente u prilog tvrdnji da je Pretresno vijeće to trebalo učiniti.¹⁰³

⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 553.

¹⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 553.

¹⁰¹ Prvostepena presuda, par. 530, 558.

¹⁰² Vidi Odluku po interlokutornoj žalbi u predmetu *Brđanin*, par. 9-10.

¹⁰³ Replika tužioca, par. 1.10.

A. Mens rea drugih počinilaca

39. U paragrafu 555 Prvostepene presude Pretresno vijeće kaže sljedeće:

Pretresno vijeće je razmotrilo pitanje da li je iko drugi na horizontalnoj razini u okviru struktura u opštini Prijedor posjedovao *dolus specialis* za genocid ubijanjem pripadnika muslimanske zajednice, no Vijeće je zaključilo da za to ne postoje jaki dokazi. Simo Drljača, načelnik prijedorske Stanice javne bezbjednosti, nedvojbeno je igrao važnu ulogu u uspostavljanju i vođenju logora, i na osnovu dokaza o njemu može se stvoriti slika teške, pa čak i surove osobe, no Pretresno vijeće nije uvjeren da je Drljača Krizni štab uvukao u genocidnu kampanju.

Tužilac tvrdi da se ovdje fokus na neispravan način okreće prema stanju svijesti drugih počinilaca umjesto da je usredsređen samo na žalioca.¹⁰⁴

40. Međutim, iz konteksta je jasno da Pretresno vijeće nigdje nije sugerisalo da je prisustvo genocidne namjere kod drugih preduslov da bi se žalioocu utvrdila krivica za genocid. Vijeće je samo razmotrilo da li očigledno postojanje namjere kod drugih – na primjer drugih pripadnika Kriznog štaba – može poslužiti kao posredan dokaz o namjerama žalioca kada je pristao da s tim drugima krene u provođenje kažnjivih planova. Pretresno vijeće je uz to razmatralo i neposredne dokaze o stanju svijesti žalioca, uključujući njegove izjave, i konstatovalo da ti dokazi nisu dovoljni da bi se na osnovu njih utvrdilo postojanje genocidne namjere.¹⁰⁵ Žalbeno vijeće u takvom pristupu ne vidi ništa pogrešno.

B. Namjera da se ubiju svi Muslimani u Prijedoru

41. U paragrafu 553 Prvostepene presude Pretresno vijeće je konstatovalo da nema dovoljno dokaza o namjeri da se ostvarenje cilja osnivanja srpske opštine postigne “djelimičnim uništavanjem muslimanske zajednice”. U relevantnom dijelu teksta Vijeće navodi sljedeće obrazloženje:

Da je cilj doista bio pobiti sve Muslimane, za njegovo ispunjenje su na raspolaganju stajale potrebne strukture. Pretresno vijeće primjećuje da, iako je registrovano otprilike 23.000 ljudi koji su prošli kroz logor Trnopolje u vrijeme kada je taj logor postojao, kao i kroz druga prigradska naselja,¹⁰⁶ ukupni broj ubijenih u opštini Prijedor vjerovatno nije prešao 3.000.¹⁰⁷

Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je činjenicu da nisu svi Muslimani u prijedorskoj opštini ubijeni prihvatilo kao indiciju da nije postojala namjera da se Muslimani unište kao grupa. Žalilac jednostavno odgovara da Pretresno vijeće nije “kao uslov postavilo da svi pripadnici grupe moraju biti ubijeni” da bi ono moglo da utvrdi postojanje genocidne namjere.

¹⁰⁴ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.119-3.121.

¹⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 553-557.

¹⁰⁶ DP S434.

¹⁰⁷ Ewa Tabeau, T. 8414-8417.

42. Suprotno tvrdnji tužioca, iz paragrafa 553 ne slijedi da je Pretresno vijeće bilo mišljenja da je uslov za genocid postojanje namjere da se ubiju svi pripadnici ciljane grupe. U istom paragrafu Pretresno vijeće je napomenulo da tužilac nije dokazao da je žalilac nastojao “*djelimično* uništiti muslimansku zajednicu”.¹⁰⁸ Tačno je takođe da je Pretresno vijeće konstatovalo i sljedeće: “Da je cilj doista bio pobiti sve Muslimane, za njegovo ispunjenje su na raspolaganju stajale potrebne strukture”.¹⁰⁹ No, Pretresno vijeće je tu činjenicu navelo zato što je ona dokaz da žalilac nije želio zajednicu bosanskih Muslimana uništiti u cijelosti ili *djelimično* – činjenica da je moglo biti ubijeno više bosanskih Muslimana, a nije, upućuje na to da žalilac nije imao *dolus specialis*. Iako je formulacija Pretresnog vijeća mogla biti jasnija, Vijeće nije napravilo nikakvu grešku.

C. Odnos motiva i namjere

43. U paragrafu 553 Prvostepene presude Pretresno vijeće kaže sljedeće:

Iako se Pretresno vijeće osvjedočilo da je zajednički cilj članova SDS-a u opštini Prijedor, uključujući i dr Stakića kao predsjednika Skupštine opštine, bio da se formira srpska opština, nema dovoljno dokaza o postojanju namjere da se to učini tako što bi se djelimično uništila muslimanska zajednica. Pretresno vijeće vjeruje da je cilj bio prije da se eliminiše sve što se doživljavalo kao prijetnja opštem planu, osobito od strane Muslimana, te da se nesrbi prisile na odlazak iz opštine Prijedor. Čini se da je najvažniji interes bio obezbijediti Srbe i zaštititi njihova prava. Kao što je naglasio jedan od članova delegacije Posmatračke misije Evropske zajednice koja je prijedorsku opštinu posjetila krajem augusta 1992., “na osnovu onoga što smo vidjeli može se izvući zaključak da muslimansko stanovništvo nije poželjno i da se sistematski istjeruje svim raspoloživim sredstvima”.¹¹⁰

44. Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće na nepropisan način pomiješalo pitanja motiva i namjere zaključivši da, žaliočev osnovni motiv (uspostavljanje srpske opštine koje se moglo ostvariti pukim raseljavanjem nesrba) nije nužno bio genocidan, pa on nije imao ni genocidnu namjeru.¹¹¹ Žalilac smatra da tužilac ne shvata značaj zaključka Pretresnog vijeća da je on želio eliminisati Muslimane iz Prijedora. Žalilac kaže da je Pretresno vijeće samo konstatovalo da ne raspolaže s dovoljno dokaza da je on htio eliminisati Muslimane iz Prijedora tako što će fizički uništiti muslimansku zajednicu, te stoga nije imao genocidne namjere.¹¹² Prema riječima žaliooca, Pretresno vijeće ispravno razlikuje namjeru da se pripadnici neke grupe rasele od namjere da se ta grupa uništi.¹¹³

45. Tužilac je u pravu kada kaže da jurisprudencija Međunarodnog suda razlikuje motiv od namjere; u predmetima koji se bave genocidom razlog zbog kojeg je optuženi želio uništiti grupu

¹⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 553 (naglasak dodat).

¹⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 553 (naglasak u originalu).

¹¹⁰ DP S166; Charles McLeod, T. 5130, T. 5161-5162.

¹¹¹ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.71-3.77.

¹¹² Stakićev podnesak respondententa, par. 105-111.

¹¹³ Stakićev podnesak respondententa, par. 33-57.

koja je žrtva nema uticaja na krivicu.¹¹⁴ Međutim, Žalbeno vijeće se slaže i sa žaliocem kada on kaže da Pretresno vijeće izričito razlikuje “cilj” operacije – to jest motiv – i metode koje je žalilac imao namjeru da upotrijebi kako bi taj cilj ostvario. Što se tiče ovog posljednjeg, Pretresno vijeće je konstatovalo da “nema dovoljno dokaza o postojanju namjere [da se postigne cilj] tako što bi se djelimično uništila muslimanska zajednica”. Pretresno vijeće je posebno razmatralo da li je žalilac imao namjeru da taj svoj cilj postigne putem specifičnih postupaka, kao što su ubijanje i nametanje nehumanih životnih uslova, što predstavlja genocid. Žalbeno vijeće u takvom pristupu ne vidi grešku.

D. Životni uslovi sračunati da dovedu do fizičkog uništenja

46. U paragrafu 557 Prvostepene presude stoji sljedeće:

Iz istih razloga [koji se navode gore u tekstu u vezi s djelima ubijanja i nanošenja tjelesne ozljede] Pretresno vijeće konstatuje da nije dokazan *dolus specialis* za “smišljeno nametanje pripadnicima grupe životnih uslova sračunatih da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja”. Pretresno vijeće u ovom kontekstu podsjeća da je deportovanje grupe ili dijela grupe nedovoljno ako nije popraćeno metodama čiji je cilj fizičko uništenje grupe.

Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo što se usredsredilo isključivo na djela deportacije. Umjesto toga, tvrdi tužilac, Pretresno vijeće je trebalo razmotriti da li su okrutni uslovi života u zatočeničkim logorima, kao i okrutni uslovi tokom deportacija bili sračunati da dovedu do fizičkog uništenja zajednice bosanskih Muslimana.¹¹⁵

47. Istina je da se Pretresno vijeće nije posebno bavilo pitanjem da li uslovi koji su vladali u zatočeničkim logorima i konvojima za deportaciju predstavljaju dokaz za postojanje namjere da se zajednica uništi nametanjem nepodnošljivih životnih uslova. No, pretresno vijeće ne mora formulisati svaki korak preduzet prilikom analize. Pretresno vijeće se u ovom slučaju, umjesto da se nepotrebno ponavlja, pozvalo na svoju analizu u prethodnim paragrafima u vezi sa stanjem svijesti žalioaca – na primjer, na svoj zaključak da iz žaliočevih javnih izjava slijedi da je njegova namjera bila samo da raseli zajednicu bosanskih Muslimana, a ne da je uništi. Ta analiza je bila isto tako primjenjiva na sve navode o genocidnim djelima, uključujući i nametanje nepodnošljivih uslova života na koje upozorava tužilac.

48. Osim toga, to što Pretresno vijeće u ovom paragrafu pominje deportaciju ne znači da ono smatra kako su *jedini* relevantni “uslovi života” sama djela deportacije. Štaviše, kao što je primijetio i tužilac, činjenični nalazi Pretresnog vijeća na drugim mjestima u Presudi pokazuju da je

¹¹⁴ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Jelisić*, par. 49; Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 269.

¹¹⁵ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.88-3.105.

Vijeće bilo i te kako svjesno dokaza u vezi s užasnim uslovima u logorima i u autobusima kojima su deportacije izvedene.¹¹⁶ Može se pretpostaviti da je Pretresno vijeće te dokaze uzelo u obzir kada je razmatralo pitanje elementa *mens rea*, iako ih ovdje ne pominje konkretno.¹¹⁷ S tim povezan argument tužioca da ti dokazi, uzeti zajedno s drugim dokazima izvedenim na suđenju, nužno navode na zaključak o genocidnoj namjeri biće razmotren dalje u tekstu, u odlomku F.

E. Zaključci na osnovu žaliočevih izjava

49. Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo ocjenjujući žaliočeve izjave. Navodi da je Pretresno vijeće pridalo neodgovarajuću težinu uvredljivim izjavama žalioca, njegovoj upotrebi riječi *čišćenje* kako bi opisao određene vojne operacije, njegovom učešću u propagandnoj kampanji kojom su demonizirani bosanski Muslimani i Hrvati, kao i određenim izjavama koje pokazuju da je znao za navode o genocidu (mada ih je negirao).

50. Žalilac odgovara da je Pretresno vijeće izvuklo razumne zaključke iz njegovih izjava, koje ga nisu navele na zaključak o postojanju genocidne namjere.¹¹⁸ Iz dokaza izvedenih na suđenju vidljivo je da je on u više navrata govorio o svojoj želji da se u Prijedor vrati mir¹¹⁹ i da nije držao nacionalističke ili podjarivačke govore.¹²⁰

51. U paragrafu 554 Prvostepene presude Pretresno vijeće je izjavilo:

Iako je dr Stakić pomagao u sprovođenju intenzivne propagandne kampanje protiv Muslimana, ne postoje dokazi da je dr Stakić osobno koristio jezik mržnje, iz čega bi se mogao izvesti zaključak o *dolus specialis*. Svojim izjavama dr Stakić se nije javno zalagao za ubijanja i, iako se u njima može nazrijeti namjera da se podesi etnički sastav stanovništva u Prijedoru, Pretresno vijeće ne može doći do zaključka o postojanju namjere da se Muslimani unište kao grupa. Takav zaključak se ne može izvesti ni iz primjedbe dr Stakića da su Muslimani u Bosni “nastali vještački”¹²¹ pa ni iz intervjua koji je u januaru 1993. dao njemačkoj televiziji, u kojem je doduše pokazao svoju netolerantnost prema Muslimanima, no u kojem se zalagao za uklanjanje “neprijateljskih” Muslimana iz Prijedora, a ne za fizičku eliminaciju svih Muslimana. Intervju završava sljedećom izjavom: “Svi oni koji su okrvavili ruke neće moći da se vrate. Oni drugi, ako budu htjeli i željeli, ali po završetku rata, moći će da se vrate”.¹²² Namjera da se stanovništvo raseli nije isto što i namjera da se to stanovništvo uništi.

52. Dakle, Pretresno vijeće je očigledno razmotrilo uvredljive i propagandne izjave žalioca i Žalbeno vijeće zaključuje da ih je ono ocijenilo na razuman način. Dokazi koji ukazuju na etničku pristrasnost, koliko god ona bila vrijedna osude, ne dokazuju nužno postojanje genocidne namjere. Istina je, kao što kaže tužilac, da izjave mogu predstavljati dokaz genocidne namjere čak i ako nisu izričit poziv na fizičko uništenje grupe, no izjave nekog počinioca valja razmatrati u njima

¹¹⁶ Vidi Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.99-3.104.

¹¹⁷ Vidi npr. Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana*, par. 397.

¹¹⁸ Stakićev podnesak respondenta, par. 125-149.

¹¹⁹ Vidi Stakićev podnesak respondenta, par. 127(n), 134, 136, 147 (gdje se opisuju dokazi iz kojih slijedi da je žalilac davao pomirljive izjave).

¹²⁰ Stakićev podnesak respondenta, par. 127(b), 127(c), 127(h), 127(i).

¹²¹ DP S187, str. 5; T. 5692.

odgovarajućem kontekstu. U kontekstu događaja nalik onima koji su se zbivali u Prijedoru pogrdne na etničkoj osnovi i pozivi na etničko čišćenje mogli bi se razumno shvatiti kao implicitni pozivi na uništenje grupe.¹²³ No, na Pretresnom vijeću je da iz posrednih dokaza u prvostepenom postupku izvede činjenične zaključke. S obzirom na činjenice u ovom predmetu tužilac nije pokazao da nijedno razumno pretresno vijeće ne bi moglo da ne zaključi kako žaliočeve izjave van razumne sumnje ukazuju na njegovu genocidnu namjeru. Žalbeno vijeće će u narednom odlomku razmotriti implikacije izjava zajedno s ostalim dokazima.

F. Ocjena cjelokupnih dokaza od strane Pretresnog vijeća

53. Pored dosad navedenih pravnih i činjeničnih pogrešaka, tužilac u opštem smislu tvrdi da dokazi u cjelini upućuju na samo jedan razuman zaključak, naime da je žaliočeva genocidna namjera pokazana van razumne sumnje.¹²⁴ Pretresno vijeće nije došlo do tog zaključka tvrdi Tužilac nego je na neispravan način segmentiralo svoju analizu razmatrajući dokaze o elementu *mens rea* odvojeno u vezi s navodima o raznim genocidnim djelima umjesto da uzme u obzir dokaze kao cjelinu. Štaviše, Vijeće je zanemarilo neke od vlastitih činjeničnih nalaza ili im je pridalo preveliku težinu, i to: (1) činjenicu da je žalilac učestvovao u “kampanji s ciljem stvaranje velike Srbije što je podrazumijevalo eliminisanje određenih etničkih/vjerskih grupa iz opštine Prijedor”;¹²⁵ (2) činjenicu da su izvršeni rasprostranjeni i sistematski napadi na muslimansko stanovništvo, koji su obuhvatali “zlodjela”, ubistva, premlaćivanja i destruktivne uslove života;¹²⁶ (3) činjenicu da su određena djela bila usmjerena protiv temelja identiteta bosanskih Muslimana i Hrvata, uključujući uništavanje vjerskih objekata i domova, korištenje pogrđnih i uvredljivih izjava, česta silovanja i seksualna zlostavljanja, proizvoljna otpuštanja s posla, i izdvajanje vođa bosanskih Muslimana i Hrvata koji su ubijani ili ocrnjivani;¹²⁷ kao i (4) činjenicu da je žalilac znao za ta krivična djela, bio za njih krivično odgovoran i s njima u vezi imao diskriminatornu namjeru.¹²⁸

54. Žalilac odgovara da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da ne postoji dovoljno dokaza iz kojih bi nesumnjivo slijedilo da su on ili drugi u Prijedoru imali traženi *dolus specialis*,¹²⁹ te da je Vijeće razmotrilo sve relevantne faktore.¹³⁰ Negirajući da se iz prirode i opsega krivičnih djela počinjenih protiv Muslimana i Hrvata može izvući zaključak o planu ili namjeri da se unište svi

¹²² DP S365-1, str. 4.

¹²³ Žalbeno vijeće se ne slaže s prilično nategnutom tvrdnjom tužioca da žaliočevo negiranje postojanja genocida predstavlja dokaz njegove genocidne namjere. Jednako razuman zaključak Pretresnog vijeća mogao je da bude da takvo negiranje proizlazi iz žaliočeve želje da ne bude neopravdano smatran krivim.

¹²⁴ Žalbeni podnesak tužioca, par. 2.22, 3.11-3.12, 3.69, 3.126.

¹²⁵ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.15

¹²⁶ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.16 (h), (i), 3.18-3.24, 3.47-3.55.

¹²⁷ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.25-3.46.

¹²⁸ Žalbeni podnesak tužioca, par. 3.60-3.67.

¹²⁹ Stakićev podnesak respondenta, par. 20, 30, 79-82.

¹³⁰ Stakićev podnesak respondenta, par. 30.

nesrbi u opštini Prijedor,¹³¹ žalilac napominje da “[...] činjenica da je mnogo ljudi poginulo ne navodi sama po sebi nužno na zaključak o genocidu”¹³² budući da su ta krivična djela bila nasumična, spontana i izolovana.¹³³ U prilog svojoj tvrdnji žalilac navodi vjerske objekte bosanskih Hrvata i bosanskih Muslimana koji su ostali neoštećeni¹³⁴ i dodaje da je tužilac prihvatio da “još najmanje dvanaest [muslimanskih] sela u prijedorskoj opštini” nikada nije bilo napadnuto.¹³⁵ Žalilac navodi da su i drugi dokazi izvedeni na suđenju u suprotnosti s idejom da je postojao plan ili namjera da se u Prijedoru unište nesrbi.¹³⁶

55. Žalbena vijeće slaže se s tužiocem da je segmentirani pristup Pretresnog vijeća učinio nejasnom pravu analizu. Umjesto da odvojeno za svako od genocidnih djela navedenih u članu 4(1)(a), (b) i (c) razmatra da li je žalilac imao namjeru uništiti grupu, Pretresno vijeće je trebalo izričito razmotriti da li svi dokazi, uzeti zajedno, ukazuju na genocidno stanje svijesti počinioca. Međutim, čini se da segmentirani pristup Pretresnog vijeća nije imao nikakav učinak na njegove zaključke. Obrazloženje koje je Vijeće dalo u vezi s članom 4(1)(b) i (c) jednostavno upućuje na analizu stanja svijesti počinioca koju je Vijeće provelo u vezi s djelom iz člana 4(1)(a), u kojoj je zaključilo da u spisu naprosto nema dokaza (uključujući, na primjer, žaliočeve izjave) iz kojih bi nesumnjivo slijedilo da je žalilac želio uništiti muslimansku zajednicu. Moramo pretpostaviti da je Pretresno vijeće donoseći taj zaključak očigledno bilo svjesno svojih činjeničnih nalaza, no smatralo je da oni nisu dovoljni da bi se van razumne sumnje utvrdilo postojanje namjere.

56. Žalbena vijeće ne može konstatovati da je taj zaključak nerazuman. Nema sumnje, Pretresno vijeće je donijelo činjenične zaključke koji se u načelu mogu smatrati dokazom da je žalilac namjeravao djelimično uništiti zajednicu bosanskih Muslimana, uključujući one zaključke na koje upućuje tužilac gore u tekstu. No, kada se tužilac žali na osnovu činjeničnih zaključaka koji mu ne idu u prilog, na njemu je veoma težak teret da u to mora da uvjeri Žalbena vijeće. Žalbena vijeće ne može zaključiti da su dokazi u ovom predmetu tako nedvosmisleni da bi razumno pretresno vijeće bilo *primorano* zaključiti da je namjera utvrđena van razumne sumnje. Naprotiv, dokazi se realno mogu smatrati konzistentnim sa zaključkom koji Pretresno vijeće jeste izvelo, naime da je namjera žalioca bila samo preseljavanje, a ne uništenje zajednice bosanskih Muslimana. On je nesumnjivo bio spreman u tu svrhu upotrijebiti sredstva koja će sigurno za posljedicu imati da neki od pripadnika te zajednice budu ubijeni, a neki izvrgnuti surovim postupcima, i to je nesumnjivo

¹³¹ Stakićev podnesak respondenta, par. 87.

¹³² Stakićev podnesak respondenta, par. 122.

¹³³ Stakićev podnesak respondenta, par. 89-99.

¹³⁴ Stakićev podnesak respondenta, par. 95, gdje se citira Odluka po pravilu 98bis u predmetu *Brđanin*, par. 14.

¹³⁵ Stakićev podnesak respondenta, par. 92.

¹³⁶ Stakićev podnesak respondenta, par. 87(a), (b), (c), (g), (h).

kažnjivo, ali ne nužno i genocidno ponašanje, budući da nema dokaza iz kojih bi van razumne sumnje slijedilo da je on želio uništiti grupu kao takvu. Zaključak Pretresnog vijeća da ti dokazi nisu bili dovoljni razuman je, posebno s obzirom na neke protivdokaze, kao što je izjava žalioca da će se onim bosanskim Muslimanima koji nisu učestvovali u neprijateljstvima dopustiti da se nakon rata vrate u Prijedor.

57. Zbog navedenih razloga tužiočev prvi i drugi žalbeni osnov se odbijaju.

V. UDRUŽENI ZLOČINAČKI PODUH VAT I VID ODGOVORNOSTI KOJI JE PRIMIJENILO PRETRESNO VIJEĆE

A. Vid odgovornosti koji je primijenilo Pretresno vijeće

58. U analizi odgovornosti žalioaca Pretresno vijeće se izričito odlučilo za to da ne razmatra zločinački poduhvat kao vid odgovornosti uprkos činjenici da se tužilac i u Optužnici¹³⁷ i tokom suđenja pozivao upravo na taj vid odgovornosti.¹³⁸ Iako je Pretresno vijeće primilo k znanju zaključke Žalbenog vijeća koje je prihvatilo doktrinu udruženog zločinačkog poduhvata,¹³⁹ Pretresno vijeće je u vezi s tom doktrinom izrazilo određene rezerve¹⁴⁰ i izjavilo da “prije no što prijedemo na razmatranje odgovornosti u smislu pravnog termina ‘udruženog zločinačkog poduhvata’, valjalo bi se nešto izravnije pozabaviti ‘počinjenjem’ u tradicionalnom smislu te riječi”.¹⁴¹ Tako je umjesto udruženog zločinačkog poduhvata Pretresno vijeće primijenilo vid odgovornosti koji je nazvalo “saizvršilaštvo”. Čini se da je pritom riječ o novom vidu odgovornosti u praksi ovog Međunarodnog suda. Pretresno vijeće je objasnilo karakteristike tog vida odgovornosti i potom ga primijenilo opisujući odgovornost žalioaca.¹⁴²

59. Nijedna od strana u postupku nije uložila žalbu na to što je Pretresno vijeće primijenilo upravo taj vid odgovornosti. Međutim, pitanje da li vid odgovornosti koji je razvilo i primijenilo Pretresno vijeće ulazi u okvir jurisdikcije ovog Međunarodnog suda pitanje je od opšteg značaja, što opravdava odluku Žalbenog vijeća da ga razmotri *proprio motu*. Uvođenje novih vidova odgovornosti u praksu Međunarodnog suda može stvoriti određenu nesigurnost, pa čak i zabunu, kod strana u postupcima pred Međunarodnim sudom kada odlučuju na koje pravne norme će se pozivati, kao i kod pretresnih vijeća prilikom primjene normi. Kako bi se takva nesigurnost izbjegla i kako bi se osiguralo da se poštuju vrijednosti kao što su konzistentnost i koherentnost u primjeni prava, Žalbena vijeće mora intervenisati i ocjeniti da li je vid odgovornosti koji je primijenilo Pretresno vijeće konzistentan s praksom ovog Suda. Ako on nije konzistentan, onda Žalbena vijeće mora utvrditi da li činjenični zaključci Pretresnog vijeća idu u prilog odgovornosti žalioaca na osnovu nekog drugog, prihvaćenog vida odgovornosti kao što je udruženi zločinački poduhvat.

¹³⁷ Optužnica, par. 26: “Milimir STAKIĆ je učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu u svojim svojstvima navedenima ... gore. Cilj udruženog zločinačkog poduhvata bilo je trajno nasilno uklanjanje bosansko-muslimanskog i bosansko-hrvatskog stanovništva sa teritorije planirane srpske države, što je uključivalo kampanju progona putem počinjenja zločina navedenih u tačkama 1 do 8 ove Optužnice.” Vidi takođe par. 25, 27–29. Pretresno vijeće je primjetilo da “[...] optužba ... u vezi sa svim tačkama Optužnice tereti sve tri kategorije udruženog zločinačkog poduhvata”, Prvostepena presuda, par. 427.

¹³⁸ Vidi Završni podnesak tužioca, par. 82.

¹³⁹ Prvostepena presuda, par. 431-436.

¹⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 441.

¹⁴¹ Prvostepena presuda, par. 438.

¹⁴² Prvostepena presuda, par. 468-498.

60. U tu svrhu, od strana u postupku je zatraženo da pred Žalbenim vijećem usmeno iznesu svoju argumentaciju na pretresu po žalbi, pri čemu se od njih tražilo, *inter alia*, da odgovore na sljedeće pitanje: “Ako bi se odgovornost optuženog analizirala u smislu udruženog zločinačkog poduhvata, da li bi na osnovu zaključaka Pretresnog vijeća bila ispunjena obilježja udruženog zločinačkog poduhvata?”¹⁴³

61. Žalilac je tvrdio da činjenični zaključci Pretresnog vijeća ne potkrepljuju zaključak o udruženom zločinačkom poduhvatu.¹⁴⁴ Tužilac je izjavio da su dokazi izvedeni na suđenju “dovoljni da podrže osuđujuću presudu na osnovu teze o udruženom zločinačkom poduhvatu”,¹⁴⁵ te da se, osim toga, neki nalazi Pretresnog vijeća lako mogu interpretirati tako da idu u prilog odgovornosti na osnovu teorije o udruženom zločinačkom poduhvatu.¹⁴⁶ Iako je tužilac jasno rekao da se na temelju zaključaka iz prvostepenog postupka može utvrditi odgovornost na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata, izrazio je zabrinutost u vezi sa sljedećim: (1) nijedna strana u postupku nije osporila vid odgovornosti iz Prvostepene presude, tako da će svaki odgovor tokom pretresa biti samo apstraktan; (2) o tom bi pitanju Žalbena vijeće trebalo odlučiti tek nakon što u potpunosti sasluša cjelokupnu argumentaciju strana; (3) Pretresno vijeće nije dokaze analiziralo na osnovu teze o udruženom zločinačkom poduhvatu; i (4) svaka takva analiza zahtijevala bi preispitivanje cijelog spisa.¹⁴⁷

62. Nakon što je pažljivo i iscrpno razmotrilo relevantne dijelove Prvostepene presude, Žalbena vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je odgovornost žalioca analiziralo u okviru “saizvršilaštva”. Taj vid odgovornosti - ovako kako ga je definisalo i primijenilo Pretresno vijeće - nema potvrdu u međunarodnom običajnom pravu kao ni u praksi prihvaćenoj na ovom Sudu, koja je obavezujuća za pretresna vijeća. Nasuprot tome, udruženi zločinački poduhvat je vid odgovornosti “čvrsto ukorijenjen u međunarodnom običajnom pravu”¹⁴⁸ i rutinski se primjenjuje u praksi Međunarodnog suda.¹⁴⁹ Osim toga, udruženi zločinački poduhvat je vid odgovornosti za koji je žalilac optužen u Optužnici i zbog njega je on odgovorao tokom suđenja.¹⁵⁰ S obzirom na te razloge, čini se da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je upotrijebilo vid odgovornosti koji nije

¹⁴³ Nalog za pripremu žalbene rasprave, 26. septembar 2005., par. 5.

¹⁴⁴ ŽT 230-236.

¹⁴⁵ ŽT 302.

¹⁴⁶ ŽT 302, 303, 308, gdje se upućuje na str. 42-66 Završnog podneska tužioca.

¹⁴⁷ ŽT 300-302.

¹⁴⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220.

¹⁴⁹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 79; Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 95; Drugostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 79–134; Odluku po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost – udruženi zločinački poduhvat, par. 20, 43; Drugostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 119; Drugostepenu presudu u predmetu *Krnjelac* par. 29-32; Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 366; Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 220, *Tužilac protiv Radoslava Brđanina i Momira Talića*, predmet br: IT-99-36-PT, Odluku o formi dodatno izmijenjene optužnice i zahtjevu Tužilaštva za izmjenu optužnice, 26. juni 2001., par. 24; Presudu po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 27, 38, 40.

¹⁵⁰ Konačni pretpretresni podnesak tužioca (revidirano u aprilu 2002.), 5. april 2002., par. 3, 4, 13, 20, 21, 82, 98, 125.

valjana pravna norma u okviru nadležnosti ovog Suda. Ovim je obesnažena odluka Pretresnog vijeća u vezi s vidom odgovornosti koji je ono upotrijebilo u Prvostepenoj presudi.

63. Zbog navedenih razloga Žalbeno vijeće konstatuje da odgovarajući dio Prvostepene presude treba zanemariti. Da bi ispravilo ovu grešku, Žalbeno vijeće će na činjenične zaključke Pteresnog vijeća primijeniti ispravno pravo i utvrditi da li oni potvrđuju odgovornost žalioaca za krivična djela za koja je optužen na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata.

B. Uslovi za udruženi zločinački poduhvat

64. U praksi Međunarodnog suda razlikuju se tri kategorije odgovornosti na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata.¹⁵¹ Bez obzira na to o kojoj kategoriji je riječ ili koja se optužba razmatra, da bi se izrekla osuđujuća presuda, nužan je zaključak da je optuženi učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu. Za takav zaključak postoje tri uslova. Prvo, mora postojati više osoba. One ne moraju biti organizovane u nekoj vojnoj, političkoj ili upravnoj strukturi.¹⁵² Drugo, mora postojati zajednički cilj koji predstavlja ili obuhvata počinjenje krivičnog djela predviđenog Statutom.¹⁵³ Nije potrebno da taj cilj prethodno bude dogovoren ili formulisan. On je mogao nastati bez priprema, a zaključak o njegovom postojanju može se izvesti na osnovu činjenica.¹⁵⁴ Treće, nužno je učešće optuženog u zajedničkom cilju.¹⁵⁵ To učešće ne mora obuhvatati počinjenje nekog konkretnog krivičnog djela iz neke od odredbi (na primjer, ubistvo, istrebljivanje, mučenje ili silovanje), nego može biti i u obliku pomaganja ili doprinosa izvršenju zajedničkog cilja.

65. Element *mens rea* koji je nužan za nalaz o krivici razlikuje se u ovisnosti o tome za koju kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata se vezuje odgovornost. Za prvu kategoriju, odnosno odgovornost na osnovu “osnovnog” oblika udruženog zločinačkog poduhvata, mora se pokazati da su optuženi i drugi učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu imali namjeru da se počini predmetno krivično djelo.¹⁵⁶ Za odgovornost na osnovu druge kategorije udruženog zločinačkog poduhvata mora se pokazati da postoji organizovan zločinački sistem – kao što je slučaj s koncentracionim ili zatočeničkim logorima. Mora biti utvrđeno da je optuženi imao lična saznanja o tom sistemu i namjeru da doprinese kažnjivom cilju tog sistema¹⁵⁷ – lično znanje može se dokazivati neposrednim dokazima ili izvođenjem razumnih zaključaka iz položaja vlasti na kojem

¹⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 96-99; vidi takode Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 195-225; Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 83-84.

¹⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

¹⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

¹⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

¹⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 227.

¹⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228.

¹⁵⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 202-203.

je bio optuženi.¹⁵⁸ Odgovornost na osnovu treće ili “proširene” kategorije udruženog zločinačkog poduhvata dopušta da učesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu bude osuđen za određena krivična djela koja su počinili drugi učesnici u udruženom zločinačkom poduhvatu čak i kad su ta krivična djela izašla iz okvira zajedničkog plana poduhvata. Da je optuženi odgovoran na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata može se utvrditi ako je on imao namjeru da doprinese zajedničkom cilju udruženog zločinačkog poduhvata, a počinjeno krivično djelo je bilo prirodna i predvidiva posljedica tog zajedničkog plana.¹⁵⁹ Drugim riječima, odgovornost se može pripisati “ako je, u uslovima tog predmeta, (i) bilo *predvidivo* da će jedan ili drugi pripadnici grupe počiniti takvo krivično djelo i (ii) optuženi je *hotimično pristao na taj rizik*”.¹⁶⁰ Posebno valja pokazati da je upravo optuženi mogao predvidjeti krivično djelo.¹⁶¹

C. Primjena udruženog zločinačkog poduhvata na činjenične nalaze

66. U ovom predmetu u Optužnici nije izričito navedeno na osnovu koje kategorije doktrine udruženog zločinačkog poduhvata se žalilac tereti. No, takva izričita formulacija nije bila nužna budući da iz same Optužnice jasno proizlazi da je namjera tužioca da se osloni na prvu i treću kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata. U paragrafu 26 Optužnice tužilac navodi da je cilj udruženog zločinačkog poduhvata bila kampanju progona koja je obuhvatala krivična djela navedena u tačkama od 1 do 8 Optužnice. U tom paragrafu se jasno tereti za osnovni oblik udruženog zločinačkog poduhvata: krivična djela koja se žalioocu stavljaju na teret obuhvaćena su zajedničkim ciljem. Međutim, u paragrafima 28 i 29 Optužnice tužilac iznosi alternativnu tezu:

Alternativno, optuženi je individualno odgovoran za zločine nabrojane u tačkama 1 do 8 na osnovu toga što su ti zločini bili prirodne i predvidive posljedice ostvarivanja zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata, a **Milomir STAKIĆ** je bio svjestan da su ti zločini moguća posljedica ostvarivanja udruženog zločinačkog poduhvata.¹⁶²

Uprkos tome što je bio svjestan tih mogućih posljedica, **Milomir STAKIĆ** je svjesno i voljno učestvovao u tom udruženom zločinačkom poduhvatu. Na osnovu toga on snosi individualnu krivičnu odgovornost za te zločine po članu 7(1), pored odgovornosti po istom članu za planiranje, podsticanje, naređivanje te pomaganje i podržavanje na druge načine planiranja, pripreme ili izvršenja tih zločina.¹⁶³

Ovi paragrafi su formulisani tako da tačno odgovaraju uslovima iz treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata. Žalbeno vijeće smatra da takav optužni metod ispunjava uslov iznesen u

¹⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228.

¹⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 204.

¹⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 228 (naglasak u originalu). Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 83.

¹⁶¹ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220.

¹⁶² Optužnica, par. 28.

¹⁶³ Optužnica, par. 29.

Drugostepenoj presudi u predmetu *Kvočka* da tužilac u Optužnici mora tačno navesti na koju se kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata namjerava osloniti.¹⁶⁴

67. Žalbena vijeće će stoga prvo razmotriti da li iz činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća slijedi da je žalilac učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu na način koji se iznosi u Optužnici, i pritom će utvrditi koja su krivična djela – prema činjeničnim nalazima Pretresnog vijeća – obuhvaćena zajedničkim ciljem udruženog zločinačkog poduhvata. Žalbena vijeće će potom razmotriti da li činjenični nalazi Pretresnog vijeća pokazuju da žalilac snosi odgovornost na osnovu prve kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za krivična djela obuhvaćena zajedničkim zločinačkim ciljem. Žalbena vijeće će to učiniti tako što će razmotriti da li iz činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća slijedi da su ta krivična djela počinjena i da je žalilac učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu s namjerom da djela budu počinjena. Potom će Žalbena vijeće razmotriti da li se na temelju činjeničnih zaključaka Pretresnog vijeća može zaključiti da žalilac snosi odgovornost na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za krivična djela počinjena van okvira zajedničkog cilja.

1. Da li je žalilac učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu?

(a) Učesnici navedenog udruženog zločinačkog poduhvata

68. U Optužnici se navode sljedeći učesnici udruženog zločinačkog poduhvata:

U ovom udruženom zločinačkom poduhvatu učestvovali su brojni pojedinci, a među njima Milomir STAKIĆ, Milan KOVAČEVIĆ, Simo DRLJAČA, ostali članovi Kriznog štaba Prijedor, članovi Skupštine srpskog naroda u opštini Prijedor i Izvršnog odbora Skupštine, Radoslav BRĐANIN, general Momir TALIĆ i Stojan ŽUPLJANIN, ostali članovi Kriznog štaba ARK-a, vodstvo srpske republike i SDS-a uključujući Radovana KARADŽIĆA, Momčila KRAJIŠNIKA i Biljanu PLAVŠIĆ, članovi Skupštine ARK-a i Izvršnog vijeća Skupštine, srpski krizni štabovi u opštinama ARK-a, pripadnici VRS-a, srpskih i bosansko-srpskih paravojnih snaga i drugi.¹⁶⁵

U skladu s Optužnicom i na osnovu vlastite ocjene dokaza Pretresno vijeće je konstatovalo da su sljedeće osobe, koje naziva “saizvršiocima”, učestvovala u zajedničkom cilju “saizvršilaštva”:¹⁶⁶

nosioci vlasti samoproglašene Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor, SDS, prijedorski Krizni štab, Teritorijalna odbrana te policija i vojska. Naročito je dr Stakić djelovao zajedno s načelnikom policije Simom Drljačom, istaknutim pripadnicima vojske poput pukovnika Vladimira Arsića i majora Radmila Zeljaje, predsjednikom Izvršnog odbora opštine Prijedor dr Milanom Kovačevićem, te sa Slobodanom Kuruzovićem, koji je bio i komandant opštinskog štaba Teritorijalne odbrane i komandant logora Trnopolje.¹⁶⁷

¹⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 42.

¹⁶⁵ Optužnica, par. 27.

¹⁶⁶ Vidi poglavlje V.C(1)(b) *infra*.

¹⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 469.

69. Žalbeno vijeće smatra da iz zaključaka Pretresnog vijeća slijedi da je postojalo više osoba koje su zajednički djelovale u provođenju zajedničkog cilja. Ta grupa obuhvata osobe na čelu političkih tijela, vojsku i policiju kao one koji su imali vlast u opštini Prijedor.

70. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće konstatovalo kako su među učesnicima bili i Radmilo Zeljaja i Slobodan Kuruzović, iako se nijedno od tih imena izričito ne pominje u Optužnici. Međutim, u Optužnici se navodi da su učesnici udruženog zločinačkog poduhvata uključivali “pripadnike VRS-a, srpskih i bosansko-srpskih paravojnih snaga”. To bi, dakle, uključivalo Zeljaju, načelnika štaba 343. motorizovane brigade,¹⁶⁸ i Kuruzovića, komandanta prijedorskog opštinskog štaba TO-a i logora Trnopolje.¹⁶⁹ Na osnovu toga je Pretresno vijeće razumno moglo zaključiti da su te osobe učestvovala u zločinačkom planu za koji se tereti u Optužnici.

(b) Zajednički cilj navedenog udruženog zločinačkog poduhvata

71. U Optužnici je zajednički cilj identifikovan ovako:

Cilj udruženog zločinačkog poduhvata bilo je trajno nasilno uklanjanje bosansko-muslimanskog i bosansko-hrvatskog stanovništva sa teritorije planirane srpske države, što je uključivalo kampanju progona putem počinjenja zločina navedenih u tačkama 1 do 8 ove Optužnice.¹⁷⁰

Osim toga, konkretizira se i sljedeće:

Ta kampanja je uključivala nametanje životnih uslova koji će nesrpsko stanovništvo prisiliti da napusti to područje, kao i deportacije i prisilno istjerivanje.¹⁷¹

72. Pretresno vijeće je nadalje konstatovalo da je identifikovana grupa osoba učestvovala u ostvarivanju zajedničkog cilja sa svrhom

da se konsoliduje srpska vlast u opštini prisiljavanjem nesrba da bježe ili budu deportovani, čime je suštinski promijenjena nacionalna ravnoteža u opštini.¹⁷²

Pretresno vijeće je uz to konstatovalo i sljedeće:

Ono što je ključno jeste da su ta krivična djela činila dio kampanje progona koju je, pored ostalih, predvodio dr Stakić kao (sa)izvršilac koji je stajao iza neposrednih izvršilaca. On snosi krivičnu odgovornost za sva krivična djela i imao je diskriminatornu namjeru u vezi sa svakim od tih djela...¹⁷³

Nadalje, Pretresno vijeće je konstatovalo da je

¹⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 87.

¹⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 64, 87.

¹⁷⁰ Optužnica, par. 26.

¹⁷¹ Optužnica, par. 23.

[...] postojala kampanja progona zasnovana na namjeri da se diskriminišu svi nesrbi odnosno oni koji se nisu slagali s gorepomenutim planom za konsolidovanje srpske kontrole i dominacije u opštini Prijedor.¹⁷⁴

73. Žalbeno vijeće konstatuje da zajednička svrha koju je identifikovalo Pretresno vijeće predstavlja zajednički cilj u smislu doktrine Međunarodnog suda o udruženom zločinačkom poduhvatu. Taj zajednički cilj sastojao se od diskriminatorne kampanje da se etnički očisti opština Prijedor deportovanjem i progonom bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata kako bi se uspostavila srpska kontrola (dalje u tekstu: zajednički cilj). Kao što pokazuju zaključci Pretresnog vijeća, to se odvijalo tokom predmetnog vremena Optužnice (30. april – 30. septembar 1992.), tako da je Pretresno vijeće ocijenilo da je taj cilj postignut.¹⁷⁵ Kampanja se sastojala od krivičnih djela zabranjenih Statutom ovog Međunarodnog suda,¹⁷⁶ konkretno od progona kao zločina protiv čovječnosti, deportacije i drugih nehumanih djela (prisilno premještanje), kažnjivih na osnovu članova 5(h), 5(d) i 5(i) Statuta.

(c) Učešće žaliloca u zajedničkom cilju

74. U Optužnici je žalilac optužen¹⁷⁷ da je učestvovao u zajedničkom cilju udruženog zločinačkog poduhvata dok je bio na više različitih funkcija, uključujući položaj potpredsjednika Opštinskog odbora SDS-a Prijedor; predsjednika paralelne Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor u sjeni; predsjednika Skupštine opštine Prijedor i Savjeta za narodnu odbranu opštine Prijedor; predsjednika SDS-ovog Kriznog štaba opštine Prijedor koji je kasnije djelovao pod nazivom Ratno predsjedništvo¹⁷⁸; te predsjednika Kriznog štaba opštine Prijedor.¹⁷⁹ Tačnije, u Optužnici se navodi sljedeće:

Milimir STAKIĆ je učestvovao u radu Kriznog štaba i aktivno izvršavao svoje dužnosti predsjednika. Predsjedavao je sastancima Kriznog štaba i potpisao većinu naređenja/odluka koje je Krizni štab izdao. Ta naređenja/odluke uključivali su naređenje o otvaranju zatočeničkih logora Omarska i Keraterm, a čija je glavna namjena bio progon nesrpskog stanovništva ...¹⁸⁰

... član Kriznog štaba Prijedor, Milimir STAKIĆ je u punoj mjeri sarađivao sa VRS-om, Civilnom za i Stanicom javne bezbjednosti, posredstvom rukovodećih službenika ili organa tih institucija. Mada Krizni štab nije bio uklopljen u komandni lanac vojske, on je sinhronizovao i koordinirao

¹⁷² Prvostepena presuda, par. 475. Vidi takođe Prvostepenu presudu, par. 470, 471, 479, 496, 629.

¹⁷³ Prvostepena presuda, par. 818.

¹⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 819.

¹⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 706.

¹⁷⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 100.

¹⁷⁷ Optužnica, par. 26.

¹⁷⁸ Naziv Krizni štab promijenjen je u Ratno predsjedništvo 31. maja 1992. (Prvostepena presuda, par. 98).

¹⁷⁹ Optužnica, par. 22.

¹⁸⁰ Optužnica, par. 24.

mjere i akcije od suštinskog značenja za vođenje oružane borbe te obezbjeđivao logističku podršku.¹⁸¹

75. Pretresno vijeće je konstatovalo da je u predmetno vrijeme Optužnice, odnosno od 30. aprila do 30. septembra 1992., žalilac bio na sljedećim funkcijama u opštini Prijedor: potpredsjednik Opštinskog odbora SDS-a Prijedor, predsjednik samoproglašene Skupštine srpskog naroda opštine Prijedor, predsjednik Skupštine opštine, predsjednik Savjeta za narodnu odbranu opštine Prijedor, predsjednik Kriznog štaba opštine Prijedor i ponovo predsjednik Skupštine opštine Prijedor.¹⁸² Pretresno vijeće je utvrdilo da je "... dr Stakić, kao najviši predstavnik civilnih vlasti, igrao ključnu ulogu u koordinaciji saradnje s policijom i vojskom u sprovođenju plana za osnivanje srpske opštine u Prijedoru".¹⁸³ Osim toga, Pretresno vijeće je konstatovalo da je žalilac bio "... jedan od glavnih protagonista u kampanji progona",¹⁸⁴ da je "aktivno učestvovao u osnivanju i vođenju [logora]",¹⁸⁵ kao i da je "aktivno učestvovao u organizovanju masovnog iseljenja nesrpskog stanovništva iz opštine Prijedor".¹⁸⁶

76. Žalbeno vijeće smatra da iz tih zaključaka Pretresnog vijeća jasno proizlazi da je žalilac svojim postupcima doprinio ostvarenju zajedničkog cilja i imao važnu ulogu u njemu.

77. U vezi s pitanjem uloge i položaja žalioca u opštini Prijedor Žalbeno vijeće je saslušalo iskaz svjedoka BT106. U izjavi koja je uvrštena u spis činilo se da svjedok BT106 želi reći, mada nejasno, da su uloga i važnost žalioca u opštini Prijedor bili ograničeni. Kako bi provjerilo sadržaj i pouzdanost te izjave, Žalbeno vijeće je na osnovu pravila 98 *proprio motu* pozvalo svjedoka da svoj iskaz iznese usmeno. Tokom pretresa Žalbeno vijeće je ispitalo svjedoka BT106 u vezi s ulogom koju je žalilac imao u opštini Prijedor. Pokazalo se da svjedok BT106 malo zna o strukturama vlasti u opštini Prijedor i o žaliočevim aktivnostima. Prema tome, Žalbeno vijeće konstatuje da iskaz svjedoka BT106 ni na koji način ne dovodi u pitanje nalaze Pretresnog vijeća u vezi sa žaliočevom ulogom u opštini Prijedor ni sa njegovim učešćem u ostvarivanju zajedničkog cilja.

78. Činjenični nalazi Pretresnog vijeća stoga idu u prilog zaključku da je žalilac učestvovao u udruženom zločinačkom poduhvatu čiji je zajednički cilj bio progon, deportacija i prisilno premještanje¹⁸⁷ zajednica bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata iz Prijedora. Kako bi utvrdilo da

¹⁸¹ Optužnica, par. 25.

¹⁸² Prvostepena presuda, par. 336.

¹⁸³ Prvostepena presuda, par. 822.

¹⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 823.

¹⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 400. Vidi takođe Prvostepenu presudu, par. 595 "...[žalilac] je aktivno učestvovao u donošenju odluke da se osnuju zloglasni logori Keraterm, Omarska i Trnopolje, te da je donošenju te odluke dao punu podršku civilnih organa vlasti."

¹⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 601. Vidi takođe Prvostepenu presudu, par. 479, "Reakcija na incidente u Hambarinama i Kozarcu krajem maja 1992. bila je prva u nizu mjera koje je Krizni štab, u saradnji s vojskom i policijom, preduzeo kako bi opštinu očistio od nesrba".

¹⁸⁷ Vidi poglavlje VIII.C.2(c) *infra*.

li žalilac snosi odgovornost na osnovu prve kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za krivična djela obuhvaćena tim zajedničkim ciljem, Žalbeno vijeće će sada razmotriti da li je žalilac imao namjeru da doprinese ostvarenju zločinačkog zajedničkog cilja, kao i to da li su predmetna krivična djela uistinu bila počinjena.

2. Da li je žalilac imao namjeru da doprinese ostvarenju zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata?

79. U optužnici se navodi sljedeće:

Optuženom Milomiru STAKIĆU, kao i svim drugim članovima udruženog zločinačkog poduhvata, bilo je zajedničko isto stanje svijesti traženo za počinjenje svakog od ovih krivičnih djela, konkretnije, svako od njih je bio svjestan da je kontekst njegovog ponašanja oružani sukob i da je ono dio rasprostranjenog odnosno sistematskog napada upravljenog protiv civilnog stanovništva.¹⁸⁸

80. Žalbeno vijeće smatra da razni nalazi Pretresnog vijeća ukazuju na postojanje zajedničke namjere učesnika udruženog zločinačkog poduhvata. U paragrafu 364 Prvostepene presude Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Dokazi idu u prilog zaključka da su civilne vlasti, policija i vojska u opštini Prijedor ravnopravno saradivale kako bi pod svaku cijenu ostvarile gore navedene zajedničke ciljeve.¹⁸⁹

81. U paragrafu 477 Prvostepene presude Pretresno vijeće je konstatovalo da je postojao “dogovor članova Kriznog štaba da oružane snage upotrijebe protiv civilnog stanovništva i da uspostave logore Omarska, Keraterm i Trnopolje”¹⁹⁰ i da je

Krizni štab, na čelu s dr Stakićem, odgovoran za osnivanje logora Omarska, Keraterm i Trnopolje te da je, kao što je već rečeno, između Kriznog štaba, kasnije Ratnog predsjedništva, i pripadnika policije i vojske postojala koordinirana saradnja u upravljanju logorima.¹⁹¹

82. U vezi sa žaliočevom namjerom da doprinese ostvarenju zajedničkog cilja Pretresno vijeće je konstatovalo sljedeće:

Dokazi pokazuju da je dr Stakić, kao najviši funkcioner opštinskih vlasti, saradivao s načelnikom SJB-a Simom Drljačom, s najvišim vojnim starješinom pukovnikom Vladimirom Arsićem, te predsjednikom Izvršnog odbora dr Milanom Kovačevićem, na sprovođenju plana za konsolidovanje srpske vlasti i moći u opštini koji je inicirao SDS.¹⁹²

Vijeće nadalje primjećuje da je

dr Stakić znao da su njegova uloga i vlast koju je imao kao vodeći političar u Prijedoru bile od ključne važnosti za postizanje zajedničkog cilja. Bio je svjestan toga da bi mogao osujetiti cilj

¹⁸⁸ Optužnica, par. 26.

¹⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 364.

¹⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 477.

¹⁹¹ Prvostepena presuda, par. 377.

¹⁹² Prvostepena presuda, par. 593, (citati ispušteni).

stvaranja srpske opštine ako se posluži svojim ovlaštenjima da odgovorne za zločine pozove na odgovornost, zaštititi nesrbe i pomogne im, ili ako da ostavku na svoje visoke funkcije.¹⁹³

83. Što se tiče žaliočeve namjere u vezi s počinjenjem krivičnih djela obuhvaćenih zajedničkim ciljem, Pretresno vijeće je konstatovalo da je žalilac bio jedan od glavnih aktera kampanje progona¹⁹⁴ koja se temeljila na “namjeri da se diskriminišu nesrbi”.¹⁹⁵ U vezi s krivičnim djelima deportacije i prisilnog premještanja¹⁹⁶ (član 5(d) i 5(i) Statuta), Pretresno vijeće se uvjerilo da je “[žalilac] namjeravao da deportuje nesrpsko stanovništvo iz opštine Prijedor”.¹⁹⁷

84. Žalbeno vijeće smatra da iz činjeničnih zaključaka Pretresnog vijeća slijedi da su krivična djela progona, deportacije i prisilnog premještanja doista počinjena u skladu sa zajedničkim ciljem ovog udruženog zločinačkog poduhvata,¹⁹⁸ te da je žalilac dijelio namjeru da doprinese ostvarenju zajedničkog cilja i imao namjeru počiniti krivična djela u osnovi.

(v) Zaključak

85. Zbog navedenih razloga, primjenom pravne norme udruženog zločinačkog poduhvata na činjenične nalaze Pretresnog vijeća Žalbeno vijeće dolazi do zaključka da je u opštini Prijedor u predmetno vrijeme Optužnice na djelu bio udruženi zločinački poduhvat prve kategorije. Žalbeno vijeće konstatuje da je žalilac bio učesnik u tom udruženom zločinačkom poduhvatu, da je znatno doprinio ostvarenju zajedničkog cilja i da je dijelio namjeru da se taj cilj provede u djelo.

3. Da li žalilac snosi odgovornost na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za određena krivična djela koja ne ulaze u okvir zločinačkog poduhvata?

86. Nakon što je utvrdilo postojanje udruženog zločinačkog poduhvata, Žalbeno vijeće će se sada osvrnuti na pitanje koje još preostaje riješiti: da li iz činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća slijedi i zaključak o odgovornosti na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata za određena krivična djela koja izlaze iz okvira tog poduhvata.

87. Kao što je navedeno gore u tekstu, za primjenu odgovornosti na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata potrebno je (a) da su počinjena krivična djela van okvira zajedničkog cilja; (b) da su ta djela bila prirodna i predvidiva posljedica provođenja u djelo zajedničkog cilja i (c) da je učesnik udruženog zločinačkog poduhvata bio svjestan da su takva djela

¹⁹³ Prvostepena presuda, par. 498.

¹⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 823.

¹⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 826. Vidi takođe Prvostepenu presudu, par. 818.

¹⁹⁶ Vidi poglavlje VIII.C.2(c) *infra*.

¹⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 712.

¹⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 488, 712, 774-816, 818, 823, 826.

moguća posljedica provođenja zajedničkog cilja, te da je s tom sviješću ipak nastavio djelovati na ostvarenju zajedničkog cilja.

(a) Krivična djela koja izlaze iz okvira zajedničkog cilja

88. U Optužnici tužilac za treću kategoriju udruženog zločinačkog poduhvata tereti žalioca na sljedeći način:

Alternativno, optuženi je individualno odgovoran za zločine nabrojane u tačkama 1 do 8 na osnovu toga što su ti zločini bili prirodne i predvidive posljedice ostvarivanja zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata, a Milomir STAKIĆ je bio svjestan da su ti zločini moguća posljedica ostvarivanja udruženog zločinačkog poduhvata.

Tačkama 1 do 8 obuhvaćeni su zločini genocida, saučesništva u genocidu, ubistva – i to i kao ratnog zločina i kao zločina protiv čovječnosti –, istrebljenja, progona, deportacije i drugih nehumanih djela (prisilno premještanje).

89. Budući da je Žalbena vijeće utvrdilo krivicu na osnovu prve kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za progone, deportaciju i druga nehumana djela (prisilno premještanje), te budući da tužilac ovdje izričito negira da za odgovornost za genocid tereti žalioca na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za genocid, analiza koja slijedi baviće se samo krivičnim djelima ubistva (kao ratnog zločina i kao zločina protiv čovječnosti) i istrebljivanja.

90. Pretresno vijeće je zaključilo da su lišavanja života o kojima se iznose navodi u paragrafima 44 i 47 Optužnice dokazana i da predstavljaju ubistvo i kao ratni zločin i kao zločin protiv čovječnosti.¹⁹⁹ Osim toga, zbog svoje masovnosti, ta djela predstavljaju i istrebljenje, zločin protiv čovječnosti.²⁰⁰ Prema ocjeni Pretresnog vijeća, ubijeno je više od 1.500 ljudi.²⁰¹ Pretresno vijeće ta je ubistva podijelilo u tri kategorije: (1) ubistva koja su u zatočeničkim objektima počinili stražari ili osobe izvana kojima je bilo dopušteno da uđu u te objekte (dalje u tekstu: ubijanja u logorima); (2) ubistva koja su u organizovanim konvojima počinili pripadnici policijske i/ili vojnih jedinica sa čiji je zadatak bio “obezbjedenje” onih koji su tim konvojima putovali (dalje u tekstu: ubijanja u konvojima); i (3) ubistva počinjena prilikom oružanih vojnih i/ili policijskih akcija na nesrpskim ili pretežno nesrpskim područjima opštine Prijedor (dalje u tekstu: ubijanja u opštini).

¹⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 632.

²⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 651-655.

²⁰¹ Prvostepena presuda, par. 654.

(b) Zločini su bili prirodna i predvidiva posljedica nastojanja da se u djelo provede zajednički cilj

91. U paragrafu 29 Optužnice tužilac je na sljedeći način iznio dio optužbe u vezi sa sviješću žalioaca o mogućim posljedicama učešća u udruženom zločinačkom poduhvatu:

Uprkos tome što je bio svjestan tih mogućih posljedica, **Milomir STAKIĆ** je svjesno i voljno učestvovao u tom udruženom zločinačkom poduhvatu. Na osnovu toga on snosi individualnu krivičnu odgovornost za te zločine po članu 7(1), pored odgovornosti po istom članu za planiranje, podsticanje, naređivanje te pomaganje i podržavanje na druge načine planiranja, pripreme ili izvršenja tih zločina.

92. Žalbeno vijeće smatra da je počinjenje tih krivičnih djela bilo prirodna i predvidiva posljedica provođenja zajedničkog cilja koji je opisan gore u tekstu.²⁰² Kao što je utvrđeno tokom suđenja, žalilac

...i njegovi saizvršioци djelovali sa sviješću da će, kao direktna posljedica njihovog sprovođenja zajedničkog cilja, biti počinjeni zločini. Saizvršioци su pristali na uklanjanje Muslimana iz Prijedora svim potrebnim sredstvima, te su ili pristali na posljedicu da će doći do zločina ili su aktivno sudjelovali u njihovom počinjenju.²⁰³

93. Što se tiče ubijanja u logorima, Pretresno vijeće je zaključilo da se “uvjerilo van razumne sumnje da je dr Stakić, kao predsjednik Kriznog štaba u Prijedoru, aktivno učestvovao u donošenju odluke da se osnuju zloglasni logori Keraterm, Omarska i Trnopolje, te da je donošenju te odluke dao punu podršku civilnih organa vlasti”.²⁰⁴ Žalilac “je bio jedan od saizvršilaca plana za konsolidovanje srpske vlasti u opštini po *svaku* cijenu, uključujući cijenu života nedužnih nesrpskih civila u logorima” i “jednostavno je prihvatio da će nesrbi umirati i da umiru u tim logorima”.²⁰⁵ Nadalje, Pretresno vijeće je utvrdilo da je žalilac “bio potpuno svjestan da se u logorima u čijem je osnivanju učestvovao vrši veliki broj ubistava”, kao i da je bio svjestan sveopšte atmosfere nekažnjivosti za nedjela koja je vladala u logorima, zbog koje se moglo pretpostaviti da će njena posljedica biti smrt zatočenika.²⁰⁶

94. U vezi s ubijanjima u konvojima, Pretresno vijeće je utvrdilo da su tokom prevoza nesrpskog stanovništva u logore izvršena mnoga ubistva. Pretresno vijeće je zaključilo da su glavni izvršioци tih krivičnih djela bili pripadnici prijedorskog “Interventnog voda”, koji je osnovao Krizni štab na čijem čelu je bio žalilac.²⁰⁷ Budući da se taj vod sastojao od kažnjavanih pojedinaca i ljudi netom puštenih iz zatvora, Pretresno vijeće je konstatovalo da “[...] povjeriti pratnju konvoja

²⁰² Taj zajednički cilj bilo je ostvarivanje srpske vlasti u opštini Prijedor putem deportacija, prisilnog premještanja i kampanje progona.

²⁰³ Prvostepena presuda, par. 496.

²⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 595.

²⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 598.

²⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 599.

²⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 600.

nezaštićenih civila takvim grupama ljudi, što je dr Stakić zajedno sa svojim sapočiniocima u nekoliko navrata i učinio kako bi ispunio plan za stvaranje čisto srpske opštine, znači pomiriti se s realnom vjerovatnoćom da će ljudi koji putuju tim konvojem biti izloženi teškim povredama, pa i smrti”.²⁰⁸ Pretresno vijeće je stoga zaključilo da je žalilac “aktivno učestvovao u organizovanju masovnog iseljenja nesrpskog stanovništva iz opštine Prijedor”,²⁰⁹ te da se, zajedno sa svojim sapočiniocima, pomirio s realnom vjerovatnoćom da će ljudi koji putuju tim konvojem biti izloženi teškim povredama, pa i smrti.²¹⁰

95. Što se tiče ubijanja u opštini, Pretresno vijeće u utvrdilo da su “mnogobrojna ubistva počinile srpske oružane vojne i policijske snage u opštini Prijedor tokom perioda na koji se odnosi Optužnica”,²¹¹ kao i da je saradnja glavnih nosilaca civilne i vojne vlasti stvorila i održavala atmosferu nekažnjivosti kojom su bili “ugroženi životi svih nesrpskih stanovnika opštine Prijedor”.²¹² Pretresno vijeće je potvrdilo svoj zaključak da je žalilac mogao predvidjeti ta ubijanja:

Pretresno vijeće ne vjeruje da je svjesni cilj učešća dr Stakića u stvaranju i održavanju te atmosfere nekažnjivosti bio da se liše života građani opštine Prijedor nesrpske nacionalnosti. Međutim, Pretresno vijeće je uvjeren da je dr Stakić, na raznim funkcijama koje je obavljao, djelovao sa sviješću da će postojanje takve atmosfere najvjerovatnije dovesti do ubistava, i da se pomirio s tom vjerovatnom posljedicom i prihvatio je.²¹³

96. U vezi sa zločinom istrebljivanja, Pretresno vijeće je utvrdilo da je žalilac “posjedovao traženu namjeru da ubije, kao i namjeru da nanese teške tjelesne povrede za koje je razumno znao da će vjerovatno za posljedicu imati smrt”,²¹⁴ te da su “ubistva nesrpskih stanovnika opštine Prijedor bila [...] masovnih razmjera”.²¹⁵ Nadalje, Pretresno vijeće je zaključilo da je žalilac

...zbog svog političkog položaja i uloge u sprovođenju plana za stvaranje čisto srpske opštine, bio upoznat s detaljima i tokom kampanje uništenja usmjerene protiv nesrpskog stanovništva. Dr Stakić je bio svjestan ubistava nesrba i činjenice da se ona dešavaju masovno. Pretresno vijeće je, stoga, uvjeren da je optuženi djelovao s traženom namjerom, barem *dolus eventualis*, da istrijebi nesrpsko stanovništvo opštine Prijedor 1992. godine i proglašava optuženog krivim za ovaj zločin, kažnjiv po članu 5(b) Statuta.²¹⁶

97. Utvrdivši da je žalilac djelovao s barem *dolus eventualis* za počinjenje istrebljenja Pretresno vijeće je zaključilo da je izvršenje istrebljenja bilo vjerovatno, da je žalilac toga bio svjestan i da je na tu vjerovatnoću pristao. Tim zaključkom ispunjena su neophodna obilježja za odgovornost na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata: zločin istrebljivanja bio je prirodna i

²⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 600.

²⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 601.

²¹⁰ Prvostepena presuda, par. 600.

²¹¹ Prvostepena presuda, par. 603.

²¹² Prvostepena presuda, par. 615.

²¹³ Prvostepena presuda, par. 616.

²¹⁴ Prvostepena presuda, par. 656.

²¹⁵ Prvostepena presuda, par. 661.

²¹⁶ Prvostepena presuda, par. 661.

predvidiva posljedica provođenja u djelo zajedničkog cilja udruženog zločinačkog poduhvata i žalilac je na takav ishod pristao.

98. S obzirom na te nalaze Žalbena vijeće zaključuje da iz činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća slijedi da je žalilac imao *mens rea* koja je potrebna da bi mu se mogla utvrditi krivica po trećoj kategoriji udruženog zločinačkog poduhvata za krivična djela ubistva (kao ratnog zločina i kao zločina protiv čovječnosti) i istrebljivanja.

D. Koncept *dolus eventualis* (“grubi nehat”) u kontekstu udruženog zločinačkog poduhvata

99. Žalilac je iznio niz argumenata kojima osporava to što je Pretresno vijeće koristilo *dolus eventualis* kao oblik *mens rea*, tvrdeći da je Pretresno vijeće na nedopustiv način time proširilo *mens rea* koja je uslov za zločine protiv čovječnosti kao što su ubistvo, istrebljivanje i progoni, kao i za ratni zločin ubistva, te da je tako postupivši prekršilo načela *nullum crimen sine lege*²¹⁷ i *in dubio pro reo*.²¹⁸ Međutim, budući da je Žalbena vijeće u prethodnim paragrafima utvrdilo da žalilac snosi odgovornost na osnovu prve kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za zločine progona, deportacije i druga nehumana djela (prisilno premještanje), te da snosi odgovornost na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata za zločine ubistva i istrebljivanja, Žalbena vijeće smatra da je prikladno na ta osporavanja odgovoriti u onoj mjeri u kojoj se ona mogu odnositi na osuđujuće presude izrečene na osnovu teza o udruženom zločinačkom poduhvatu. U tom okviru postavlja se pitanje da li se oslanjanjem na *dolus eventualis* u kontekstu udruženog zločinačkog poduhvata krše načela *nullum crimen sine lege* i *in dubio pro reo*.

100. U Odluci o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*²¹⁹ Žalbena vijeće je prihvatilo da udruženi zločinački poduhvat kao vid odgovornosti u običajnom pravu postoji još od i 1992..²²⁰

Žalbena veće je tada [u predmetu *Tadić*] bilo uvereno i još uvek je uvereno da Statut predviđa, iako ne izričito, udruženi zločinački poduhvat kao vid krivične odgovornosti i da se njegovi elementi temelje na običajnom pravu.²²¹

101. Utvrdivši postojanje temelja u običajnom pravu, Žalbena vijeće u tom predmetu zaključilo je da se udruženim zločinačkim poduhvatom ne krši načelo *nullem crimen sine lege*.²²² Budući da je jasno da je koncept *dolus eventualis* (ili “grubi nehat”) “nužan za treći oblik udruženog zločinačkog poduhvata”,²²³ isti se zaključak može primijeniti i na ovaj predmet. Kako udruženi zločinački

²¹⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 274, 322, 336, 351; Stakićeva replika, par. 116.

²¹⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 272, 322; Stakićeva replika, par. 115.

²¹⁹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*, par. 34 *et seq.*

²²⁰ Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 29.

²²¹ Odluka o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*, par. 21.

²²² Odluka o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*, par. 41.

²²³ Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*, par. 220.

poduhvat kao koncept ne narušava načelo legaliteta, to načelo ne narušavaju njegove pojedinačne komponente.

102. Žalbeno vijeće osim toga smatra da se žalilac u ovom predmetu ne može pozvati ni na načelo *in dubio pro reo*. Kao što je Žalbeno vijeće već izjavilo u Odluci o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*:

Tumačenje člana 7(1) koje je dalo Žalbeno veće u predmetu *Tadić* ... naprosto ne ostavlja mesta za to. Što se tiče pitanja da li je udruženi zločinački poduhvat priznat u međunarodnom običajnom pravu, Žalbeno veće nema nikakvih sumnji koje bi primena načela *in dubio pro reo* pomogla razrešiti.²²⁴

103. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da se u ovom predmetu korištenjem koncepta *dolus eventualis* u kontekstu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata ne krše načela *nullum crimen sine lege* ni *in dubio pro reo*.

E. Zaključak

104. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće zaključuje da činjenični nalazi Pretresnog vijeća idu u prilog utvrđivanju odgovornosti žalioca za zločine progona, deportacije i nehumanih djela (prisilno premještanje)²²⁵ na osnovu prve kategorije udruženog zločinačkog poduhvata, te za zločine istrebljenja i ubistva na osnovu treće kategorije udruženog zločinačkog poduhvata.

²²⁴ Odluka o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*, par. 28.

²²⁵ Vidi poglavlje VIII.C.2(c) *infra*.

VI. PRVI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: NAVODI O PROŠIRENJU OPTUŽNICE

105. Žalilac u okviru svog prvog žalbenog osnova iznosi tri argumenta. Prvi argument je da je Pretresno vijeće pogriješilo utoliko što se oslonilo na njegova “djela” iz vremena koje nije obuhvaćeno Optužnicom, što je suprotno navodnom dogovoru s tužiocem.²²⁶ Žaliočev drugi argument jeste da ga je Pretresno vijeće spriječilo da tu navodnu grešku ospori tokom postupka suđenja.²²⁷ Treći argument jeste da je Pretresno vijeće na nedopušten način njegov komandni položaj prilikom odmjeravanja kazne koristilo kao otežavajući faktor.²²⁸

A. Žaliočev “dogovor” s tužiocem

106. Žalilac tvrdi da je s tužiocem imao “dogovor”, prema kojem se nijedno djelo, postupak ili dokaz iz vremena prije 30. aprila 1992. neće uzeti u razmatranje protiv njega.²²⁹ Naročito se poziva na pretpretresnu konferenciju od 10. aprila 2002.,²³⁰ tokom koje je Pretresno vijeće razmatralo žaliočev “Prigovor na formu Treće izmijenjene optužnice”.²³¹ Žalilac je, između ostalog, iznio prigovor na paragraf 27 Treće izmijenjene optužnice, u kojem se navodi da je

...udruženi zločinački poduhvat počeo postojati najkasnije u trenutku osnivanja Skupštine srpskog naroda u Bosni i Hercegovini 24. oktobra 1991. godine i nastavio je postojati tokom cijelog sukoba u Bosni i Hercegovini, sve do potpisivanja Daytonskog sporazuma 1995. godine.²³²

Žalilac primjećuje da je Pretresno vijeće konstatovalo da ta izmjena predstavlja “značajnu promjenu” Optužnice²³³ u odnosu na Drugu izmijenjenu optužnicu, u kojoj je stajalo sljedeće:

Taj zločinački poduhvat [u kojem je, prema navodima, žalilac učestvovao] započet je prije nego što je “Skupština srpskog naroda opštine Prijedor” 17. januara 1992. proglasila “pripajanje” “srpskih teritorija opštine Prijedor” “ARK-u”. Otprilike od 22. maja 1992., kampanja je eskalirala do te mjere da je obuhvatala djelimično uništenje bosanskih Muslimana i bosanskih Hrvata u Prijedoru, kao takvih, naročito njihovog vodstva. Taj poduhvat je postojao najmanje do 30. septembra 1992.²³⁴

²²⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 1-24, 32-40, 47-54. U svojoj Replici žalilac tvrdi da je u Prvostepenoj presudi osuđen za “ponašanje i postupanje van predmetnog vremena Optužnice”, Stakićeva replika, par. 15.

²²⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 26.

²²⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 41-43.

²²⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 16.

²³⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 18, gdje se referira na T. 1521 *et seq.* Vidi takođe Stakićevu repliku, par. 3.

²³¹ Prigovor na formu Treće izmijenjene optužnice, 27. mart 2002.; vidi diskusiju dolje u tekstu u vezi s istorijatom treće optužnice protiv žalioca.

²³² Treća izmijenjena optužnica dostavljena je u prilogu Zahtjeva tužioca za dopuštenje da izmijeni optužnicu, 28. februar 2002. Pretresno vijeće je zahtjevu udovoljilo u Odluci po zahtjevu tužioca za dopuštenje da izmijeni optužnicu, 4. mart 2002. i Treća izmijenjena optužnica je prihvaćena.

²³³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 18, gdje se upućuje na T. 1535.

²³⁴ *Tužilac protiv Milomira Stakića*, predmet br. IT-97-24-PT, Druga izmijenjena optužnica, dostavljena 27. novembra 2001. (dalje u tekstu: Druga izmijenjena optužnica”), par. 56(a).

107. Tužilac osporava tvrdnju žalioaca da je na pretpretresnoj konferenciji 10. aprila 2002. postignut dogovor i primjećuje da žalilac ne upućuje na konkretne dijelove spisa iz kojih bi slijedilo da takav dogovor postoji.²³⁵ Tužilac navodi da je na pretpretresnoj konferenciji “objasnio da su događaji [prije 30. aprila 1992.] relevantni kao dokazi i da ih nije potrebno navoditi u Optužnici”.²³⁶

108. Žalbeno vijeće primjećuje da u transkriptu pretpretresne konferencije od 10. aprila 2002. u relevantnim dijelovima stoji sljedeće:

Pretresno vijeće: Onda bismo možda mogli preći na posljednju tačku koju valja raspraviti. Naravno, odbrana takođe ima pravo da iznese svoja pitanja. Međutim, izgleda da je u paragrafu 27, nekadašnjem paragrafu 20, došlo do **promjene datuma**. U prethodnoj verziji, u paragrafu 20(A), navodi se da je krivično djelo počinjeno prije proglašenja Skupštine od 17. januara 1992. A onda, dalje u tekstu stoji da je “taj poduhvat postojao najmanje do 30. septembra 1992”. Sada čitamo da je poduhvat počeo postojati 24. oktobra i da, a za ovo je potrebno objašnjenje, “taj udruženi zločinački poduhvat nastavio je postojati tokom cijelog sukoba u Bosni i Hercegovini, sve do potpisivanja Dejtonskog sporazuma 1995. godine”. Meni se čini da je to **značajna izmjena vremenskog perioda**.²³⁷

Tužilac: Časni sude, ovaj predmet predstavlja manji dio predmeta Brđanin/Talić i Krajišnik/Plavšić, a na kraju i predmeta Milošević. Postoji udruženi poduhvat, mi tvrdimo, sve vrijeme, da je tokom cijelog perioda, na osnovu dokaza, koji je započeo najkasnije sa prvim zasjedanjem Skupštine srpskog naroda, održanim u oktobru, a nastavio se sve vrijeme sukoba, sve do kraja koji je učesnicima nametnuo Dejtonski sporazum. Mi ne tvrdimo da je Stakićevo učešće u njemu veće nego što se to navodi u izvornoj optužnici, no kažemo da je taj poduhvat jedan te isti poduhvat, i to je razlog zašto je sada – on je isti u svim optužnicama. To je taj period. Stakić je u tom poduhvatu odigrao svoju ulogu. Tražimo dosljednost i to je razlog.²³⁸

Pretresno vijeće: ... Da ne bude nesporazuma, dr Stakiću se stavlja na teret da je lično učestvovao u cijelom udruženom zločinačkom poduhvatu, sve vrijeme, ili – da li je moguće da se Tužilaštvo ograniči na neko razdoblje između tih datuma, oktobra 1991. i Dejtona 1995. – na koje se odnose navodi o odgovornosti dr Stakića?²³⁹

Tužilac: Časni sude, moguće je. **To je pitanje dokazivanja, a ne optuživanja.** Časni sude, mi njega teretimo za učešće u jedinstvenom udruženom zločinačkom poduhvatu. Prema tome, to se iznosi u optužnici. Ni u jednom trenutku nismo nagovijestili da je dr Stakić u njemu igrao ulogu sve do Dejtonskih sporazuma.²⁴⁰

Pretresno vijeće: Naravno, valja dovesti u ravnotežu interese o kojima čujem od Tužilaštva i interese odbrane, i moram biti iskren, **ja to ne bih smatrao samo pitanjem dokazivanja**; ovdje se postavlja pitanje za koji se vremenski period optuženi tereti, a da bi on pripremio vlastitu odbranu, mislim da je to nužno...²⁴¹

Tužilac: Ako časni sud pogleda tačke, vidjeće o kom vremenskom periodu se radi. To je to razdoblje. To je razdoblje **za koje ga mi smatramo odgovornim**, dakle od 30. aprila 1992. do 30. septembra 1992. To je sadržano u samim tačkama.²⁴²

²³⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.2, fusnota 38.

²³⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.3, fusnota 41.

²³⁷ T. 1535 (naglasak dodat).

²³⁸ T. 1535.

²³⁹ T. 1536.

²⁴⁰ T. 1536 (naglasak dodat).

²⁴¹ T. 1536. (naglasak dodat).

²⁴² T. 1536 (naglasak dodat).

109. Izgleda da žalilac izjavu Pretresnog vijeća (“Ja to ne bih smatrao samo pitanjem dokazivanja”)²⁴³ tumači kao da je “pretresno vijeće jasno i nedvosmisleno potvrdilo da će se svi dokazi van predmetnog vremena [Optužnice] smatrati nevažećima”.²⁴⁴ Međutim, jasno je iz konteksta da se uopšte nije govorilo o prihvatljivosti dokaza koji izlaze iz okvira Optužnice. Umjesto toga, Pretresno vijeće je samo sugerisalo da je zbog jedne odredbe iz Optužnice nejasno za šta se tačno žalilac tereti; u odgovoru tužilac je dao objašnjenje i uputio na jednu drugu odredbu u Optužnici. Zahtjev Pretresnog vijeća za objašnjenje nije bila odluka u vezi s prihvatljivošću dokaza. Isto tako to što je tužilac rekao o ispravnom tumačenju Optužnice nije trebalo značiti da se neće izvoditi dokazi u vezi s događajima prije 30. aprila 1992. Naprotiv, tužilac je objasnio da će, iako ne tereti žalioca za krivičnu odgovornost za događaje prije 30. aprila 1992., predlagati dokaze u vezi s određenim prethodnim događajima kako bi ponašanje za koje ga tereti stavio u pravi kontekst u okviru udruženog zločinačkog poduhvata koji se ustalio poslije njih.

110. Navodi žalioca u vezi s “dogovorom” s tužiocem temelje se na pogrešnoj interpretaciji onoga što je ušlo u zapisnik suđenja. Žalbena vijeće konstatuje da žalilac nije s tim u vezi imao dogovor s tužiocem. Shodno tome, ovaj podžalbeni osnov se odbacuje.

B. Navodi o oslanjanju Pretresnog vijeća na “djela” koja izlaze iz vremenskog okvira Optužnice

111. Žalilac tvrdi da je na osnovu Optužnice jedino kažnjivo ponašanje koje je trebalo biti predmet suđenja ponašanje u razdoblju od 30. aprila 1992. do 30. septembra 1992.²⁴⁵ Žalilac se poziva na Prvostepenu presudu, u kojoj stoji da se “ Optužnica ... odnosi na opštinu Prijedor u jednom određenom periodu (od 30. aprila 1992. do 30. septembra 1992.)”.²⁴⁶ Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava kada je u obzir uzelo “djela” iz mnogo ranijeg perioda počev od 7. januara 1992.²⁴⁷ On upozorava na formulaciju u Prvostepenoj presudi, u kojoj stoji sljedeće:

Pretresno vijeće ovdje samo napominje da se optuženi odmah nakon 30. aprila 1992. godine iz Omarske preselio u stan u Prijedoru, a događajima koji su se odigrali u periodu od 7. januara 1992. do kraja septembra 1992. godine baviće se drugdje u ovoj Presudi budući da oni ulaze u okvir navoda o kriminalnom ponašanju optuženog (uključujući navodne pripreme radnje).²⁴⁸

²⁴³ T. 1536.

²⁴⁴ Stakićeva replika, par. 3.

²⁴⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 24; Stakićeva replika, par. 3.

²⁴⁶ Prvostepena presuda, par. 19.

²⁴⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 33. Žalbena vijeće primjećuje da izgleda da žalilac “djelima” van predmetnog vremena Optužnice smatra i “pravno relevantne činjenice” (na primjer vidi Stakićev žalbeni podnesak, par. 4-5, 33) tako i “dokaze” (Stakićev žalbeni podnesak, par. 6, 11, 36, 47-51).

²⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 6 (fusnota izostavljena).

112. Konkretno, žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo što je prihvatilo dokaze u vezi s određenim događajima koji su se odigrali prije predmetnog vremena Optužnice i koji, kako on napominje, u Optužnici nisu bili jasno navedeni. To se odnosi i na dokaze o zajedničkoj svrsi i cilju na osnovu dokumenta od 19. decembra 1991., o zasjedanju srpske skupštine 7. januara 1992., ulozi žalioaca i njegovim ovlastima prije 30. januara 1992., kao i na tvrdnju svjedoka Donije da su odluku o osnivanju srpske skupštine “druge političke vođe osudile”.²⁴⁹ Žalilac iz istih razloga takođe osporava prihvatanje nekih dokaza iz perioda poslije predmetnog vremena Optužnice: (1) izvještaj Sime Drljače iz januara 1993. u vezi s popunjavanjem rezervnih policijskih jedinica u prijedorskoj opštini u periodu od aprila do decembra 1992.,²⁵⁰ (2) dokument iz novembra 1992. Milana Kovačevića koji sadrži Uputstva o vrstama potvrda i načinu izdavanja građanima za putovanja i napuštanja područja opštine Prijedor;²⁵¹ (3) nedatiran intervju sa žaliocem u kojem on, između ostalog, govori o “Muslimanima, koji su vještački nastali”;²⁵² (4) iskaz svjedoka Budimira;²⁵³ (5) dokument iz januara 1993. (dokazni predmet S269);²⁵⁴ (6) CD-ROM koji je predočila Ljubica Kovačević (dokazni predmet D43);²⁵⁵ (7) intervju sa žaliocem od 13. januara 1993. (dokazni predmet D92-99);²⁵⁶ i (8) intervju s pukovnikom Radmilom Zeljajom iz maja 1994. (dokazni predmet S274).²⁵⁷

113. Iako se slaže s tim da optuženi ne može biti osuđen za krivična djela koja ne ulaze u predmetno vrijeme Optužnice, tužilac tvrdi da Pravilnik i praksa Međunarodnog suda ne isključujući prihvatanje dokaza van predmetnog vremena Optužnice ako su ti dokazi relevantni za optužbe protiv optuženog.²⁵⁸ Tužilac konkretno navodi da član 18(4) Statuta, kada se čita zajedno s pravilom 47(C), od tužioca traži da iznese pravno relevantne činjenice da bi potkrijepio optužbe iz Optužnice, “ali ne i dokaze kojima se te činjenice dokazuju”.²⁵⁹ Tužilac tvrdi da su dokazi koje je žalilac naveo u ovom žalbenom osnovu – iako se tiču događaja van predmetnog vremena Optužnice – relevantni za dokazivanje događaja koji ulaze u okvir predmetnog vremena Optužnice.²⁶⁰

²⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 341.

²⁵⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 52, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 117, u kojem se citira DP S268. Žalilac u svom podnesku citira jedan drugi izvještaj Sime Drljače (DP S353). Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da taj izvještaj nosi datum od 16. augusta 1992. i stoga ulazi u predmetno vrijeme Optužnice.

²⁵¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 53, gdje se upućuje na DP S376.

²⁵² Stakićev žalbeni podnesak, par. 54, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 927, u kojem se citira DP S187.

²⁵³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 48, fusnota 42, gdje se upućuje na T.13098.

²⁵⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 48-49.

²⁵⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 51, fusnota 44, u kojoj se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 329, u kojem se citira DP D43-1.

²⁵⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 51, fusnota 44, u kojoj se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 366, u kojem se citira DP D92-99.

²⁵⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 51, fusnota 44, u kojoj se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 368 (vidi DP S274).

²⁵⁸ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.7.

²⁵⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.3.

²⁶⁰ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.7.

114. Što se tiče dokaza koji se odnose na period prije predmetnog vremena Optužnice, tužilac alternativno tvrdi da je većina tih pomenutih djela ustvari već navedena u Optužnici.²⁶¹ U vezi s tvrdnjom svjedoka Donije o srpskoj skupštini, tužilac primjećuje da “pravno ne postoji obaveza prema kojoj u optužnici valja iznijeti sve aspekte svjedočenja nekog svjedoka”.²⁶²

115. Argumenti žalioaca u ovom žalbenom osnovu pokreću dva međusobno povezana pitanja: prvo, da li je Optužnica bila dovoljno konkretna u vezi s činjenicama o kojima je ovdje riječ; i drugo, da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je prihvatilo te sporne dokaze. Žalbeno vijeće će se sada osvrnuti i na jedno i na drugo pitanje.

1. Da li su “djela” iz perioda koji je prethodio, kao i “djela” iz perioda koji je uslijedio nakon predmetnog vremena Optužnice predstavljala pravno relevantne činjenice koje je trebalo navesti u Optužnici?

116. Žalbeno vijeće je izjavilo da pitanje da li je optužnica dovoljno konkretno formulisana ovisi o tome da li se u njoj činjenice pravno relevantne za teze tužioca iznose “sa dovoljno pojedinosti da optuženi bude jasno obaviješten o optužbama protiv njega tako da može pripremiti svoju odbranu”.²⁶³ Dakle, postoji jasna razlika između pravno relevantnih činjenica na koje se tužilac oslanja, koje moraju biti jasno navedene u optužnici, i dokaza koji će se izvoditi kako bi se te pravno relevantne činjenice dokazale.²⁶⁴

117. Da bismo utvrdili da li su izneseni optužni navodi o pravno relevantnim činjenicama, optužnicu valja čitati kao integralni tekst. Žalbeno vijeće je već ranije iznijelo sljedeći stav:

...o pravnoj relevantnosti pojedine činjenice ne može odlučiti *in abstracto*. To zavisi od prirode teza tužioca. Odlučujući faktor o kojem ovisi kakav će se stepen konkretnosti u navođenju činjeničnih pojedinosti u optužnici od tužioca očekivati jeste priroda navedenog kažnjivog ponašanja za koje se optuženi tereti.²⁶⁵

(a) “Djela” koja su prethodila predmetnom vremenu Optužnice

118. Žalilac osporava oslanjanje Pretresnog vijeća na “zajedničku svrhu/cilj od 19. decembra 1991.”,²⁶⁶ iznesenu u “Uputstvu” koje je izdao Glavni odbor Srpske demokratske stranke Bosne i Hercegovine a zatim usvojio Opštinski odbor SDS-a Prijedor. Žalbeno vijeće primjećuje da je

²⁶¹ Konkretno, tužilac izjavljuje da se iznose u Optužnici navodi o zajedničkom cilju, par. 5, 8, 26, 27; o ovlastima i ulozi žalioaca prije 30. aprila 1992. u Optužnici se detaljno govori u par. 17, 21, 22-25, 30, 31, 38; srpska skupština od 7. januara 1992. u glavnim je crtama prikazana u Optužnici u par. 7. Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.4.

²⁶² Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.4.

²⁶³ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 88.

²⁶⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 88.

²⁶⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 89.

²⁶⁶ Štakićev žalbeni podnesak, par. 37.

zajednički cilj, nakana ili plan pravno relevantna činjenica koja se tiče postojanja udruženog zločinačkog poduhvata i da se kao takva mora jasno navesti u Optužnici.²⁶⁷ U ovom predmetu cilj udruženog zločinačkog poduhvata jasno se navodi u paragrafu 26 Optužnice. Isto tako, dokazi u vezi sa zasjedanjem srpske skupštine 7. januara 1992. (uključujući i svjedočenje svjedoka Donije) takođe se odnose na utvrđivanje postojanja zajedničkog cilja. Dakle, sve te “radnje” ustvari su dokazi u vezi s pravno relevantnom činjenicom koja već jeste navedena u optužnici, pa nije bilo potrebno iznositi posebne navode. “Uputstvo” i zajednička svrha ili cilj o kojima se u tom dokumentu govori predstavljaju dokaz jedne pravno relevantne činjenice i stoga s njima u vezi nije bilo potrebno iznositi posebne navode u optužnici.

119. Ovlasti i uloga žalioca u udruženom zločinačkom poduhvatu u predmetno vrijeme Optužnice očigledno predstavljaju pravno relevantne činjenice²⁶⁸ i o njima se u Optužnici iznose jasni navodi.²⁶⁹ Međutim, politička uloga i javne funkcije koje je žalilac imao prije 30. aprila 1992. nisu pravno relevantne činjenice jer on nije optužen ni za jedno krivično djelo povezano s njegovom ulogom prije predmetnog vremena Optužnice. Događaji koji su prethodili predmetnom vremenu Optužnice i koje opisuju tužiočevi dokazi samo su kontekst u vezi s dokazivanjem postojanja udruženog zločinačkog poduhvata. Prema tome, Optužnica nije morala sadržavati optužne navode o ovlastima i ulozi žalioca prije 30. aprila 1992.

(b) “Djela” koja su uslijedila nakon predmetnog vremena Optužnice

120. Žalbeno vijeće konstatuje da nijedno od “djela” poslije predmetnog vremena Optužnice na koje žalilac upućuje i ne predstavlja pravno relevantnu činjenicu koja je morala da bude iznesena u optužnici. Izvještaj Sime Drljače iz januara 1993. o popunjavanju rezervnih policijskih jedinica dokaz je u vezi s ovlastima žalioca u relevantnom periodu. Dokument Milana Kovačevića iz novembra 1992. u vezi s potvrdama za odlazak iz Prijedora, kao i dokazni predmet D43, dokazi su koji se odnose na navode o krivičnim djelima deportacije i drugim nehumanim djelima (prisilno premještanje). Nedatirani intervju sa žaliocem za britanski *Channel 4* dokaz je koji se odnosi na žaliočevu *mens rea* za zločin progona. Iskaz svjedoka Budimira predstavlja dokaz u vezi sa strukturama vlasti u Prijedoru. Dokazni predmet S269 dokaz je koji se tiče promjene u vrhovima vlasti u opštini Prijedor. Dokazi D92-99 i dokaz S274 predstavljaju dokaze u vezi s trajnom saradnjom civilnih i vojnih vlasti u Prijedoru.

²⁶⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 42.

²⁶⁸ *Tužilac protiv. Milorada Krnojelca*, predmet br. IT-97-25-PT, Odluka o formi druge izmijenjene optužnice, 11. maj 2000., par. 15-16.

²⁶⁹ Ako pogledamo paragrafe 17, 21, 22-25 i 30 Optužnice s obzirom na vremenski period označen u paragrafima 40, 53 i 57, vidi se da se žaliočevo učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu temeljilo na njegovoj višestrukoj ulozi tokom relevantnog predmetnog vremena Optužnice.

121. Žalbeno vijeće stoga zaključuje da su pravno relevantne činjenice na koje se poziva žalilac u Optužnici ispravno iznesene. Ostala “djela” na koja se upućuje ustvari su dokazi i o njima nije bilo potrebno iznositi navode. Stoga se žaliočeva tvrdnja da je Vijeće pogrešno primijenilo pravo time što se oslonilo na pravno relevantne činjenice o kojima ne postoje navodi u Optužnici odbacuje.

2. Da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na dokaze koji izlaze iz okvira Optužnice?

122. U smislu opšteg načela Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo u primjeni prava time što se oslonilo na dokaze van predmetnog vremena Optužnice. Štaviše, Pretresno vijeće na osnovu pravila 89(C) ima diskreciono pravo da prihvati bilo koji “relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrijednost”.²⁷⁰ Konkretno pitanje koje se postavlja pred Žalbeno vijeće jeste da li je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo i postupilo suprotno pravilu 89(C) zauzevši stav da dokazi koji izlaze iz okvira Optužnice imaju dokaznu vrijednost.

123. Dokazi iz vremena koje je prethodilo Optužnici obuhvataju “Uputstvo” i zajedničku svrhu ili ciljeve o kojima se u tom dokumentu govori, “ovlasti žalioca”, njegovu političku ulogu prije 30. aprila 1992., “zasjedanje srpske skupštine od 7. januara 1992.” i svjedočenje svjedoka Donie. Žalbeno vijeće konstatuje da Pretresno vijeće nije zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo time što se oslonilo na sporne dokaze u onoj mjeri u kojoj oni imaju dokaznu vrijednost u definisanju razvoja zajedničkog cilja koji je postojao tokom relevantnog vremena Optužnice, kao i za ulogu koju je u tom razdoblju igrao žalilac. Žalilac nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da navedeni dokazi imaju dokaznu vrijednost za ovaj predmet.

124. Što se tiče izvještaja iz januara 1993., žalilac tvrdi da se Pretresno vijeće oslanjalo na taj izvještaj da bi “utvrdilo planiranu popunu jedinica rezervne policije koje su navodno korištene za izvršenje krivičnih djela za koja se tereti žalilac”.²⁷¹ Žalbeno vijeće konstatuje da se u relevantnom dijelu Prvostepene presude jasno navodi da je izvještaj uzet u obzir samo “u vezi s periodom na koji se odnosi Optužnica”.²⁷² Nadalje, i sam branilac optuženog nedvosmisleno je potvrdio relevantnost tog izvještaja za predmetno vrijeme Optužnice.²⁷³ Stoga Pretresno vijeće nije pogriješilo kada se oslonilo na taj dokument u onoj mjeri u kojoj on ima dokaznu vrijednost.

²⁷⁰ Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 31, gdje se citiraju pravila 89(C) i 89(D).

²⁷¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 52.

²⁷² Prvostepena presuda, par. 117.

²⁷³ T. 7037, 27. august 2002. (Sudija Schomburg: “Da li se slažete sa mnom da ovaj izvještaj pokriva ili makar pokušava da pokrije vremenski period koji je naveden i u Optužnici, odnosno posljednjih devet mjeseci 1992 godine?”; Gospodin Ostojić: “Da, čini mi se da da, časnii sude.”)

125. Što se tiče dokumenta koji je sastavio Milan Kovačević, kao i dokaznog predmeta D43, iako su to dokumenti nastali poslije predmetnog vremena Optužnice, oni su očigledno relevantni za navode u vezi s optužbama za deportaciju i prisilno premještanje budući da ilustruju način na koji su u predmetno vrijeme Optužnice deportacije provedene. Stoga Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je bilo mišljenja da ti dokumenti imaju dokaznu vrijednost za krivična djela za koja je žalilac optužen.

126. Što se tiče nedatiranog intervjua koji je žalilac dao britanskom *Channel 4*, u kojem on – između ostalog – govori o “Muslimanima, koji su vještački nastali”,²⁷⁴ Žalbena vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće na tu izjavu oslonilo u okviru dva konteksta.²⁷⁵ Prvi je povezan s elementom *mens rea* za zločin progona. Pretresno vijeće je, između ostalog, ukazalo na “uvredljiv i diskriminatorni komentar da su Muslimani ... vještački nastali” i “uvjerilo [se] van razumne sumnje da je optuženi posjedovao namjeru da u opštini Prijedor u relevantnom periodu 1992. godine diskriminiše nesrbe”.²⁷⁶ Drugi je povezan s karakterom optuženog koji se razmatra u dijelu presude posvećenom odmjerenju kazne. Pretresno vijeće je konstatovalo da ta izjava predstavlja dokaz o žaliočevim “pravim namjerama i osjećajima” u vezi s Muslimanima u predmetno vrijeme Optužnice.²⁷⁷

127. Pitanje na koje Žalbena vijeće mora odgovoriti jeste da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo na tu izjavu danu nakon predmetnog vremena Optužnice. Prije no što na to pitanje odgovori, Žalbena vijeće će prvo relevantnu izjavu razmotriti u kontekstu intervjua iz kojeg je ona uzeta:

Novinar:

Kako biste ljudima u Engleskoj objasnili, gledalištu u Engleskoj, objasnili šta se ovde dešavalo u proteklih šest meseci?

Stakić:

Prvo da pozdravim gledaoce Engleske, i za nas ovde, izvještaj i londonske štampe i televizije, i pogotovo zvaničnog Londona je nekakvo mjerilo odnosa snaga u svijetu i situacije u svijetu. Međutim teško je odavde objasniti šta se ustvari ovde dešava, ljudima koji žive u Engleskoj i na ostrvu, koji su u sastavnom dijelu Evrope, ali su ipak malo odvojeni od Evrope. A dosta su daleko od Balkana. Mi ovdje koji živimo vijekovima, mislim na Srbe i na ostale narode, mislim i na Muslimane, koji su vještački nastali, koji su u dva prethodna rata bili protiv Srba, a Srbi su bili na strani saveznika, oba puta. I to od početka, znači ne pred kraj rata. Trebalo je, ustvari treba malo više vremena da se posveti da se upozna duh i mentalitet ovog naroda. Oba puta u oba svjetska

²⁷⁴ DP S187, str. 5. Pretresno vijeće je pomenulo je da je intervju dat krajem 1992. (vidi Prvostepenu presudu, par. 497, 698). Žalilac intervju smješta u decembar 1992. ili na početak 1993. (Stakićev žalbeni podnesak, par. 54).

²⁷⁵ Izjava se pominje po treći put u vezi sa zločinom genocida, no u tom slučaju Pretresno vijeće izjavi nije pridalo nikakvu dokaznu vrijednost. Vidi Prvostepenu presudu, par. 554.

²⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 825-826.

²⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 927, gdje se upućuje na DP S187.

rata prethodna, mi Srbi svojom širokogрудоšću, prešli smo preko svega, svih zločina nanesenih od strane ustaša mobilisanih iz reda hrvatskog naroda i muslimanskog. Gdje smo više stradali od njihovih ruku nego od ruke fašističke Njemačke, gdje je na Kozari samo, 14.000 djece stradalo.²⁷⁸

128. Žalbeno vijeće prvo primjećuje da je sporna izjava izrečena u sklopu šireg historijskog konteksta o kojem žalilac govori i da ne postoji neposredna veza s relevantnim vremenom Optužnice. Međutim, Pretresno vijeće nije zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo kada je pretpostavilo da izražavanje etničke ili vjerske pristrasnosti žalioca krajem 1992. ima dokaznu vrijednost za ocjenu njegovog vjerovatnog stanja svijesti ranije te iste godine. Shodno tome, Pretresno vijeće nije pogriješilo kada se oslonilo na tu izjavu da bi utvrdilo žaliočevu namjeru u vezi sa zločinom progona, niti kada je prilikom odmjerenja kazne smatralo da ona ima dokaznu vrijednost u ocjeni njegovog karaktera.

129. Pretresno vijeće se oslonilo na iskaz svjedoka Budimira da bi utvrdilo da je “većina članova Kriznog štaba, uključujući dr Stakića, jedno kraće vrijeme 1992. godine nosila uniforme i pištolje, premda to nije bilo obavezno”.²⁷⁹ Isto tako, Pretresno vijeće se oslonilo na isti iskaz da bi utvrdilo strukturu i ulogu Savjeta za narodnu odbranu u Prijedoru, kao i ovlasti Kriznog štaba tokom predmetnog vremena Optužnice.²⁸⁰ Iskaz svjedoka Budimira odnosio se stoga neposredno na događaje za koje se navodi da su se odigrali u predmetno vrijeme Optužnice i Pretresno vijeće nije pogriješilo kada se na njih oslonilo.

130. Što se tiče dokaznog predmeta S269, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće taj dokazni predmet uvrstilo u spis zato što je relevantan za datum smjene u rukovodećim strukturama u opštini Prijedor.²⁸¹

131. I konačno, u vezi s dokaznim predmetima D92-99 i dokaznim predmetom S274, iako su ti dokumenti nastali nakon predmetnog vremena Optužnice, jasno je da su relevantni za utvrđivanje stepena saradnje civilnih i vojnih vlasti tokom predmetnog vremena Optužnice. Stoga Pretresno vijeće nije ni na koji način pogriješilo kada se na njih pozvalo.

132. Prema tome, žaliočeva tvrdnja da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo kada se protivno pravilu 89(C) pozvalo na dokaze iz razdoblja prije i poslije predmetnog vremena Optužnice odbija se.

²⁷⁸ DP S187, str. 5 (naglasak dodat).

²⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 371.

²⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 86, 92.

²⁸¹ T. 7038.

C. Da li je Pretresno vijeće spriječilo žalioca da ospori “djela” van vremenskog okvira Optužnice?

133. Žalilac tvrdi da mu Pretresno vijeće nije dalo mogućnost da predoči vlastite dokaze iz vremenskog perioda van predmetnog vremena Optužnice,²⁸² te da ga je spriječilo da postavlja pitanja i poziva svjedoke u vezi s tim vremenskim periodom.²⁸³ Konkretno, žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće ograničilo i skratilo njegovo unakrsno ispitivanje dr Donije, tužiočevog vještaka, izjavivši sljedeće:

...sve strane u postupku trebale bi ograničiti komentare i pitanja na vrijeme za koje postoje navodi, odnosno april 1992., septembar 1992., i, naravno na Prijedor i obližnja područja.²⁸⁴... Da zaključimo, mislim da sam bio prilično jasan kada sam kazao da se u našem predmetu suočavamo samo s ograničenim vremenom u vezi s odgovornošću. ... I stoga vas moram zamoliti da se **koncentrišete prije svega na taj ograničeni vremenski period i na ograničeno područje.**²⁸⁵

134. Žalbeno vijeće primjećuje da žalilac nije pokazao, bilo navodom iz zapisnika suđenja bilo iz Prvostepene presude, da ga je Pretresno vijeće spriječilo u izvođenju relevantnih dokaza.²⁸⁶ Jedino što on konkretno navodi jesu u riječi Pretresnog vijeća u paragrafu 927 da je “uvjereno da je [žalilac] bio odlučan i nepopustljiv”, uprkos činjenici da su neki svjedoci žalioca karakterizirali na potencijalno protivrječan način. Međutim, takva tvrdnja ne predstavlja grešku Pretresnog vijeća. Kao što se navodi gore u tekstu, Pretresno vijeće može utvrditi koji je iskaz svjedoka vjerodostojniji, “a da pritom ne mora nužno da artikuliše svaki korak procesa kojim je došlo do odluke”.²⁸⁷ Nadalje, taj zaključak ne potkrepljuje tvrdnju žalioca, niti je s njom u vezi, da mu nije bilo dopušteno da izvodi relevantne dokaze.

135. Što se tiče unakrsnog ispitivanja svjedoka Donije, Žalbeno vijeće konstatuje da su navodi koje žalilac citira iz zapisnika suđenja selektivni i mogu navesti na pogrešan zaključak. Potpuni pregled tog dijela transkripta pokazuje da, iako Pretresno vijeće jeste ograničilo unakrsno ispitivanje svjedoka Donie, ono to nije učinilo tako što bi nametnulo “isključivo odbrani svoju odluku o vremenskim parametrima i opsegu Optužnice”,²⁸⁸ kao što to navodi žalilac. Slijede relevantni dijelovi osporavanog dijaloga:

Branilac žalioca: ...časni sude, volio bih da pitanja ograničimo na datume Četvrtke izmijenjene optužnice od 30. aprila 1992. do septembra 1992. Međutim, drugi svjedoci, a posebno dr Donia u svom izvještaju, otišli su dalje od tako određenih okvira. Smatram da je za odbranu, kako bi pokazala situaciju i napetosti za koje vjerujemo da su postojale, a vjerujemo da se i dr Donia slaže

²⁸² Stakićev žalbeni podnesak, par. 11.

²⁸³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 26.

²⁸⁴ T. 2125.

²⁸⁵ T. 2127-2128 (naglasak dodat).

²⁸⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 11, 50, 55.

²⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 19, fusnota 11; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 32.

²⁸⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 25.

da su postojale u to vrijeme u Prijedoru, prije aprila 1992. pa do kraja septembra 1992., relevantno i od imperativne važnosti da se osigura i pravično suđenje dr Stakiću i potpuno razumijevanje situacije u toj regiji. Ja to kažem uz sve dužno poštovanje i samo tražim uputstva. Mogu ograničiti svoja pitanja, no želio bih znati da li je to namjera suda.²⁸⁹

Pretresno vijeće: Da budemo potpuno iskreni s tim u vezi, ne znam, gospodine, da li ste svjesni činjenice da je Pretresno vijeće na samom početku od Tužilaštva zatražilo da bude suzdržano u vezi s vremenskim periodom o kojem govori ovaj vještak. A ne radi se samo o vremenu, nego i o regiji. Molim vas, budite svjesni da mi profesionalni sudije smatramo, da tako kažem, opštepoznatom činjenicom da su u bivšoj Jugoslaviji vladale globalne tenzije između etničkih grupa i stoga bismo stvarno trebali – sve strane bi trebale svoje komentare i pitanja ograničiti na period naveden u optužnici, odnosno april 1992., septembar 1992., i naravno na Prijedor i obližnja područja. To je bio moj argument kada ste, na primjer, vi počeli govoriti o Čelebićima. Hvala.²⁹⁰

...

Pretresno vijeće: Da zaključimo, mislim da sam bio prilično jasan kada sam rekao da se suočavam samo s ograničenim vremenskim periodom u vezi s odgovornošću kojom se bavimo u našem predmetu. Vi znate koji je to vremenski period i vi znate koja je to regija. **Naravno, možete se baviti i obližnjim područjima. To ima određenu važnost.** No, ja sam namjerno obje strane na početku zamolio da istoriju ne započnu plemenima iz 5. i 6. vijeka. To nema nikakvog smisla. I ja sam to sasvim jasno rekao Tužilaštvu, a isto, naravno, vrijedi i za odbranu. Dakle, moram vas to zamoliti, **koncentrišite se prije svega na to ograničeno vrijeme i ograničeno područje.** I molim vas, dopustite mi još jednu primjedbu: Budući da ovdje nemate porotu, ja sam kao advokat odbrane uvijek smatrao da je uvjerljivije istaći neke stvari, a ocjenu ostaviti sudijama. Hvala. Mislim da je ovo bilo dovoljno i da bismo sada trebali nastaviti s unakrsnim ispitivanjem.²⁹¹

136. Iz objašnjenja koja su istaknuta gore u tekstu jasno slijedi da je žalioocu zapravo bilo dopušteno da unakrsno ispituje svjedoka Doniju u vezi s pitanjima koja izlaze iz geografskog i iz vremenskog opsega Optužnice i da je samo upozoren da svoje ispitivanje ne proteže na ono što nije relevantno. Inače, žalilac samo upozorava na ovaj dijalog, no ne pokazuje na koji je način ta navodna greška obesnažila odluku Pretresnog vijeća.

137. Ova podžalbena osnova stoga se odbacuje.

D. Navod o komandnom statusu žaliooca kao otežavajuća okolnost

138. Žalilac tvrdi da Optužnicom nije bio u dovoljnoj mjeri obaviješten na koji način njegov komandni status može postati otežavajuća okolnost prilikom odmjeravanja njegove kazne, te da je stoga bio spriječen da to pitanje ospori tokom suđenja.²⁹² On nadalje tvrdi da se Pretresno vijeće “uvjerilo da je odnos između policije i Skupštine opštine bio odnos saradnje, a ne odnos potčinjenosti”.²⁹³ S obzirom na to da ne postoji zaključak o odnosu nadređenog i potčinjenog

²⁸⁹ T. 2123-2125.

²⁹⁰ T. 2125.

²⁹¹ T. 2127–2128 (naglasak dodat).

²⁹² Stakićev žalbeni podnesak, par. 41, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 912-913.

²⁹³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 42, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 370.

između policije i Skupštine opštine, žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava i utvrđivanju činjeničnog stanja kada je član 7(3) upotrijebilo kao otežavajući faktor.²⁹⁴

139. Tužilac tvrdi da je žalilac “pogrešno protumačio relevantnu sudsku praksu” i da je njegov komandni status dokazno pitanje koje ne treba navoditi u optužnici.²⁹⁵ Tužilac ukazuje na paragrafe 30, 31 i 38 Optužnice i tvrdi da se u Optužnici "eksplicitno navodi"²⁹⁶ položaj nadređene vlasti.

140. Žalbeno vijeće primjećuje da je žalilac za krivična djela optužen i po članu 7(1), i po članu 7(3). Budući da je komandni položaj žalioca direktno relevantan za prirodu odgovornosti za krivična djela za koja se on tereti po članu 7(3), taj položaj predstavlja pravno relevantnu činjenicu za koju se u Optužnici moraju iznijeti optužni navodi.

141. Žalbeno vijeće se uvjerilo da u paragrafima 30, 31 i 38 Optužnice postoji dovoljno navoda o komandnom položaju žalioca, i to kako slijedi:

30. U periodu u kojem se nalazio na položaju nadređene Vlasti, Milomir STAKIĆ je takođe individualno krivično odgovoran za djela i propuste svojih podređenih, po članu 7(3) Statuta Međunarodnog suda. Milomir STAKIĆ, na osnovu svoje uloge predsjednika Kriznog štaba Prijedor i načelnika Savjeta za narodnu odbranu u opštini Prijedor, imao je kontrolu i vlast nad snagama TO-a i policije koje su učestvovala u zločinima koji se navode u ovoj optužnici.

31. Milomir STAKIĆ je znao ili je bilo razloga da zna da se njegovi podređeni spremaju da počine sve zločine navedene u ovoj optužnici ili da su ih već počinili, a nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela spriječi odnosno da kazni njihove počinioce. Optuženi je stoga individualno krivično odgovoran po članu 7(3) Statuta Međunarodnog suda.

...

38. Za vrijeme dok se nalazio na položajima nadređene vlasti iznesenim u prethodnim paragrafima, Milomir STAKIĆ je takođe krivično odgovoran za djela svojih podređenih, na osnovu člana 7(3) Statuta Međunarodnog suda. Nadređeni je odgovoran za djela svog (svojih) podređenog (podređenih) ako je znao ili je bilo razloga da zna da se njegov(i) podređeni sprema(ju) počiniti takva djela ili da su ih već počinili, a nadređeni nije preduzeo nužne i razumne mjere da takva djela spriječi ili da kazni njihove počinioce.

142. Sljedeća tvrdnja žalioca, naime da je trebao biti obaviješten o tome kako bi se njegov položaj nadređene vlasti prilikom odmjeravanja kazne mogao protiv njega iskoristiti, nije u skladu sa sudskom praksom ovog Suda. Žalbeno vijeće već je utvrdilo da se “u principu ne zahtijeva da tužilac u Izmijenjenoj i dopunjenoj optužnici navede otežavajuće faktore. Takav zahtjev nije izražen ni u Statutu ni u Pravilniku Međunarodnog suda”.²⁹⁷

²⁹⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 43-45.

²⁹⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.3.

²⁹⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 2.4.

²⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 376.

143. Žaliočeva žalba s tim u vezi se stoga odbija. Pitanje da li se položaj nadređenog može upotrijebiti kao otežavajući faktor u odmjeravanju kazne razmatraće se dalje u tekstu, u poglavlju koje se bavi odmjeravanjem kazne.

VII. DRUGI I TREĆI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: NAVODI O KRŠENJIMA PRAVA NA PRAVIČNO SUĐENJE I O NEOSTVARENJU PRAVDE

A. Navodi o kršenjima žaliočevog prava na pravično suđenje

144. Žaliočev drugi žalbeni osnov sastoji se od niza navoda o činjeničnim i pravnim greškama zbog kojih mu je, kako tvrdi, bilo uskraćeno pravično suđenje. Konkretno, žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je: (1) žalioцу odbilo zahtjev za izvođenjem vještaka²⁹⁸ i nije prihvatilo vještačenje o više pitanja;²⁹⁹ (2) žalioцу odbilo zahtjev za poništenje postupka na temelju kršenja pravila 68od strane tužioca;³⁰⁰ (3) žalioцу odbilo pravo da u spis uvrsti dokaze po pravilu 92bis;³⁰¹ (4) prihvatilo neke od tužiočevih dokaza po pravilu 92bis;³⁰² (5) upozoravalo svjedoke odbrane prema pravilu 91;³⁰³ te (6) prihvatilo “nepouzdana i nevjerodostojne” dokaze.³⁰⁴ Kao pravni lijek žalilac od Žalbenog vijeća traži da ukine njegove osude,³⁰⁵ odobri mu novo suđenje³⁰⁶ ili u znatnoj mjeri smanji njegovu kaznu.³⁰⁷

1. Odbijanje žaliočevog zahtjeva za dovođenje vještaka i prihvatanje vještačenja

145. Žalilac tvrdi³⁰⁸ da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo i pogrešno primijenilo pravo kada je odbilo njegov zahtjev za sredstva potrebna za vještake.³⁰⁹ On tvrdi da je odbijanjem Pretresnog vijeća (1) prekršeno “načelo ravnopravnosti strana u postupku”³¹⁰ i (2) negirano njegovo “pravo ... da na odgovarajući način izvede [svoju] odbranu uz pomoć vještaka”.³¹¹ Žalilac u prilog svom argumentu citira članove 20 i 21 Statuta, kojima se garantuju pravo na pravično suđenje i jednakost.³¹² Potom navodi citate iz nekoliko presuda Evropskog suda

²⁹⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 60-88.

²⁹⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 89-159.

³⁰⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 160-169.

³⁰¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 170-177.

³⁰² Stakićev žalbeni podnesak, par. 178-186.

³⁰³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 187-192.

³⁰⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 193-204.

³⁰⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 64, 88, 186.

³⁰⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 64, 88, 147, 156, 169, 186, 192, 195, 204.

³⁰⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 156, 186, 195.

³⁰⁸ Tokom iznošenja usmene argumentacije pred Žalbenim vijećem, žalilac je predočio nekoliko novih citata iz zapisnika suđenja u prilog svojim argumentima, koji u biti predstavljaju dodatak argumentima iznesenim u žalbenom podnesku. Takav postupak nije ispravan pošto tužilac nije imao prilike odgovoriti na te nove informacije (vidi pravilo 111). Pored toga, budući da su dodatni citati iz spisa predmeta, evidentno je da su sve predočene dodatne informacije žalioцу bile na raspolaganju i u vrijeme kada je ulagao žalbu. Međutim, Žalbeno vijeće će razmotriti citirane dijelove u onoj mjeri u kojoj su oni jasno povezani s argumentacijom u žaliočevom žalbenom podnesku. U slučaju kada se iznose samo citati bez argumenata, Žalbeno vijeće ne može *sua sponte* konstatovati argumente žalioца i stoga te navode odbacuje kao neosnovane. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kvočka*, par. 15.

³⁰⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 60.

³¹⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 61.

³¹¹ Stakićeva replika, par. 32, vidi takođe Stakićev žalbeni podnesak, par. 61.

³¹² Stakićev žalbeni podnesak, par. 65.

za ljudska prava kako bi argumentirao da se strani mora pružiti prilika da “iznese sve dokaze potrebne za uspješno predočavanje njenih tvrdnji”.³¹³ Žalilac uz to citira i englesko i američko pravo u prilog tvrdnji da su u akuzatornim sistemima mišljenja vještaka generalno dopustiva.³¹⁴

146. Žalilac smatra da je Pretresno vijeće nepravično tužiocu dopustilo da pozove “najmanje 8 poznatih i 3 tobožnja vještaka”, iako su samo tri vještaka bili formalno označeni kao takvi, a odbrani to nije dopustilo.³¹⁵ Osim toga se žali da je tokom suđenja tužilac određene činjenične svjedoke “unaprijedio” u vještake i da ih je Pretresno vijeće “prihvatilo” kao osobe koje “raspolazu ekspertnim znanjem”.³¹⁶

147. Žalilac tvrdi da mu je, iako je zatražio vještake za sedam oblasti, Pretresno vijeće odobrilo da pozove samo vještake za istorijska i vojna pitanja.³¹⁷ Tvrdi da su vještaci čije je svjedočenje tražio mogli pobiti iskaze vještaka optužbe i da im je zbog toga trebalo dopustiti da daju iskaze.³¹⁸

148. Tužilac odgovara da je, iako je predložio jedanaest vještaka, na suđenje pozvao samo tri. Nakon toga je Pretresno vijeće od tužioca zatražilo da na osnovu pravila 98 svjedoče još dva vještaka. Drugi pomenuti svjedoci o kojima je ovdje riječ dali su iskaze, prema objašnjenju tužioca, kao činjenični svjedoci, a ne kao vještaci.³¹⁹ Nadalje, tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće ispravno zaključilo da žalilac nije obrazložio potrebu za izvođenjem vještaka,³²⁰ te napominje da je uprkos tome Pretresno vijeće žaliocu dopustilo da u smislu ravnopravnosti strana u postupku pozove dva svoja vještaka da daju iskaz.³²¹

149. Žalbeno vijeće napominje da je članom 21 Statuta predviđeno da su “sve osobe ravnopravne pred Međunarodnim sudom”, što se interpretira kao princip “jednakosti sredstava” jedne i druge strane u postupku.³²² Žalbeno vijeće je utvrdilo da načelo jednakosti strana u postupku “zadire u samu suštinu jamstva pravičnog suđenja”.³²³ I dok jednakost strana u postupku ne znači da žalilac nužno ima pravo na ista sredstva i izvore koji su na raspolaganju tužiocu, to načelo od sudskog tijela traži da osigura da nijedna strana u postupku nije u lošijem položaju prilikom predočavanja

³¹³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 66, fusnote 60-62.

³¹⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 68, fusnota 63.

³¹⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 84. Vidi takođe par. 79-84.

³¹⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 85-88.

³¹⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 112-113.

³¹⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 113-117; Odluka po zahtjevu da se dozvoli pozivanje vještaka odbrane u predmetu *Stakić*.

³¹⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.4, gdje se citira Odluka po zahtjevu Tužilaštva da se istražiteljima dozvoli da prate suđenje dok svjedoci daju izjave u predmetu *Čelebići*, 20. mart 1997., par. 10.

³²⁰ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.5, 3.8, 3.23.

³²¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.23.

³²² Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Tadić*, par. 44, 56; Odluku po zahtjevu tužioca da se odbrani naloži da informacije o svjedocima objelodani unaprijed u predmetu *Čelebići*, 4. februar 1998., par. 49.

³²³ Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s dužinom dokaznog postupka odbrane u predmetu *Orić*, par. 7.

svoje argumentacije, posebno u smislu proceduralne jednakosti.³²⁴ Ocjenjujući argumente optuženog koji osporava jednakost strana u postupku, sudsko tijelo mora postaviti dva temeljna pitanja: (1) da li je odbrana dovedena u lošiji položaj u odnosu na tužioca s obzirom na “princip suštinske proporcionalnosti” i (2) da li je optuženom pravično data prilika da predoči svoju argumentaciju.³²⁵

150. Istovremeno, pravilima 89(C) i (D) predviđeno je da Pretresno vijeće može prihvatiti bilo koji relevantan dokaz za koji smatra da ima dokaznu vrijednost i da može izuzeti dokaz ako potreba da se osigura pravično suđenje uvelike nadmašuje njegovu dokaznu vrijednost. Pravilo 65ter(G) određuje da će prije izvođenja dokaza u ime optuženog pretpretresni sudija odbrani naložiti da podnese spisak svjedoka koje namjerava da pozove, u kojem se, između ostalog, navodi: (a) ime ili pseudonim svakog svjedoka, (b) za svakog svjedoka, sažeti prikaz činjenica o kojima će svjedočiti i (c) za svakog svjedoka, elemente optužnice o kojima će svjedočiti. Od pretresnog vijeća se potom traži da na osnovu diskrecionog prava odluči da li će prihvatiti svjedočenje vještaka.³²⁶ I konačno, na osnovu pravila 73ter(C), Pretresno vijeće će, u svjetlu spisa koji je pretpretresni sudija podnio pretresnom vijeću u skladu s pravilom 65ter(L)(ii), nakon što je saslušalo odbranu, odrediti broj svjedoka koji odbrana može pozvati.

151. Odbrana je svojim Zahtjevom da se dozvoli pozivanje vještaka od 2. oktobra 2002. od Pretresnog vijeća zatražila odobrenje za izvođenje vještaka u vezi sa sedam tema.³²⁷ Međutim, propustila je navesti imena predloženih vještaka i obrazložiti u vezi s kojim činjenicama i elementima Optužnice bi pojedini vještak svjedočio, kao što zahtjeva pravilo 65ter(G). Umjesto toga, odbrana je samo izjavila sljedeće:

Gore navedeno se traži kako bi se za dr Stakića osiguralo pravično suđenje, te da se u skladu s Pravilnikom o postupku i dokazima Međunarodnog suda garantuje načelo jednakosti strana u postupku. Osim toga, razlog za zahtjev za odobrenje gore navedenog jeste posljedica nastojanja da se objektivno i konkretno iznesu argumenti u vezi s navodima iz 4. izmijenjene optužnice, kao i da se pobiju, razjasne i dopune ‘dokazi’ koje je Tužilaštvo iznijelo tokom svog glavnog izvođenja dokaza.³²⁸

³²⁴ Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s dužinom dokaznog postupka odbrane u predmetu *Orić*, par. 7; Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 69.

³²⁵ Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s dužinom dokaznog postupka odbrane u predmetu *Orić*, par. 7-9.

³²⁶ Pravilo 65ter(G). Osim toga, strana koja želi pozvati vještaka mora objelodaniti izjavu vještaka u roku koji odredi pretpretresni sudija – obično je to prije početka izvođenja dokaza dotične strane – a suprotna strana svoju obavijest o osporavanju svjedoka mora dostaviti u roku od 30 dana ili u nekom drugom roku koji odredi pretresno vijeće (pravilo 94bis).

³²⁷ Odbrana je zatražila, između ostalog, sljedeće vještake: (1) historičare, (2) vještaka za ustavno pravo, (3) demografa, (4), vještaka za policiju, (5) vojnog vještaka, (6) vještaka grafologa, (7) vještaka za “novinarsku etiku”.

³²⁸ Zahtjev da se dozvoli pozivanje vještaka odbrane, 2. oktobar 2002., str. 2.

152. Pretresno vijeće je odobrilo dva vještaka odbrane na osnovu pravila 73ter – vještaka za istoriju i za vojna pitanja – i odbilo pet drugih zahtjeva za vještake iz područja ustavnog prava, demografije, policijske prakse, grafologije i novinarske etike kao “nepotkrijepljene”.³²⁹

153. Žalbeno vijeće konstatuje da je ta odluka u okviru diskrecionog prava Pretresnog vijeća. S obzirom na to da se žalilac nije pridržavao uslova iz pravila 65ter(G), zaključak Pretresnog vijeća da njegov zahtjev za pozivanje vještaka nije potkrijepljen bio je ispravan.

154. Pretresno vijeće je 8. novembra 2002. naložilo odbrani da do 11. novembra 2002. dostavi informacije po pravilu 65ter(G) u vezi sa svim svjedocima koje namjerava pozvati do kraja 2002. godine. Nadalje, Vijeće je naložilo da se informacije u vezi sa svjedocima koje odbrana namjerava pozvati u razdoblju od 8. januara do 21. marta 2000. dostave do 18. novembra 2002.³³⁰

155. Iako žalilac nije dostavio te informacije, Pretresno vijeće je ponovo na pretresu od 25. novembra 2002. razmatralo zahtjev žalioca u vezi s vještacima. Tokom tog pretresa odbrana je usmeno zatražila da Pretresno vijeće preispita svoj nalog od 8. oktobra kojim se broj vještaka odbrane ograničava na dva vještaka.³³¹ Pretresno vijeće je saslušalo argumente u vezi sa svakim vještakom kojeg je odbilo i potvrdilo svoj prethodni nalog. Žalilac sada osporava odbijanje svakog od tih vještaka. Žalbeno vijeće će se osvrnuti na njegove argumente.

(a) Vještak grafolog

156. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće na nepropisan način pomoglo tužiocu, prvo time što je na osnovu pravila 98 zatražilo svjedočenje grafologa g. C.H.W. Ten Campa, i drugo, time što žalioцу nije dopustilo da pozove vlastitog grafologa koji bi pobio iskaz g. Ten Campa.³³² Žalilac tvrdi da je i sam g. Ten Camp izjavio da je potrebno konsultovati dva grafologa da bi se došlo do pouzdanog zaključka.³³³

157. Nadalje, žalilac tvrdi da je iskaz g. Ten Campa bio “manjkav i nepouzdan” jer je on mogao samo izjaviti da je “moguće” ili “vjerovatno” da su potpisi na ključnim dokumentima o kojima se raspravlja žaliočevi popisi.³³⁴ S tim u skladu on tvrdi da, budući da se Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi u velikoj mjeri oslonilo na te dokaze, standard dokazivanja van razumne

³²⁹ Odluka po zahtjevu da se dozvoli pozivanje vještaka odbrane u predmetu *Stakić*, str. 3.

³³⁰ Nalog da odbrana dostavi dodatne informacije u vezi sa svojim svjedocima po pravilu 65ter(G), 8. novembar 2002., str. 4.

³³¹ T. 9408, 25. novembar 2002.

³³² Stakićev žalbeni podnesak, par. 90.

³³³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 109.

³³⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 99-101; Stakićeva replika, par. 44.

sumnje nije zadovoljen.³³⁵ Žalilac tvrdi da se “konsultovao s” grafologom Jackom Hayesem, koji bi – da je bio pozvan da svjedoči – osporio pouzdanost i autentičnost kopija dokumenata na koje se oslonilo Pretresno vijeće. Žalilac tvrdi da uz takav iskaz Pretresno vijeće ne bi bilo moglo zaključiti van razumne sumnje da je autor tih dokumenata žalilac.³³⁶

158. Pretresno vijeće je odbilo zahtjev za drugo vještačenje rukopisa zbog toga što je utvrdilo sljedeće: (1) nije tačno da je g. Ten Camp preporučio drugog grafologa i (2) odbrana nije pokazala da g. Hayes raspolaže većim znanjem ili boljim naučnim metodama.³³⁷ Takav zaključak potkrepljuje i spis predmeta, tako da Žalbeno vijeće zaključuje da je to što Pretresno vijeće nije dopustilo vještačenje drugog grafologa bilo u okviru diskrecionog prava Pretresnog vijeća na osnovu pravila 65ter(G) i 73ter(C). Štaviše, Prvostepena presuda pokazuje da je Pretresno vijeće bilo svjesno granica iskaza g. Ten Campa;³³⁸ ništa ne upućuje na to da je Pretresno vijeće njegovom iskazu u vezi s navedenim dokumentima pridalo veću težinu od zaslužene. Budući da se Pretresno vijeće utvrđujući žaliočevu ulogu u relevantnim događajima nije oslanjalo samo na te dokumente, nije potrebno utvrđivati njegovu krivicu van razumne sumnje samo na osnovu tih dokumenata. Žalbeno vijeće ne vidi grešku u ocjeni Pretresnog vijeća, tako da se i ovaj podžalbeni osnov odbija.

(b) Vještak za policiju

159. Žalilac tvrdi da, iako je tužilac pokušavao pokazati njegovu odgovornost za djela ili propuste policije, nije dokazao da je on nad policijom imao ikakve ovlasti.³³⁹ Žalilac nadalje tvrdi da bi njegov vještak za policiju iz Bosne, dr Duško Vejnović, pokazao da žalilac i “lokalno civilno vodstvo u Prijedoru” nisu imali kontrolu nad policijskim snagama pošto je komandni lanac u policiji bio pod kontrolom “Ministarstva unutrašnjih poslova na nivou Republike”.³⁴⁰ Žalilac takođe ističe da su druga pretresna vijeća pozivala vještake u vezi s “jedinstvenim načinom na koji je bila strukturirana bosanska policija”.³⁴¹

160. Prvo, Žalbeno vijeće odbacuje sugestiju žalioca da su diskrecione odluke drugih pretresnih vijeća (o pozivanju vještaka za policiju) na bilo koji način obavezivale Pretresno vijeće u ovom predmetu. Sudsko diskreciono pravo može se definisati kao “pravo sudije ili suda da donose odluke na temelju onog što je pravično u datim okolnostima i rukovodeći se pravnim normama i

³³⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 103.

³³⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 146-47.

³³⁷ T. 9440.

³³⁸ Vidi Prvostepenu presudu, par. 387 (gdje se kaže da je g. Ten Camp identifikovao mogućeg autora jednog dokumenta).

³³⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 123.

³⁴⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 124.

³⁴¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 127.

načelima”.³⁴² Ostvarivanje diskrecionog prava pretresnog vijeća po definiciji se može, i vrlo vjerojatno i hoće, razlikovati od suđenja do suđenja u ovisnosti od mnogih različitih faktora.

161. Žalbeno vijeće slaže se sa žaliocem da je vještak za policiju mogao razjasniti odnos *de jure* između policije i vojske. Međutim, za pitanje stvarne kontrole u ovom predmetu nije bio ključan *de jure* nego *de facto* odnos između civilnog rukovodstva i policije.³⁴³ Budući da na zaključke Pretresnog vijeća bilo kakvo objašnjenje *de jure* odnosa između policije i civilnih vlasti ne bi imalo uticaja, Žalbeno vijeće konstatuje da Pretresno vijeće nije zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo kada je odbilo zahtjev za svjedočenje policijskog vještaka, tako da se ovaj žalbeni podosnov odbija.

(c) Vještak za ustavno pravo

162. Na osnovu pravila 92*bis* Pretresno vijeće je, na zahtjev žalioca, prihvatilo izvještaj vještaka profesora Pavla Nikolića u vezi s ustavnim pitanjima, koji je prof. Nikolić pripremio za suđenje. Žalilac tvrdi da je odbijanje njegovog zahtjeva da pozove svog svjedoka koji bi dodatno razradio neke aspekte tog izvještaja tako što bi ih konkretno povezao s Prijedorom i navodima protiv žalioca, na nepravilan način uticalo na suđenje.³⁴⁴

163. Pretresno vijeće je riješilo da mu nije potreban vještak za ustavno pravo budući da samo može utvrditi relevantna pravna pitanja o kojima je riječ, a to su (1) da li je načelo komandne odgovornosti sadržano u članu 7(3) Statuta imalo status međunarodnog običajnog prava 1992. godine; i (2) da li bi primjena tih načela predstavljala retroaktivnu primjenu mjerodavnog krivičnog prava.³⁴⁵

164. Žalbeno vijeće se slaže s Pretresnim vijećem da nije postojalo opravdanje za iskaz vještaka u vezi s pitanjima iz međunarodnog krivičnog prava; Pretresno vijeće bilo je potpuno mjerodavno da o tim pitanjima donosi odluke bez pomoći pravnog vještaka. Što se tiče toga da je žalilac želio predočiti iskaz vještaka u vezi s nacionalnim ustavnim pitanjima kao što su zakonske obaveze kriznog štaba, diskreciono je pravo Pretresnog vijeća da prihvatiti takvu vrstu iskaza. Međutim, posebno s obzirom na činjenicu da je Pretresno vijeće na zahtjev žalioca već prihvatilo izvještaj prof. Nikolića u vezi s tim pitanjima, razuman je zaključak Pretresnog vijeća da nije nužno saslušati još jedan iskaz vještaka. Osim toga, žalilac nije predočio pismeno objašnjenje zašto je potreban još jedan vještak, kako se traži Pravilnikom, i to čak ni nakon što je o tome Pretresno vijeće izdalo

³⁴² Blackov rječnik prava (8. izd., 2004.).

³⁴³ Prvostepena presuda, par. 469, 470, 472, 473, 477, 479, 482, 488.

³⁴⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 131-134.

³⁴⁵ T. 9440.

konkretan nalog. Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo kada je odbilo žaliočev zahtjev, tako da se ovaj podžalbeni osnov odbija.

(d) Demograf

165. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće, kada je on pokušao pobiti dokaze tužiočevog demografa dr Ewe Tabeau, odbilo njegov zahtjev da pozove svog vještaka i izričito izjavilo da se neće oslanjati na iskaz dr Tabeau. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće, suprotno tim uvjerenjima, “svoje zaključke o krivici djelimično temeljilo na dokazima koje je dala [dr Tabeau]”.³⁴⁶ Žalilac nadalje tvrdi da mu je nepravično uskraćena mogućnost da pozove vlastitog vještaka demografa.

166. Žalbeno vijeće primjećuje da je 25. novembar 2002., kada je Pretresno vijeće žalioca pitalo koga želi pozvati kao vještaka za demografska pitanja, odbrana zatražila dvije do tri sedmice vremena da Pretresnom vijeću dostavi ime. Pretresno vijeće je potom obavijestilo žalioca da, budući da je ta informacija trebala biti dostavljena šest mjeseci ranije u sklopu njegovog podneska po pravilu 65ter(G), Vijeće zbog toga neće više odugovlačiti s postupkom. Pretresno vijeće je uz to istaknulo da prema Pravilniku žalilac to pitanje može ponovo pokrenuti na kraju svog izvođenja dokaza i da će Pretresno vijeće tada morati “ponovo razmotriti to pitanje”.³⁴⁷ S obzirom na široke mogućnosti koje je Pretresno vijeće dalo žaliocu da zatraži pozivanje vlastitog vještaka, kao i s obzirom na propust žalioca da se pridržava odgovarajuće procedure, Žalbeno vijeće ne vidi da je Pretresno vijeće s tim u vezi na bilo koji način pogriješilo.

167. Žalbeno vijeće se ne slaže s tvrdnjom žalioca da je Pretresno vijeće izričito izjavilo da se neće oslanjati na iskaz dr Tabeau. Iako je predsjedavajući sudija naveo da smatra da demografski dokazi nisu relevantni za određena činjenična pitanja,³⁴⁸ njegovu izjavu žalilac nije mogao razumno shvatiti u značenju da se Pretresno vijeće neće uopšte pozivati na dokaze koje je predočio demograf. Pretresno vijeće je dopustilo da se demograf pozove kao svjedok koji može ponuditi relevantne dokaze u vezi s raznim optužbama. U nedostatku jasnog navoda koji bi upućivao na suprotno, trebalo je očekivati da će se Pretresno vijeće oslanjati na te dokaze u onom stepenu koji bude smatralo odgovarajućim.

168. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće zaključuje da žalilac nije pokazao da bi Pretresno vijeće došlo do drugačijeg zaključka u vezi s njegovom krivicom da nije u obzir uzelo

³⁴⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 140.

³⁴⁷ T. 9421.

³⁴⁸ Sudija Schomburg je izjavio: “Ne želimo se oslanjati na demografske podatke, ... to nema nikakvog smisla u svrhu pitanja kojim se bavimo, osobito u odnosu na tačku 1 i 2, stoga vas molim da prihvatite kako to nije relevantno.”, T. 9525.

izvještaj dr Tabeau.³⁴⁹ Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je odbilo svjedočenje demografa odbrane i oslonilo se na dokaze dr Tabeau, tako da se ovaj podžalbeni osnov odbija.

(e) Vještak u svrhu pobijanja svjedoka Vulliamyja

169. Edward Vulliamy, britanski novinar koji je 1992. godine bio u opštini Prijedor, dao je iskaz u vezi s određenim događajima koji su se tamo odigrali. Žalilac tvrdi da je svjedok Vulliamy, iako je bio predstavljen kao činjenični svjedok optužbe, zapravo svjedočio kao vještak. U prilog tom argumentu on citira dijelove transkripta prvostepenog postupka u kojima svjedok Vulliamy, odgovarajući na pitanje odbrane da li je od njega zatraženo da bude vještak, rekao: “Da. Sjećam se da sam trebao svjedočiti u takvom nekom svojstvu.”³⁵⁰

170. Žalilac potom tvrdi da svjedok Vulliamy ne raspolaže ekspertnim znanjem i ne shvata Balkan budući da ne govori bosanski/hrvatski/srpski, tako da je informacije dobijao iz druge ruke. Žalilac nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je odbilo njegov zahtjev da pozove Jamesa Bisseta, Johna Petera Mahera i Davida Bindera da “objasne zašto nisu ispravni zaključci g. Vulliamyja” u vezi s rasprostranjenom i sistematskom prirodom krivičnih djela i stoga traži oslobađajuću presudu ili novo suđenje.³⁵¹ Žalilac uz to tvrdi da je u suprotnosti s iskazom svjedoka Vulliamyja jedan članak koji je Vulliamy napisao 7. augusta 1992. (u spis uveden kao dokazni predmet D25) i da je, Pretresno vijeće, propustivši da se osvrne na taj članak, prekršilo uslov o obrazloženom mišljenju.³⁵² Osim toga, žalilac takođe tvrdi da mu je trebalo dopustiti da u spis uvrsti transkript iskaza prof. Roberta Haydena u suđenju u predmetu *Tadić* u vezi s pitanjem “rasprostranjenosti i sistematičnosti”.

171. Iz spisa jasno proizlazi da se komentar svjedoka Vulliamyja u vezi s njegovim statusom vještaka nije odnosio na ovaj predmet, nego na razgovor koji je svjedok vodio s tužiocem u vezi s potencijalnim svjedočenjem u jednom drugom predmetu. Njegov status potencijalnog vještaka u drugom predmetu nije relevantan za ovaj žalbeni postupak.³⁵³ U ovom predmetu on je predstavljen kao činjenični svjedok i o njemu su i tužilac i Pretresno vijeće govorili na taj način. Njegov iskaz se stoga nije temeljio na informacijama iz druge ruke, kako to tvrdi žalilac. Štaviše, svjedok Vulliamy je, između ostalog, svjedočio o tome da je posjetio logore Omarska i Trnopolje, da je bio očevidac deportacija, da je prisustvovao sastanku s Kriznim štabom i da je s optuženim vodio intervju u

³⁴⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 138-143.

³⁵⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 87, gdje se citira T. 8042.

³⁵¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 150, vidi takođe par. 88, 149.

³⁵² Stakićeva replika, par. 52-53.

³⁵³ Iz transkripta prvostepenog postupka vidi se da je tužilac razgovarao o mogućnosti da Vulliamy svjedoči kao vještak u predmetu protiv Duška Tadića, a ne u predmetu protiv žalioca.

njegovoj kancelariji u domu zdravlja u Prijedoru, koji je trajao otprilike sat do sat i po.³⁵⁴ Iako je svjedok Vulliamy u uvodu detaljno opisao svoje obrazovanje i znatno novinarsko iskustvo, nigdje u spisu ne vidi se da su Pretresno vijeće ili tužilac o njemu govorili kao o vještaku.³⁵⁵ Žalbena vijeće stoga odbija tvrdnje žalioaca s tim u vezi.

172. Žalbena vijeće takođe primjećuje da dokazni predmet D25 – članak svjedoka Vulliamyja od 7. augusta 1992. o Omarskoj i drugim zatočeničkim logorima – nije u značajnoj suprotnosti sa njegovim iskazom na suđenju, za razliku od onog što tvrdi žalilac u svojoj replici.³⁵⁶ Kao što je svjedok objasnio tokom unakrsnog ispitivanja, nakon što je taj članak objavljen, nastavio je dobijati informacije o daljnjim zlostavljanjima na području Prijedora, što je izmijenilo njegovo shvatanje razmjera zlostavljanja u toj regiji.³⁵⁷ Što se tiče argumenta da je Pretresno vijeće bilo obavezno citirati dokazni predmet D25 kako bi dalo obrazloženo mišljenje, Žalbena vijeće napominje da Pretresno vijeće po vlastitom nahođenju bira koje podneske treba detaljno analizirati u pismenom obliku.³⁵⁸ Pretresno vijeće može jasno neutemeljene argumente odbaciti bez detaljnog obrazloženja, kao što je to učinilo u ovom slučaju.³⁵⁹ Pretresno vijeće stoga nije pogriješilo kada u Prvostepenoj presudi nije pomenulo dokazni predmet D25.

173. Pretresno vijeće je 25. novembra 2002. odbilo usmeni zahtjev odbrane za dovođenje vještaka radi pobijanja dokaza svjedoka Vulliamyja, konstatovavši da je sposobno ocijeniti Vulliamyjev iskaz bez mišljenja predloženih novinara koji nikada nisu bili u Prijedoru.³⁶⁰ Pretresno vijeće nije saslušalo nijednog vještaka u vezi s rasprostranjenim i sistematskim karakterom napada nego je odlučilo osloniti se na iskaze brojnih činjeničnih svjedoka, uključujući svjedoka Vulliamyja, te je utvrdilo da su počinjena krivična djela bila rasprostranjena i sistematska.³⁶¹ Iako su za takvu analizu nužni i pravni i činjenični nalazi, konačni pravni zaključak mora izvući Pretresno vijeće.³⁶² Žalbena vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće postupilo u okviru svojih diskrecionih ovlasti kada je odlučilo da se osloni isključivo na činjenične svjedoke u vezi sa svojim nalazima o ovom pitanju. Žalilac nije pokazao da je počinjena greška koja bi tu odluku obesnažila, tako da se ovaj podžalbeni osnov odbija.

³⁵⁴ T. 7939-7949, 7953-7963, 7981-7988, 8011, 8079-8080.

³⁵⁵ T. 7898-7904.

³⁵⁶ DP D25. Vidi diskusiju u vezi s DP D25 u poglavlju VIII.A *infra*.

³⁵⁷ T. 8053-8060.

³⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*, par. 8. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 11; Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana*, par. 15; Drugostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 19; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 47.

³⁵⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 15, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 98; Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 16; Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 21-23.

³⁶⁰ T. 9440-9441.

³⁶¹ Prvostepena presuda, par. 129-334.

³⁶² T. 9442.

(f) Imenovanje Nicolasa Sebirea za vještaka

174. Nicholas Sebire, istražitelj Tužiteljstva, svjedočio je u vezi s identifikacijom tijela pronađenih u prijedorskoj regiji. Žalilac tvrdi da je tužilac svjedoka Sebirea, iako je on tehnički bio označen kao činjenični svjedok, Pretresnom vijeću “predstavio” kao vještaka, a Vijeće je “Sebirea prihvatilo i unaprijedilo u *bona fide* vještaka”, te je njegov iskaz citiralo kroz cijeli tekst Prvostepene presude.³⁶³

175. Tokom suđenja Pretresno vijeće je u jednoj prilici svjedoka Sebirea pomenulo kao vještaka kada je predsjedavajući sudija izjavio:

[...] Molim vas, nemojte kriviti vještaka [mислеći na Sebirea] za ... ono što je učinjeno ...³⁶⁴

176. Tu je izjavu kasnije razjasnio tužilac:

Prije no što nešto kažem o pitanju u vezi s potpisima na dokumentima, mogu li ukratko nešto reći u vezi s komentarima Suda u odnosu na jučerašnjeg svjedoka. Gospodin Sebire, kao što je on sam jasno kazao, nije ovamo došao kao vještak za medicinska pitanja ili za bilo kakva druga ekspertna pitanja. Njegov posao, za koji ja mislim da ga je sjajno obavio, bio je da prikupi više od 20.000 stranica dokumenata i da ih pokuša organizovati tako da se mogu predočiti Sudu.³⁶⁵

177. Pet dana kasnije, 9. septembra 2002., tužilac je izjavio sljedeće:

Ne znam ni za kakve ekshumacije pod vodstvom neke nevladine organizacije na području Prijedora. Možda su te ekshumacije finansirale državne vlasti ili su pružale pomoć. No, za to je ekspert g. Sebire. On nam to može reći. Ne vjerujem da je tome bilo tako.³⁶⁶

178. I konačno, 27. septembra 2002., tokom unakrsnog ispitivanja odbrana je svjedoku Sebireu postavila sljedeće pitanje:

Q. ...ali, vi niste stručnjak za to pitanje, zar ne?

A. Da, ja kao istražitelj u Tužilaštvu nisam stručnjak za to. Moj izvještaj samo predočava i rezimira rezultate istraživanja, koje je obavljala bosanska komisija za traženje nestalih, arheolozi i druge kolege iz Tužilaštva.

179. Dakle, uprkos jednoj referenci od 9. septembra 2002., Žalbeno vijeće konstatuje da iz spisa prvostepenog postupka jasno slijedi da Pretresno vijeće nije bilo zavedeno na krivi put ili greškom mislilo da je svjedok Sebire vještak. I svjedok i tužilac dali su objašnjenja u vezi s njegovim statusom, tako da je Pretresno vijeće bilo svjesno da taj svjedok nije vještak, te se ovaj podžalbeni osnov odbija.

³⁶³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 85, 86.

³⁶⁴ T. 7445.

³⁶⁵ T. 7446.

³⁶⁶ T. 7655.

(g) Psihijatar ili kriminolog

180. Žalilac tvrdi da ima pravo na novo suđenje ili značajno smanjenje kazne zato što je Pretresno vijeće odbilo njegov zahtjev da na usvajanje ponudi dokaze forenzičara, odnosno kriminologa po imenu dr Russler, kao i dokaze psihijatra ili neuropsihijatra. On tvrdi da bi dr Russler svjedočio o njegovom duševnom stanju, te o tome da li je on bio “sklon ili spreman” počiniti krivična djela za koja je osuđen.³⁶⁷ Žalilac nadalje tvrdi da činjenica da je Pretresno vijeće u predmetu *Dragan Nikolić* zatražilo takvog vještaka pokazuje da je Pretresno vijeće u ovom predmetu pogriješilo kada nije pozvalo sličnog vještaka.³⁶⁸

181. Tužilac odgovara da se žalilac složio s Pretresnim vijećem i odustao od svog zahtjeva za psihijatra ili kriminologa u novembru 2002., uz mogućnost da ponovo zatraži takvo vještačenje ako pokaže da je to u “interesu pravde”, te da žalilac nikada nije iznio sličan zahtjev.³⁶⁹ Tužilac tvrdi da žalilac svoj predmet ne može porediti s upotrebom vještaka kriminologa od strane pretresnog vijeća u predmetu *Dragan Nikolić* budući da je optuženi u tom predmetu priznao svoja krivična djela i zbog njih izrazio kajanje, što žalilac nije učinio.³⁷⁰ Tužilac ponovo navodi da žalilac nije pokazao zbog čega bi i na koji je način odluka Pretresnog vijeća bila pogrešna ili predstavljala zloupotrebu diskrecionog prava.³⁷¹

182. Argument žalioca u vezi s predloženim psihologom ili kriminologom ne može se održati zato što je žalilac sam odustao od tog zahtjeva za vještačenje. Tokom suđenja žalilac je odlučio da neće tražiti dovođenje psihijatra ili kriminologa i Vijeće je tada napomenulo da bi kasnije moglo udovoljiti zahtjevu za dodatno vrijeme za izvođenje dokaza ako to bude u interesu pravde, na osnovu pravila 73ter(F).³⁷² Žalilac nije pozvao vještaka psihijatra ni kriminologa da svjedoče i nije se kasnije okoristio pravim lijekom koji je bio izričito pomenut, a koji je sadržan u pravilu 73ter(F). Žalilac nije pokazao zašto je u tim okolnostima Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo, tako da se ovaj podžalbeni osnov odbija.

2. Navod o kršenjima pravila 68 od strane tužioca

183. Žalilac tvrdi da je nakon što je završio izvođenje svojih dokaza tužilac objelodanio izvatke iz više od trideset izjava svjedoka na osnovu pravila 68, koje su sadržavale “značajan ekskulpatorni

³⁶⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 152.

³⁶⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 155, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 280, 282.

³⁶⁹ Tužιοčev podnesak respondenta, par. 3.43.

³⁷⁰ Tužιοčev podnesak respondenta, par. 3.44.

³⁷¹ Tužιοčev podnesak respondenta, par. 3.46.

³⁷² T. 9424-9426.

materijal" u suprotnosti s dokazima i argumentima koje je izložio tužilac".³⁷³ Žalilac nadalje navodi da je tužilac tim materijalima raspolagao prije suđenja, no nije ih predao uprkos zahtjevima žalioca.³⁷⁴ Žalilac tvrdi da je zbog toga što nije imao pristup tim neobjelodanim materijalima njemu oduzeta mogućnost da s njima suoči svjedoke, tako da se nije na valjan način mogao pripremiti za suđenje.³⁷⁵

184. U odgovoru tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće, iako je kršenje pravila 68 postojalo,³⁷⁶ razmotrilo sve relevantne činjenice u vezi s tim kršenjem u odluci po zahtjevu žalioca od 15. novembra 2002. kojim se traži poništenje postupka.³⁷⁷ U svojoj odluci Pretresno vijeće je potvrdilo da je posrijedi "teško kršenje pravila 68", no zaključilo je da zakašnjelo objelodanjivanje tužioca ne bi uticalo na Odluku Vijeća po pravilu 98bis po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude.³⁷⁸

185. Pretresno vijeće je takođe odlučilo da se svaka eventualna šteta po žalioca uslijed tog kršenja može otkloniti tako što će mu se dopustiti da pozove ili ponovo pozove bilo kojeg od svjedoka nakon što je Pretresnom vijeću pokazao da bi njegova argumentacija bila drugačija da je imao pristupa objelodanim materijalima.³⁷⁹ Tužilac navodi da je žalilac pokazao interes za samo šestoricu svjedoka od onih s kojima su bili povezani dokumenti objelodani sa zakašnjenjem, odnosno za Voju Pavičića, Ranka Travara, Slavka Budimira, Slobodana Kuruzovića, Simu Miškovića i Srđu Srdića, od kojih su trojica svjedočila tokom prvostepenog postupka (svjedoci Travar, Budimir i Kuruzović).³⁸⁰ Tužilac takođe ističe da je odbrana ponovo pozvala dva svjedoka optužbe – Muharema Murselovića i Nusreta Sivca – kao rezultat odluke Pretresnog vijeća.³⁸¹

186. Žalilac odgovara da tužilac "do danas nije dostavio nijedan materijal iz pravila 68 koji posjeduje a koji se odnosi na te navodne saizvršioce kao što su Simo Drljača, Milan Kovačević, pukovnik Vladimir Arsić i major Radmilo Zeljaja", te izjavljuje da se u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* zahtijeva "strogo pridržavanje obaveze objelodanjivanja".³⁸² Što se tiče tog

³⁷³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 161.

³⁷⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 164, gdje se citira Zahtjev odbrane za poništenje postupka, 15. novembar 2002.

³⁷⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 166, 168, 169; Stakićeva replika, par. 63.

³⁷⁶ Nakon dovršenog izvođenja svojih dokaza tužilac je odbrani predao sažetke oslobađajućih dijelova izjava 35 svjedoka. Tužilac tvrdi da zakašnjelo objelodanjivanje nije posljedica namjere da se nanese šteta, nego "previda" (Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.49, 3.55). Pretresno vijeće je potom naložilo objelodanjivanje potpunih transkripata razgovora sa svjedocima (Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.49).

³⁷⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.48.

³⁷⁸ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.48, gdje se upućuje na Odluku po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis, 31. oktobar 2002., T. 9438.

³⁷⁹ T. 9436-9439; Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.51-3.52; vidi *Tužilac protiv Furundžije*, IT-95-17-T, Odluka, 16. juli 1998., par. 21; vidi takođe *Tužilac protiv Radislava Brđanina*, predmet br. IT-99-36-T, Odluku po zahtjevu za pravni lijek zbog tužiočevog kršenja pravila 68 i izricanje sankcija na osnovu pravila 68bis, te po zahtjevu za odgodu postupka dok se ne riješe pitanja koja utiču na pravdu i pravičnost postupka, 30. oktobar 2002., par. 26.

³⁸⁰ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.50.

³⁸¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.53.

³⁸² Stakićeva replika, par. 64; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 215. Žalilac izjavljuje da je, budući da mu je utvrđena krivica kao "posrednom saizvršiocu", tužilac ne samo obavezan dostaviti materijale po pravilu 68 koji se odnose na njega, nego i one

konkretnog argumenta, Žalbeno vijeće se poziva na svoju odluku od 20. jula 2004., u kojoj je konstatovalo da on ne predstavlja valjan žalbeni osnov budući da se po prvi put pokreće tek u Replici žalioca.³⁸³

187. Žalbeno vijeće napominje da se pravilom 68(i) predviđa sljedeće:

Tužilac će što je prije moguće odbrani objelodaniti sve materijale koji po njegovim stvarnim saznanjima mogu upućivati na nevinost, odnosno ublažiti krivicu optuženog ili uticati na vjerodostojnost dokaza optužbe.³⁸⁴

188. Objelodanjivanje materijala po pravilu 68 “ključno je za pravičnost postupka pred Međunarodnim sudom, a pravičnost je najvažniji faktor koji se mora imati na umu kad se utvrđuje da li je prekršeno relevantno pravilo”.³⁸⁵

189. Tužilac prihvata da je u ovom predmetu prekršio pravilo 68.³⁸⁶ Međutim, da bi pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojim odlukama u vezi s pravilom 68, žalilac mora pokazati da je uslijed toga njegov predmet pretrpio značajnu štetu.³⁸⁷

190. Kako su pravila izricanja sankcija diskreciona, a ne mandatorna, s obzirom na to da nije pokazano da je žalioocu nanesena šteta, Žalbeno vijeće ne može reći da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskreciono pravo time što tužiocu nije izreklo nikakve sankcije zbog tih kršenja. Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da, suprotno tvrdnjama tužioca, pravila ne nalažu da se mora utvrditi postojanje zle namjere da bi se mogle izreći sankcije.³⁸⁸

191. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Krstić* Žalbeno vijeće je konstatovalo da je prihvatanje dodatnih dokaza žalioca u žalbenom postupku po pravilu 115 dovoljno kao pravni lijek kao u

koje se odnose na njegove saizvršioce (Stakićeva replika, par. 63-64). Žalbeno vijeće nije dopustilo taj žalbeni osnov zato što se on po prvi put iznosi u Replici žalioca. Vidi Odluku po zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan žalbeni osnov i molbi za ulaganje još jednog odgovora, 20. juli 2004., par. 9.

³⁸³ Odluka po zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan žalbeni osnov i molbi za ulaganje još jednog odgovora, par. 9.

³⁸⁴ Vidi *Tužilac protiv Kordića i Čerkeza*, Odluku po prijedlozima za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, 11. maj 2001.; *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, Odluku Žalbenog vijeća po zahtjevu žalioca za dostavu materijala, za suspenziju odnosno izmjenu rasporeda podnošenja podnesaka, te po dodatnim podnescima, 26. septembar 2000., par. 42; *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-PT, Odluka o objelodanjivanju otkrivenih materijala, 27. januar 1997., par. 22; *Tužilac protiv Jeana Boscoa Barayagwize*, predmet br. ICT-97-19, Decision (Prosecutor’s Request for Review of Reconsideration – Separate Opinion of Judge Shahabuddeen) /Odluka (Zahtjev tužioca za preispitivanje revizije – Izdvojeno mišljenje sudije Shahabuddeena)/, 31. mart 2000., par. 68.

³⁸⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 180.

³⁸⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.51.

³⁸⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 268; Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 153; *Tužilac protiv Tihomira Blaškića*, predmet br. IT-95-14-PT, Odluka po zahtjevu žalioca za dostavu materijala, za suspenziju odnosno izmjenu rasporeda podnošenja podnesaka, te po dodatnim podnescima, Žalbeno vijeće, 26. septembar 2000., par. 38.

³⁸⁸ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.54.

slučaju kršenja pravila 68 od strane tužioca.³⁸⁹ Žalbeno vijeće je s tim u skladu smatralo da je suđenje žalioцу u tom predmetu bilo pravično.

192. Isto tako, Pretresno vijeće u predmetu *Furundžija* konstatovalo je da je ponovnim pokretanjem postupka u vezi s pitanjima koja su se odnosila na jednog konkretnog svjedoka osigurano pravično suđenje nakon kršenja pravila 68.³⁹⁰ Slično tome, nakon što je zaključilo da je prekršeno pravilo 68, Pretresno vijeće u ovom predmetu dopustilo je žalioцу da ponovo ispita bilo kojeg od svjedoka koje je tužilac već pozvao ako odbrana uspije pokazati da bi tom svjedoku u unakrsnom ispitivanju postavila drugačija pitanja da je imala pristupa nepropisno neobjelodanim materijalima. Žalilac je s tim u skladu zatražio da Pretresno vijeće naloži dolazak tri dodatna svjedoka i da ponovo pozove dva svjedoka optužbe.³⁹¹

193. Budući da žalilac ne navodi konkretno na koji mu je način nanesena šteta kršenjem pravila 68 i s obzirom na korake koje je preduzelo Pretresno vijeće, Žalbeno vijeće zaključuje da je šteta nanesena kršenjem pravila 68 otklonjena i da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je odbilo zahtjev žalioца da se postupak poništi.

3. Odbijanje pokušaja žalioца da u spis uvrsti dokaze po pravilu 92bis

194. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada 17. februara 2003. nije prihvatilo devet izjava svjedoka po pravilu 92bis. Pretresno vijeće te izjave nije prihvatilo jer je utvrdilo da su ti dokazi repetitivni ili da nisu relevantni.³⁹² Žalilac tvrdi da su odluke Vijeća bile pogrešne iz četiri razloga: (1) tužilac nije uložio prigovor na njihovo usvajanje; (2) neke od izjava su relevantne i nisu repetitivne – konkretno, riječ je o izjavama ponuđenim na usvajanje koje pobijaju iskaz dr Slavka Tomića u vezi s elementom *mens rea* i iskaz Milorada Lončara o nesprenosti i nemogućnosti da se drugima pomogne; (3) dokazi se po pravilu 92bis prihvataju “upravo stoga što imaju kumulativni karakter”,³⁹³ i (4) izjave predloženih devet svjedoka odnose se na pitanja u vezi s kredibilitetom drugih svjedoka.³⁹⁴

195. Tužilac odgovara da žalilac nije na suđenju predočio argument prema kojem se izjave tih svjedoka odnose na kredibilitet drugih svjedoka, te da se stoga Pretresnom vijeću ne može zamjeriti

³⁸⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 187. Žalbeno vijeće primjećuje da je u predmetu *Krstić* tužilac u nekoliko slučajeva materijale objelodanio više od dvije godine nakon što je došao u posjed tih dokaza i više od tri mjeseca nakon početka suđenja (Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 196).

³⁹⁰ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Furundžija*, par. 22 (gdje se govori o prethodnom usmenom nalogu u tom predmetu).

³⁹¹ T. 9630-9634, 9710-9712, 9889-9890, 9893.

³⁹² Stakićev žalbeni podnesak, par. 174, gdje se citira T. 12162-12168 (poluzatvorena sjednica).

³⁹³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 175, 176, gdje se citira Rule 92bis A(i)(a) (naglasak dodat).

³⁹⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 176.

što taj razlog nije razmotrilo.³⁹⁵ Umjesto toga, tvrdi tužilac, žalilac je ponudio na usvajanje izjave koje su “jednim dijelom [izjave] članova porodice dr Stakića”³⁹⁶ u vezi s “kumulativnošću dokaza”, “karakterom ... i reputacijom dr Stakića”, te “ublažavanjem kazne”.³⁹⁷ Tužilac ističe da je Pretresno vijeće konkretno izjavilo da Stakićev karakter i reputacija nisu sporni budući da je “mnogo svjedoka optužbe”³⁹⁸ dalo iskaze slične onima svjedoka odbrane, te da – pozvavši se na Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*³⁹⁹ – tim faktorima “s obzirom na težinu krivičnih djela neće pridati prekomjerni značaj”.

196. U pravilu 92*bis* navodi se da “umjesto usmenog svjedočenja, pretresno vijeće može prihvatiti, djelimično ili u cijelosti, dokaze u obliku pismene izjave svjedoka kad se njima dokazuje nešto drugo a ne djela i ponašanje optuženog za koje se on tereti u optužnici”. Žaliočev prvi argument, odnosno da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je odbilo prihvatanje određenih dokaza po pravilu 92*bis* jednostavno stoga što tužilac na to nije uložio prigovor, nije utemeljen; jasna formulacija pravila Pretresnom vijeću daje diskreciono pravo da odluči hoće li takve izjave prihvatiti.

197. Prema žaliočevom drugom argumentu, pismene izjave u vezi s pitanjem elemenata *mens rea* žalioca trebalo je u spis uvrstiti na osnovu pravila 92*bis* zato što su one relevantne i nisu repetitivne. Kako u biti ne nudi nikakvo obrazloženje te tvrdnje u svom podnesku, Žalbeno vijeće smatra da žalilac nije pokazao da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoje diskrecione ovlasti tako što je utvrdilo da relevantni dokazi ne ispunjavaju kriterijume prihvatanja po pravilu 92*bis*.

198. Treći žaliočev argument – da je neke dokaze trebalo prihvatiti na osnovu pravila 92*bis* zato što su po svom karakteru kumulativni – takođe je nevažeci. Prvo, formulacija tog pravila samo je permisivna (pretresno vijeće “može prihvatiti”), čime se Pretresnom vijeću prepušta da po vlastitom nahođenju odluči da li će u spis uvrstiti kumulativne dokaze. I, što je još važnije, svrha pravila 92*bis* jeste efikasnije i brže izvođenje dokaza uz pridržavanje uslova pravičnog suđenja, a ne dupliciranje dokaza, što bi nepotrebno otegnulo postupak.

199. Četvrti i posljednji argument žalioca – da predložene izjave svjedoka treba uvrstiti na osnovu pravila 92*bis* zato što one potkrepljuju kredibilitet drugih svjedoka – nije na valjan način iznesen pred Žalbeno vijeće budući da nije pokrenut pred Pretresnim vijećem. Žalilac se time

³⁹⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.60.

³⁹⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.60.

³⁹⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.60.

³⁹⁸ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.61, gdje se citira Prvostepena presuda par. 927.

³⁹⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.61, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 926; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 33.

odrekao prava da iznese takav argument.⁴⁰⁰ Tokom suđenja žalilac je tvrdio da bi uvrštavanje izjava po pravilu 92bis trebalo dopustiti u vezi s “konkretno tri momenta: ... kumulativnim dokazima ... karakterom ... i reputacijom ... [te] dokazima za ublažavanje kazne”; žalilac nije pomenuo kredibilitet drugih svjedoka.⁴⁰¹ Budući da se argumenti ne mogu *de novo* iznositi pred ovo Vijeće, ovaj se podžalbeni osnov odbija.

4. Navod o nepropisnom prihvatanju dokaza tužioca po pravilu 92bis

200. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada se “isključivo” oslonilo na šesnaest tužiočevih izjava po pravilu 92bis kojima se dokazuju “djela i ponašanje” optuženog, čime su prekršeni jasni uslovi tog pravila.⁴⁰² Tih šesnaest izjava, tvrdi žalilac, obuhvata svjedočenje svjedoka AA, E, F, H, I, K, M, N, T i Y, kao i svjedočenje svjedoka Kerima Mešanovića, Pere Rendića, Elvedina Nasića, Mustafe Mujkanovića, Karima Jasića i Džemela Deomića.⁴⁰³ Žalilac tvrdi da je izvođenjem tih dokaza prekršeno njegovo pravo na pravično suđenje, te da Pretresno vijeće – da nije prihvatilo te dokaze – ne bi došlo do iste odluke, odnosno izreklo istu doživotnu zatvorsku kaznu.⁴⁰⁴ Tužilac tvrdi da su te izjave po pravilu 92bis korištene u svrhu potkrepe drugih dokaza na koje se Pretresno vijeće oslonilo i da ne dokazuju “djela i ponašanje” žalioca.⁴⁰⁵

201. Preispitivanje nalaza Pretresnog vijeća pokazuje da su dokazi svih svjedoka koji su izjavu dali po pravilu 92bis korišteni da bi se utvrdio kontekst krivičnih djela, a ne djela i ponašanje žalioca:

(1) Izjava svjedoka I potkrepljuje druge dokaze da su nesprske kuće bile označene bijelom tkaninom,⁴⁰⁶ da su žene u logoru Trnopolje silovane⁴⁰⁷ i da su u Bišćanima izvršena ubijanja.⁴⁰⁸

(2) Izjava svjedoka F potkrepljuje druge iskaze da je gradu Kozarcu izdan ultimatum,⁴⁰⁹ da su u logoru Trnopolje silovane žene⁴¹⁰ i da su muslimanske i hrvatske kuće u Kozarcu bile meta razaranja.⁴¹¹

⁴⁰⁰ T. 12150-12177 (poluzatvorena sjednica).

⁴⁰¹ T. 12078.

⁴⁰² Stakićev žalbeni podnesak, par. 178.

⁴⁰³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 183.

⁴⁰⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 185.

⁴⁰⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.64.

⁴⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 128.

⁴⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 244.

⁴⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 263.

⁴⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 141, 610.

⁴¹⁰ Prvostepena presuda, par. 244.

⁴¹¹ Prvostepena presuda, par. 288.

(3) Izjava svjedoka H korištena je kao potkrepa iskaza koji su opisivali uslove u logoru Omarska,⁴¹² uključujući i seksualna zlostavljanja.⁴¹³ Izjava tog svjedoka potkrepljuje i nalaz da su u logoru Keraterm vršena silovanja.⁴¹⁴

(4) Izjava svjedoka Y potkrepljuje druge iskaze da su pojedinci u logoru Keraterm bili teško maltretirani i ubijeni.⁴¹⁵

(5) Izjava svjedoka E nadopunjuje dokaze o 24. jula 1992. izvršenom “masakru u prostoriji 3” u logoru Keraterm, uključujući imena ubijenih pojedinaca. Taj iskaz dodatno potkrepljuje druge dokaze da je u logoru Omarska 5. augusta 1992. ubijeno 120 ljudi.⁴¹⁶

(6) Izjava svjedoka T potkrepljuje druge dokaze da je 44 ljudi odvedeno iz logora Omarska i da im je rečeno da idu na razmjenu, da bi kasnije bili pronađeni mrtvi s ranama iz vatrenog oružja u Jami Lisac.⁴¹⁷ Iskaz svjedoka T takođe nadopunjuje druge dokaze da su u logoru Omarska svjedoci premlaćivani tokom ispitivanja, uključujući i u “bijeloj kući”, kao i druge dokaze u vezi s razaranjem Kozaruše.⁴¹⁸

(7) Izjava svjedoka K potkrepljuje druge dokaze u vezi sa zlostavljanjem zatvorenika u logoru Keraterm.⁴¹⁹

(8) Izjava svjedoka M potkrepljuje nalaz da je u julu 1992. ubijeno 77 bosanskih Hrvata u Briševu.⁴²⁰ To je jedina izjava koja se citira kao potkrepa tom nalazu.

(9) Izjava svjedoka N citirana je da bi se opisao rudarski kop u Ljubiji koji su Srbi ogradili.⁴²¹

(10) Izjava svjedoka AA potkrepljuje druge dokaze da su vojnici i policija 28. augusta 1992. u vazduh digli katoličku crkvu u Prijedoru.⁴²²

(11) Izjava Kerima Mešanovića nadopunjuje dokaze o uslovima u “bijeloj kući” u Omarskoj.⁴²³ Kerim Mešanović dao je i iskaz o premlaćivanjima u dvorištu kod zatvorskih

⁴¹² Prvostepena presuda, par. 167.

⁴¹³ Prvostepena presuda, par. 235.

⁴¹⁴ Prvostepena presuda, par. 240.

⁴¹⁵ Prvostepena presuda, par. 224, 238.

⁴¹⁶ Prvostepena presuda, par. 206, 212, 224.

⁴¹⁷ Prvostepena presuda, par. 210.

⁴¹⁸ Prvostepena presuda, par. 230, 232, 289.

⁴¹⁹ Prvostepena presuda, par. 238.

⁴²⁰ Prvostepena presuda, par. 269.

⁴²¹ Prvostepena presuda, par. 273.

⁴²² Prvostepena presuda, par. 304.

⁴²³ Prvostepena presuda, par. 167.

ćelija u zgradi SUP-a u Prijedoru.⁴²⁴ Za potkrepu nalaza u vezi s posljednjim navodi se samo njegova izjava.

(12) Izjava Pere Rendića nadopunjuje druge dokaze u vezi s načinom na koji su zatvorenici u logoru Omarska dobijali hranu.⁴²⁵

(13) Izjava Elvedina Nasića potkrepljuje druge dokaze u vezi sa zatočavanjem i premlaćivanjima u Domu Miska Glava.⁴²⁶

(14) Izjava Mustafe Mujkanovića potkrepljuje druge dokaze u vezi s identifikacijom pojedinaca ubijenih u logoru Trnopolje.⁴²⁷

(15) Izjava Karima Jasića nadopunjuje druge dokaze u vezi s ograničenjem medija dostupnih stanovnicima Prijedora tokom ljeta 1992.⁴²⁸

(16) Izjava Džemela Deomića nadopunjuje dokaze u poglavlju I.E.4(d) presude o tome da su zatočenike u logoru Omarska tukli za vrijeme ispitivanja.⁴²⁹

202. Očigledno je da se nijedna izjava uvrštena u spis po pravilu 92bis ne odnosi na “djela i ponašanje” žalioca za koja se on tereti u Optužnici. Stoga Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je prihvatilo te izjave na osnovu pomenutog pravila. Ovaj žalbeni osnov stoga se odbija.

5. Upozorenja svjedocima odbrane po pravilu 91

203. U pravilu 91(A) stoji: “Vijeće može, *proprio motu* ili na zahtjev jedne od strana, upozoriti svjedoka na dužnost da govori istinu i posljedice koje mogu nastupiti ako to ne učini”. Tokom suđenja predsjedavajući sudija je u mnogo navrata izdao upozorenje po pravilu 91.⁴³⁰ Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće na nepropisan način po pravilu 91 upozorilo više svjedoka, uključujući Miću Kosa, Nadu Markovski, Borislavku Dakić, Milovana Dragića i Staju Radaković zbog “neispravnih zaključaka koje je izvelo iz dokaza tužioca”.⁴³¹ Rezultat je bio, kako tvrdi žalilac, da su iskazi nekih svjedoka koje ne navodi bili ograničeni budući da su oni pokušali izbjeći “daljnje šikaniranje, podsmijeh i neugodnosti”.⁴³²

⁴²⁴ Prvostepena presuda, par. 199.

⁴²⁵ Prvostepena presuda, par. 168.

⁴²⁶ Prvostepena presuda, par. 197, 245.

⁴²⁷ Prvostepena presuda, par. 226.

⁴²⁸ Prvostepena presuda, par. 476.

⁴²⁹ Prvostepena presuda, par. 781.

⁴³⁰ T. 9832, 9838, 10379, 10444-10445, 11069, 11086.

⁴³¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 187, fusnota 219, 190.

⁴³² Stakićev žalbeni podnesak, par. 191.

204. U odgovoru tužilac tvrdi da su žaliočevi navodi, s izuzetkom u odnosu na svjedoka Kosa, neodređeni.⁴³³ Tužilac tvrdi da se predsjedavajući sudija nije oslanjao na zaključke iz iskaza drugih svjedoka, nego je razmatrao da li je svaki pojedini svjedok “sam po sebi kontradiktoran, neuvjerljiv ili očigledno okoliši”, tako da je upozorenja davao samo u slučajevima takvih opravdanih razloga.⁴³⁴ I konačno, tužilac tvrdi da su upozorenja prema pravilu 91 diskreciono pravo Vijeća i da žalilac nije pokazao da je Pretresno vijeće zloupotrijebilo svoja diskreciona ovlaštenja.⁴³⁵

205. Pravilo 91(A) u opštem smislu Pretresnom vijeću daje široka ovlaštenja da upozori na obavezu govorenja istine i ne ograničava okolnosti pod kojim Vijeće to može učiniti. S izuzetkom neuobičajenih okolnosti – kao što su ponovljena upozorenja upućena svjedoku bez očiglednog opravdanja, na način koji svjedok razumno može shvatiti kao zastrašivanje – jednostavno izražavanje upozorenja u vezi s tom temeljnom obavezom ne predstavlja ismijavanje ni šikaniranje svjedoka, niti je time dovedeno u pitanje pravo optuženog na pravično suđenje. U ovom slučaju, nakon pažljivog čitanja zapisnika postupka jasno je da se u svakoj situaciji upozorenje temeljilo na iskazu za koji se ili činilo da je neuvjerljiv ili je bio u kontradikciji s nečim što je u svom iskazu prethodno rekao isti svjedok.⁴³⁶ Upozorenje u takvom kontekstu savršeno je primjereno i Žalbeno vijeće u tom ne vidi nikakvu grešku.

6. Prihvatanje “nepouzdanih i nevjerodostojnih” dokaza

(a) “Nepouzđani” dokazi

206. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo utoliko što se oslonilo na iskaze nekoliko činjeničnih svjedoka optužbe.⁴³⁷ Bez daljnjih objašnjenja, žalilac tvrdi da su njihovi iskazi bili “nepouzđani, pogrešni i temeljili su se na informacijama iz druge ruke ili su pak predstavljali puku spekulaciju i nagađanje”.⁴³⁸ Žalilac ovdje pokušava obnoviti raspravu o jednom aspektu svoje argumentacije pred Žalbenim vijećem. U jurisprudenciji Međunarodnog suda uvriježeno je mišljenje da je presuditelj o činjenicama u najboljoj poziciji da može ocijeniti vladanje svjedoka i cjelokupnost njegove izjave. Stoga se Žalbeno vijeće priklanja zaključcima Pretresnog vijeća ako su

⁴³³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.69.

⁴³⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.72; razlozi za upozorenja po pravilu 91 navode se u par. 3.74, fusnota 250.

⁴³⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.71.

⁴³⁶ Štaviše, u pravilu 91 jasno se navodi da Pretresnom vijeću nisu potrebni čvrsti razlozi u vezi s pretpostavkom da je neki svjedok lažno svjedočio da bi izdalo upozorenje budući da, ako Pretresno vijeće ima takve razloge, pravilo mu daje ovlasti da ode dalje od pukog upozorenja i izda uputstva u vezi s istragom ili krivičnim gonjenjem.

⁴³⁷ Žalilac konkretno navodi sljedećesvjedoke: Murselovića, Sivca, Mujadića, Kuruzovića i Karagića (Stakićev žalbeni podnesak, par. 193).

⁴³⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 193.

oni razumni.⁴³⁹ Budući da žalilac nije pokušao objasniti svoj argument ni ukazati na grešku koja je dovela do pogrešne primjene prava, ovaj žalbeni podosnov se odbacuje bez daljnje rasprave.

(b) Dokazi u vezi s Miloradom Stakićem

207. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo prihvativši “neprikladne komentare i insinucije” da je njegov brat Milorad Stakić bio vozač u logoru Omarska, iako je tužilac znao da je taj vozač u stvari bio osoba koja s njim nije bila u srodstvu, nego je samo imala isto ime kao i njegov brat.⁴⁴⁰ Žalilac takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo zato što nije sankcionisalo tužioca zbog takve obmanjujuće sugestije.⁴⁴¹

208. Tužilac odgovara da pitanje svjedoku Vuleti⁴⁴² da li je žaliočev brat Milorad radio u rudniku željezne rude Omarska nije bilo nepravilno, mada je tužilac raspolagao informacijama da je Milorad u relevantno vrijeme živio u Njemačkoj. Tužilac tvrdi da su njegova pitanja bila “potrebna da bi se provjerile informacije” i da su pitanja sudije Schomburga koja su potom uslijedila razjasnila sve potencijalne zabune.⁴⁴³

209. Tokom suđenja tužilac je pitao svjedoka odbrane Vuletu da li je Mićo Stakić, vozač u logoru Omarska, brat optuženog, Milorad Stakić. Iako je na početku postojao određeni stepen zabune, iz zapisnika suđenja slijedi da je svjedok poznao vozača u Omarskoj po imenu Mićo, no da je brat optuženog, Milorad, druga osoba koja je u relevantno vrijeme živjela u Njemačkoj.⁴⁴⁴ Budući da Pretresno vijeće to pitanje nije pomenulo u Prvostepenoj presudi i da ne postoje dokazi da tužilac nije postupao u dobroj vjeri, Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je dopustilo postavljanje tih pitanja.

(c) Dokazi u vezi sa žaliočevim bijegom iz Prijedora

210. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je tužiocu dopustilo da izvede dokaze “na osnovu implikacija i insinucija” da je on pobjegao iz Prijedora nakon što je protiv njega podignuta Optužnica.⁴⁴⁵ Žalilac tvrdi da su njegovi dokazi o tome da se odlučio preseliti kako bi

⁴³⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, fusnota 12.

⁴⁴⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 196-199.

⁴⁴¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 200.

⁴⁴² T.11557, 11594–11595.

⁴⁴³ Tužiočev podnesak respondenta par. 3.82-3.83.

⁴⁴⁴ T. 11556-11558.

⁴⁴⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 201, 202.

dovršio specijalizaciju uvjerljiviji od dokaza koje je tužilac izveo na suđenju, prema kojima je on pobjegao kako bi izbjegao hapšenje nakon podizanja Optužnice.⁴⁴⁶

211. U odgovoru tužilac kaže da nije tvrdio da je žalilac pobjegao zbog Optužnice, nego zato što je znao da je izveden pokušaj hapšenja njegovog navodnog saizvršioca Sime Drljače. Tužilac nadalje ističe da je predsjedavajući sudija izjavio kako odluka žalioaca da se preseli u Beograd nije relevantna, te da se u Prvostepenoj presudi nigdje ne pominje navodni “bijeg”.⁴⁴⁷

212. Što se tiče pitanja da li je ispitivanje žalioaca o njegovoj selidbi u Beograd bilo smetnja da Pretresno vijeće stvori racionalno mišljenje o njegovoj krivici, Žalbeno vijeće kao prvo primjećuje da nema temelja za stav da je Pretresno vijeće pogriješilo što je dopustilo izvođenje dokaza o tome da je žalilac pobjegao iz Prijedora.⁴⁴⁸ Drugo, Žalbeno vijeće primjećuje da se o žaliočevom preseljenju u Beograd u Prvostepenoj presudi ne raspravlja, te stoga konstatuje da je neuvjerljiv argument prema kojem je Pretresno vijeće imalo predrasude na osnovu tih dokaza. Pored toga, priroda štete koja je navodno nanesena žalioacu nije jasno izložena u njegovoj argumentaciji. Ovaj žalbeni podosnov se odbacuje.

B. Navod da je Pretresno vijeće izvuklo nedopustive zaključke i time dovelo do neostvarenja pravde

1. Argumenti strana u postupku

213. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće “izvuklo nedopustive zaključke na osnovu indicija” u vezi s njegovim duševnim stanjem i stepenom znanja o krivičnim djelima koja su vršena u zatvoreničkim logorima, “na bojnopolju” i u opštini generalno.⁴⁴⁹ Žalilac tvrdi da te greške obesnažuju sve njemu izrečene osuđujuće presude.⁴⁵⁰

214. Žalilac tvrdi da prema članu 21(3) Statuta, kako se on interpretira u drugostepenim presudama u predmetima *Vasiljević, Tadić* i *Krnojelac*, ako se jedini dokazi o duševnom stanju optuženog temelje na indicijama, zaključak o krivici može se izvesti samo ako je to jedini razuman zaključak koji se iz tih dokaza može izvući.⁴⁵¹ Žalilac tvrdi da, ako se može doći do razumnog zaključka o nevinosti, onda valja stvoriti upravo takav zaključak.⁴⁵² Tvrdi da je presuda Pretresnog

⁴⁴⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 201, 202.

⁴⁴⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 3.87, gdje se citira T. 12386-87.

⁴⁴⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 201-204.

⁴⁴⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 205.

⁴⁵⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 205; Stakićeva replika, par. 72.

⁴⁵¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 206-207.

⁴⁵² Stakićev žalbeni podnesak, par. 206, fusnota 245.

vijeća nelogična budući da neki od činjeničnih zaključaka Vijeća ne potkrepljuju nalaze Vijeća u vezi s elementom *mens rea* za tačke 4, 5 i 6.⁴⁵³

215. Konkretno, žalilac tvrdi da dokazi ne idu u prilog zaključku da je on znao za uslove u zatočeničkim logorima, za krivična djela ondje počinjena ili da je ondje bilo slučajeva smrti (s izuzetkom dva slučaja uslijed prirodnih uzroka).⁴⁵⁴ Navodi kako je nekoliko svjedoka posvjedočilo da on nije igrao nikakvu ulogu u policiji ili vojsci, dakle snagama koje su kontrolisale logore, te da je šef policije Simo Drljača uslove u logorima držao u tajnosti i izvještaje podnosio samo vlastima u Banjoj Luci.⁴⁵⁵ Osim toga, žalilac tvrdi da se iz postojećih indicija ne može izvući zaključak da je on znao za pokolje zatočenika odvedenih iz konvoja na području planine Vlašić.⁴⁵⁶

216. Žalilac takođe tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da se on slagao s konsolidovanjem srpske kontrole u Prijedoru kako bi se postigao zajednički cilj odvajanja Srba od druge dvije nacionalne zajednice.⁴⁵⁷ On, naprotiv, tvrdi da je za dokaze o preuzimanju srpske kontrole nad Prijedorom mnogo razumije objašnjenje opasnosti da bi snage bosanskih Muslimana mogle da preuzmu kontrolu nad ljudstvom i materijalno-tehničkim sredstvima JNA, a ne da je srpsko rukovodstvo željelo stvoriti državu koja će biti samo srpska.⁴⁵⁸ Tvrdi takođe da je Pretresno vijeće do takvog zaključka došlo ne razmotrivši druge razumno moguće zaključke, naime da je razumna osoba u njegovom položaju (1) mogla učestvovati u građanskom ratu koji je započeo znatno prije preuzimanja kontrole u Prijedoru, te (2) da se mogla zalagati za državu bosanskih Srba bez namjere da progoni nesrbe.⁴⁵⁹

217. Žalilac osporava način na koji je Pretresno vijeće intepretiralo određene dokaze na koje se oslanjalo u donošenju zaključaka da je postojao zajednički kažnjivi cilj. Budući da se, kaže žalilac, u dokumentu pod naslovom "Uputstvo o organizovanju i djelovanju organa srpskog naroda u Bosni i Hercegovini u vanrednim okolnostima", koji je izdao Glavni odbor SDS-a, ne govori o segregaciji etničkih grupa, taj dokument ne može biti potvrda za zaključak o postojanju zajedničkog kažnjivog cilja odvajanja Srba od drugih etničkih zajednica.⁴⁶⁰ Osim toga, žalilac kaže da se govor Radovana Karadžića u prilog preuzimanja kontrole nad Prijedorom ne može uzeti u obzir prilikom utvrđivanja

⁴⁵³ Stakićev žalbeni podnesak, podnaslov 3 poslije par. 209.

⁴⁵⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 215, 221, 226, 357, 373.

⁴⁵⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 220-228.

⁴⁵⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 229-230.

⁴⁵⁷ Stakićev žalbeni podnesak, podnaslov 4 nakon par. 231, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 469-472.

⁴⁵⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 232-249.

⁴⁵⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 232.

⁴⁶⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 237-241, gdje se upućuje na DP SK39.

njegovog duševnog stanja 29. aprila 1992.⁴⁶¹ jer je govor održan 12. maja 1992. I na kraju, žalilac tvrdi da zaključak Pretresnog vijeća da su “svi učesnici znali kuda vodi odluka o preuzimanju vlasti” predstavlja “nelogičan skok” kojim se krši presumpcija nevinosti i uslov tereta dokazivanja.⁴⁶² Žalilac tvrdi da tužilac nije ponudio nikakve dokaze u vezi s njegovim neposrednim ili posrednim znanjem o krivičnim djelima koja mu se stavljaju na teret⁴⁶³ ni namjerama njegovih saučesnika u zavjeri.⁴⁶⁴

218. Tužilac uzvraća da žaliočevo osporavanje presude s obzirom na standard razumne sumnje nije relevantno budući da se njegova osuđujuća presuda ne zasniva na “zaključcima” izvedenim na osnovu indicija, nego na ocjeni dokumentarnih dokaza i iskaza svjedoka.⁴⁶⁵ Tužilac tvrdi da na temelju cjelokupnih dokaza Pretresno vijeće nije moglo doći ni do kakvog drugog razumnog zaključka osim zaključka da je žalilac znao za masovna ubijanja u logorima u opštini Prijedor, što je *mens rea* uzeto u obzir za njegove osude.⁴⁶⁶ Tužilac nadalje tvrdi da je nalaz Pretresnog vijeća da žalilac nije mogao ne biti svjestan tih ubijanja bio dovoljan za utvrđivanje postojanja elementu *mens rea* za djelo ubistva iz člana 3.⁴⁶⁷ Tužilac stoga smatra da žalilac nije pokazao da je u primjeni prava učinjena greška dovoljna da obesnaži Prvostepenu presudu, kao ni bilo kakvu činjeničnu grešku koja bi za rezultat imala neostvarenje pravde.

2. Diskusija

219. Pretresno vijeće može utvrditi krivicu optuženog za neko krivično djelo samo ako je tužilac van razumne sumnje dokazao svako obilježje tog krivičnog djela (definisano s obzirom na odgovarajući vid odgovornosti).⁴⁶⁸ Taj standard se primjenjuje kako kad se ocjenjuju neposredni dokazi tako i kad se ocjenjuju indicije.⁴⁶⁹ Ako je žalbom osporen zaključak izveden radi utvrđivanja činjenice na koju se oslanja osuđujuća presuda, standard se smatra zadovoljenim samo ako je taj zaključak bio jedini razuman zaključak koji se mogao izvesti iz predloženih dokaza.⁴⁷⁰ U takvim slučajevima pred Žalbeno vijeće se postavlja pitanje da li je Pretresno vijeće razumno postupilo

⁴⁶¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 242-243. Žalilac nudi “razumnije objašnjenje za preuzimanje vlasti u Prijedoru”, u kojem se on predstavlja kao neobaviješteni civilni vođa koji nije ništa znao o zlodjelima i koji je djelovao isključivo u skladu s postojećim zakonima, par. 244-245.

⁴⁶² Stakićev žalbeni podnesak, par. 249, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 472.

⁴⁶³ Stakićeva replika, par. 71, 77-78.

⁴⁶⁴ Stakićeva replika, par. 73.

⁴⁶⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 4.12.

⁴⁶⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 4.4, 4.16.

⁴⁶⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 6.68. Ovaj argument odnosi se samo na ubistvo na osnovu člana 3.

⁴⁶⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 120; Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 171; Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*, par. 148; Prvostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 108; Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 601.

⁴⁶⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 303; Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 834.

⁴⁷⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 67. Što se tiče činjeničnih nalaza Pretresnog vijeća na koje se osuda ne oslanja, Žalbeno vijeće će prihvatiti nalaze iz Prvostepene presude kada su ti nalazi razumni.

kada je isključilo ili nije uzelo u obzir mogućnost izvođenja drugačijih zaključaka koji bi ga naveli na zaključak da neko obilježje djela nije dokazano.⁴⁷¹ Ako nijedno pretresno vijeće koje razumno postupa ne bi moglo ne uzeti u obzir neki drugi zaključak koji bi bio u korist optuženog, Žalbeno vijeće će poništiti zaključak o činjenici koje je izvelo pretresno vijeće i ukinuti osudu utemeljenu na tom zaključku.⁴⁷²

220. Žalilac osporava izvedene zaključke na kojima počivaju njegove osude po tačkama 4, 5 i 6. Žalbeno vijeće stoga mora postaviti pitanje da li bi, po svakoj tački, razumno pretresno vijeće moglo konstatovati da su relevantni zaključci konzistentni sa žaliočevom krivicom jedini razumni zaključci koji se mogu izvesti iz dokaza. Žalilac tvrdi da je u vezi sa sve tri tačke na osnovu dokaza vijeće trebalo izvući alternativni razumni zaključak, i to (1) da nije postojao zajednički cilj konsolidacije srpske kontrole u Prijedoru, a žalilac u svakom slučaju nije dijelio namjeru da učestvuje u takvom zajedničkom cilju; i (2) da žalilac nije bio svjestan izvršenja raznih krivičnih djela.

(a) Postojanje zajedničkog cilja i žaliočevo učešće u njemu

221. Kao što je navedeno u poglavlju o udruženom zločinačkom poduhvatu, Žalbeno vijeće se uvjerilo da činjenični nalazi Pretresnog vijeća potkrepljuju zaključak da je postojao zajednički cilj da se uspostavi srpska kontrola nad opštinom Prijedor pomoću progona, deportacije i prisilnog premještanja. S druge strane, žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće moglo iz dokaza izvesti razuman zaključak da je on želio stvaranje države bosanskih Srba bez učešća u zajedničkom cilju. Žalbeno vijeće, svjesno svoje odluke da ispita žaliočevu krivicu po osnovi udruženog zločinačkog poduhvata kao vida odgovornosti, smatra da se argumenti žaliooca u vezi sa zaključcima koje je izvelo Pretresno vijeće odnose na pitanje da li je žalilac nastajao doprinjeti ostvarenju zajedničkog cilja.

222. Žalbeno vijeće je već iznijelo mišljenje da smatra kako iz nalaza Pretresnog vijeća jasno slijedi da je žalilac postupao na način koji doprinosi ostvarenju zajedničkog cilja i da je u njemu imao važnu ulogu.⁴⁷³ Nadalje, Žalbeno vijeće je gore u tekstu konstatovalo da je žalilac dijelio namjeru udruženog zločinačkog poduhvata da se zajednički cilj provede u djelo i da se počine krivična djela u osnovi.⁴⁷⁴

⁴⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 458; Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 18.

⁴⁷² Žalilac mora iznijeti jasne i detaljne argumente u vezi sa svakim takvim alternativnim zaključkom za koji želi da ga Žalbeno vijeće razmotri. Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 12. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 13; Drugostepenu presudu u predmetu *Kunarac*, par. 43, 48; Drugostepenu presudu u predmetu *Niyitegeka*, par. 10

⁴⁷³ Vidi poglavlje V.C.1(c) *supra*.

⁴⁷⁴ Vidi poglavlje V.C.1(c) *supra*.

223. Donoseći svoj zaključak da je žalilac bio jedan od “glavnih protagonista u kampanji progona”⁴⁷⁵ Pretresno vijeće se oslonilo na postojanje zajedničkog cilja,⁴⁷⁶ činjenicu da su logori formirani odlukom Kriznog štaba i na razne razgovore. Oslanjajući se na dokaze, Pretresno vijeće zaključilo je da je žalilac u potpunosti bio svjestan masovnih ubijanja koja se vrše u zatočeničkim logorima, kao i uslova u tim logorima.⁴⁷⁷

224. Zaključak Pretresnog vijeća da ti dokazi ne ostavljaju mjesta razumnoj sumnji u vezi sa žaliočevim učešćem u zajedničkom cilju razuman je zaključak. Dokazi jasno ukazuju na postojanje cilja da se opština Prijedor etnički očisti kampanjom progona i pokazuju da je taj cilj postignut vršenjem krivičnih djela protiv nesrba. Dokazi takođe jasno pokazuju žaliočevu namjeru da učestvuje u udruženom zločinačkom poduhvatu usmjerenom ka ostvarenju tog cilja. Alternativni zaključak koji sugerise žalilac – da je on želio stvaranje države bosanskih Srba bez progona nesrba – nije razuman s obzirom na činjenice, a nije ni logički uvjerljiv. Uz pretpostavku da ideja o “državi bosanskih Srba” podrazumijeva da barem većina stanovnika budu bosanski Srbi, teško je zamisliti, naročito u kontekstu ovog predmeta, kako bi se takva država mogla stvoriti bez istjerivanja Muslimana i Hrvata iz njihovih domova protiv njihove volje.

225. Nadalje, Žalbeno vijeće zaključuje da žalilac pogrešno tumači nalaze Pretresnog vijeća u vezi s govorom Radovana Karadžića. Pretresno vijeće je izjavilo da je zajednički cilj srpske dominacije u Prijedoru – kao što je vidljivo iz Uputstva i odluke o pridruženju Prijedora Autonomnoj Regiji Krajina – “upečatljivo izražen u šest strateških ciljeva koje je formulisao Radovan Karadžić ...”.⁴⁷⁸ Iz toga ne slijedi da se Pretresno vijeće oslonilo na taj govor kao dokaz za *mens rea* žalioca, nego da govor odražava zajednički cilj ili da je bio njegov izraz. Štaviše, Pretresno vijeće je izričito navelo da su “u trenutku kad je Karadžić formulisao te ciljeve, već u toku bile pripreme za sprovođenje prvog cilja”, razdvajanja Srba od drugih nacionalnih zajednica.⁴⁷⁹

226. Žalbeno vijeće zapaža da žalilac nudi još jedan alternativni zaključak koji bi mogao objasniti srpsko preuzimanje vlasti u Prijedoru – strah od napada bosanskih Muslimana. Čak i da je takav zaključak razuman, o čemu ovdje nije potrebno odlučivati, on ni na koji način ne bi negirao dokaze koji su Pretresno vijeće naveli na zaključak o postojanju zajedničkog cilja. U najboljem

⁴⁷⁵ Prvostepena presuda, par. 823.

⁴⁷⁶ Prvostepena presuda, par. 819.

⁴⁷⁷ Prvostepena presuda, par. 823.

⁴⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 471.

⁴⁷⁹ Prvostepena presuda, par. 471.

slučaju, on može dati određene informacije o dijelu motiva u osnovi zajedničkog cilja, no ne dovodi u pitanje zaključke izvedene iz gore prikazanih dokaza.

227. Žalbeno vijeće stoga odbacuje s tim u vezi navedene argumente.

(b) Žaliočeva svijest o počinjenim krivičnim djelima

228. U vezi sa zločinima istrebljenja, ubistva i progona (tačke 4, 5 i 6), žalilac tvrdi da je razumno pretresno vijeće moglo izvesti zaključak da tokom predmetnog vremena Optužnice žalilac nije bio svjestan da se ti zločini vrše i da stoga nije imao traženu *mens rea*.

229. Žalbeno vijeće je gore u tekstu utvrdilo da su činjenični nalazi Pretresnog vijeća u vezi s ubistvom i istrebljenjem u pravnom smislu dovoljni da potkrijepe individualnu krivičnu odgovornost na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata za zločine progona, ubistva i istrebljenja. Žalbeno vijeće sada mora razmotriti žaliočevo osporavanje činjeničnih nalaza koji su osnov takvog zaključka. O dokazima na osnovu kojih je utvrđena *mens rea* za progon već se raspravljalo u prethodnom poglavlju u vezi s učešćem žaliooca u zajedničkom cilju; budući da se zajednički cilj sastojao od diskriminatorne kampanje etničkog čišćenja, žaliočeva tvrdnja da nije bio svjestan djela progona u njenoj osnovi nije razuman zaključak.

(i) Tačka 5: ubistvo

230. Pretresno vijeće je konstatovalo da iako

ne vjeruje da je svjesni cilj učešća dr Stakića u stvaranju i održavanju te atmosfere nekažnjivosti bio da se liše života građani opštine Prijedor nesrpske nacionalnosti, [Vijeće] je uvjeren da je dr Stakić, na raznim funkcijama koje je obavljao, djelovao sa sviješću da će postojanje takve atmosfere najvjerovatnije dovesti do ubistava, i da se pomirio s tom vjerovatnom posljedicom i prihvatio je.⁴⁸⁰

231. U prilog svom zaključku da je optuženi posjedovao traženu *mens rea* Pretresno vijeće se pozvalo na značajan broj dokaza.⁴⁸¹ Svjedoci su svjedočili o tome da je žalilac stupio na položaj predsjednika Skupštine opštine nakon što je 30. aprila 1992⁴⁸² preuzeta vlast pod vodstvom SDS-a. Postoje i iskazi da je prethodni izabrani predsjednik Muhamed Čehajić, koji se protivio ratu, bio

⁴⁸⁰ Prvostepena presuda, par. 616.

⁴⁸¹ Prvostepena presuda, par. 590-616; svjedok Arifagić (T. 7074-7075), svjedok B (T. 2263), svjedok Brown (T. 8588-8590), svjedok DD (T. 9486-9489), svjedok DH (T. 13518) (zatvorena sjednica), svjedok F (izjava po pravilu 92bis u predmetu *Tadić*, T. 1605-1606), svjedok Kuruzović (T. 14437, 14576-14579), svjedok Merdžanić (T. 7722-7723), svjedok P (T. 3329-3331), svjedok Poljak (T. 6333-6334), svjedok R (T. 4273), svjedok Sivac (T. 6765), svjedok T (T. 2620) (zatvorena sjednica), svjedok T (izjava po pravilu 92bis u predmetu *Kvočka*, (T. 2620) (zatvorena sjednica), svjedok U (T. 6214-6216), DP SK45, DP S47, DP S60, DP S79, DP S91, DP D178, DP S187-1, DP S240, DP S262, DP S345, DP S350, DP S353, DP S389-1, DP S407.

⁴⁸² Prvostepena presuda, par. 76, 79, 86, 87, 336, 492, 592; DP S47, DP S91, DP S112, DP S180, DP S187, svjedok Kuruzović (T. 14437).

uhapšen, zatočen u logoru Omarska i ubijen.⁴⁸³ Pretresno vijeće je razmotrilo dokaze iz kojih slijedi da je žalilac sarađivao sa načelnikom policije Simom Drljačom, najvišim vojnim starješinom pukovnikom Vladimirom Arsićem i predsjednikom Izvršnog odbora dr Milanom Kovačevićem na provođenju plana koji je inicirao SDS za konsolidovanje srpske vlasti u opštini Prijedor.⁴⁸⁴

232. Pretresno vijeće je identifikovalo tri kategorije ubistava: ubistva u logorima, ubistva u konvojima i ubistva u opštini.⁴⁸⁵ S obzirom na odluku Žalbenog vijeća da ocijeni žaliočevu krivicu kao učesnika u udruženom zločinačkom poduhvatu, pitanje koje se postavlja jeste da li su ta ubistva bila nešto što je žalilac mogao predvidjeti kada je počeo djelovati na ostvarenju zajedničkog cilja. Ako je žalilac mogao predvidjeti ubijanja, onda pitanje da li je on bio svjestan da se ubijanja događaju može i dalje biti relevantno, no samo u onoj mjeri u kojoj takva svijest može predstavljati dokaz da su se predvidjeti mogla i daljnja ubijanja.

233. Što se tiče ubijanja u logorima, iako je Pretresno vijeće konstatovalo da ne može zaključiti da je žalilac ikada bio u nekom od logora,⁴⁸⁶ Vijeće je utvrdilo da postoji dovoljno dokaza za zaključak da je žalilac pomogao u osnivanju logora, da je bio svjestan toga da se u njima postupa protivzakonito,⁴⁸⁷ te da je bio svjestan toga “da se naširoko znalo za ubistva i zlostavljanje u logorima”, kao i da je “prihvatio da će nesrbi umirati i da umiru u tim logorima”.⁴⁸⁸ Drugim riječima, Pretresno vijeće se uvjerilo da je žalilac mogao predvidjeti ubijanja u logorima. Žaliočeva tvrdnja da nije znao da se ubijanja događaju nije dovoljna da bi taj nalaz dovela u pitanje. Žalbeno vijeće konstatuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da je na osnovu dokaza jedini razuman zaključak da je žalilac mogao predvidjeti ubijanja u logorima i da je dobrovoljno prihvatio taj rizik.

⁴⁸³ Prvostepena presuda, par. 172-184; svjedok A (T. 1909) (zatvorena sjednica), svjedok Čehajić (T. 3051, 3090-3109, 3113-3114), svjedok DD (T. 9555), svjedok Sivac (T. 6629-6630), DP S389-4.

⁴⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 375, 469, 479, 593; svjedok Budimir (T.12888, 12908, 13003), svjedok Kovačević (T. 10217), svjedok Kuruzović (T. 14510), svjedok Travar (T. 13389); DP S28, DP S60.

⁴⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 594.

⁴⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 395, 399-400.

⁴⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 400, 401; svjedok Kuruzović (T. 14590, 14716, 14813), svjedok Vulliamy (T. 7912-7913, 7923); DP J13, DP S107, DP D137, DP S187, DP S250, DP S251, DP S353, DP S407. Pretresno vijeće razmotrilo je razne dokumentarne dokaze u vezi s ulogom Kriznog štaba u rukovođenju logorima, uključujući odluku Kriznog štaba da obezbjeđenje logora Trnopolje prepusti Regionalnoj komandi (Prvostepena presuda, par. 593, gdje se citira DP S250, str. 5), te pismo i depeša Sime Drljače u kojima se kaže da je Ratno predsjedništvo odlučilo da policija od vojske preuzme obezbjeđenje logora Omarska, Keraterm i Trnopolje (Prvostepena presuda, par. 382-383, gdje se citira DP S251, str. 2). Vijeće je takođe razmotrilo dokumente koje su prikupile srpske policijske vlasti, u kojima se opisuju pitanja obezbjeđenja u logorima (Prvostepena presuda, par. 384, gdje se citira DP S353), kao i dokumentarne dokaze iz kojih slijedi da je Krizni štab zabranio puštanje na slobodu zatočenika iz logora (Prvostepena presuda, par. 385-386; DP J13, DP S113, DP S115, DP S116, DP S250). Osim toga, Pretresno vijeće je razmotrilo i iskaze svjedoka koji su direktno sa žaliocem razgovarali o svojim rođacima zatočenima u logorima, pri čemu su gotovo svi svjedoci izjavili da se o ubijanjima i zlostavljanjima u logorima naširoko znalo (Prvostepena presuda, par. 179, 598; svjedok Čehajić (T. 3075-3077)). Vijeće je saslušalo iskaze o tome da je masakr u prostoriji 3 u logoru Keraterm bio opšte poznat (Prvostepena presuda, par. 394, gdje se citira iskaz svjedoka Kuruzovića (T. 14588-14589)). Vidi takođe Prvostepenu presudu, par. 407, svjedok Z (T. 7558-7560) (zatvorena sjednica). I konačno, Vijeće je citiralo dokumentarne dokaze o tome da je žalilac znao za uslove u zatočeničkim logorima u kojima su držani Hrvati i Muslimani, te da je znao da je u Omarskoj bilo slučajeva smrti (Prvostepena presuda, par. 596-597, gdje se citira DP D92-92, DP S187-1).

⁴⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 598.

234. U vezi s ubistvima u konvojima, Pretresno vijeće je citiralo dokumentarne dokaze o tome da je Krizni štab osnovao “Interventni vod” koji se sastojao od bivših osuđenika “s ciljem vršenja terora nad nesrpskim stanovništvom Prijedora”.⁴⁸⁹ Svjedok Kuruzović (komandant logora Trnopolje) i drugi svjedoci – uključujući preživjele – svjedočili su o tome da je interventni vod izvršio masakr nad otprilike 200 muškaraca koji su 21. augusta 1992. u konvoju putovali preko planine Vlašić,⁴⁹⁰ a svjedok Kuruzović, koji je prisustvovao formiranju konvoja za planinu Vlašić, izjavio je da je neslužbeno “možda razgovarao s optuženim” o tom konkretnom konvoju.⁴⁹¹ Pretresno vijeće je zaključilo sljedeće:

Povjeriti pratnju konvoja nezaštićenih civila takvim grupama ljudi, što je dr Stakić zajedno sa svojim sapočiniocima u nekoliko navrata i učinio kako bi ispunio plan za stvaranje čisto srpske opštine, znači pomiriti se s realnom vjerovatnoćom da će ljudi koji putuju tim konvojem biti izloženi teškim povredama, pa i smrti.⁴⁹²

235. Svjedoci su u svojim iskazima takođe govorili o tome da su naoružani Srbi koji su nenaoružane nersbe provodili u logore te ljude ubijali.⁴⁹³ Pretresno vijeće je primijetilo da se žalilac, kao predsjednik Kriznog štaba, “definitivno redovno obavještavao o tome kako napreduje raseljavanje građana nersba iz Prijedora”⁴⁹⁴ i zaključilo da se žalilac pomirio s realnom vjerovatnoćom da će ljudi u određenim konvojima⁴⁹⁵ biti izloženi teškim povredama ili smrti.⁴⁹⁶

236. Na temelju razmotrenih dokaza Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da je jedini razumni zaključak taj da je žalilac mogao predvidjeti da će tokom transporta deportovanih ljudi doći do ubijanja i da je svjesno prihvatio taj rizik. Konkretno, razuman je zaključak Pretresnog

⁴⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 600, gdje se citira DP S79.

⁴⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 600, gdje se citira poglavlje I.E.3(h), u kojem se citiraju preživjeli masakra, komandant logora Trnopolje, Slobodan Kuruzović, i drugi svjedoci; fusnote 440-457.

⁴⁹¹ Prvostepena presuda, par. 219 i 601, gdje se citira iskaz Slobodana Kuruzovića, T. 14576-14577.

⁴⁹² Prvostepena presuda, par. 600.

⁴⁹³ Prvostepena presuda, par. 600, gdje se citira poglavlje I.E.3(e-g), u kojem se citiraju brojni svjedoci ubijanja, fusnote 428-439.

⁴⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 601, gdje se citira poglavlje II.8 Prvostepene presude; svjedok Budimir (T. 13144), svjedok Janković (T. 10739-10740), svjedok MacLeod (T. 5131), svjedok Marjanović (T. 11707-11708), svjedok Radaković (T. 11079), svjedok Z (T. 7558-7560) (zatvorena sjednica), DP S166, DP S187-1, DP S358. U prilog toj primjedbi Pretresno vijeće je citiralo svoje prethodne činjenične nalaze u vezi sa žaliočevim znanjem o kampanji deportacije. Konkretno, Vijeće je razmatralo jedan intervju za britansku televiziju u kojem je žalilac više toga rekao o metodama da se pomogne onima “koji su izrazili želju da odu” i gdje mogu otići (Prvostepena presuda, par. 403; DP S187-1). Pretresno vijeće se oslonilo na svjedoke koji su u svom iskazu rekli da je žalilac lično vidio “muškarace i žene muslimanske i hrvatske nacionalnosti kako ispred zgrade SUP-a u dugim redovima čekaju dozvolu da odu iz opštine”. (Prvostepena presuda, par. 404, svjedok Janković (T.10739-40), svjedok Budimir (T.13144), svjedok Marjanović (T.11707-08), svjedok Radaković (T.11079), svjedok Z (T.7559)). Nadalje, Pretresno vijeće je razmatralo dokaze iz kojih slijedi da je Krizni štab Srbima raspodijelio zemlju koja je ranije pripadala Muslimanima i Hrvatima (Prvostepena presuda, par. 405; DP S158, DP S196). Vijeće se pozvalo i na iskaz svjedoka McLeoda, predstavnika Posmatračke misije Evropske zajednice, iz kojeg slijedi da je muslimansko stanovništvo istjerivano svim raspoloživim sredstvima (Prvostepena presuda, par. 406; svjedok McLeod (T.5131), DP S166). Nadalje, Pretresno vijeće se pozvalo na informaciju koju je Komanda 1. krajiškog korpusa uputila Komandi Operativne grupe Prijedor, u kojem se civilne i vojne vlasti okrivljuju za “nepotrebno prosutu krv Muslimana” prilikom protjerivanja muslimanskog stanovništva iz Prijedora (Prvostepena presuda, par. 408; DP S358).

⁴⁹⁵ Pretresno vijeće je naročito upozorilo na sljedeće incidente: 44 ljudi iz logora Omarska ukrcano je u autobus u julu 1992; napustili su logor i više nikada nisu viđeni; pretpostavlja se da su ubijeni (Prvostepena presuda, par. 210); najmanje 120 zatočenika napustilo je u konvoju logor Omarska 5. augusta 1992., tijela nekih od tih ljudi kasnije su identifikovana među 126 tijela na Hrastovoj Glavici (nekih 30 km od Prijedora); šest do osam muškaraca ubijeno je 6. augusta 1992. na putu u logor Manjača nakon što su ukrcani u autobus u logoru Omarska (Prvostepena presuda, par. 213).

⁴⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 600.

vijeća da svjesno predavanje transporta nenaoružanih civila u ruke vodu nedugo prije toga oslobođenih osuđenih kriminalaca kojima je povjeren zadatak da izvrše naređenje u vezi s etničkim čišćenjem u kontekstu nasilnog sukoba, upućuje na zaključak da su ti civili namjerno izloženi pogibeljnom riziku. Važno je reći da nije nužno da je žalilac znao kako će u nekom konkretnom konvoju biti izvršen masakr ili da zna za detalje tog masakra; ono što je relevantno jeste namjerno prihvatanje visokog stepena da će doći do ubijanja. Pretresno vijeće je razumno zaključilo da je stanje svijesti s tim u vezi žalioocu dokazano van razumne sumnje.

237. Što se tiče ubistava širom opštine, Pretresno vijeće je razmotrilo dokumentarne dokaze da su vojne jedinice na području Prijedora dobile jaka pojačanja početkom maja 1992., što je bilo poznato Savjetu za narodnu odbranu, dakle i žalioocu.⁴⁹⁷ Vijeće je takođe citiralo list *Kozarski vjesnik*, koji je objavljivao upozorenja i ultimatumе Kriznog štaba upućene javnosti kojima se pozivala muslimanska paravojska da se preda ili “Krizni štab neće garantovati bezbjednost” stanovništva Hambarina i okolnih područja.⁴⁹⁸ Pretresno vijeće je razmotrilo i jedan izvještaj Sime Drljače, šefa SJB-a, u kojem se kaže da je “Krizni štab opštine Prijedor odlučio da se u ovom selu [Hambarine] vojno interveniše”.⁴⁹⁹ Pretresno vijeće je zaključilo da je žalilac znao da će napad na Hambarine za posljedicu imati civilne žrtve.⁵⁰⁰

238. Pretresno vijeće pozvalo se na iskaze niza očevidaca srpskog vojnog preuzimanja kontrole nad područjem Kozarca, koje je obuhvatalo (i artiljerijske) napade na kuće u selima, kao i na nenaoružane civile u bijegu, a takođe se pozvalo i na iskaze očevidaca predaje velikog broja stanovnika sela koja je uslijedila 26. maja 1992., koji su odvedeni u logore Trnopolje, Omarska i Keraterm.⁵⁰¹ Vijeće je detaljno ispitalo dokaze iz iskaza svjedoka i dokaznih predmeta, iz kojih je vidljivo da su tokom vojnih napada srpskih snaga civili ubijani u Hambarinama,⁵⁰² Bišćanima,⁵⁰³ Čarakovu,⁵⁰⁴ Briševu⁵⁰⁵ na fudbalskom stadionu u Ljubiji,⁵⁰⁶ kao i u rudniku željezne rude u Ljubiji.⁵⁰⁷ Vijeće je uzelo u obzir ultimatum upućen Muslimanima Kozarca, koji je na Radio

⁴⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 604; DP S345, DP S60.

⁴⁹⁸ Prvostepena presuda, par. 606-608; DP S47, DP S389-1.

⁴⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 608; DP S353.

⁵⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 609.

⁵⁰¹ Prvostepena presuda, par. 612, svjedok Arifagić (T. 7074-7075), svjedok P (T. 3329-3331), svjedok Poljak (T. 6333-6334), svjedok R (T. 4273), svjedok U (T. 6214-6216).

⁵⁰² Prvostepena presuda, par. 255; svjedok Q (T. 3937, 3947-3954 (zatvorena sjednica), DP S15-25.

⁵⁰³ Prvostepena presuda, par. 256-265; svjedok Atilja (T. 5603-5611, 5614), svjedok C (T. 2343-2345), svjedok I (izjava po pravilu 92bis, 12. i 14. juli 2001.), svjedok S (T. 5879-5896, 5901-5914, 5917-5919, 5922-5952, 5959-5960, 5966-5970) (zatvorena sjednica), svjedok X (T. 6862-6865, 6870), DP S211/S, DP S212.

⁵⁰⁴ Prvostepena presuda, par. 266-268; svjedok C (T. 2310-2311), svjedok V (T. 5727-5742).

⁵⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 269.

⁵⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 270-272; svjedok DD (T. 9637-9640), svjedok Karagić (T. 5226, 5233-5241), svjedok Nasić (izjava po pravilu 92bis iz 1995., str. 3, 4), svjedok Q, (T. 3928-3931), DP S169.

⁵⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 273-274; svjedok Karagić (T. 5242), svjedok Nasić (izjava po pravilu 92bis, str. 4), DP S169, fotografija 4.

Prijedoru pročitao načelnik štaba 343. motorizovane brigade, prema kojem je Teritorijalna odbrana i policija na području Kozarca morala položiti oružje ili će njihov grad biti srušen sa zemljom.⁵⁰⁸ I konačno, Pretresno vijeće je citiralo dokumentarne dokaze o tome da su tokom napada u opštini informacije u vezi s borbama bile dostupne putem saopštenja Kriznog štaba koja su svaki sat bila objavljivana na Radio Prijedoru, iz čega je vidljivo da je Krizni štab imao kontrolu nad situacijom.⁵⁰⁹ U istom saopštenju žalilac je izjavio da je “čišćenje” još u toku u Kozarcu “jer su ostali oni najekstremniji i profesionalci”.⁵¹⁰

239. S obzirom na razmotrene dokaze, logično je da je Pretresno vijeće konstatovalo da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz gore opisanih dokaza taj da je žalilac mogao predvidjeti ubistva u opštini i da je svjesno prihvatio rizik da će do njih doći. Prema tome, Pretresno vijeće nije učinilo grešku.

(ii) Tačka 4: istrebljenje

240. Žalbeno vijeće smatra da žalilac nije uspio pokazati da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao konstatovati da je jedini razuman zaključak koji se može izvesti iz dokaza predloženih na suđenju taj da je žalilac imao *mens rea* traženu za djelo istrebljenja. Ovaj aspekt osporavanj presude od strane žalioaca procjenjuje se u vezi s načinom na koji je Žalbeno vijeće okarakterisalo odgovornost optuženog na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata.

241. Pretresno vijeće je utvrdilo sljedeće:

Optuženi, zbog svog političkog položaja i uloge u sprovođenju plana za stvaranje čisto srpske opštine, bio je upoznat s detaljima i tokom kampanje uništenja usmjerene protiv nesrpskog stanovništva. Dr Stakić je bio svjestan ubistava nesrba i činjenice da se ona dešavaju masovno.⁵¹¹

Pretresno vijeće je zaključilo da je žalilac imao “barem *dolus eventualis*” u vezi sa zločinom istrebljenja.⁵¹² U okviru odgovornosti na osnovu udruženog zločinačkog poduhvata ovaj zaključak pokazuje da je žalilac mogao predvidjeti da će uslijed provođenja u djelo zajedničkog cilja doći do zločina istrebljenja.

242. Dokazi o kojima se raspravljalo gore u tekstu i koji pokazuju da je žalilac imao da *mens rea* potrebnu za ubistvo isto pokazuje i kad je riječ o *mens rea* za djelo istrebljenja budući da isti dokazi idu u prilog navodima o masovnim ubijanjima kao što je ono u prostoriji 3 u logoru Keraterm i na

⁵⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 610; svjedok Sivac (T. 6765), svjedok T (T. 2620) (zatvorena sjednica).

⁵⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 614; DP S240-1.

⁵¹⁰ Prvostepena presuda, par. 614; DP S240-1.

⁵¹¹ Prvostepena presuda, par. 661.

⁵¹² Prvostepena presuda, par. 661.

planini Vlašić.⁵¹³ S obzirom na rasprostranjenost ubistava, koja uključuju brojne pokolje, (Pretresno vijeće je ocijenilo da je ubijeno 1.500 osoba), ne bi bilo razumno zaključiti da žalilac, s obzirom na svoj položaj na čelu Kriznog štaba, nije znao da postoji rizik istrebljenja. Stoga je, u skladu s analizom u prethodnom poglavlju, razuman zaključak Pretresnog vijeća da je žalilac mogao predvidjeti ta masovna ubijanja i da je svjesno prihvatio rizik da će do njih doći.

(c) Zaključak

243. S obzirom na sva gore navedena obrazloženja, Žalbeno vijeće je utvrdilo da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je izvelo svoje zaključke. Prema tome, ovaj žalbeni osnov se odbija.

⁵¹³ Vidi poglavlje VII.B.2(b)(i) *supra*.

VIII. ČETVRTI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: PRIMJENA ČLANA 5 STATUTA OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA

244. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće učinilo pravne i činjenične greške primjenjujući razne elemente člana 5 Statuta, te da su pogrešni: zaključci Pretresnog vijeća da je navodni napad bio “rasprostranjen” i “sistematski”; analiza uslova za istrebljenje i progone koju je provelo Pretresno vijeće; analiza deportacije koju je provelo Pretresno vijeće.⁵¹⁴ Žalbena vijeće osvrnuće se u daljnjem tekstu na svaki od tih navoda o greškama.

A. Zaključak Pretresnog vijeća da je navodni napad bio “rasprostranjen” i “sistematski”

245. Žalilac negira da su napadi bili sistematski i tvrdi da su bili izolovani,⁵¹⁵ “sporadični, nasumični i da se nisu mogli kontrolisati ili ih je počinila s predmetom nepovezana treća strana”.⁵¹⁶ Žalilac tvrdi da dokazi optužbe, uključujući vojne dokumente, pokazuju da su samo neki od potencijalnih ciljeva napada bili predmet djela nasilja i smatra da to pokazuje da napad nije bio sistematski.⁵¹⁷ Dalje tvrdi da napad nije bio ni “rasprostranjen”, pozivajući se pritom na određene dokaze koje je tužilac izveo na suđenju,⁵¹⁸ kao i na zaključke drugog pretresnog vijeća u odluci u predmetu *Tužilac protiv Brđanina* za koju žalilac poziva Žalbena vijeće da je formalno primi na znanje.⁵¹⁹

246. Pitanje koje se postavlja jeste da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da su napadi na nesrpsko civilno stanovništvo opštine Prijedor kojima je žalilac doprinio, bili rasprostranjeni ili sistematski. Iz prakse Međunarodnog suda jasno slijedi da, u slučaju zločina protiv čovječnosti, napad mora biti ili “rasprostranjen” ili “sistematski”, a ne mora biti ispunjen i jedan i drugi uslov.⁵²⁰ Žalbena vijeće napominje da je Pretresno vijeće, mada imajući na umu da su ova dva uslova disjunktivna, zaključilo da je napad bio kako rasprostranjen takoi sistematski.⁵²¹

247. Izgleda da argumentacija žalioca podrazumijeva pretpostavku da sistematski napad na civilno stanovništvo znači da je obuhvaćeno cjelokupno civilno stanovništvo na određenoj

⁵¹⁴ Žalbena vijeće se osvrnulo na argumente koje je žalilac iznio protiv standarda *mens rea* koji je Pretresno vijeće primjenilo u vezi s djelima ubistva i istrebljenja u poglavlju V.D *supra*.

⁵¹⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 257.

⁵¹⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 256. Žalilac se poziva na DP D110, DP D146, DP D185, DP D238, DP D240, DP D306.

⁵¹⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 259.

⁵¹⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 264-266, gdje se upućuje na DP D25, DP S1.

⁵¹⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 263, gdje se upućuje na Odluku po pravilu 98*bis* u predmetu *Brđanin*, par. 14.

⁵²⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 93, 97.

⁵²¹ Prvostepena presuda, par. 628, 630.

napadnutoj teritoriji.⁵²² Ta pretpostavka nije tačna. Kao što je Žalbeno vijeće u jednom prijašnjem predmetu utvrdilo:

Dovoljno je pokazati da je napad bio usmjeren protiv dovoljnog broja pojedinaca, odnosno da je bio usmjeren protiv njih na takav način da je Vijeće uvjereneno kako je napad za cilj doista imao civilno “stanovništvo”, a ne ograničeni i nasumce odabrani broj pojedinaca.⁵²³

Prema tome, napad na civilno stanovništvo može se kategorisati kao sistematski čak i ako neki pripadnici tog civilnog stanovništva nisu bili meta napada.

248. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće zaključilo da je napad u ovom predmetu bio sistematski zbog toga što je bio pripreman od 7. januara 1992., “kada je osnovana Skupština srpskog naroda u Prijedoru”, a plan “za odstranjivanje nesrba i drugih koji nisu bili lojalni srpskim vlastima iz opštine Prijedor” aktiviran.⁵²⁴ Pretresno vijeće je utvrdilo da su napadi započeli krajem maja 1992., u skladu s planom, i da su bili usmjereni protiv civilnog stanovništva, između ostalog, Hambarina i Kozarca, kao i na “pretežno muslimanska područja, među kojima je bilo i Brdo, pri čemu su ubijene stotine nesrba, a srpske vlasti su još mnogo više njih uhapsile i zatočile”.⁵²⁵

249. Većina dokaznih predmeta koje je naveo žalilac ne potkrepljuje njegov argument da su napadi zapravo bili sporadični i nasumični.⁵²⁶ Što se tiče žaliočevog pozivanja na dokazni predmet D25, novinski članak, i iskaz njegovog autora, svjedoka Vulliamyja, Žalbeno vijeće smatra da je i taj iskaz i dokazni predmet D25 važno sagledati u kontekstu. I jedno i drugo ilustruju zapažanje svjedoka Vulliamyja da onog dana kada je posjetio Omarsku, 7. augusta 1992., nije bilo “vidljivih pokazatelja teškog nasilja, a kamo li sistematskog istrebljivanja”.⁵²⁷ Međutim, na suđenju je svjedok Vulliamy iznio važnu kvalifikaciju, rekavši da se to njegovo zapažanje odnosi samo na jedan dan tokom sukoba.⁵²⁸ Iskaz istog svjedoka u vezi sa sukobom u Prijedoru, u kojem je govorio o informacijama koje je stekao poslije provedenih dodatnih istraživanja, u dovoljnoj mjeri ide u prilog nalazu Pretresnog vijeća da je napad bio sistematski.⁵²⁹ U svakom slučaju, činjenica da samo jedan svjedok jednog konkretnog dana nije vidio tragove teškog nasilja nije u neskladu sa

⁵²² Stakićeva replika, par. 91.

⁵²³ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 90.

⁵²⁴ Prvostepena presuda, par. 629.

⁵²⁵ Prvostepena presuda, par. 629.

⁵²⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 250, 254, 256.

⁵²⁷ DP D25, i svjedok Vulliamy, T. 8049.

⁵²⁸ Svjedok Vulliamy, T.8049: “Pitanje: Kada ste upotrijebili riječ “sistematski” [u dokaznom predmetu 25], na što ste mislili? Svjedok Vulliamy: Želio sam reći da tog dana u logoru nismo bili očevici nikakvog sistematskog istrebljivanja, pri čemu mislim na masovno ubijanje pojedinaca. Pitanje: No, jeste li pritom vlastitim očima, gospodine, vidjeli da nema nikakvih očiglednih dokaza teškog nasilja? Svjedok Vulliamy: Tokom naše vrlo kratke i ograničene posjete Omarskoj toga dana, kao što mislim da sam to već rekao i to je snimljeno za televiziju, nismo uspjeli vidjeti nikakvo – pa, pomenuo sam jednu ranu, no ja to ne bih nazvao sistematskim istrebljivanjem. Nisam vidio nikakvo sistematsko istrebljivanje i to i sada ovdje kažem, no mislim da ću to kvalifikovati i reći da smo mi sumnjali da se nešto događa u maloj zgradi u koju nam nisu dopustili ući.”

zaključkom Pretresnog vijeća da je u predmetno vrijeme Optužnice postojao sistematski napad na opštinu Prijedor.

250. Žalilac nije uspio pokazati na koji način su nalazi Pretresnog vijeća o postojanju sistematskog napada nerazumni u svjetlu cjelokupnih dokaza. Stoga Žalbeno vijeće zaključuje da nema osnova za odbacivanje nalaza Pretresnog vijeća da je napad bio sistematski.

251. Nakon konstatacije da Pretresno vijeće nije pogriješilo kada je zaključilo da je izvršen sistematski napad, Žalbeno vijeće zaključuje da iz razloga ekonomičnosti suđenja nije potrebno baviti se pitanjem da li je napad bio i rasprostranjen.⁵³⁰ Argumenti s tim u vezi se stoga odbacuju.

B. Istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti

252. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada ga je prilikom primjene uslova *mens rea* potrebne za djelo istrebljenja kao zločina protiv čovječnosti tumačilo vrlo široko i redefiniralo ga.⁵³¹ Budući da se o tim argumentima govorilo u poglavlju V,⁵³² Žalbeno vijeće se njima ovdje više neće baviti.

253. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće učinilo tri različite pravne greške baveći se djelom istrebljenja kao zločina protiv čovječnosti. Prvo, on tvrdi da osim postojanja tražene *mens rea* treba utvrditi i da je postojala “opsežna zamisao da se počini kolektivno ubistvo”, dakle ubistvo zbirnog karaktera, a ne usmjereno na “izdvojene pojedince”,⁵³³ te da je osoba optužena za istrebljenja bila svjesna te pretpostavljene “opsežne zamisli”.⁵³⁴ Nadalje, žalilac tvrdi da element *mens rea* zločina istrebljenja mora sadržavati namjeru da se veliki broj pojedinaca liši života, da “taj broj mora iznositi više hiljada ljudi kako bi bio pređen prag ozbiljnosti i težine krivičnog djela...”,⁵³⁵ te da radnje kojima se čini ovaj zločin moraju biti zbirnog karaktera, a ne usmjerene na “izdvojene

⁵²⁹ Svjedok Vulliamy je rekao da “... nema sumnje da bi se na osnovu ... članka [DP D25] i onih članaka koji su objavljeni tokom sedmica neposredno nakon toga mogao steći dojam o rasprostranjenom – koristim vaš termin, a ne svoj – o rasprostranjenom i sistematskom progonu”, svjedok Vulliamy, T. 8046, T. 8049.

⁵³⁰ Vidi par. 246 *supra*.

⁵³¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 270. Žalbeno vijeće primjećuje da se u žaliočevom podnesku govori o “članu 4 Statuta” kada se govori o istrebljivanju kao zločinu protiv čovječnosti (Stakićev žalbeni podnesak, par. 267-268). Član 4 Statuta odnosi se na genocid i Žalbeno vijeće će s analizom nastaviti uz pretpostavku da je ovdje jednostavno riječ o grešci u pisanju i da je žalilac zapravo imao namjeru pozvati se na član 5(b) Statuta (istrebljivanje kao zločin protiv čovječnosti).

⁵³² Vidi poglavlje V.D *supra*.

⁵³³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 284, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 227.

⁵³⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 269, 288-291, 294, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 228-229, u kojima se konstatuje da je optuženi morao znati za opsežnu zamisao da se izvrši kolektivno ubistvo i morao je biti spreman da u tome učestvuje da bi mogao biti odgovoran za istrebljenje.

⁵³⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 269, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 216-233. Žalilac tvrdi da broj od 486 smrtnih slučajeva koji mu se pripisuju ne ispunjava traženi prag za djelo istrebljenja.

pojedince”.⁵³⁶ Drugi argumenti žalioaca odnose se na primjenjivost standarda *dolus eventualis* i/ili na dovoljnost dokaza o stanju njegove svijesti, a ti argumenti su već odbačeni gore u tekstu.

254. U posebnom poglavlju žalbenog podneska⁵³⁷ žalilac tvrdi da njegova osuda za istrebljenje “nije logičan ishod valjanog pregleda cjelokupnih dokaza”, te da je i samo Pretresno vijeće zaključilo da on nije imao namjeru ubijati nesrbe u opštini Prijedor.⁵³⁸ Žalilac navodi da se jedini dokazi da je on znao za smrti u logorima odnose na dvije osobe koje su u Omarskoj umrle prirodnom smrću,⁵³⁹ te da podaci o tome potiču iz jednog jedinog dokaznog predmeta.⁵⁴⁰

255. Prema shvatanju tužioca, žalilac tvrdi da djelo istrebljenja ima dva subjektivna i šest materijalnih obilježja.⁵⁴¹ Tužilac tvrdi da je žaliočev pristup “akumulacija” putativnih elemenata izvučenih iz prvostepenih presuda u predmetima *Vasiljević* i *Krstić*,⁵⁴² koja nije bez grešaka i koja izjednačava djelo istrebljenja s vidovima odgovornosti.⁵⁴³ Suprotno tvrdnjama žalioaca, tužilac iznosi da je u praksi Međunarodnog suda i MKSR-a utvrđeno da postoje samo dva elementa zločina istrebljenja: *actus reus* je masovno ubijanje, a *mens rea* namjera da se ubije ili nanese teška fizička povreda “uz realno znanje da postoji mogućnost da se time prouzrokuje smrt masovnih razmjera”.⁵⁴⁴ Pored toga, tužilac izjavljuje da objašnjenje Pretresnog vijeća u predmetu *Vasiljević* u vezi s obilježjima istrebljenja nije tačno, dijelom i stoga što pogrešno tumači određene presedane poslije Drugog svjetskog rata. Konačno, tužilac tvrdi da su, čak i kako bi žaliočeva interpretacija obilježja tog djela bila tačna, ta obilježja u ovom predmetu zadovoljena.

256. Kao prvo, Žalbeno vijeće uzima u obzir tužiočevu tvrdnju da je moguće da je Pretresno vijeće u predmetu *Vasiljević*⁵⁴⁵ pogriješilo prihvativši optužnu praksu tužioca u određenim predmetima vođenim poslije Drugog svjetskog rata. Tim pitanjem već se bavilo Žalbeno vijeće u predmetu MKSR-a *Ntakirutimana*, u kojem je tvrdnja slična žaliočevoj odbačena kao neutemeljena:

Argument koji iznose [žalioci] proizlazi iz pogrešne interpretacije Prvostepene presude u predmetu *Vasiljević*. U tom predmetu Pretresno vijeće ... nije smatralo da optuženi mora biti na položaju vlasti za zločin istrebljenja. Paragraf Prvostepene presude u predmetu *Vasiljević* na koji se [žalioci] oslanjaju daje tek jednostavan prikaz prakse u vezi sa zločinom istrebljenja koju su koristili sudovi nakon Drugog svjetskog rata i nema nikakvog uticaja na definiciju tog krivičnog djela. U predmetu *Vasiljević* nema zaključka da su optužbe za istrebljenje rezervisane samo za osobe koje raspolažu moći i ovlastima ili koje na neki drugi način mogu bitno doprinijeti u

⁵³⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 284. U svojoj Replici, par. 101-102, žalilac, suprotstavljajući se Odgovoru tužioca, tvrdi da *postoji* pravni izvor u prilog toj tvrdnji i da treba paziti na razliku između višestrukih ubistava i istrebljenja.

⁵³⁷ Stakićev žalbeni podnesak, poglavlje E, str. 57.

⁵³⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 300-301, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 616.

⁵³⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 302.

⁵⁴⁰ Naime DP S152, “izvještaj Sime Drljače”, Stakićev žalbeni podnesak, par. 302.

⁵⁴¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.14.

⁵⁴² Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.16.

⁵⁴³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.17, 5.34.

⁵⁴⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.16.

⁵⁴⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 222.

ubijanjima velikog broja ljudi. Budući da [žalioci] nisu identifikovali nijedan drugi izvor u prilog svojem argumentu da se za zločin istrebljenja mogu teretiti isključivo osobe iz te kategorije, a vijeća [MKSR-a] i MKSJ-a su utvrdila da nije tako, ovaj se žalbeni osnov odbija kao neutemeljen.⁵⁴⁶

257. Žalbeno vijeće prihvata s ovim u vezi obrazloženje Žalbenog vijeća MKSR-a u predmetu *Ntakirutimana*. Vijeće će se sada pozabaviti sa dva pitanja za koja smatra da ih je žalilac pokrenuo u vezi sa zločinom istrebljenja: (a) da li je za to krivično djelo potrebno da postoje “opsežna zamisao kolektivnog ubistva” i znanje o takvoj zamisli (b) da li je potrebno da postoji namjera da se ubije velik broj žrtava?

1. Da li je potrebno znanje o “opsežnoj zamisli kolektivnog ubistva”?

258. Žalbeno vijeće konstatuje da iz prakse Međunarodnog suda ne slijedi da su, bilo ‘opsežna zamisao kolektivnog ubistva’, bilo znanje o toj zamisli nužni uslov za ovo djelo.⁵⁴⁷ Žalilac se nije pozvao ni na koji drugi primjer iz pravne prakse koji bi išao u prilog takvom uslovu, a niti Žalbeno vijeće ne zna ni za jedan takav primjer. Iako se u Prvostepenoj presudi u predmetu *Vasiljević*, na koju se poziva žalilac, možda i iznosi mišljenje da bi takav uslov bio “uglavnom konzistentan” s jurisprudencijom Međunarodnog suda, ne postoji ništa što bi upućivalo da takav uslov doista i postoji.⁵⁴⁸ Žalbeno vijeće nadalje primjećuje da se u sumarnom prikazu elemenata zločina istrebljenja u Prvostepenoj presudi u predmetu *Vasiljević* ne navodi “znanje o opsežnoj zamisli kolektivnog ubistva”.⁵⁴⁹

259. Prema tome, Žalbeno vijeće se slaže sa zaključkom Pretresnog vijeća u ovom predmetu da znanje o “opsežnoj zamisli kolektivnog ubistva” nije obavezan element djela istrebljenja kao zločina protiv čovječnosti.⁵⁵⁰ Žalbeno vijeće MKSR-a jasno je konstatovalo da *actus reus* istrebljenja čini “djelo lišavanja života u velikim razmjerama”.⁵⁵¹ *Actus reus* čini i “podvrgavanje velikog broja ljudi ili sistematsko podvrgavanje određenog broja ljudi uslovima života koji će nužno dovesti do smrti”.⁵⁵² *Mens rea* koja se traži za istrebljenje jeste namjera optuženog da svojim radnjama ili propustima doprinese lišavanju života u velikim razmjerama ili podvrgavanju velikog

⁵⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 539 (fusnote ispuštene).

⁵⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 522. Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Ndindabahizi*, par. 479.

⁵⁴⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 226.

⁵⁴⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 229.

⁵⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 640.

⁵⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 516. Vidi takode Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 229.

⁵⁵² Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 522. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Akayesu* (par. 592) navodi se uz to da žrtve moraju biti “imenovane ili opisane osobe”. Žalbeno vijeće u predmetu *Ntakirutimana* konstatovalo je da to ne predstavlja uslov, te da nije nužno identifikovati određene imenovane ili opisane osobe; dovoljno je da je izvršeno masovno lišavanje života (Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 521).

broja ljudi odnosno sistematskom podvrgavanju određenog broja ljudi uslovima života koji će dovesti do njihove smrti.⁵⁵³ Tvrđenje žalioaca s tim u vezi se stoga odbacuju.

2. Da li je potrebna namjera da se ubije veliki broj ljudi?

260. Jasno je da element *mens rea* u djelu istrebljenja čini namjera da se života liši veliki broj ljudi ili da se velik broj ljudi podvrgne takvim životnim uslovima čiji će ishod biti njihova smrt.⁵⁵⁴ Takva namjera jasan je odraz elementa *actus reus* ovog zločina.⁵⁵⁵ Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da se u običajnom međunarodnom pravu u vezi s namjerom ne traži da života bude lišen tačno određen broj žrtava, kao što to ovdje sugeriše žalilac. To je u skladu s činjenicom da ne postoji utvrđeni brojčani prag u svezi *actus reus* za djela istrebljenja, kao što je već konstatovalo Žalbeno vijeće MKSR-a u predmetu *Ntakirutimana*:

Istrebljenje se razlikuje od ubistva po elementu masovnog uništavanja, što ne predstavlja uslov za ubistvo. Žalbeno vijeće se slaže s Pretresnim vijećem da je zločin istrebljenja djelo lišavanja života velikih razmjera. No, iz formulacija “velikih razmjera” ili “velik broj” ne slijedi da je nužno postojanje nekog brojčanog minimuma.⁵⁵⁶

261. S tim u skladu, Žalbeno vijeće ne može se složiti sa žaliočevom tvrdnjom da je za zločin istrebljenja potrebna namjera da se života liše hiljade ljudi kako bi se ispunio uslov u vezi s ozbiljnošću i težinom tog krivičnog djela.

3. Da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je razmatralo dokaze u vezi *mens rea* za djelo istrebljenja?

262. Kada žalilac tvrdi da njegova osuda za istrebljenje nije logičan ishod “valjanog pregleda cjelokupnih dokaza”, Žalbeno vijeće primjećuje da se žalilac, da bi potkrijepio svoju tvrdnju, poziva na ono što bismo u najboljem slučaju mogli navesti veoma ograničenim dijelom teksta Prvostepene presude.⁵⁵⁷

263. Pretresno vijeće je konstatovalo da su “ubistva nesrpskih stanovnika opštine Prijedor bila masovnih razmjera” i da je žalilac, “zbog svog političkog položaja i uloge u sprovođenju plana za stvaranje čisto srpske opštine, bio upoznat s detaljima i tokom kampanje uništenja usmjerene protiv

⁵⁵³ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 522.

⁵⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 522.

⁵⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 516. Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 229.

⁵⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 516 (fusnote ispuštene). Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 501, gdje je Pretresno vijeće u tom predmetu iznijelo sljedeći stav: “dok istrebljenje uopšteno govoreći uključuje veliki broj žrtava, taj zločin može postojati i u slučajevima kada je broj žrtava ograničen”; kao i Prvostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 227, fusnote 587, 229.

⁵⁵⁷ Žalilac se poziva na samo jedan paragraf u Prvostepenoj presudi (par. 616) i na jedan dokazni predmet (DP S152), Stakićev žalbeni podnesak, par. 300 *et seq.*

nesrpskog stanovništva”.⁵⁵⁸ Nadalje, Pretresno vijeće je zaključilo da je žalilac “kao predsjednik Savjeta za narodnu odbranu bio ključni koordinator između tih organa vlasti [srpske civilne policije i vojnih vlasti]”.⁵⁵⁹ Te činjenice su Pretresno vijeće navele na zaključak da je žalilac “bio svjestan ubistava nesrba i činjenice da se ona dešavaju masovno”, te da je “djelovao s traženom namjerom, barem *dolus eventualis*, da istrijebi nesrpsko stanovništvo opštine Prijedor 1992. godine”.⁵⁶⁰

264. Žalbeno vijeće je razjasnilo po kojem vidu odgovornosti je žalilac odgovoran za istrebljenje – riječ je o trećoj kategoriji udruženog zločinačkog poduhvata.⁵⁶¹ Na temelju gore navedenih zaključaka, između ostalog, Žalbeno vijeće je utvrdilo da je žalilac odgovoran za zločin istrebljenja zato što su masovna lišavanja života pojedinaca bila prirodna i predvidiva posljedica zajedničkog cilja, a on – uprkos tome što je bio svjestan te mogućnosti – svojim radnjama djelovao na ostvarenju zajedničkog cilja.⁵⁶² Žalilac nije pokazao da su nalazi Pretresnog vijeća, na koje se Žalbeno vijeće oslonilo prilikom donošenja svog zaključka, pogrešni. Žaliočev argument se stoga odbija.

C. Deportacija kao zločin protiv čovječnosti

1. Argumenti strana u postupku

265. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće razmatrajući deportaciju pogriješilo u primjeni prava. Žalilac smatra da je deportacija prisilno raseljavanje osoba preko državne granice, i to protjerivanjem ili drugim radnjama prisile (“bez pristanka”), s područja na kojima te osobe imaju zakonito boravište, na način koji nije opravdan međunarodnim pravnim normama, a od strane činioca čija je namjera da to prisilno raseljavanje bude trajno.⁵⁶³

266. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće ispustilo iz vida dokaze izvedene na suđenju iz kojih je vidljivo da su ljudi Prijedor napuštali dobrovoljno,⁵⁶⁴ te da je i samo Pretresno vijeće konstatovalo da su se takvi dobrovoljni odlasci događali i prije srpskog “preuzimanja vlasti” u opštini Prijedor,⁵⁶⁵ tačnije prije predmetnog vremena Optužnice.⁵⁶⁶ Žalilac nadalje tvrdi da je Pretresno vijeće

⁵⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 661.

⁵⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 658.

⁵⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 661.

⁵⁶¹ Vidi poglavlje V *supra*.

⁵⁶² Vidi poglavlje V.D *supra*.

⁵⁶³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 307.

⁵⁶⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 308.

⁵⁶⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 308.

⁵⁶⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 308, 309.

pogriješilo kada je zaključak o njegovoj krivici izvelo iz činjenica učešća civilnih vlasti u tim odlascima, iako su bili mogući i drugačiji zaključci.⁵⁶⁷

267. Žalilac dalje tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da odlasci u organizaciji međunarodnih humanitarnih organizacija nisu dopušteni međunarodnim pravnim normama, te da je on krivično odgovoran za učešće u takvim aktivnostima.⁵⁶⁸ On tvrdi da raseljavanje – čak ako i nije dobrovoljno – ne predstavlja krivično djelo deportacije kada je izvršeno radi humanitarnih nastojanja da se civili evakuiraju iz područja na kojima vladaju neprijateljstva,⁵⁶⁹ te da eventualno čak postoji i obaveza da se takvo raseljavanje pomogne.⁵⁷⁰ Žalilac ističe da su međunarodne humanitarne organizacije⁵⁷¹ sudjelovale u prebacivanju neboraca iz regije, kao i da su “ljudi koji su željeli otići” u velikoj mjeri tražili takvu humanitarnu pomoć, pri čemu su te organizacije tražile i dobijale pomoć od lokalnih vlasti.⁵⁷²

268. Žalilac nadalje izjavljuje da se Pretresno vijeće, iako je konstatovalo da *mens rea* za djelo deportacije uključuje namjeru da deportacija bude trajna,⁵⁷³ od tog uslova udaljilo jer nije zaključilo da žalilac nije imao namjeru da trajno deportuje nesrpsko stanovništvo budući da je saradivao s humanitarnim organizacijama.⁵⁷⁴

269. Tužilac odgovara da Pretresno vijeće žalioca nije osudilo za deportaciju, nego je njegove radnje koje čine deportaciju podvelo pod tačku u kojoj se tereti za progone (tačka 6).⁵⁷⁵ Tužilac navodi da to pokazuje kako žalilac miješa nalaze Pretresnog vijeća.⁵⁷⁶

270. Tužilac negira tačnost definicije deportacije koju iznosi žalilac i tvrdi sljedeće: (1) za deportaciju nije uslov premještanje preko državne granice;⁵⁷⁷ ona obuhvata protivpravno

⁵⁶⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 310.

⁵⁶⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 306, 311.

⁵⁶⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 312.

⁵⁷⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 313, gdje se citira član 17 Ženevske konvencije IV, u kojem stoji da će se “strane u sukobu postarati da zaključe lokalne sporazume za evakuisanje iz opsjednute ili opkoljene zone, ranjenika, bolesnih, nemoćnih, starih, djece i žena na porođaju, i za prolaz sveštenika svih vjeroispovijesti, sanitetskog osoblja i materijala namijenjenog toj zoni”.

⁵⁷¹ “Kao što su Crveni krst i UNHCR”, Stakićev žalbeni podnesak, par. 313.

⁵⁷² Stakićev žalbeni podnesak, par. 313.

⁵⁷³ Prvostepena presuda, par. 687.

⁵⁷⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 315-317.

⁵⁷⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.48, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu, par. 712, 881.

⁵⁷⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.48.

⁵⁷⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.50, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 218. Tužilac izjavljuje da je “osnova za krivičnu odgovornost prisilni karakter raseljavanja, a ne destinacija na koju se žrtve šalje”. Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.51.

raseljavanje unutar državnih granica,⁵⁷⁸ te (2) za deportaciju uslov nije namjera da prisilno raseljavanje žrtava bude trajno.⁵⁷⁹

271. Što se tiče uslova u vezi s granicom, tužilac se poziva na Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, u kojoj je Vijeće iznijelo sljedeći stav:

...djela prisilnog raseljavanja u osnovi zločina progona iz člana 5(h) Statuta nisu ograničena na raseljavanje van državnih granica. ... Krivična odgovornost onoga ko je počinio raseljavanje ... proizlazi iz njihovog prisilnog karaktera, a ne odredišta na koje su stanovnici upućeni.⁵⁸⁰

Štaviše, tužilac se poziva na Statut Međunarodnog suda koji sankcioniše deportaciju i u međunarodnim i u unutarnjim sukobima.⁵⁸¹ Tužilac stoga tvrdi da je Pretresno vijeće bilo u pravu kada je konstatovalo⁵⁸² da deportacija obuhvata prisilna preseljavanja stanovništva i preko međunarodno priznatih i preko *de facto* granica.⁵⁸³

272. U vezi s pitanjem trajnosti tužilac osporava pravni zaključak Pretresnog vijeća. Tužilac tvrdi kako premisa Pretresnog vijeća da, kao što se navodi u Komentaru Ženevske konvencije IV, “deportacija i prisilno premještanje po svojoj prirodi nisu provizornog karaktera” ne potkrepljuje zaključak Vijeća da optuženi stoga mora posjedovati “namjeru da žrtvu udalji s ciljem da se ona ne vrati”.⁵⁸⁴ Tužilac tvrdi da se “provizorno” raseljavanje, u kontekstu Komentara, odnosi na evakuacije u humanitarne svrhe. Po mišljenju tužioca, deportacija i prisilno premještanje razlikuju se od provizorne evakuacije upravo zbog toga što za njih nema humanitarnog opravdanja i što su po svojem karakteru prisilni. Tužilac primjećuje da ni tekst Ženevske konvencije IV ni jurisprudencija Žalbenog vijeća ne sadrže ništa što bi potvrdilo da je uslov trajno raseljenje.

273. Uostalom, tvrdi tužilac, postoje mnogobrojni dokazi da je žalilac “imao namjeru da raseljavanje hiljada [ljudi] bude konačno”, a oni se odnose na njegovo učešće (iako indirektno) u uništavanju, konfiskaciji i preraspodjeli imovine bosanskih Muslimana.⁵⁸⁵ Štaviše, primjećuje tužilac, dokazi takođe pokazuju da raseljavanje nije bilo dobrovoljno, te da je – u onoj mjeri u kojoj je imalo humanitarnu svrhu – ona postojala samo zbog humanitarne krize koju je namjerno stvorio sam žalilac.⁵⁸⁶

⁵⁷⁸ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.53.

⁵⁷⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.56-5.60. U Tužiočevom podnesku respondenta raspravlja se o primjeni Ženevske konvencije IV u Prvostepenoj presudi *Naletilić i Martinović*.

⁵⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 218.

⁵⁸¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.52.

⁵⁸² Prvostepena presuda, par. 679.

⁵⁸³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.51, 5.52, ŽT 318.

⁵⁸⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.54-5.55, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 687.

⁵⁸⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.65.

⁵⁸⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.67-5.73.

2. Diskusija

274. Žalilac pokreće određeni broj različitih pitanja u vezi s krivičnim djelom deportacije, što znači da se Žalbena vijeće mora osvrnuti na sljedeće: (1) da li je za krivično djelo deportacije uslov premještanje preko granice; (2) da li je za deportaciju nužna namjera da se žrtve rasele trajno; te (3) da li je Pretresno vijeće u analizi činjenica koja ga je navela da žalioca osudi za deportaciju počinilo takvu grešku da je zbog nje došlo do neostvarenja pravde.

275. No, odmah na početku Žalbena vijeće napominje da je tužilac u pravu i da žalilac zapravo nije osuđen za deportacije kao zločin protiv čovječnosti, nego je to bilo jedno od djela kojima je počinjen progon.⁵⁸⁷ Međutim, Pretresno vijeće u ovom predmetu jeste smatralo da je žalilac počinio krivično djelo deportacije;⁵⁸⁸ Vijeće mu samo nije izreklo osudu za to djelo budući da je zaključilo da bi izricanje osuda kako za deportaciju tako i za progon bilo nedopustivo kumulativno. Budući da će Žalbena vijeće dalje u tekstu taj zaključak poništiti,⁵⁸⁹ pitanje da li žalioca valja držati odgovornim za deportaciju kao zločin protiv čovječnosti nije irelevantno.

(a) Obilježja krivičnog djela deportacije

276. U članu 5(d) Statuta deportacija se sankcioniše kao zločin protiv čovječnosti. Žalbena vijeće primjećuje da je i prije usvajanja Statuta deportacija kao zločin protiv čovječnosti definisana u drugim pravnim instrumentima kao što su Nirnberška povelja,⁵⁹⁰ presuda Nirnberškog suda,⁵⁹¹ Povelja Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok,⁵⁹² Zakon br. 10 (savezničkog) Kontrolnog savjeta,⁵⁹³ Načela međunarodnog prava Komisije za međunarodno pravo prihvaćena u Nirnberškoj povelji (dalje u tekstu: Nirnberški sud)⁵⁹⁴ i Nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1954.⁵⁹⁵ Međutim, ni u Statutu ni u drugim gore pomenutim instrumentima ne daje se jasna definicija deportacije.

277. Vrijednosti koje u osnovi štiti zabrana deportacije obuhvataju pravo žrtve da ostane u svojem domu i društvenoj zajednici, i pravo da ne bude lišena svoje imovine raseljenjem na neko

⁵⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 881.

⁵⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 712.

⁵⁸⁹ Vidi poglavlje X.B.1(b) *infra*.

⁵⁹⁰ Član 6(c).

⁵⁹¹ Vidi par. 290 *infra*.

⁵⁹² Član 5(c).

⁵⁹³ Član II(1)(c).

⁵⁹⁴ Načelo VI(c); vidi *Yearbook of the International Law Commission, 1950*, sv. II, "Report of the International Law Commission to the General Assembly" /Izvještaj Komisije za međunarodno pravo Generalnoj skupštini/, str. 377

⁵⁹⁵ Član 2(11), vidi *Yearbook of the International Law Commission, 1954*, sv. II, "Report of the International Law Commission to the General Assembly", str. 150. Nakon usvajanja Statuta, deportacija je kao zločin protiv čovječnosti sankcionisana i u drugim instrumentima. Vidi npr. član 3(d) Statuta MKSR-a; član 18(g) Nacrta kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1996.; i član 7(1)(d) Rimskog statuta Međunarodnog krivičnog suda.

drugo mjesto.⁵⁹⁶ Ista zaštićena prava osnov su za kriminalizaciju djela prisilnog premještanja, jednog od “drugih nehumanih djela” iz člana 5(i) Statuta.⁵⁹⁷

278. Žalbeno vijeće je mišljenja da je *actus reus* deportacije prisilno raseljavanje osoba protjerivanjem ili drugim oblicima prisile iz područja na kojem zakonito borave preko državne granice *de jure* ili, u određenim situacijama, granice *de facto*, bez osnova koje su dopuštene međunarodnim pravnim normama. Žalbeno vijeće smatra da za element *mens rea* krivičnog djela nije nužno da počinitelj ima namjeru trajno raseliti osobe preko granice. Ovakvi oblici tih dvaju elemenata odražavaju dosadašnju sudsku praksu Međunarodnog suda.⁵⁹⁸ Međutim, određena pitanja, uključujući i ona ovdje pokrenuta, sporna su i stoga se razjašnjavaju dalje u tekstu.

(i) Prisilni karakter raseljavanja

279. Definicija deportacije traži da raseljavanje osoba bude prisilno, izvršeno protjerivanjem ili drugim oblicima prisile, tako da raseljavanje nije bilo dobrovoljno, a osoba na koje se odnosi nisu imale stvarnog izbora u vezi sa svojim raseljavanjem.⁵⁹⁹ I drugi faktori osim sile mogu neko djelo učiniti nedobrovoljnim, kao što je iskorištavanje okolnosti prisile.⁶⁰⁰ Žalbeno vijeće je već utvrdilo, iako u kontekstu prisilnog raseljavanja, da su “raseljavanja nezakonita upravo zbog odsustva stvarnog izbora”, što se jednako može primijeniti i na deportaciju.⁶⁰¹ Stoga, iako osobe mogu dati pristanak (ili čak zatražiti)⁶⁰² da budu premještene, taj pristanak mora biti stvaran, što znači da je dat dobrovoljno i rezultat je slobodne volje pojedinca, što se ocjenjuje s obzirom na prevladavajuće okolnosti.⁶⁰³

280. Na primjer, u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić*, Pretresno vijeće je bilo mišljenja da “uprkos pokušajima VRS-a da to prikaže kao dobrovoljni odlazak, bosanski Muslimani iz

⁵⁹⁶ Pretresno vijeće u ovom predmetu izreklo je to ovako: “U suštini, zabrana deportacije služi da se civilima pruži pravna zaštita od prisilnog uklanjanja u vrijeme oružanog sukoba, te od iskorjenjivanja i uništavanja zajednica od strane agresora ili okupatora teritorije na kojoj ti civili žive.” (Prvostepena presuda, par. 681).

⁵⁹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 218. Kao što je navedeno u diskusiji gore u tekstu, žalilac je optužen za prisilno premještanje (tačka 8), no Pretresno vijeće je tu točku odbacilo. Više o tome kako je Pretresno vijeće razmatralo prisilno premještanje vidi *infra*.

⁵⁹⁸ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 474, gdje se deportacija definiše kao “prisilno raseljavanje osoba putem protjerivanja ili drugih prisilnih radnji sa mjesta na kojem se one zakonito nalaze, bez osnova dopuštenih međunarodnim pravom”. U vezi s definicijom koja je po svojoj biti ista, vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 234.

⁵⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 475. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 233.

⁶⁰⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 129, (u kontekstu silovanja).

⁶⁰¹ Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 229.

⁶⁰² Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 229.

⁶⁰³ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 460, citirano i s odobrenjem potvrđeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kunarac*, par. 127-128 (u kontekstu silovanja).

Srebrenice nisu uistinu izabrali da odu, nego su refleksivno reagovali pred izvjesnošću da njihov opstanak ovisi o njihovom bjekstvu”.⁶⁰⁴

281. Žalbeno vijeće se stoga slaže s izjavom iz Prvostepene presude u predmetu *Krnojelac* da se izraz “prisilno”, kada se koristi u vezi s krivičnim djelom deportacije, ne smije ograničavati na fizičku silu, nego obuhvata i prijetnju silom ili prisilu, kao što je strah od nasilja, prinude, zatočenja psihološkog pritiska ili zloupotrebe vlasti protiv osobe, osoba ili druge osobe, kao i iskorištavanje okolnosti prisile.⁶⁰⁵

282. Da li je premještena osoba uistinu imala stvaran izbor, treba utvrditi u kontekstu konkretnog predmeta koji se razmatra. U ovom predmetu Pretresno vijeće je zaključilo da je “atmosfera u opštini Prijedor tokom perioda na koji se odnosi optužnica bila tako puna prisile da se ne može smatrati da su osobe koje su napustile opštinu dobrovoljno odlučile da se odreknu svojih domova”.⁶⁰⁶ Kao što jasno slijedi iz diskusije gore u tekstu, Vijeće je moglo donijeti takav nalaz jer je pravno relevantan. Tvrdnja žalioca da su odlasci bili “dobrovoljni” jer nije primjenjivana fizička sila stoga je bez merituma.

283. Što se tiče činjenične osnove za nalaz Pretresnog vijeća, žalilac nije pokazao po čemu su zaključci Pretresnog vijeća o atmosferi prisile koja je vladala u opštini Prijedor takvi da ih ne bi mogao donijeti razumni presuditelj o činjenicama.⁶⁰⁷ Prema tome, Žalbeno vijeće smatra da Pretresno vijeće nije pogriješilo ni u smislu primjene prava, ni u smislu utvrđivanja činjenica kada je zaključilo da odlasci nisu bili dobrovoljni, te da su stoga bili protivpravni.

284. Što se tiče argumenta žalioca da međunarodno pravo dopušta nedobrovoljno premještanje iz humanitarnih razloga, Žalbeno vijeće primjećuje da Ženevske konvencije takva premještanja dopuštaju u okviru određenih ograničenih okolnosti. Žalbeno vijeće primjećuje da međunarodno pravo prihvata određene razloge za prisilna premještanja, te da, ako je djelo prisilnog premještanja izvršeno na takvim osnovama, taj čin ne može biti *actus reus* krivičnog djela deportacije. Članom 19 Ženevske konvencije III predviđena je evakuacija ratnih zarobljenika iz borbene zone u logore,

⁶⁰⁴ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 530.

⁶⁰⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 475, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 529.

⁶⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 707.

⁶⁰⁷ Na pretresu po žalbi (ŽT 208) žalilac se pozvao na par. 707 Prvostepene presude kao još jedan činjenični zaključak koji “nema potkrepe u dokazima”. Žalbeno vijeće se s tim ne slaže. Ako se pročita par. 688 Prvostepene presude, vidi se osnov za zaključke koji se iznose u par. 707.

pri čemu za to moraju biti ispunjeni mnogobrojni uslovi.⁶⁰⁸ U članu 49 Ženevske konvencije IV kaže se:

...okupirajuća sila može da pristupi potpunoj ili djelimičnoj evakuaciji određene okupirane oblasti ako to: zahtijevaju bezbjednost stanovništva ili imperativni vojni razlozi. Takve evakuacije mogu sa sobom da povuku preseljenje zaštićenih lica samo u unutrašnjost okupirane teritorije, izuzev u slučaju materijalne nemogućnosti. Stanovništvo koje je na taj način evakuisano ima biti vraćeno u svoje domove čim neprijateljstva na tom području prestanu.⁶⁰⁹

285. Član 17 Dopunskog protokola II prihvata da se raseljavanje civilnog stanovništva može naložiti “iz razloga u vezi sa sukobom” kada, između ostalog, “to [...] zahtijevaju razlozi bezbjednosti tog stanovništva ili imperativni vojni razlozi”.

286. Pretresno vijeće je smatralo da su raseljavanja o kojima se govori u ovom predmetu bila protivpravna zbog njihovog nedobrovoljnog karaktera. To je razuman zaključak na osnovu činjenica koje je razmatralo Pretresno vijeće. Nijedna od gore navedenih odredbi ne opravdava premještanje stanovništva samo zbog toga je u tome sudjelovala neka nevladina organizacija. Žalbeno vijeće stoga smatra da učešće neke nevladine organizacije u provođenju raseljavanja ne može samo po sebi inače protivpravno raseljavanje učiniti legitimnim.

287. Iako se raseljavanje iz humanitarnih razloga u određenim situacijama može opravdati,⁶¹⁰ Žalbeno vijeće se slaže s tužiocem da opravdanje za takvo raseljavanje ne može biti humanitarna kriza koja ga je uzrokovala, a rezultat je upravo protivpravnog djelovanja optuženog. U ovom predmetu iz dokaza slijedi samo jedan razlog zbog kojeg je za bosanske Muslimane iz Prijedora eventualno bilo sigurnije da budu raseljeni, a to je opasnost u kojoj su se našli zbog zločinačkog plana progona koji su zamislili žalilac i njegovi sapočinioci.

(ii) Premještanje preko granice

288. Pretresno vijeće je konstatovalo da je za deportaciju nužno da se raseljavanje odvija kako preko “međunarodno priznatih granica, tako i preko granica *de facto*, kakve su linije fronta koje se stalno mijenjaju, a koje nisu međunarodno priznate”.⁶¹¹ Čini se da je Pretresno vijeće uz to zauzelo stav da je važnost uslova prelaska granice zanemariva budući da “ono što se u praksi smatralo dvama različitim krivičnim djelima [deportacija i prisilno premještanje] u zbilji jeste jedno te isto

⁶⁰⁸ U članu 19 Ženevske konvencije III stoji sljedeće: “Ratni zarobljenici po svome zarobljavanju imaju biti, u najkraćem mogućem roku, evakuisani u logore dovoljno udaljene od borbene zone kako bi bili van opasnosti. Mogu se, privremeno, zadržati u opasnoj zoni samo oni ratni zarobljenici koji bi, uslijed rana ili bolesti, bili izloženi većoj opasnosti prilikom evakuacije nego ako bi ostali tamo gdje jesu. Dok očekuju svoje evakuisanje iz borbene zone, ratni zarobljenici se ne smiju bespotrebno izlagati opasnosti.”

⁶⁰⁹ Ženevska konvencija IV, član 49.

⁶¹⁰ Vidi član 17 Dopunskog protokola II.

⁶¹¹ Prvostepena presuda, par. 679.

krivično djelo”.⁶¹² S obzirom na različitost stavova strana u postupku Žalbeno vijeće smatra da je ovo pitanje nužno detaljno razmotriti.

289. Analiza relevantnog međunarodnog prava i pravnih izvora koja slijedi potkrepljuje zaključak Žalbenog vijeća da je za deportaciju kao zločin protiv čovječnosti na osnovu člana 5(d) Statuta uslov da osobe budu premještene preko državne granice ili, u određenim situacijama, preko granice *de facto*. Žalbeno vijeće napominje da neki pravni izvori na koje se u svojoj analizi poziva o deportaciji jasno govore kao o ratnom zločinu, a ne kao zločinu protiv čovječnosti. Žalbeno vijeće vjeruje da navođenje tih pravnih izvora daje koristan uvid jer se, zbog nastojanja da zaštita od tog krivičnog djela obuhvati i civile koji su iste nacionalnosti kao i počinitelac, djelo deportacije kao zločina protiv čovječnosti razvilo iz deportacije kao ratnog zločina.⁶¹³

(a) Jurisprudencija vezana uz Drugi svjetski rat

290. Presuda Nirnberškog suda deportacijom se bavila kao zločinom protiv čovječnosti, što vrijedi i za niz suđenja vođenih po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta. U presudi Nirnberškog suda kaže se: “Cijele populacije su bile deportovane u Njemačku u svrhu ropskog rada na izgradnji odbrambenih objekata, u proizvodnji naoružanja i na sličnim zadacima u funkciji rata”,⁶¹⁴ te “do sredine aprila 1940. Generalni guvernman izdao je naređenje o prisilnim deportacijama radne snage u Njemačku, a slična procedura primjenjivala se i na istočnim teritorijama kako su dolazile pod okupaciju. Opis tih prisilnih deportacija iz Poljske dao je Himmler”.⁶¹⁵ Dalje, “Frank je u vrlo ranoj fazi preuzimanja vlasti svoje administracije uveo deportaciju robovske radne snage u Njemačku”,⁶¹⁶ a tu se pominju i podaci o “masovnoj deportaciji gotovo 120.000 Jevreja od njih 140.000 iz Nizozemske u Auschwitz”, kao i konačno rješenje prema Seyss-Inquartu,⁶¹⁷ dok je za von Schiracha utvrđeno da je učestvovao u deportacijama Jevreja iz Beča u “geto Istoka”.⁶¹⁸

291. U predmetu *Sjedinjene Američke Države protiv Milcha*, procesuiranom po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta, u Paralelnom mišljenju sudije Philipsa stoji sljedeće: “Međunarodno pravo opravdano se bavi pitanjem raseljavanja grupa ljudi iz jedne zemlje u drugu budući da ono utiče na zajednicu nacija. Međunarodno pravo je formulisalo izvjesne uslove pod kojima čin deportacije

⁶¹² Prvostepena presuda, par. 680.

⁶¹³ Bassiouni, M. Cherif, *Crimes Against Humanity in International Criminal Law*, (The Hague/London/Boston: Kluwer Law International, 1999.), str. 60, 70-71.

⁶¹⁴ Presuda Nirnberškog suda, sv. I (1947), str. 227.

⁶¹⁵ Presuda Nirnberškog suda, sv. I (1947), str. 244.

⁶¹⁶ Presuda Nirnberškog suda, sv. I (1947), str. 297.

⁶¹⁷ Presuda Nirnberškog suda, sv. I (1947), str. 329.

⁶¹⁸ Presuda Nirnberškog suda, sv. I (1947), str. 319.

civila iz jedne države u drugu u vrijeme rata postaje zločin”.⁶¹⁹ Ta izjava se citira i potvrđuje u predmetu *Sjedinjene Američke Države protiv Alfreda Kruppa i ostalih*.⁶²⁰

(b) Ženevske konvencije i Dopunski protokoli

292. Članom 49 Ženevske konvencije IV predviđa se sljedeće:

Prinudna preseljavanja, masovna ili pojedinačna, kao i progonstva zaštićenih lica izvan okupirane teritorije na teritoriju okupirajuće sile ili na teritoriju bilo koje druge države, okupirane ili ne, zabranjena su, bez obzira na razlog.⁶²¹

293. Članom 85 Dopunskog protokola I okupacionoj sili se zabranjuje da dijelove vlastitog civilnog stanovništva premješta na teritoriju koju je okupirala i da deportuje odnosno premješta populaciju okupirane teritorije u cjelini ili djelimično unutar ili izvan tog područja, kršeći član 49 Četvrte konvencije.

294. U relevantnom dijelu člana 17 Dopunskog protokola II koji se bavi nemeđunarodnim oružanim sukobima stoji da “ne može biti naređeno premještanje civilnog stanovništva iz razloga u vezi sa sukobom”. Iako se u članu 17 ne govori izričito o deportaciji ili prisilnom premještanju, odredba jasno razlikuje između raseljavanja u okviru područja na kojem osoba živi i prisilnog prelaska na drugu teritoriju.⁶²²

(c) Nacrt kodeksa Komisije za međunarodno pravo

295. U tekstu iz 1991. godine, koji je prethodio Nacrtu kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1996. Komisije za međunarodno pravo, dakle tekstu koji je nastao prije počinjenja radnji za koja se tereti kao djelo deportacije u ovom predmetu, stoji da se “deportacija, djelo već uključeno u Nacrt kodeksa iz 1954., odnosi na protjerivanje s matične državne teritorije, dok se prisilno premještanje može dogoditi u cijelosti unutar granica jedne te iste države”.⁶²³ Ovo objašnjenje doslovno je uvršteno u Komentar člana 18(g) Nacrta kodeksa Komisije za

⁶¹⁹ Presuda u predmetu *Milch*, Paralelno mišljenje sudije Phillippsa, str. 865.

⁶²⁰ Presuda u predmetu *Krupp*, pstr. 1432-1433.

⁶²¹ Vidi takođe član 147, Ženevska konvencija IV. “Kako se čini, premještaj je relociranje unutar okupirane teritorije, a deportacija je relociranje van okupirane teritorije”, Henckaerts, *Deportation and Transfer of Civilians in Time of War /Deportacija i premještanje civila u vrijeme rata/*, *Vanderbilt Journal of International Law*, sv 26, 1993., str. 472, citirano u Prvostepenoj presudi u predmetu *Krnojelac*, fusnota 1429.

⁶²² Vidi C. Pilloud *et al.*, *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949* /Komentar Dopunskih protokola od 8. juna 1977. Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949./ (1987), str. 1472-1474.

⁶²³ Report of the International Law Commission on the work of its forty-third session, 29. april – 19. juli 1991., UN Doc. A/46/10, str. 104.

međunarodno pravo iz 1996.,⁶²⁴ koji kao zločin protiv čovječnosti uključuje “namjernu deportaciju ili prisilno premještanje stanovništva”.⁶²⁵

(d) Studija MKCK-a o međunarodnom običajnom humanitarnom pravu

296. MKCK je 2005. objavio studiju o aktualnom stanju u međunarodnom običajnom humanitarnom pravu.⁶²⁶ U toj studiji, u pravilu 129 kaže se sljedeće:

- A. Strane u međunarodnom oružanom sukobu ne smiju, djelimično ili u cijelosti, deportovati ili prisilno premještati civilno stanovništvo s okupirane teritorije, osim ako to ne zahtijevaju sigurnost dotičnih civila ili imperativni vojni razlozi.
- B. Strane u nemeđunarodnom oružanom sukobu ne smiju naložiti raseljavanje civilnog stanovništva, djelimično ili u cijelosti, iz razloga povezanih sa sukobom, osim ako to ne zahtijevaju sigurnost dotičnih civila ili imperativni vojni razlozi.

Očigledno je da je deportacija zabranjena kao krivično djelo kada se sukob odvija na okupiranoj teritoriji. Ovo pravilo potvrđuje pravnu normu uspostavljenu članom 49 Ženevske konvencije IV, prema kojoj se deportacija odnosi na raseljavanja preko granica okupirane teritorije.

297. Žalbeno vijeće je potpuno svjesno činjenice da je studija MKCK-a nastala nakon perioda na koji se odnosi Optužnica u ovom predmetu. Pravilo 129 je uprkos tome korisno jer iz njega slijedi da je u vrijeme kada su počinjena krivična djela o kojima se govori u ovom predmetu za krivično djelo deportacije još uvijek vrijedio uslov raseljavanja preko granice, iako se u pravilu 129 vrlo malo kaže o vrsti granice koja bi zadovoljila taj uslov.

(e) Jurisprudencija Međunarodnog suda

298. Najmanje jedno pretresno vijeće Međunarodnog suda bilo je mišljenja da za utvrđivanje djela deportacije nije nužan uslov premještanja preko granice.⁶²⁷ U Prvostepenoj presudi u ovom predmetu iznosi se zaključak da je uslov granice neke vrste nužan, no da je karakter te granice donekle fleksibilan:

...imalo bi malo ili nimalo smisla zabraniti djela deportacije, prema riječima Savjeta bezbjednosti, “bez obzira da li su počinjena u oružanom sukobu, međunarodnog ili unutrašnjeg karaktera”, a

⁶²⁴ Nacrt kodeksa Komisije za međunarodno pravo iz 1996., član 18(g), u komentaru kojeg (par. 13) stoji sljedeće: “Dok deportacija uključuje protjerivanje sa matične teritorije, prisilni premještaj stanovništva mogao bi se u cijelosti izvršiti unutar granica jedne iste države”.

⁶²⁵ Report of the International Law Commission on the work of its forty-eighth session, 6. maj – 26. juli 1996., UN Doc. A/51/10, str. 100, par. 13.

⁶²⁶ Henckaerts, J-M. i Doswald-Beck, L. *Customary International Humanitarian Law, Vol. 1: Rules* (Cambridge 2005.).

⁶²⁷ Odluka po pravilu 61 u predmetu *Nikolić*, par. 23.

istovremeno ograničiti mogućnost kažnjavanja takvih djela samo na one slučajeve u kojima se radi o premještanju izvan međunarodno priznatih granica.⁶²⁸

Stoga je, Pretresno vijeće zaključilo da je premještanje preko “granica *de facto*, kakve su linije fronta koje se stalno mijenjaju, a koje nisu međunarodno priznate” dovoljno u smislu deportacije.

299. Međutim, u drugim situacijama pretresna vijeća su konstatovala da je za deportaciju nužno premještanje preko državne granice.⁶²⁹ U Prvostepenoj presudi u predmetu *Krstić* iznosi se stav da “prema međunarodnom običajnom pravu [deportacija i prisilno premještanje] nisu jednoznačni [pojmovi]. Deportacija pretpostavlja odvođenje van granica države, dok se prisilno premještanje odnosi na raseljavanje unutar države”.⁶³⁰

(f) Nalaz

300. Po mišljenju Žalbenog vijeća, za krivično djelo deportacije nužno je raseljavanje ljudi preko granice. Prema međunarodnom običajnom pravu, važeće načelo u vezi s karakterom granice jeste da mora postojati protjerivanje preko granice *de jure* u drugu zemlju, kao što se navodi i u članu 49 Ženevske konvencije IV i u drugim izvorima pomenutih gore u tekstu. Međunarodno običajno pravo takođe prihvata da raseljavanje s ‘okupirane teritorije’, kako se izričito kaže u članu 49 Ženevske konvencije IV⁶³¹ i potvrđuje u mnogobrojnim rezolucijama Savjeta bezbjednosti,⁶³² isto tako predstavlja deportaciju. Žalbeno vijeće uz to prihvata da u određenim okolnostima i raseljavanje preko neke granice *de facto* može predstavljati deportaciju. Opšte uzevši, pitanje da li se neka granica *de facto* može okarakterizirati kao granica u smislu krivičnog djela deportacije valja razmatrati od predmeta do predmeta u svjetlu međunarodnog običajnog prava.

301. U ovom predmetu Pretresno vijeće je zastupalo širi pogled u odnosu na deportaciju, koja obuhvata raseljavanja preko “linija fronta koje se stalno mijenjaju”.⁶³³ Jasno je na osnovu predmetnih činjenica da linije fronta koje se stalno mijenjaju u ovom slučaju nisu ni *de jure* državne granice niti *de facto* granice okupirane teritorije,⁶³⁴ što bi automatski bilo dovoljno za deportaciju prema međunarodnom običajnom pravu, kao što je izneseno gore u tekstu. Stoga je nužno ispitati da

⁶²⁸ Prvostepena presuda, par. 678.

⁶²⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 521; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 474, 476. Vidi takođe Odluku po pravilu 98bis, par. 130.

⁶³⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 521. Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće u predmetu *Brđanin* složilo s razlikom izloženom u predmetu *Krstić*: Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 542.

⁶³¹ “Masovni ili pojedinačni prisilni premještaji, kao i *deportacije zaštićenih osoba s okupiranog područja na područje okupacijske sile ili na okupirano ili neokupirano područje bilo koje druge države*, zabranjeni su, bez obzira na razloge.” (naglasak dodat)

⁶³² Rezolucije Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija: S/RES/469 (1980); S/RES/484 (1980); S/RES/607 (1988); S/RES/608 (1988); S/RES/636 (1989); S/RES/641 (1989); S/RES/681 (1990); S/RES/694 (1991); S/RES/726 (1992); S/RES/799 (1992) (u vezi s deportacijama u Liban). Vidi i sljedeću rezoluciju Generalne skupštine Ujedinjenih nacija A/RES/40/161 (D-E) (1985).

⁶³³ Prvostepena presuda, par. 679.

li bi se u okviru međunarodnog običajnog prava moglo konstatovati da su “linije fronta koje se stalno mijenjaju” predstavljale *de facto* granice u značenju koje bi bilo dovoljno za potrebe krivičnog djela deportacije.

302. U Prvostepenoj presudi ne navode se dokazi koji bi pokazivali da se premještanja preko linija fronta koje se stalno mijenjaju mogu okarakterisati kao deportacija prema međunarodnom običajnom pravu. Ni tužilac – koji podržava za nalaz Pretresnog vijeća – nije u prilog tom svojem stavu naveo nikakve dokaze. Ni Žalbena vijeće nije uspjelo pronaći ništa što bi išlo u prilog takvom nalazu. Žalbena vijeće stoga zaključuje da se nalazom Pretresnog vijeća s tim u vezi zapravo proširuje krivična odgovornost tako što se krivičnom djelu deportacije daje širi opseg od onog koji postoji u međunarodnom običajnom pravu, čime se krši načelo *nullum crimen sine lege*. Po mišljenju Žalbenog vijeća takav pristup nije pravno opravdan, a nije ni potreban – primjena ispravne definicije deportacije ne bi ove osobe ostavila bez pravne zaštite. Osobe koje su raseljene unutar granica države ili preko granica *de facto* koje izlaze iz okvira definicije deportacije i dalje su pravno zaštićene, iako ne onim odredbama koje se odnose na krivično djelo deportacije. Kažnjavanje takvih prisilnih premještanja može se obezbijediti ispravnim optuživanjem u optužnicama Tužilaštva i nije potrebno dovoditi u pitanje postojeće koncepte međunarodnog prava.

303. Budući da Žalbena vijeće smatra da raseljavanja preko linija fronta koje se stalno mijenjaju prema međunarodnom običajnom pravu nije dovoljno da bi se na njima zasnivala osuda za deportaciju, Vijeće zaključuje da je – u onoj mjeri u kojoj je Pretresno vijeće žalioocu izreklo osuđujuću presudu za deportacije na osnovu raseljavanja preko takvih linija fronta koje su se često mijenjale – Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo i prekoračilo svoje nadležnosti.

(iii) Da li mora postojati namjera da se žrtve deportacije trajno rasele?

304. U praksi Međunarodnog suda ne postoji potpuna dosljednost u vezi s *mens rea* potrebnom za krivično djelo deportacije. U nekoliko presuda izrečene su osude za deportaciju a da pritom nisu izneseni zaključci o mogućoj namjeri da deportacija bude trajna.⁶³⁵ Za razliku od toga, Pretresna vijeća u predmetima *Blagojević i Jokić, Brđanin, Simić i drugi*, te *Naletilić i Martinović*, kao i

⁶³⁴ Što se tiče granica okupirane teritorije, u optužnici nije bilo teze o okupaciji, a ni Pretresno vijeće nije utvrđivalo postojanje okupacije.

⁶³⁵ Odluka po pravilu 98bis u predmetu *Milošević*, par. 78 (gdje se govori o deportaciji i prisilnom premještanju civila); Drugostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 209-225 (gdje se govori o progonima putem deportacija i izгона); Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 519-532 (gdje se govori o deportaciji i prisilnom premještanju civila).

Pretno vijeće u ovom predmetu, tražila su da počinitelj djeluje s namjerom da uklanjanje osoba bude trajno.⁶³⁶

305. Presude u kojima se zahtijeva postojanje namjere da se žrtve trajno uklone oslanjaju se u smislu pravnog izvora na jednu konstataciju u komentaru Međunarodnog komiteta Crvenog krsta uz član 49 Ženevske konvencije IV.⁶³⁷ U komentaru se kaže sljedeće:

Za razliku od deportacije i prisilnih premještanja, evakuacija je privremena mjera koja je po svom karakteru potpuno negativna i koja se, štaviše, često preduzima u interesu samih zaštićenih osoba.⁶³⁸

Čini se da je Pretno vijeće u ovom predmetu ovu izjavu interpretiralo kao da se njome kaže da je “počinitelj morao posjedovati namjeru da žrtvu udalji s ciljem da se ona ne vrati”.⁶³⁹

306. Sam član 49 Ženevske konvencije IV, osnovni instrument zabrane deportacije bez obzira na motiv takvog čina, ne sadrži ništa što bi sugerisalo da je za deportaciju nužna namjera da se deportovani nikada ne smiju vratiti.⁶⁴⁰ Žalbno vijeće upozorava da valja biti oprezan i Komentar Ženevske konvencije IV ne interpretirati preširoko, te nalazi da se konkretno Komentarom člana 49 prvenstveno želi razlikovati “evakuacija”, oblik uklanjanja stanovništva koji Konvencija dopušta i koji je na osnovu definicije privremen, od krivičnih djela deportacije i prisilnog premještanja.

307. Žalbno vijeće stoga odlučuje da se pridržava teksta člana 49 i zaključuje da za deportaciju nije nužna namjera da se deportovani više ne smiju vratiti. Pretno vijeće je stoga pogriješilo kada je donijelo suprotan zaključak na osnovu komentara Međunarodnog komiteta Crvenog krsta.⁶⁴¹ Međutim, budući da je Pretno vijeće konstatovalo da je žalilac imao namjeru trajno raseliti deportovane, pokazalo se da greška Pretnog vijeća u ovom slučaju nema reperkusija. Žalbno vijeće grešku ispravlja samo stoga da u budućim predmetima pretno vijeće više ne traže dokaz za postojanje namjere da se deportovani rasele trajno.

(iv) Zaključak

308. Na osnovu gore iznesenog obrazloženja, Žalbno vijeće odbacuje tvrdnje žalilaca u vezi sa zakonitošću odlazaka u organizaciji međunarodnih humanitarnih organizacija. Što se tiče pitanja da li je Pretno vijeće ispravno primijenilo obilježja krivičnog djela deportacije, Žalbno vijeće

⁶³⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Blagojević*, par. 601; Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*, par. 545; Prvostepena presuda u predmetu *Simić i ostali*, par. 134; Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 520; Prvostepena presuda, par. 687. Vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Krnjelac*, Izdvojeno mišljenje sudije Schomburga, par. 16.

⁶³⁷ Komentar MKCK-a (Ženevska konvencija IV), str. 277-283.

⁶³⁸ Komentar MKCK-a (Ženevska konvencija IV), str. 280.

⁶³⁹ Vidi Prvostepenu presudu, par. 687, fusnota 1346, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*.

⁶⁴⁰ Član 49 Ženevske konvencije IV.

⁶⁴¹ Vidi Prvostepenu presudu, par. 687.

konstatuje da je Pretresno vijeće pogriješilo u svojoj karakterizaciji obilježja premještanja preko granice, i obilježja *mens rea* kakva je potrebna za krivično djelo deportacije.

(b) Da li je Pretresno vijeće pogriješilo u analizi činjenica u vezi s deportacijom

309. U vezi s pitanjem da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada je na osnovu učešća civilnih vlasti u pomenutim odlascima izvelo zaključak o žaliočevoj krivici, Žalbena vijeće smatra da žalilac na pogrešan način iznosi nalaze Pretresnog vijeća.⁶⁴²

310. Nalazi Pretresnog vijeća u vezi s odgovornošću žalioca za deportaciju civila iz opštine Prijedor očigledno nisu zaključci izvedeni iz činjenice učešća civilnih vlasti. Pretresno vijeće je utvrdilo da su nesrpski civili bježali s područja Prijedora kako bi pobjegli iz neprijateljske atmosfere⁶⁴³ koju je djelimično stvorio i sam žalilac zajedno sa srpskim vlastima, a koja je “bila tako puna prisile da se ne može smatrati da su osobe koje su napustile opštinu dobrovoljno odlučile da se odreknu svojih domova”.⁶⁴⁴ Ne samo da je ta mogućnost bila predviđena, nego je štaviše bila namjeravani ishod plana u kojem je učestvovao i žalilac.⁶⁴⁵ Budući da je jasno da Pretresno vijeće svoj nalaz o odgovornosti za deportacije nije temeljilo na takvom izvođenju zaključaka kakav sugeriše žalilac, Žalbena vijeće neće razmatrati taj argument.

311. Žalilac isto tako iznosi uopštenu tvrdnju da je Pretresno vijeće pogriješilo zato što nije uzelo u obzir cjelokupne dokaze, nego je izvuklo nevaljane zaključke iz dokaza koje jeste razmatralo. Međutim, žalilac nije identifikovao nijedan konkretan primjer u kojem se to eventualno dogodilo i ova daljnja neargumentovana tvrdnja žalioca stoga se odbacuje.

(c) Učinak pogreške Pretresnog vijeća na žaliočeve osude

312. Nakon što Žalbena vijeće je utvrdilo da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava, ono mora primijeniti ispravnu pravnu definiciju deportacije na činjenične nalaze Pretresnog vijeća. Na taj način Žalbena vijeće može povjeriti da li se i samo van razumne sumnje uvjerilo u osporene činjenične nalaze prije no što nalaz potvrdi u žalbenom postupku.

(i) Pristup Pretresnog vijeća prisilnom premještanju

⁶⁴² Stakićev žalbeni podnesak, par. 314.

⁶⁴³ Prvostepena presuda, par. 314.

⁶⁴⁴ Prvostepena presuda, par. 707.

⁶⁴⁵ Vidi poglavlje V *supra*.

313. Kao prvo, Žalbena vijeće primjećuje da za prisilno premještanje Optužnica tereti optuženog kao za “druga nehumana djela” na osnovu člana 5(i) Statuta.⁶⁴⁶ Međutim, Pretresno vijeće je konstatovalo da korištenje člana 5(i) kako bi se pripisala krivična odgovornost za prisilna premještanja daje povoda ozbiljnoj zabrinutosti i iznijelo je sljedeći stav:

...zločin okvalifikovan kao 'druga nehumana djela' obuhvata potencijalno široki raspon kriminalnog ponašanja i može se smatrati nedovoljno jasnim, preciznim i određenim, [što] može narušiti temeljni princip krivičnog prava *nullum crimen sine lege certa*.⁶⁴⁷

S tim u vezi Pretresno vijeće je zaključilo da ne može izreći osudu na osnovu člana 5(i) za djela prisilnog premještanja kao nehumanih djela.⁶⁴⁸

314. Iako se nijedna strana u ovom predmetu na to nije žalila, Žalbena vijeće smatra da je to pitanje vrlo važno zbog dosljednosti prakse Međunarodnog suda i da stoga zaslužuje da ga Vijeće ispita *proprio motu*.

315. Žalbena vijeće prvo primjećuje da se pojam “druga nehumana djela” iz člana 5(i) Statuta ne može smatrati kršenjem načela *nullum crimen sine lege* budući da predstavlja dio međunarodnog običajnog prava.⁶⁴⁹ Funkcija te odredbe u smislu rezidualne kategorije je jasna, kao što je to navelo i Pretresno vijeće u Prvostepenoj presudi u predmetu *Kupreškić*, kada je konstatovalo da je član 5(i)

namjerno [formulisan] kao rezidualna kategorija, zato što se smatralo da je nepoželjno za ovu kategoriju da se iscrpno nabraja. Iscrpna kategorizacija bi naprosto stvorila mogućnost za izbjegavanje slova zabrane.⁶⁵⁰

316. Žalbena vijeće prihvata ovu konstataciju i primjećuje da se ta odredba u praksi Međunarodnog suda često koristila.⁶⁵¹

317. U ovom predmetu tužilac je za prisilno premještanje (u tački 8 Optužnice) optuženog teretio kao za djelo u osnovi člana 5(i).⁶⁵² Prisilno premještanje u praksi Međunarodnog suda definisano je

⁶⁴⁶ Optužnica, par. 17(1), 19, 25, 41(1), 43 i 45 (u okviru genocidne kampanje), 54(4) (u okviru kampanje protjerivanja), 58, 59.

⁶⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 719, gdje se citira Odluka po pravilu 98*bis*, par. 131.

⁶⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 724.

⁶⁴⁹ Krivično djelo 'druga nehumana djela' uvršteno je u sljedeće međunarodne pravne instrumente: član 6(c) Nirnberške povelje; član 5(c) Tokijske povelje; član II(c) Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta. O drugim nehumanim djelima govori se i u načelu 6(c) Nirnberških načela iz 1950. i u Nacrtu kodeksa Komisije za međunarodno pravo (član 18). Na toj osnovi izrečene su osudujuće presude u skladu sa Zakonom br. 10 Kontrolnog savjeta: vidi npr. Presudu u predmetu *Medicinsko osoblje* (str.198), Presudu u predmetu *Pravosuđe* (str. 23, 972, 1200), Presudu u predmetu *Ministarstva* (str. 467-475, 865), te Presudu u predmetu *Vrhovna komanda* (str. 465, 580). Žalbena vijeće uz to primjećuje da se u mnogobrojnim međunarodnim dokumentima takođe zabranjuju nehumani i ponižavajući postupci: vidi npr. MPGPP (član 7), Evropsku konvenciju o ljudskim pravima (član 3), Međuameričku konvenciju o ljudskim pravima (član 5) i Afričku povelju o ljudskim pravima i pravima naroda (član 5).

⁶⁵⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 563.

⁶⁵¹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 117; Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 234; Prvostepena presuda u predmetu *Galić*, par. 151-153; Prvostepena presuda u predmetu *Naletelić i Martinović*, par. 247; Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 130; Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka*, par. 206; Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 269; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 563. Za MKSR, vidi npr. Prvostepenu presudu u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 150.

⁶⁵² Optužnica, par. 58, 59.

kao prisilno raseljavanje osoba koje se može odvijati unutar državnih granica.⁶⁵³ Element *mens rea* ne zahtijeva namjeru da to premještanje bude trajno. Žalbeno vijeće primjećuje da se prisilno premještanje osuđuje kako članom 2(g) Statuta, tako i članovima 49 i 147 Ženevske konvencije IV, članom 85(4)(a) Dopunskog protokola I i članom 18 Nacrta kodeksa Komisije za međunarodno pravo iz 1996.⁶⁵⁴ Dakle, pojam prisilnog premještanja bio je jasno prihvaćen kao kažnjivo ponašanje u vrijeme relevantno za ovaj predmet, tako da se ne krši načelo *nullum crimen sine lege*. Nadalje, djela prisilnog premještanja u drugim predmetima pred Međunarodnim sudom prihvaćena su kao jedan od konkretnih sadržaja pojma druga nehumana djela iz člana 5(i).⁶⁵⁵ S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće zaključuje da djela prisilnog premještanja mogu biti dovoljne težine da predstavljaju druga nehumana djela.⁶⁵⁶ Shodno tome, Žalbeno vijeće utvrđuje da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je konstatovalo da se ne može izreći osuđujuća presuda na osnovu člana 5(i) za djela prisilnog premještanja.

318. Žalbeno vijeće sada će razmotriti nalaze Pretresnog vijeća u vezi s deportacijom kako bi vidjelo, u svjetlu tačne definicije tog krivičnog djela, da li se iz tih nalaza može izvesti zaključak o deportaciji ili prisilnom premještanju.

(ii) Primjena ispravnih pravnih definicija deportacije i prisilnog premještanja na činjenice

319. Greška Pretresnog vijeća u odnosu na element *mens rea* za djelo deportacije nema učinka na nalaze Vijeća u vezi s tim krivičnim djelom. Zaključujući da su djela deportacije izvršena, Pretresno vijeće se uvjerilo da je žalilac imao namjeru da žrtve premjesti trajno. Dakle, ispravan pravni standard, odnosno namjera da se osobe premjesti na način koji nije privremen, nužno je takođe ispunjen. Slijedom toga Žalbeno vijeće konstatuje da greška Pretresnog vijeća u vezi s elementom *mens rea* nije negativno uticala na žaliočeva prava i da nije potrebno poništiti nalaze Vijeća.

320. Za razliku od toga, greška Pretresnog vijeća u vezi s prirodom premještanja preko granice utiče na činjenične nalaze istog Vijeća. Žalbeno vijeće se uvjerilo da najmanje jedno djelo predstavlja deportaciju u smislu gore iznijete definicije. Riječ je o prisilnom premještanju svjedoka Čehajića, koji je konvojem 5. septembra 1992. prebačen iz Prijedora u Karlovac, Hrvatska, kamo je

⁶⁵³ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 474; Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 521. Vidi takođe Odluku po pravilu 98bis u predmetu *Stakić*, u kojoj je Pretresno vijeće utvrdilo da se prisilno premještanje odnosi na raseljavanje unutar države.

⁶⁵⁴ Član 17 Protokola II isto tako zabranjuje "raseljavanje" civila.

⁶⁵⁵ Vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 523; Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 566.

⁶⁵⁶ Vidi definiciju drugih nehumanih djela koja se iznosi u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić*, par. 117: "žrtvi mora biti nanesena teška povreda tjelesnog ili duševnog integriteta, pri čemu se težina povrede procjenjuje od slučaja do slučaja posvećujući odgovarajuću pažnju ličnim prilikama".

stigao dan kasnije.⁶⁵⁷ Žalbeno vijeće takođe ima na umu nalaz Pretresnog vijeća da su još dva svjedoka u svom iskazu takođe rekla da su konvojima prebačeni u Karlovac u Hrvatskoj.⁶⁵⁸ Pregled dokaza na koje se Pretresno vijeće oslonilo pokazuje da su ti ljudi iz Prijedora u Karlovac prebačeni nakon predmetnog vremena Optužnice.⁶⁵⁹ Isto tako, niti nalaz Pretresnog vijeća da je 1.561 osoba prebačena iz logora Trnopolje u opštini Prijedor u Karlovac⁶⁶⁰ ne može se sa sigurnošću smjestiti u predmetno vrijeme Optužnice.⁶⁶¹ Shodno tome, Žalbeno vijeće neće donijeti nalaz da je u slučaju tih incidenata riječ o deportaciji.

321. Mnogobrojni nalazi u Prvostepenoj presudi odnose se na prisilna raseljavanja preko linija fronta između strana u sukobu, kao i između lokacija pod srpskom kontrolom. Prisilno premještanje preko takvih granica i između takvih lokacija ne predstavlja dovoljnu osnovu za osudu za deportaciju. Međutim, Žalbeno vijeće se uvjerilo van razumne sumnje da sljedeći incidenti predstavljaju djela prisilnog premještanja:

(1) Konvoj iz logora Trnopolje u opštini Prijedor za Skender-Vakuf, koji se sastojao od pet autobusa i koji je krenuo 18. jula 1992.;⁶⁶²

(2) Konvoj iz Omarske u opštini Prijedor za logore Manjača i Trnopolje 6. augusta 1992.;⁶⁶³

(3) Konvoj iz opštine Prijedor kroz Banju Luku i Skender-Vakuf prema Travniku (teritoriji koja nije bila pod srpskom kontrolom) 17. augusta 1992.;⁶⁶⁴

(4) Konvoj koji je krenuo od stadiona Tukovi u opštini Prijedor za Travnik (teritoriju koja nije bila pod srpskom kontrolom) 21. augusta 1992.;⁶⁶⁵

⁶⁵⁷ Prvostepena presuda, par. 693, gdje se citira svjedok Čehajić (T. 3099).

⁶⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 693.

⁶⁵⁹ Prvostepena presuda, par. 693, gdje se citira svjedok C i svjedok Murselović. Konvoj u kojem je bio svjedok C krenuo je s Manjače za Karlovac 18. decembra 1992., a išao je preko Banje Luke, Bosanske Gradiške, preko rijeke Save do Hrvatske i Karlovca (T. 2342-2343). Konvoj u kojem je bio svjedok Murselović krenuo je s Manjače za Karlovac 14. ili 15. novembra 1992., a kretao se preko Banje Luke, Gradiške i Nove Gradiške (u Hrvatskoj) do Karlovca (T. 2772).

⁶⁶⁰ Prvostepena presuda, par. 316, 696, DP S43.

⁶⁶¹ Relevantni nalazi u Prvostepenoj presudi u vezi s konvojem, kao i dokazi u vezi s tim nalazima, su sljedeći: par. 316 / svjedok C (T. 2343): svjedok C ne kaže ništa relevantno u vezi s tim konvojem. Par. 696 / DP S90: DP S90 je zapisnik sastanka Savjeta za narodnu odbranu Skupštine opštine Prijedor od 29. 09. 92., u kojem se govori o planu da se obezbijedi pratilac, vozila i gorivo za taj konvoj. Ne navodi se datum konvoja. Par. 696 / DP 424: DP 424 je izvještaj Službe državne bezbjednosti, sektor Banja Luka, od 23. 10. 92., u kojem se pominje odlazak 1.561 osobe uz pomoć Crvenog krsta. Ne navodi se datum odlaska. Par. 696 / DP S435: DP S435 je saopštenje za štampu MKCK-a od 2. oktobra 1992., kojim se potvrđuje da je MKCK evakuisao 1.560 ljudi 1. oktobra 1992. – to je jedini dokaz u kojem se navodi datum koji, međutim, nije obuhvaćen predmetnim vremenom Optužnice.

⁶⁶² Prvostepena presuda, par. 699, gdje se upućuje na DP S354.

⁶⁶³ Prvostepena presuda, par. 693, gdje se upućuje na svjedoka A, jednu od 1.360 osoba u tom konvoju.

⁶⁶⁴ Prvostepena presuda, par. 814-815, gdje se upućuje na svjedoka Vulliamyja (T. 7984).

⁶⁶⁵ Prvostepena presuda, par. 693, 700, gdje se upućuje na svjedoka X, svjedoka B i svjedoka Z.

(5) Konvoj iz opštine Prijedor za Travnik (teritoriju koja nije bila pod srpskom kontrolom) 28. augusta 1992. ili otprilike tog datuma;⁶⁶⁶

(6) Svakodnevni konvoji i kamioni iz opštine Prijedor za “područja koja nisu bila pod srpskom kontrolom”, između ostalih Travnik, u augustu 1992. ili otprilike u to vrijeme.⁶⁶⁷

Prema tome, Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće bilo u pravu u vezi sa svojim nalazom o deportaciji na osnovu člana 5(d) Statuta u vezi s premještanjem iz Trnopolja u Karlovac, no da je Vijeće trebalo izreći osudu za druga nehumana djela na osnovu člana 5(i) Statuta za ostala djela o kojima se govori gore u tekstu.

D. Progoni kao zločin protiv čovječnosti

322. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni elementa *mens rea* koji se traži za progone kao zločin protiv čovječnosti, u skladu s članom 5 Statuta, time što je traženu *mens rea* postavilo široko i nanovo definisalo,⁶⁶⁸ narušivši tako načela *in dubio pro reo* i *nullum crimen sine lege*.⁶⁶⁹ Budući da je ta tvrdnja obrađena u poglavlju V,⁶⁷⁰ Žalbeno vijeće je dalje neće razmatrati, osim u onom dijelu u kojem se odnosi samo na progone.

323. Žalilac nadalje tvrdi da se obilježje *mens rea* za djelo progona sastoji od dva elementa: elementa *mens rea* za krivična djela u osnovi progona i specifične diskriminatorne namjere – *dolus specialis* – koja je uslov da bi djelo bilo progona.⁶⁷¹ Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće te uslove ispravno identifikovalo, no pogriješilo je i udaljilo se od traženih uslova kada je prihvatilo *dolus eventualis* dovoljan da se dokaže *mens rea* za djela u osnovi progona, pri čemu je ustvrdilo da je tu riječ o “nižem pragu” od onog koji se traži za progone.⁶⁷² Žalilac isto tako tvrdi da Pretresno vijeće nije na odgovarajući način analiziralo kako je ispunjen uslov *dolus specialis* za progone, te navodi da iz cjelokupnih dokaza slijedi da on nije imao diskriminatornu namjeru i da je zapravo bio “zagovornik mira”.⁶⁷³ U svojoj replici žalilac osporava zaključak Pretresnog vijeća da su njegove riječi bile samo “tipična retorika političara koja je prikrivala njegove prave političke namjere”.⁶⁷⁴

⁶⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 319, gdje se citira svjedok Kuruzović (T. 14456); par. 693, gdje se citira Svjedok B (T. 2257, 2263).

⁶⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 314, 318, 693.

⁶⁶⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 321.

⁶⁶⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 322.

⁶⁷⁰ Vidi poglavlje V.D *supra*. Žalilac takođe tvrdi da je Pretresno vijeće izvuklo nedopustive zaključke u vezi s njegovom elementu *mens rea* za progone. O toj tvrdnji govori se u dijelu teksta koji se bavi neispunjenjem pravde i neće se dalje ovdje razmatrati. Vidi poglavlje VII.B *supra*.

⁶⁷¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 323.

⁶⁷² Stakićev žalbeni podnesak, par. 325.

⁶⁷³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 327-333.

⁶⁷⁴ Prvostepena presuda, par. 343 (žalilac pogrešno navodi par. 341 u svojoj Replici, par. 113).

324. Tužilac tvrdi da žalilac nije uspio argumentirati svoju tvrdnju da *mens rea* kakva se traži za progone ima dva elementa, što prema shvatanju tužioca znači da se specifična namjera tražena za progone takođe odnosi i na djela u osnovi.⁶⁷⁵ Zapravo, uslov specifične diskriminatorne namjere samo je nadopuna i ne mijenja obilježje *mens rea* koje se traži za djelo u osnovi.⁶⁷⁶ Nadalje, tužilac tvrdi da Pretresno vijeće nije pogriješilo konstatacijom da *mens rea* za djela u osnovi obuhvata i *dolus eventualis*⁶⁷⁷ i ističe da je Pretresno vijeće utvrdilo⁶⁷⁸ da je žalilac u svakom slučaju djelovao s diskriminatornom namjerom.⁶⁷⁹

325. Tužilac tvrdi da žalilac nije potkrijepio tvrdnju koju iznosi o grešci Pretresnog vijeća u vezi s ocjenom dokaza.⁶⁸⁰ Tužilac u svom odgovoru navodi da su dva dokaza⁶⁸¹ na koje se žalilac poziva citirani van konteksta i da ne dovode u pitanje “veliku većinu među cjelokupnim dokazima” iz kojih van razumne sumnje slijedi diskriminatorna namjera žalioaca.⁶⁸² Žalilac nije pokazao da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je žalilac djelovao s diskriminatornom namjerom.⁶⁸³

326. U Prvostepenoj presudi utvrđena je krivica žalioaca za progone na temelju počinjenih djela u osnovi progona,⁶⁸⁴ ubistva i deportacije,⁶⁸⁵ kao i mučenja,⁶⁸⁶ zlostavljanja,⁶⁸⁷ silovanja,⁶⁸⁸ stalnog ponižavanja i šikaniranja,⁶⁸⁹ te uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete vjerskim i kulturnim objektima.⁶⁹⁰

327. Žalbeno vijeće napominje da je definicija progona čvrsto uspostavljena u praksi Međunarodnog suda. Zločin se sastoji u sljedećem:

... u radnji ili propustu: 1. koji su *de facto* diskriminacija i uskraćuju ili narušavaju neko temeljno pravo definisano međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom (*actus reus*); 2. koji su izvršeni

⁶⁷⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.77.

⁶⁷⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.80.

⁶⁷⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 6.14 *et seq.*

⁶⁷⁸ Prvostepena presuda, par. 818.

⁶⁷⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.81, nakon primjedbe da je ipak relevantno da se utvrdi specifična diskriminatorna namjera izravnih počinilaca.

⁶⁸⁰ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.75, 5.82.

⁶⁸¹ Naime, DP D56 i DP SK46, na koje se referira u Prvostepenoj presudi, par. 102 i 343. Pozivanje žalioaca u jednom drugom dijelu njegovog podneska na dokaze o karakteru iz kojih, kako se tvrdi, slijedi da on nije imao predrasuda protiv nesrba (Stakićev žalbeni podnesak, par. 439-441), o čemu govori i tužilac (Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.84), nije relevantno za činjenično utvrđivanje nužnog elementa *mens rea* za progone. Žalilac taj argument nije iznio u vezi s tim pitanjem, a nije niti pokušao pokazati da neki razuman presuditelj o činjenicama ne bi bio došao do istog zaključka kao Pretresno vijeće u vezi s dokazima o karakteru.

⁶⁸² Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.82.

⁶⁸³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 5.84.

⁶⁸⁴ Prvostepena presuda, par. 826 u opštem smislu.

⁶⁸⁵ Vidi Prvostepenu presudu, Dispozitiv.

⁶⁸⁶ Prvostepena presuda, par. 785.

⁶⁸⁷ Prvostepena presuda, par. 790.

⁶⁸⁸ Prvostepena presuda, par. 806.

⁶⁸⁹ Prvostepena presuda, par. 808.

⁶⁹⁰ Prvostepena presuda, par. 813.

hotimično, sa namjerom diskriminacije po jednoj od navedenih osnova, tačnije, na osnovi rasne, vjerske ili političke pripadnosti (*mens rea*).⁶⁹¹

328. Kao što je Pretresno vijeće ispravno navelo, osim znanja o rasprostranjenom ili sistematskom napadu na civilno stanovništvo koje se traži za sve zločine iz tog člana, *mens rea* za djelo progona sastoji se od namjere da se izvrše djela u osnovi i namjere diskriminacije na političkim, rasnim ili vjerskim osnovama.⁶⁹² Uslov diskriminatorne namjere predstavlja “*dolus specialis*”.⁶⁹³

329. Pretresno vijeće pažljivo je razmotrilo dokaze o žaliočevoj ličnoj diskriminatornoj namjeri – ta namjera nije bila ni pretpostavljena niti “prenesena” iz namjere direktnih izvršilaca. Doista, Pretresno vijeće je utvrdilo da je “za ocjenu namjere posrednog izvršioca nebitno da li je akter posjedovao takvu diskriminatornu namjeru”.⁶⁹⁴

330. Po mišljenju Pretresnog vijeća, krivična djela su “činila dio kampanje progona koju je, pored ostalih, predvodio dr Stakić kao (sa)izvršilac koji je stajao iza neposrednih izvršilaca”;⁶⁹⁵ da je “dr Stakić, kao najviši predstavnik civilnih vlasti, igrao ključnu ulogu u koordinaciji saradnje s policijom i vojskom u sprovođenju plana za osnivanje srpske opštine u Prijedoru”;⁶⁹⁶ te da je žalilac “bio jedan od glavnih protagonista u kampanji progona”.⁶⁹⁷

331. Žalilac se poziva na druge “vjerodostojne dokaze” za koje tvrdi da ukazuju na nepostojanje diskriminatorne namjere, no ograničava se na kratku diskusiju o samo dva dokazna predmeta “...zbog ograničenja broja stranica”.⁶⁹⁸

332. Prvi dokazni predmet o kojem žalilac govori jeste dokazni predmet D56. Riječ je o proglasu “novog rukovodstva i vlasti”, pročitano u više navrata na Radio Prijedoru 30. aprila 1992.⁶⁹⁹ U potpisu proglasa stoji “novo rukovodstvo i vlast opštine Prijedor”,⁷⁰⁰ no pripisuje se žalioocu, a on se na isti dokument poziva i u svom žalbenom podnesku kako bi pokazao da je on izrazio želju za miroljubivim saživotom u Prijedoru.

⁶⁹¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić*, par. 101; Drugostepenu presudu u predmetu *Blaškić*, par. 131; Drugostepenu presudu u predmetu *Vasiljević*, par. 113; Drugostepenu presudu u predmetu *Krnojelac*, par. 185.

⁶⁹² Prvostepena presuda, par. 738.

⁶⁹³ Prvostepena presuda, par. 737.

⁶⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 741.

⁶⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 818, 819.

⁶⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 822.

⁶⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 823.

⁶⁹⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 329.

⁶⁹⁹ Prvostepena presuda, par. 68, 102. DP D56 je na suđenju predočio advokat žaliooca, a dokument je tokom pretresa naglas pročitao svjedok Marjanović, T. 11652.

⁷⁰⁰ Svjedok Marjanović, T. 11656.

333. Ne osporava se da je u proglasu žalilac iznio da je preuzimanje vlasti u opštini Prijedor bilo motivisano ciljem preuzimanja pune odgovornosti za miran i bezbjedan život svih građana i naroda u opštini, “za zaštitu njihove imovine, za uspostavljanje pravne države, za organizovanje privrede i normalnog života grada i sela na području opštine”.⁷⁰¹

334. Međutim, Žalbeno vijeće primjećuje da je u tom istom govoru žalilac opisao kako su “rat i pokolj, ruševine i paljevina, zgarišta jauka” ono “čemu teži slugansko i fanatično rukovodstvo Bosne i Hercegovine”, da je “normalne životne i radne tokove [...] narušila jednopartijska i jednonacionalna vlast Stranke demokratske akcije”,⁷⁰² te da su žene i djeca muslimanskog naroda iz Prijedora otišli “u Hrvatsku, Sloveniju, Austriju i Njemačku gdje su širili laži da bježe od pokolja koji im priprema srpski narod”.⁷⁰³

335. Žalbeno vijeće nije uvjerenjeno da dokazni predmet D56 potkrepljuje žaliočevu tvrdnju da on nije imao traženu diskriminatornu namjeru. Međutim, čak i da taj dokument ide u prilog žaliočevoj tvrdnji, on ne bi bio dovoljan da dovede u pitanje zaključak Pretresnog vijeća, koji je čvrsto utemeljen u drugim dokazima,⁷⁰⁴ odnosno da žalilac jeste posjedovao traženu diskriminatornu namjeru.

336. Drugi dokaz na koji se žalilac poziva je dokazni predmet SK46. Iz njega slijedi, tvrdi žalilac, da je njegova jedina namjera bilo promovisanje mira u opštini Prijedor, s kojom tvrdnjom se Pretresno vijeće izričito nije složilo nakon što je analiziralo dokaze. Pretresno vijeće je utvrdilo da je žaliočeva izjava sadržana u dokazu SK46 “bila tipična retorika političara koja je prikivala njegove prave političke namjere”,⁷⁰⁵ a taj nalaz žalilac osporava kao pravnu grešku, tvrdeći da izvedeni zaključak nije bio jedini razumni zaključak.

337. Žalbeno vijeće primjećuje da Pretresno vijeće nije jednostavno odbacilo izjavu žaliooca kao neiskrenu. Umjesto toga, Pretresno vijeće je tu izjavu stavilo u kontekst drugih “ubjedljivih dokaza”, iz kojih van razumne sumnje slijedi da je prava namjera žaliooca bila da obezbijedi

⁷⁰¹ DP D56, T. 11654.

⁷⁰² Stranka demokratske akcije politička je stranka koja zastupa interese Muslimana.

⁷⁰³ DP D56, T. 11653-11654.

⁷⁰⁴ U vezi s ubistvom: Prvostepena presuda, par. 777, fusnota 1457, gdje se pominje svjedok S, i fusnota 1458, gdje se referira na DP S212; Prvostepena presuda, par. 778, fusnota 1459, gdje se pominje svjedok X, T. 6886-6914; Prvostepena presuda, par. 779, fusnota 1460, gdje se pominje svjedok Q, T. 3998-3999 (zatvoreno zasjedanje). U vezi s uništavanjem vjerskih objekata: Prvostepena presuda, par. 812, fusnota 1499, gdje se referira na str. 3-4 izjave svjedoka AA po pravilu 92bis, svjedok Čehajić, T. 3102, transkript iskaza svjedoka H po pravilu 92bis u predmetu *Sikirica*, T. 2257, svjedok Beglerbegović, T. 4142, i svjedok DF, T. 10099 (zatvoreno zasjedanje); i Prvostepena presuda, par. 815, fusnota 1502, gdje se pominje svjedok Vulliamy, T. 7984.

⁷⁰⁵ Prvostepena presuda, par. 343.

preuzimanje vlasti u Prijedoru u aprilu 1992.⁷⁰⁶ Žalbeno vijeće smatra da je zaključak Pretresnog vijeća bio razuman.

338. Uprkos široko iznesenim navodima da je Pretresno vijeće izvelo druge nedopustive zaključke, žalilac nije identifikovao nijedan konkretan primjer u kojem bi bilo tako. I ova neargumentovana tvrdnja žalioca stoga se odbacuje.

339. Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo prilikom razmatranja dokaza u vezi sa žaliočevom *mens rea* za progone. Slijedom toga, argumenti žalioca se odbijaju.

⁷⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 344, 346, 359, 364, 377, 389, 400-401, 404.

IX PETI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: PRIMJENA ČLANA 3 STATUTA OD STRANE PRETRESNOG VIJEĆA

340. U okviru svog petog žalbenog osnova žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je razmatralo dokaze na osnovu kojih se uspostavlja “neksus” između žaliočevog djela i oružanog sukoba, što odgovara uslovu iz člana 3 Statuta.⁷⁰⁷ Žalilac citira Prvostepenu presudu iz predmeta *Tadić* u prilog tvrdnji prema kojoj, da bi neko krivično djelo bilo kršenje međunarodnog humanitarnog prava, pretresno vijeće mora se uvjeriti “da je *svako* od navedenih djela u stvari bilo tijesno povezano sa neprijateljstvima”.⁷⁰⁸ Žalilac tvrdi da u ovom predmetu Pretresno vijeće nije konkretno analiziralo traženu vezu u odnosu na svako djelo koje mu se stavlja na teret. Umjesto toga, Pretresno vijeće se oslonilo na samo tri konkretna primjera koji se navode u paragrafu 576 Prvostepene presude. Ubijanja u Prijedoru dogodila su se kasnije od navedenih primjera, kaže žalilac, i ne može se baratati pretpostavkom da ta djela imaju istu vezu s oružanim sukobom.⁷⁰⁹ Žalilac primjećuje da je većinu tih djela počinila policija, a ne vojska, i tvrdi da ta djela nisu ništa više povezana s oružanim sukobom od krivičnih djela za koja je bio optužen, a koje su u predmetu Akayesu pred MKSR-om, gdje neksus nije utvrđen.⁷¹⁰

341. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće razmotrilo kriterijume za neksus koji se iznose u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kunarac*, koji predstavljaju prihvaćenu pravnu normu,⁷¹¹ te da je ispravno konstatovalo da krivična djela žalioca ispunjavaju te kriterijume.⁷¹² Tužilac dodaje da je upravo povezanost žalioca s *neprijateljstvima* – a ne s jednom od strana upletenih u sukob – ono što je relevantno za analizu neksusa, te da je razlikovanje upletenosti vojske i policije irelevantno.⁷¹³

342. Da bi se mogao primijeniti član 3, krivično djelo za koje se optuženi tereti mora biti počinjeno u vrijeme oružanog sukoba i djela optuženog moraju biti tijesno povezana sa sukobom.⁷¹⁴ Ovaj drugi uslov poznat je kao “neksus”. Neksus ne mora biti kauzalan, “ali se u najmanju ruku traži da je postojanje oružanog sukoba u znatnoj mjeri utjecalo na sposobnost počinioca da poćini

⁷⁰⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 334, 340. Drugi argumenti žalioca po ovom osnovu, koji se tiču dokaza i pravnih uslova vezanih za *mens rea* žalioca, razmatraju se u drugim poglavljima ove Presude i neće se razmatrati ovdje.

⁷⁰⁸ *Tadić* Prvostepena presuda, par. 573 (naglasak dodat).

⁷⁰⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 346-347.

⁷¹⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 342-344.

⁷¹¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 6.3, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 59; Prvostepena presuda, par. 569.

⁷¹² Tužiočev podnesak respondenta, par. 6.4, 6.8, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 158, 347 *et seq*, 373, 491, 576, 589, 591, 596, 600, 614, 616.

⁷¹³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 6.5.

⁷¹⁴ Odluka Žalbenog vijeća o nadležnosti u predmetu *Tadić*, par. 67, 70; Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 55; Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 569-571.

zločin, njegovu odluku da ga poćini, naćin poćinjenja zloćina ili cilj s kojim je poćinjen”.⁷¹⁵ Źalbeno vijeće je stoga bilo mišljenja da “je za zaključak da su krivićna djela usko povezana s oruŹanim sukobom dovoljno ako se utvrdi [...] da je poćinilac djelovao u sluŹbi oruŹanog sukoba ili pod okriljem oruŹanog sukoba”.⁷¹⁶ Da bi se pronašao neksus, dovoljno je da su krivićna djela za koja se tereti usko povezana s neprijateljstvima koja su se odigrala na drugim dijelovima teritorija pod kontrolom strana u sukobu.⁷¹⁷ Na primjer, krivićna djela iz ćlana 3 ne moraju biti poćinjena na podrućju oruŹanog sukoba, no moraju barem biti “u znaćajnoj mjeri povezana” s tim podrućjem, što u najmanju ruku obuhvata cjelokupnu teritoriju pod kontrolom zaraćenih strana.⁷¹⁸ Međutim, od sušćinske je vaŹnosti da pretresno vijeće utvrdi postojanje geografske i temporalne veze između krivićnih djela koja se pripisuju optuŹenom i oruŹanog sukoba.

343. Pretresno vijeće u ovom predmetu konstatovalo je da je na geografskom podrućju i u vremenskom periodu relevantnom za OptuŹnicu postojao oruŹani sukob.⁷¹⁹ Vijeće je potom zaključilo da je postojala veza “između tog oruŹanog sukoba i djela optuŹenog”.⁷²⁰ Na prvi pogled je analiza neksusa koju je provelo Pretresno vijeće kratka i ukazuje na vezu između Kriznog štaba i vojske tako što ispituje samo dva konkrećna primjera: napade na Hambarine i Kozarac.⁷²¹ Źalioću je na koncu utvrćena krivica za mnoga druga krivićna djela na osnovu ćlana 3, ukljućujući ubijanja u julu 1992. u Bišćanima, Ćarakovu, Briševu, na fudbalskom stadionu u Ljubiji i na podrućju rudnika Źeljezne rudaće u Ljubiji.⁷²²

344. Iako bi bilo bolje da je Pretresno vijeće u poglavlju koje se bavi upravo uslovom neksusa pomoću referenci uputilo na sve svoje analize koje se na to odnose na drugim mjestima u tekstu, Źalbeno vijeće napominje da se Prvostepena presuda mora ćitati kao cjelina. Kada se tako ćita, iz Prvostepene presude jasno slijedi da je analiza potrebnog neksusa zaista provedena u paragrafima od 590 do 616. Za svaku od tri kategorije ubistva koje je Pretresno vijeće razmatralo – ubistava u logorima, ubistva u konvojima i ubistva u opštini – Pretresno vijeće je u dovoljnoj mjeri pokazalo da su Źalioćeva krivićna djela na osnovu ćlana 3 povezana s oruŹanim sukobom.

⁷¹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58.

⁷¹⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 58.

⁷¹⁷ Odluka Źalbenog vijeća o nadleŹnosti u predmetu *Tadić*, par. 70.

⁷¹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 60, 64.

⁷¹⁹ Prvostepena presuda, par. 571.

⁷²⁰ Prvostepena presuda, par. 575-576.

⁷²¹ Prvostepena presuda, par. 569-570, 576. Pretresno vijeće je konkrećno konstatovalo da je Źalilac stanovnicima Hambarina izdao ultimatum da moraju predati oruŹje ili će se suoćiti s posljedicama, da je Krizni štab donio odluku o vojnoj intervenciji u Hambarinama, da je Źalilac izjavio, misleći na Krizni štab, “...u stvari, donijeli *smo* odluku da vojska i milicija krenu gore...”, a i iz raznih dokaza slijedi da je Źalilac odrŹavao uske veze s vojskom (Prvostepena presuda, par. 576).

⁷²² Prvostepena presuda, par. 588, 616.

345. Pretresno vijeće je utvrdilo da su ubistva u konvojima i ubistva u opštini izvršena u raznim selima i između sela u prijedorskoj regiji u razdoblju od maja do jula 1992.⁷²³ Ubistva su stoga bila geografski i temporalno povezana s oružanim sukobom za koji je Pretresno vijeće utvrdilo da je postojao u opštini Prijedor između 30. aprila i 30. septembra 1992.⁷²⁴ Pretresno vijeće je na temelju dokaza predočenih na suđenju utvrdilo da su krivična djela za koja je žalilac bio optužen takođe povezana sa sukobom. Između dokaza ključan je nalaz Pretresnog vijeća da je ratne napore nadgledao, njima upravljao i njih koordinisao upravo žalilac kao predsjednik Kriznog štaba.⁷²⁵ Doista, iz nalaza Pretresnog vijeća jasno slijedi da je samo postojanje Kriznog štaba (koji je kasnije nazvan Ratno predsjedništvo) bilo u funkciji sukoba; to tijelo je postojalo radi organizovanja “aktivnosti za odbranu”.⁷²⁶ Sva krivična djela koja je žalilac izvršio time što je bio predsjednik Kriznog štaba bila su stoga, zapravo, izvršena “pod okriljem oružanog sukoba”.

346. Žalbeno vijeće ponavlja da svako pretresno vijeće može izvući svoje vlastite razumne zaključke na osnovu činjenica koje su mu predočene u predmetu kojim se bavi i nije obavezno slijediti činjenične nalaze iz drugih predmeta. Pretresno vijeće u predmetu *Akayesu* utvrdilo je da dokazi da je Akayesu nosio vojničku jaknu, pušku, pomagao vojsci prilikom njenog dolaska u Tabu i vojsci dopustio da koristi njegovu kancelariju nisu dovoljni da bi se uspostavio neksus između Akayesua i oružanog sukoba.⁷²⁷ Međutim, u tom predmetu radilo se o vrlo različitim činjeničnim okolnostima i on za ovaj predmet nije važan. Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće svoje zaključke o postojanju neksusa razumno izvuklo iz predočenih mu činjenica.

347. Tvrdnja žalioaca da se ne može pokazati dovoljna veza između njega i policije, dakle direktnih počinilaca mnogih krivičnih djela za koja mu je utvrđena krivica kao sapočiniocu, isto tako nije uvjerljiva. Relevantno pitanje jeste da li su djela žalioaca bila povezana s oružanim sukobom, a ne s nekom konkretnom grupom. U svakom slučaju, u dovoljnoj je mjeri pokazano da je tokom predmetnog vremena Optužnice u Prijedoru postojala koordinacija između policije i vojske u vođenju oružanog sukoba. Pretresno vijeće je zaključilo da iz policijskog izvještaja slijedi da je Krizni štab donio odluku o napadu na Hambarine te da je žalilac lično izjavio: “...u stvari, donijeli *smo* odluku da vojska i milicija krenu gore [u Kozarac]...”.⁷²⁸ Osim toga, u diskusiji o obilježju *mens rea* za ubistvo na osnovu člana 3, Pretresno vijeće se poziva na poglavlje III.B.2 Prvostepene presude (par. 469-498), gdje se opisuje koordinisano djelovanje žalioaca i istaknutih

⁷²³ Prvostepena presuda, par. 210-219, 251-274.

⁷²⁴ Prvostepena presuda, par. 571-574.

⁷²⁵ Prvostepena presuda, par. 99-100, 137, 159, 356-359, 366-374, 402-408, 469, 477, 479, 484, 486-488, 576.

⁷²⁶ Prvostepena presuda, par. 356.

⁷²⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*, par. 641-643.

⁷²⁸ Prvostepena presuda, par. 576.

pripadnika policije i vojske na konsolidaciji srpske kontrole u Prijedoru.⁷²⁹ Ovi zaključci na adekvatan način pokazuju da je žalilac djelovao pod krinkom oružanog sukoba u sprezi s policijom i vojskom.

348. I konačno, čak ako i postoji vremenska nepodudarnost između ubistava u Prijedoru i tri događaja o kojima se govori u paragrafu 576 Prvostepene presude, ta nepodudarnost ne bi u pitanje dovela nalaz o postojanju nekusa budući da su događaji koji su prethodili u dovoljnoj mjeri povezani s kasnijim krivičnim djelima za koja je žalilac osuđen.⁷³⁰ I ultimatum stanovnicima Hambarina i napad na Kozarac dogodili su se u maju 1992., tokom perioda oružanog sukoba kojim se bavilo Pretresno vijeće.⁷³¹ Nadalje, kao što se navodi gore u tekstu, Pretresno vijeće je u drugim poglavljima Presude iznijelo detaljniju analizu veza između žaliočevih krivičnih djela i oružanog sukoba.⁷³²

349. S obzirom na sve navedeno, Žalbena vijeće konstatuje da zaključak Pretresnog vijeća o tome da su krivična djela za koja je žalilac proglašen krivim bila u uskoj vezi s oružanim sukobom nije pogrešan.

⁷²⁹ Prvostepena presuda, par. 593.

⁷³⁰ U par. 576 govori se o ultimatumu upućenom stanovnicima Hambarina da predaju svoje oružje; u jednom izvještaju SJB-a navodi se da je Krizni štab bio taj koji je odlučio o napadu na Hambarine, a u jednom intervjuu žalilac je izjavio da je Krizni štab odlučio napasti grad Kozarac.

⁷³¹ Prvostepena presuda, par. 131, 141-152, 571, 576.

⁷³² Vidi par. 345-346 *supra*.

X. ŽALIOČEV SEDMI I TUŽIOČEV ČETVRTI ŽALBENI OSNOV: KUMULATIVNE OSUDE

350. I tužilac i žalilac iznose žalbene osnove u kojima tvrde da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava u vezi s kumulativnim osudama. Budući da se te dvije žalbe u znatnoj mjeri preklapaju, Žalbeno vijeće će se osvrnuti na obje u ovom poglavlju.

A. Argumenti strana u postupku

1. Žalba tužioca

351. Pretresno vijeće nije izreklo osuđujuće presude za ubistvo i deportaciju s obzirom na to da je izreklo osude za progone koji se, između ostalog, temelje na istim djelima u osnovi. Vijeće je to obrazložilo mišljenjem da zločin progona na sveobuhvatan način odražava prirodu ukupnog žaliočevog kažnjivog ponašanja.⁷³³ Tužilac tvrdi da Pretresno vijeće nema diskreciono pravo birati između osuđujućih presuda na takvoj osnovi. Ovdje je, kaže tužilac, primjereno izreći višestruke osude na temelju istih djela u osnovi jer je zadovoljen standard postavljen u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*: svako od krivičnih djela sadrži najmanje jedno materijalno različito obilježje koje drugo djelo nema. Tužilac primjećuje da uslov diskriminatorne namjere za progone ne postoji u slučaju ubistva ili deportacije, dok se *actus reus* za djelo ubistva i deportacije ne traži za progone.⁷³⁴

352. Tužilac takođe tvrdi da su sva krivična djela navedena kao zločini protiv čovječnosti u članu 5 Statuta povezana sa potrebom da se zaštite razni društveni interesi i vrijednosti,⁷³⁵ a materijalno različita obilježja svakog tog krivičnog djela odražavaju upravo različitost tih društvenih interesa i vrijednosti.⁷³⁶ Na primjer, krivično djelo deportacije povezano je s pravom na slobodu kretanja, a zabrana krivičnog djela progona štiti identitet političkih, rasnih i vjerskih grupa.⁷³⁷ Tužilac tvrdi da se te zaštićene pravne vrijednosti moraju uzeti u obzir kada se odlučuje da li bi kumulativnim osudama doprinijele interesima pravde.⁷³⁸

353. Žalilac odgovara da je time što je u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* prihvaćen test za kumulativne osude formulisan u predmetu *Blockburger protiv Sjedinjenih Država*⁷³⁹

⁷³³ Vidi Prvostepenu presudu, par. 870, 880.

⁷³⁴ Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.21-5.28, 5.38-5.44.

⁷³⁵ Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.45.

⁷³⁶ Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.45-5.52.

⁷³⁷ Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.51.

⁷³⁸ Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.45, fusnota 449, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 695, 710.

⁷³⁹ *Blockburger v. United States*, 284 U.S. 299, (1932).

istovremeno prihvaćeno i obrazloženje i posljedice koje podrazumijeva primjena tog testa u praksi Vrhovnog suda Sjedinjenih Država.⁷⁴⁰ Žalilac tvrdi da u tom kontekstu analiza “društvenih vrijednosti” ne igra nikakvu ulogu prilikom primjene testa iz predmeta *Blockburger*.⁷⁴¹ Pored toga, tvrdi žalilac, kada se utvrđuje da li je zadovoljen test “materijalno različitog obilježja”, fokus je nužno na suštinskim obilježjima pojedinog krivičnog djela, a ne na uslovima zajedničkim za više djela.⁷⁴² Ispravna primjena testa navodi na zaključak da žalioocu ne treba izreći kumulativne osude za krivična djela ubistva, deportacije i progona za koje ga terete tačke 3, 6 i 7 Optužnice budući da se ta djela zasnivaju na istom navodnom ponašanju i odnose se na iste ili slične krivične radnje.⁷⁴³

2. Žalba žaliooca

354. U svojoj žalbi žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće bilo u pravu kada je konstatovalo da će, kada se optužba za progone i neki drugi zločin protiv čovječnosti zasniva na istim činjenicama, optužba za progone uvijek će biti konkretnija, te stoga drugu optužbu treba zanemariti. Međutim, Pretresno vijeće, kako navodi tužilac, taj svoj zaključak nije ispravno primijenilo budući da ga je na temelju istih činjenica kumulativno osudilo kako za progone tako i za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti.⁷⁴⁴ U svom odgovoru tužilac ponavlja da se treba rukovoditi testom iz predmeta *Čelebići* i napominje da istrebljenje i progoni kao zasebna djela sadrže najmanje jedno materijalno različito obilježje: za istrebljenje je uslov masovno lišavanje života, dok je obilježje traženo za progone diskriminatorna namjera.⁷⁴⁵

B. Diskusija

355. Dvostruki pravni test koji valja primijeniti prilikom utvrđivanja da li su kumulativne osude dopuštene utvrdilo je Žalbeno vijeće u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići* (dalje u tekstu: test iz predmetu *Čelebići*), u kojem se kaže sljedeće:

Nakon što je razmotrilo različite stavove koje su prema ovom pitanju zauzeli i ovaj Međunarodni sud i druge jurisdikcije, ovo Žalbeno vijeće smatra da razlozi pravičnosti prema optuženom i princip da samo različita krivična djela opravdavaju višestruke osude nameću zaključak da su višestruke krivične osude po različitim odredbama za isto ponašanje dopustive samo ako svaka od dotičnih odredbi sadrži materijalno različit element koji druga ne sadrži. Element je materijalno različit od nekog drugog elementa ako zahtijeva dokaz činjenice koji drugi element ne zahtijeva.

Ako ovaj test nije zadovoljen, vijeće mora odlučiti za koje će krivično djelo optuženog proglasiti krivim. Pri donošenju te odluke valja se rukovoditi principom da osudu treba izreći po užoj od

⁷⁴⁰ Stakićev podnesak respondenta, par. 193.

⁷⁴¹ Stakićev podnesak respondenta, par. 195, Stakićeva replika, par. 162.

⁷⁴² Stakićev podnesak respondenta, par. 200.

⁷⁴³ Stakićev podnesak respondenta, par. 203-204.

⁷⁴⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 534-544.

⁷⁴⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 8.3-8.5.

dvije odredbe. Tako, ako neki skup činjenica sankcionišu dvije odredbe, od kojih jedna sadrži dodatni element koji je materijalno različit, osudu treba izreći samo po toj drugoj odredbi.⁷⁴⁶

356. Da li isto ponašanje krši dvije različite odredbe, pravno je pitanje.⁷⁴⁷ Stoga se test iz predmeta *Čelebići* usredotočuje na pravne elemente svakog krivičnog djela koje može biti predmetom kumulativne osude, a ne na ponašanje optuženog u osnovi djela.⁷⁴⁸ U Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić* navodi se sljedeće objašnjenje:

Prilikom primjene testa iz predmeta *Čelebići* treba razmotriti pravne elemente svakog krivičnog djela, a ne radnje ili propuste kojima je to djelo ostvareno. Treba ispitati šta se za svako pojedino krivično djelo zahtijeva u pravnom smislu. Žalbena vijeće će dopustiti višestruke osuđujuće presude za istu radnju ili propust ako se tom radnjom ili propustom očigledno krši više odredaba Statuta, pri čemu svaka ta odredba sadrži materijalno različit element koji druge odredbe ne sadrže, a koji zahtijeva da se dokaže neka činjenica čije dokazivanje te druge odredbe Statuta ne zahtijevaju. Test za kumulativne osuđujuće presude služi dvjema svrhama: da se osigura da optuženi bude osuđen samo za zasebna krivična djela i, istovremeno, da se osigura da te osuđujuće presude u potpunosti odraze njegovu krivičnu odgovornost.⁷⁴⁹

U primjeni testa iz predmeta *Čelebići*, pravna obilježja nekog krivičnog djela obuhvataju i pravne preduslove tog krivičnog djela.⁷⁵⁰

357. Test je jasan i Žalbena vijeće smatra da nije potrebno baviti se manje značajnim navodima strana u postupku u vezi s testovima u nacionalnim zakonodavstvima ili društvenim vrijednostima koje su u osnovi zabrane određenog krivičnog djela.⁷⁵¹

358. Pretresno vijeće je u Prvostepenoj presudi ispravno navelo pravnu normu u vezi s kumulativnim osudama utvrđenu u Drugostepenoj presudi u predmetu *Čelebići*.⁷⁵² Međutim, Pretresno vijeće je taj test dalje kvalifikovalo rekavši da “glavno načelo kojim će se Vijeće rukovoditi u primjeni svojih diskrecionih ovlaštenja biće izricanje osude samo u vezi sa krivičnim djelom koje najbliže i sveobuhvatno odražava ukupno krivično ponašanje optuženog”.⁷⁵³ Po mišljenju Žalbenog vijeća, takva primjena diskrecionih ovlaštenja predstavlja pogrešnu primjenu prava. Kada dokazi idu u prilog osudama po više tačaka za ista djela u osnovi, test – onako kako je formulisan i u predmetu *Čelebići* i u predmetu *Kordić* – Pretresnom vijeću ne dopušta diskreciono

⁷⁴⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 412-413.

⁷⁴⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1032.

⁷⁴⁸ Obje strane su u svojim podnescima navele da se s tim načelom slažu. Međutim, Žalbena vijeće primjećuje da žalilac istovremeno iznosi i nedosljednu tvrdnju da je u primjeni testa važno ponašanje optuženog. Žalbena vijeće se s tom tvrdnjom ne slaže. Vidi Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.23, Tužiočevu repliku, par. 4.2; Stakićev podnesak respondenta, par. 200, 205, Stakićevu repliku, par. 162.

⁷⁴⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1033 (fusnote ispuštene).

⁷⁵⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 177.

⁷⁵¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 8.6-8.7. Vidi Žalbeni podnesak tužioca, par. 5.26, 5.35-5.36, 5.45-5.52; Stakićev žalbeni podnesak, par. 542, fusnota 555, Stakićev podnesak respondenta, par. 189-199; Stakićeva replika, par. 159-160, 162-163.

⁷⁵² Prvostepena presuda, par. 869.

⁷⁵³ Prvostepena presuda, par. 870.

pravo da izrekne jednu ili više odgovarajućih osuda osim u slučaju kada krivična djela nemaju materijalno različite elemente.

1. Primjena testa za kumulativne osude

(a) Ubistvo kao zločin protiv čovječnosti i progoni

359. Dopustivost kumulativnih osuda za krivična djela ubistva kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta i progona kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta posebno se razmatrala u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić*. Žalbeno vijeće u tom predmetu utvrdilo je da krivično djelo progona traži materijalno različit element koji valja dokazati, a koji nije sadržan kao obilježje u krivičnom djelu ubistva, odnosno valja dokazati da se nekim djelom ili propustom stvarno diskriminiše i da je to djelo ili propust počinjeno sa specifičnom namjerom da se diskriminiše.⁷⁵⁴ Za krivično djelo ubistva konstatovano je da je potrebno dokazati materijalno različit element koji nije potrebno dokazivati prilikom utvrđivanja krivičnog djela progona, odnosno valja dokazati da je optuženi prouzrokovao smrt jedne ili više osoba.⁷⁵⁵ Stoga su kumulativne osude za krivična djela ubistva kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(a) Statuta i progona kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(h) o Statuta dopustive. Pretresno vijeće je pogriješilo kada je donijelo drugačiji zaključak.

(b) Deportacija i progoni

360. Za krivično djelo progona potrebno je dokazati materijalno različito obilježje koje nije sadržano kao obilježje krivičnog djela deportacije, odnosno valja dokazati da neko djelo ili propust stvarno diskriminiše i da je to djelo ili propust počinjeno sa specifičnom namjerom da se diskriminiše.⁷⁵⁶ Krivično djelo deportacije traži dokaz materijalno različitog obilježja koje nije potrebno dokazivati prilikom utvrđivanja krivičnog djela progona, odnosno valja dokazati da je optuženi silom raseljavao civile preko granice.⁷⁵⁷ Stoga su dopustive kumulativne osude za krivična djela deportacije kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(d) Statuta i progona kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta. Pretresno vijeće je pogriješilo kada je donijelo drugačiji zaključak.

⁷⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1041.

⁷⁵⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1041.

⁷⁵⁶ Vidi Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1041.

⁷⁵⁷ Vidi poglavlje VIII.C *supra*.

(c) Druga nehumana djela (prisilno premještanje) i progoni

361. Iako Pretresno vijeće nije izreklo osudu za “druga nehumana djela” prisilnog premještanja (dalje u tekstu: “druga nehumana djela”), te tako nije primijenilo test iz predmeta *Čelebići* razmatrajući razliku između tog krivičnog djela i djela progona, Žalbena vijeće je gore u tekstu utvrdilo da je Pretresno vijeće pogriješilo kada nije izreklo osudu za druga nehumana djela. Zbog toga Žalbena vijeće nastavlja s ovom analizom.

362. Za krivično djelo progona potrebno je dokazati materijalno različito obilježje koje kao obilježje nije obuhvaćeno krivičnim djelom drugih nehumanih djela, odnosno potrebno je dokazati da se nekim djelom ili propustom stvarno diskriminiše i da je to djelo ili propust počinjeno sa specifičnom namjerom da se diskriminiše. Za krivično djelo drugih nehumanih djela potrebno je dokazati postojanje materijalno različitog obilježja koje nije nužno dokazati prilikom utvrđivanja krivičnog djela progona, naime potrebno je dokazati da je nekim djelom ili propustom nanesena teška duševna ili fizička patnja ili povreda ili da to djelo, odnosno propust, predstavlja teški napad na ljudsko dostojanstvo. Stoga su dopustive kumulativne osude za krivično djelo drugih nehumanih djela kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(i) Statuta i za progone kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta.

(d) Istrebljivanje i progoni

363. Uz očiglednu kontradikciju u odnosu na vlastiti zaključak da je krivično djelo progona uvijek specifičnije krivično djelo kada je utvrđeno više od jednog krivičnog djela iz člana 5 Statuta, Pretresno vijeće je žalioću izreklo osudu za zločin istrebljenja na temelju toga da se time daje “slika sveukupnog kažnjivog ponašanja optuženog usmjerenog kako protiv pojedinačnih žrtava, tako i u većim razmjerama, protiv grupa žrtava”.⁷⁵⁸ Kao što je gore navedeno, test koji je Pretresno vijeće primijenilo bio je pogrešan. Žalbena vijeće će stoga ispravno primjeniti test iz predmeta *Čelebići*.

364. Krivično djelo progona zahtijeva dokazivanje materijalno različitog obilježja koje nije kao obilježje sadržano u zločinu istrebljenja, odnosno dokaz da se nekim djelom ili propustom stvarno diskriminiše i da je to djelo ili propust počinjeno sa specifičnom namjerom da se diskriminiše. Za zločin istrebljenja po članu 5(b) Statuta potrebno je dokazati postojanje obilježja koje ne treba dokazivati prilikom utvrđivanja krivičnog djela progona, odnosno potreban je dokaz da su djela optuženog prouzrokovala smrt velikog broja ljudi. Stoga su kumulativne osude za djelo zločina

⁷⁵⁸ Prvostepena presuda, par. 877.

istrebljenja kao zločina protiv čovječnosti po članu 5(b) Statuta i za progone kao zločin protiv čovječnosti po članu 5(h) Statuta dopustive.

2. Učinak pogrešno primijenjenog prava

365. Žalbenom vijeću preostaje da razmotri dopustivost kumulativnih osuda za deportaciju, druga nehumana djela (prisilno premještanje), ubistvo i istrebljenje kada su radnje ili propusti u osnovi tih djela ista.

366. Kao što se vidi iz prethodnih paragrafa, krivična djela deportacije, druga nehumana djela i zločin istrebljenja zahtijevaju dokaz materijalno različitih obilježja koja nisu element nekog drugog krivičnog djela. Za krivično djelo deportacije mora se dokazati da je optuženi učestvovao u prisilnom premještanju civila preko granice.⁷⁵⁹ U odnosu na druga nehumana djela nužno je dokazati da je nekom radnjom ili propustom nanesena teška duševna ili fizička patnja ili povreda ili da ta radnja, odnosno propust, predstavlja težak napad na ljudsko dostojanstvo.⁷⁶⁰ Zločin istrebljenja je čin lišavanja života u velikim razmjerama.⁷⁶¹ S druge strane, krivično djelo ubistva ne zahtijeva dokazivanje nekog materijalnog obilježja koje bi prelazilo obilježja sadržana u zločinu istrebljenja. Prema tome, kada su na osnovu istih činjenica u osnovi utvrđena obilježja krivičnog djela ubistva po članu 5(a) Statuta i istrebljenja po članu 5(b) Statuta, zločin istrebljenja smatra se specifičnijim krivičnim djelom, te je stoga izricanje kumulativnih osuda po članovima 5(a) i 5(b) Statuta nedopustivo.⁷⁶²

367. Ukratko, ispravna primjena testa kumulativnih osuda u ovom predmetu dopušta da se izreknu osude po članu 5 za djela istrebljenja, deportacije, za druga nehumana djela i za progone. Po članu 5 ne može se izreći osuda za krivično djelo ubistva jer je to djelo nedopustivo kumulativno sa zločinom istrebljivanja. Eventualni uticaj ovog zaključka na odmjeraivanje kazne razmotriće se u poglavlju koje se bavi tim žalbenim osnovom.

⁷⁵⁹ Vidi poglavlje VIII.C *supra*.

⁷⁶⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*, par. 1041.

⁷⁶¹ Vidi diskusiju o zločinu istrebljenja u poglavlju o članu 5(b) *supra* i Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana*, par. 542.

⁷⁶² Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana*, par. 542. Vidi takođe Prvostepenu presudu u predmetu *Kajelijeli*, par. 886, Prvostepenu presudu u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 647-650, Prvostepenu presudu u predmetu *Rutaganda*, par. 422, Prvostepenu presudu u predmetu *Musema*, par. 957, Prvostepenu presudu u predmetu *Semanza*, par. 500-505.

XI. ŠESTI ŽALBENI OSNOV ŽALIOCA: ODMJERAVANJE KAZNE

368. U svom šestom žalbenom osnovu žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće evidentno pogriješilo kada mu je izreklo doživotnu zatvorsku kaznu i traži novo suđenje u vezi s odmjeravanjem kazne ili, alternativno, znatno smanjenje kazne.⁷⁶³ Argumenti koje pritom iznosi žalilac razmatraće se u poglavljima koja slijede.

A. Navodi o neprofesionalnom ponašanju tužioca

369. Žalilac tvrdi da Pretresno vijeće nije na odgovarajući način u odmjeravanju kazne uzelo u obzir propuste i neprofesionalno ponašanje tužioca, o kojima govori paragraf 13 Prvostepene presude.⁷⁶⁴ Tužilac odgovara da nema dokaza ni odluka vijeća u vezi s navodima o neprofesionalnom ponašanju. Tužilac kaže da je Pretresno vijeće primijetilo određene propuste u vezi s objelodanjivanjem materijala po pravilu 68, koje je Pretresno vijeće ispravilo, tako da ti propusti ne utiču na odmjeravanje kazne.⁷⁶⁵ U replici žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće upozorilo na tužiočeve propuste jer je bilo zabrinuto zbog “oštre taktike koju je tužilac primjenjivao tokom suđenja i tužiočevih samovoljnih postupaka, kao što je bilo odbijanje da se predoče dokazi”.⁷⁶⁶

370. Žalbeno vijeće primjećuje da je žalilac u pravu kada tvrdi da je Pretresno vijeće izrazilo zabrinutost zbog tužiočevih propusta u predočavanju “određenih ključnih dokaza koji su bili na raspolaganju”.⁷⁶⁷ Međutim, takođe je tačno da je – kao što kaže tužilac – Pretresno vijeće doista preduzelo korake da ispravi te propuste, na primjer kada je *proprio motu* u skladu s pravilom 98 pozvalo svjedoke i tužiocu naložilo da izvede dodatne dokaze.⁷⁶⁸ Žalilac u svojoj prilično oskudnoj argumentaciji nije ukazao po kojoj pravnoj osnovi je Pretresno vijeće te propuste trebalo uzeti u obzir kao olakšavajuće okolnosti s obzirom na činjenicu da je Pretresno vijeće već preduzelo korake da te propuste ispravi. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće konstatuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće učinilo vidnu grešku. Stoga se, ovaj argument odbija.

⁷⁶³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 376.

⁷⁶⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 375.

⁷⁶⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.3.

⁷⁶⁶ Stakićeva replika, par. 128.

⁷⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 13.

⁷⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 13.

B. Navodni propust da se sasluša vještak kriminolog ili psihijatar

371. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo što nije saslušalo iskaz vještaka kriminologa ili psihijatra, koji bi bio relevantan za odmjeravanje kazne budući da se odnosi na njegovu sklonost počinjenju krivičnih djela.⁷⁶⁹ Žalilac se poziva na Presudu o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*, u kojem se Pretresno vijeće pozvalo na takvog vještaka i smanjilo kaznu optuženom s doživotne na zatvorsku kaznu u trajanju od 23 godine.⁷⁷⁰ Žalilac tvrdi da bi za njegov predmet takvo svjedočenje bilo od suštinskog značaja i da bi uticalo na smanjenje kazne.⁷⁷¹

372. Kao što navodi tužilac, žalilac se tokom suđenja složio da sa svojeg popisa svjedoka izbriše medicinskog vještaka⁷⁷² i vještaka forenzičara.⁷⁷³ Pretresno vijeće je žalioocu jasno dalo do znanja da on u svakom slučaju, na osnovu pravila 73ter(F), može u kasnijoj fazi postupka zatražiti dodatno vrijeme za izvođenje medicinskog vještaka.⁷⁷⁴ Žalilac to nije učinio i ne može od Žalbenog vijeća očekivati da ispravi njegovu grešku sa suđenja. Osim toga, što se poređenja s predmetom *Nikolić* tiče, Žalbeno vijeće podsjeća da je Pretresno vijeće imalo diskrecione ovlasti da po vlastitom nahođenju odluči koje vještake želi saslušati s obzirom na okolnosti predmeta kojim se bavi, i da stoga nije obavezno slijediti pristup prihvaćen u nekom drugom predmetu. Zbog toga Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije učinilo primjetnu grešku. Ovaj argument se odbacuje.

C. Navod da se doživotna kazna izriče samo za najteža krivična djela

373. Žalilac tvrdi da bi se najteža kazna, odnosno doživotna zatvorska kazna, trebala izreći samo u situacijama u kojima je utvrđeno da je neki pojedinac lično počinio najteže moguće djelo, a to je genocid.⁷⁷⁵ Žalilac tvrdi da se izricanjem maksimalne kazne za djela koja su manje težine od genocida umanjuje dimenzija odvratanja, što vodi činjenju težih krivičnih djela budući da su kazne iste.⁷⁷⁶

374. Tužilac navodi da u praksi Međunarodnog suda nema potkrepe za tvrdnju da je doživotna zatvorska kazna rezervisana samo na osobe osuđene za genocid,⁷⁷⁷ te da je način na koji je

⁷⁶⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 394.

⁷⁷⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 395, gdje se upućuje na Presudu o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 39, 252. Kazna je u žalbenom postupku smanjena na 20 godina zatvora.

⁷⁷¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 394-395.

⁷⁷² T. 9424.

⁷⁷³ T. 9426.

⁷⁷⁴ T. 9424.

⁷⁷⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 396.

⁷⁷⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 399.

⁷⁷⁷ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.8.

Pretno vijeće razmatralo odmazdu i odvraćanje u skladu s pristupom prihvaćenim u drugim predmetima.⁷⁷⁸

375. Žalbeno vijeće naglašava da u praksi Međunarodnog suda ne postoji hijerarhija krivičnih djela i da se, suprotno navodima žalioaca, doživotna zatvorska kazna može izreći i za druga krivična djela, a ne samo za genocid. Prema pravilu 101(A) Pravilnika, maksimalna kazna je doživotna kazna zatvora koja se može izreći za bilo koje od krivičnih djela iz Statuta Međunarodnog suda. Prilikom izricanja odgovarajuće kazne “lakmus test” je uvijek težina krivičnog djela kojem je riječ.⁷⁷⁹ Obaveza je svakog pretnog vijeća da kaznu odredi tako da ona odgovara individualnim okolnostima optuženog i težini krivičnog djela.⁷⁸⁰ Na taj način pretno vijeće doprinosi unapređenju i poštovanju vladavine prava odgovarajući na poziv međunarodne zajednice da se stane na u nekažnjavanju i “istovremeno obezbjeđuje da se optuženi kažnjavaju isključivo na osnovu svojih zlodjela i da im se pravično sudi”.⁷⁸¹ Žalbeno vijeće smatra da se izricanjem kazni u skladu s tim načelima, a ne na osnovu apstraktnih razlika između krivičnih djela, kao što sugeriše žalilac, u potpunosti poštuju načela prevencije i odmazde. U ovom predmetu žalilac je osuđen kao sapočinilac izrazito teških krivičnih djela, uključujući kampanju istrebljenja u kojoj je, prema procjeni Pretnog vijeća, ubijeno oko 1.500 ljudi u opštini Prijedor.⁷⁸² Žalbeno vijeće smatra da je odluka o doživotnoj zatvorskoj kazni kao odgovarajućoj za ovo krivično djelo bila u skladu s gore navedenim načelima, pa stoga i u okviru diskrecionog prava Pretnog vijeća.

376. Iz tih razloga Žalbeno vijeće konstatuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretno vijeće učinilo primjetnu grešku time što mu je izreklo doživotnu zatvorsku kaznu. Žaliočev argument se stoga odbija.

D. Načelo proporcionalnosti i praksa odmjeravanja kazne

na Međunarodnom sudu i na MKSR-u

377. Žalilac tvrdi da Pretno vijeće nije na ispravan način uzelo u obzir načelo proporcionalnosti, te da je zanemarilo njegovu argumentaciju s tim u vezi.⁷⁸³ Žalilac ističe činjenicu da je on osuđen kao neizravni sapočinilac, a da su drugim optuženima koji su lično izvršavali

⁷⁷⁸ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.11, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 1234 i Prvostepenu presudu u predmetu *Kambanda*, par. 58.

⁷⁷⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 182; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 731; Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*, par. 101.

⁷⁸⁰ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 717; Drugostepena presuda u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 9.

⁷⁸¹ Drugostepena presuda u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 46.

⁷⁸² Prvostepena presuda, par. 654.

⁷⁸³ Štakičev žalbeni podnesak, par. 404.

krivična djela izrečene znatno lakše kazne.⁷⁸⁴ Žalilac tvrdi da mnogi predmeti pred MKSR-om, vojnim sudovima za optužene iz Drugog svjetskog rata i pred ovim Sudom potkrepljuju tvrdnju da je njegova kazna pretjerana.⁷⁸⁵

378. Žalilac tvrdi da bi prema načelu proporcionalnosti trebalo analizirati kazne izrečene drugim “posrednim” počiniocima kako bi se njegova kazna uskladila s njihovom.⁷⁸⁶ Konkretno, žalilac iznosi primjedbu da se kazne izrečene optuženima Kvočki, Krnojelcu, Muciću, Todoroviću i Plavšićevoj kreću u opsegu od sedam do jedanaest godina iako, kako on tvrdi, krivica tih optuženih jednaka je njegovoj ili veća od njegove; žalilac navodi i kaznu od 35 godina zatvora izrečenu optuženom Krstiću.⁷⁸⁷ Žalilac takođe tvrdi da je posredno počinjenje lakši oblik krivične odgovornosti, koje se može porediti s pomaganjem i podržavanjem, i citira stav iz Drugostepene presude u predmetu *Vasiljević* da je “pomaganje i podržavanje vid odgovornosti koji, uopšteno uzevši, zahtijeva blažu kaznu od kazne primjerene odgovornosti saizvršioca”.⁷⁸⁸

379. Tužilac tvrdi da je Pretresno vijeće svoju ocjenu temeljilo kako na žaliočevoj ulozi, tako i na težini krivičnih djela,⁷⁸⁹ te je, prema tome, uzelo u obzir načelo proporcionalnosti.⁷⁹⁰ Tužilac navodi da se Pretresno vijeće pozvalo na praksu Žalbenog vijeća⁷⁹¹ da bi potkrijepilo svoj stav da konačna kazna izrečena u drugim predmetima malo može pomoći u ovom predmetu⁷⁹² i tvrdi da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je ovaj predmet okarakterisalo kao “jedinствен”.⁷⁹³

380. Žalbeno vijeće želi objasniti da činjenica – kao što je primijetilo i Pretresno vijeće⁷⁹⁴ – da je nekom optuženom utvrđena krivica kao “indirektnom saizvršiocu” ne znači sama po sebi da on ima pravo na nižu kaznu. U praksi Međunarodnog suda uvriježeno je da dužina kazne ovisi prije svega o težini krivičnog djela i da “utvrđivanje težine zločina zahtijeva razmatranje osobitih okolnosti predmeta, kao i *oblika* i *stepena* sudjelovanja optuženih u zločinu”.⁷⁹⁵ Štaviše, Žalbeno vijeće primjećuje da uloga “indirektnog saizvršioca” može biti vrlo značajna, posebno u predmetima koji se odnose na krivična djela velikih razmjera koja nisu mogla biti izvršena bez pomoći indirektnih

⁷⁸⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 414-416.

⁷⁸⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 418-421, 426-435.

⁷⁸⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 425.

⁷⁸⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 426-429; Stakićeva replika, par. 132-133.

⁷⁸⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 182.

⁷⁸⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.5.

⁷⁹⁰ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.12.

⁷⁹¹ Prvostepena presuda, par. 928, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 821; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 443.

⁷⁹² Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.16.

⁷⁹³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.18.

⁷⁹⁴ Prvostepena presuda, par. 918.

⁷⁹⁵ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 182, gdje se citira Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 852 (naglasak dodat).

sapočinilaca u smislu planiranja, poticanja, koordinacije ili organizovanja. Takav je i žaliočev predmet. Pri utvrđivanju da je žalilac bio “indirektni sapočinilac” Pretresno vijeće nije sugerisalo da je on imao ograničenu ulogu u događajima u opštini Prijedor. Sasvim suprotno, u tekstu cijele svoje presude Pretresno vijeće je nastojalo objasniti relevantnost žaliočeve uloge u provođenju zajedničkog kašnživog cilja. Na primjer, Pretresno vijeće je utvrdilo da je žalilac

...imao jedinstvenu i ključnu ulogu u koordiniranju kampanje progona koju su sprovodili vojska, policija i civilna vlast u Prijedoru.⁷⁹⁶

Nadalje, Žalbeno vijeće je gore u tekstu objasnilo da je uloga žaliooca zapravo bila uloga u udruženom zločinačkom poduhvatu⁷⁹⁷ i da njegova upletenost u izvršenje krivičnih djela u osnovi zajedničkog cilja nije ni u kojem slučaju bila mala. Zbog tih razloga Žalbeno vijeće zaključuje da uloga koju je žalilac igrao kao “indirektni sapočinilac” ne opravdava izricanje niže kazne.

381. Što se tiče poređenja koje navodi žalilac s drugim predmetima tiče, Žalbeno vijeće podsjeća da “prethodna odluka o kazni može [...] predstavljati smjernicu ako se odnosi na isto krivično djelo koje je počinjeno u okolnostima koje su u znatnoj mjeri slične”.⁷⁹⁸ Međutim, Žalbeno vijeće isto tako ponavlja da, “iako ne poriče korist koja se može izvući iz ranijih odluka, [Žalbeno vijeće] takođe zaključuje da ona može biti ograničena”.⁷⁹⁹ Razlog za to ograničenje navodi se u članu 24(2) Statuta, u kojem se od pretresnog vijeća traži da prilikom izricanja kazne u obzir uzme težinu krivičnog djela i lične prilike osuđenika.

382. Pretresno vijeće uzelo je u obzir argument žaliooca o poređenju s drugim predmetima.⁸⁰⁰ Pretresno vijeće je uporedilo sve predmete koje žalilac pominje, s izuzetkom predmeta *Krstić*, no zaključilo je da je poređenje s takvim predmetima neprimjereno jer je žaliočev predmet po svojoj prirodi “jedinstven”.⁸⁰¹ Žalbeno vijeće napominje da se može utvrditi razlika između predmeta *Krstić* i ovog predmeta: Krstiću je utvrđena krivica za pomaganje i podržavanje udruženog zločinačkog poduhvata, dok je žalilac učestvovao u zajedničkom planu udruženog zločinačkog poduhvata, bio svjestan da su krivična djela moguća posljedica ostvarenja zajedničkog cilja i uprkos tome nastavio sudjelovati u njegovom ostvarenju.

383. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće zaključuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće izrazito progriješilo kada je zaključilo da se njegov predmet ne može porediti s drugim predmetima. Stoga se, ovaj podžalbeni osnov odbija.

⁷⁹⁶ Prvostepena presuda, par. 906.

⁷⁹⁷ Vidi poglavlje V *supra*.

⁷⁹⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 250; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 720.

⁷⁹⁹ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 721.

E. Navod da je kazna izrečena zato što je žalioču krivica utvrđena na osnovu povezanosti s drugima

384. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće “više puta o krivici zaključivalo na osnovu njegove povezanosti s drugima” tako što je njegovu ulogu razmatralo u kontekstu policijskih, vojnih i drugih vođa⁸⁰² i da se ta predrasuda posebno iskazala u pristupu Pretresnog vijeća logoru Omarska.⁸⁰³ Žalilac navodi da su postojali protivrječni dokazi u vezi s pitanjem da li je on bio u delegaciji koja je posjetila centar Omarska. Iako je Pretresno vijeće navelo da ne postoje dovoljni dokazi iz kojih bi nedvosmisleno slijedilo da je žalilac uistinu posjetio logor, Pretresno vijeće je spekuliralo da je žalilac tamo najvjerojatnije stigao sljedećim automobilom i da se pridružio drugim osobama u obilasku logora, te je bilo mišljenja da je žalilac imao saznanja o djelovanju logora i da je u tome aktivno sudjelovao.⁸⁰⁴

385. Tužilac tvrdi da krivica žalioču nije utvrđena na osnovu povezanosti s drugima, nego zbog njegovih djela i uloge u koordinaciji i saradnji između policije, vojske i političara,⁸⁰⁵ kao i da se Pretresno vijeće oslanjalo i na druge dokaze a ne samo dokaze o navodnoj posjeti logoru Omarska, da bi zaključilo da je žalilac znao za krivična djela koja se tamo vrše.⁸⁰⁶ Žalilac u svojoj replici kaže da tužilac ne prepoznaje stepenovanje kazne i važnost ocjene odgovornosti navodnih saoptuženih.⁸⁰⁷

386. Žalbeno vijeće ne uspijeva shvatiti kako iz argumenata koje je naveo žalilac slijedi da je njemu krivica utvrđena na osnovu “povezanosti s drugima”. Prvo, što se tiče okolnosti žaliočeve posjete Omarskoj, Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće zaključilo da nije van razumne sumnje dokazano da je žalilac bio “u delegaciji koja je toga dana posjetila logor Omarska”.⁸⁰⁸ Drugo, žaliočeva uloga u odnosu na zatočeničke objekte, onako kako je prikazana u Prvostepenoj presudi, ukazuje na znatno više od “krivice na osnovu povezanosti s drugima”: Pretresno vijeće je konstatovalo da je Krizni štab – kojem je žalilac bio predsjednik – “upravljao i vršio nadzor nad logorima”.⁸⁰⁹ I konačno, Pretresno vijeće je jasno kazalo da će odgovarajuću kaznu utvrditi “isključivo prema konkretnoj i individualnoj ulozi optuženog u izvršenju krivičnih djela”, te da

⁸⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 933.

⁸⁰¹ Prvostepena presuda, par. 931.

⁸⁰² Stakićev žalbeni podnesak, par. 452.

⁸⁰³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 453.

⁸⁰⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 453.

⁸⁰⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.26.

⁸⁰⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.27.

⁸⁰⁷ Stakićeva replika, par. 124.

⁸⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 399.

⁸⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 389.

“eventualna odgovornost preminulih saoptuženih osoba neće uticati na kaznu koja će se izreći dr Stakiću”.⁸¹⁰

387. S obzirom na gore razmotreno, Žalbena vijeće konstatuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće žalioocu krivicu utvrdilo na osnovu povezanosti s drugima. Argumenti žaliooca stoga se odbacuju.

F. Da li je Pretresno vijeće izreklo najmanju kaznu

388. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće učinilo vidnu grešku time što je (1) u stvari izreklo koliko najmanju kaznu on mora odslužiti; (2) nametnulo uslove za preispitivanje kazne,⁸¹¹ iako se radi o ovlastima zemlje domaćina,⁸¹² te (3) prisvojilo⁸¹³ ovlasti predsjednika Međunarodnog suda da po takvim pitanjima donese konačnu odluku.⁸¹⁴

389. Tužilac tvrdi da, kao što je to izričito navelo i Pretresno vijeće, Dispozitiv ne utiče na primjenu pravila od 123 do 125 Pravilnika, da zemlja domaćin i dalje raspolaže ovlastima da Međunarodni sud obavijesti o pravu žaliooca na pomilovanje ili ublaženje kazne u skladu s nacionalnim zakonima te zemlje, te da predsjednik Međunarodnog suda i dalje ima diskreciono pravo da odobri pomilovanje ili ublaženje kazne.⁸¹⁵

390. Odredivši žalioocu doživotnu kaznu Pretresno vijeće je reklo:

Sud koji u tom trenutku bude nadležan ... preispitaće ovu kaznu te će, ako to bude primjereno, obustaviti daljnje izvršenje doživotne kazne zatvora i odobriti prijevremeno puštanje na slobodu, po potrebi uslovno, : ... ako je izdržano **20 godina** – računajući, u skladu s pravilom 101(C), od datuma kad je dr Stakić lišen slobode za potrebe ovog postupka – što se od tog trenutka smatra “datumom preispitivanja”.⁸¹⁶

391. Suprotno tvrdnji žaliooca, Žalbena vijeće smatra da se u Dispozitivu ne izriče najmanja kazna koju žalilac mora odslužiti i da nije prepreka da se kazna žalioocu preispita prije no što odsluži tih 20 godina; štaviše Pretresno vijeće jasno kaže da na odredbe u vezi s kaznama Dispozitiv nema uticaja.⁸¹⁷ Prema Pravilniku, ako zakoni zemlje domaćina dopuštaju pomilovanje ili ublažavanje žaliočeve doživotne kazne prije no što je prošlo 20 godina, tada zemlja domaćin o tom pravu

⁸¹⁰ Prvostepena presuda, par. 905.

⁸¹¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 455. Žalilac tvrdi da Pretresno vijeće nema ovlasti u vezi s odlukama o prijevremenom puštanju na slobodu, ranijem puštanju na slobodu, pomilovanjem i ublažavanjem kazne.

⁸¹² Stakićev žalbeni podnesak, par. 459-460.

⁸¹³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 456.

⁸¹⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 463-468.

⁸¹⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.31.

⁸¹⁶ Prvostepena presuda, str. 253 (naglasak u originalu). Vidi takođe Prvostepenu presudu, str. 254.

⁸¹⁷ Prvostepena presuda, par. 937, gdje se upućuje na pravila 123-125 Pravilnika i na Uputstvo za rad prilikom rješavanja po molbama za pomilovanje, ublažavanje kazne i prijevremeno puštanje na slobodu osoba koje je osudio Međunarodni sud, IT/146, 7. april 1999.

obavještava Međunarodni sud (pravilo 123 Pravilnika) i predsjednik Međunarodnog suda utvrđuje da li je primjereno osuđenog pomilovati ili mu ublažiti kaznu (pravilo 124 Pravilnika). Stoga Pretresno vijeće s tim u vezi nije učinilo nikakvu vidnu grešku.

392. S druge strane, Žalbeno vijeće konstatuje da izgleda da se Dispozitivom zemlji domaćinu nameće “obaveza od 20 godina prije preispitivanja”. To nije u skladu s režimom koji se iznosi u Statutu i Pravilniku. Statut,⁸¹⁸ Pravilnik,⁸¹⁹ odgovarajuće Uputstvo⁸²⁰ i Model sporazuma o izvršenju kazne⁸²¹ predviđaju svaki za sebe da je pravo osuđene osobe na pomilovanje, prijevremeno puštanje na slobodu ili ublažavanje kazne određeno zakonima države u kojoj ta osuđena osoba služi svoju kaznu.⁸²² Tim instrumentima takođe je definisana tačna priroda nadzorne uloge Međunarodnog suda u takvoj situaciji, koja predsjedniku Međunarodnog suda daje ovlasti da donese konačnu odluku u svakom pojedinom slučaju.⁸²³ Žalbeno vijeće smatra da je nametanje sudovima zemlje domaćina obavezog roka kazne od 20 godina prije preispitivanja u suprotnosti s ovim odredbama budući da zemlji domaćinu nameće kako datum preispitivanja⁸²⁴ tako i relevantna pitanja koja valja uzeti u obzir prilikom preispitivanja,⁸²⁵ narušavajući time mjerodavne nacionalne zakone. Nadalje, dajući sudovima zemlje domaćina ovlasti da donesu odluku o uslovnoj kazni, Pretresno vijeće zapravo predsjedniku Međunarodnog suda oduzima ovlasti da donese konačnu odluku u vezi s kaznom.

393. Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće djelovalo *ultra vires* kada je zemlji domaćinu nametnulo obavezu u vezi s preispitivanjem kazne, tako da je evidentno pogriješilo. Odgovarajući dio Dispozitiva Prvostepene presude valja ukinuti. Ova greška je očigledno bila relevantna za utvrđivanje kazne i stoga će je Žalbeno vijeće uzeti u obzir prilikom preispitivanja žaliočeve kazne.

⁸¹⁸ Član 28 Statuta predviđa da “ako prema važećim pravnim propisima države u kojoj osuđenik izdržava kaznu zatvora on ima pravo na pomilovanje ili ublažavanje kazne, ta država mora o tome obavijestiti Međunarodni sud”.

⁸¹⁹ Pravilo 123 Pravilnika predviđa da “ako prema zakonima države u kojoj osuđeni izdržava kaznu zatvora on ima pravo na pomilovanje ili ublažavanje kazne, ta će država u skladu sa članom 28 Statuta o tom pravu obavijestiti Sud”.

⁸²⁰ Uputstvo za rad prilikom rješavanja po molbama za pomilovanje, ublažavanje kazne i prijevremeno puštanje na slobodu osoba koje je osudio Međunarodni sud, koje je izdala predsjednica Gabrielle Kirk McDonald “kako bi se uspostavila interna procedura za utvrđivanje uslova za pomilovanje, ublažavanje kazne i prijevremeno puštanje na slobodu osoba koje je osudio Međunarodni sud” predviđa da “nakon što osuđena osoba ispuni uslove za pomilovanje, ublažavanje kazne ili prijevremeno puštanje na slobodu u skladu sa zakonima države u kojoj osuđena osoba izdržava svoju kaznu (dalje u tekstu: država u kojoj se izdržava kazna), država u kojoj se izdržava kazna o tome će u skladu sa sporazumom s Međunarodnim sudom o izvršenju kazne ... obavijestiti Međunarodni sud”.

⁸²¹ “Ako, na osnovu mjerodavnog nacionalnog zakona zamoljene države, osuđena osoba ima pravo na pomilovanje ili ublažavanje kazne, zamoljena država će o tome obavijestiti sekretara Suda.” Član 8(1), Sporazum između Vlade Norveške i Ujedinjenih nacija o izdržavanju kazni Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju (24. april 1998). Sporazum Međunarodnog suda s Norveškom je, *mutatis mutandis*, identičan Model sporazuma. Vidi takođe Tolbert, “Enforcement of Sentences” /Provođenje kazni/ str. 535, fusnota 10.

⁸²² Značajno je da se ovim pitanjem izričito bave Statut i Pravilnik, dokumenti koji inače daju malo smjernica u vezi s odnosom između zemlje domaćina i Međunarodnog suda.

⁸²³ Član 28 Statuta, pravila 124 i 125 Pravilnika, Uputstvo, par. 5-11.

⁸²⁴ Prvostepena presuda, str. 253.

⁸²⁵ Prvostepena presuda, str. 254.

G. Navodi o kršenju zabrane okrutnog, nehumanog i ponižavajućeg kažnjavanja

394. Žalilac tvrdi da u njegovom slučaju doživotna zatvorska kazna predstavlja oblik represivne odmazde, a ne socijalne rehabilitacije, te da stoga predstavlja okrutno, nehumano i ponižavajuće kažnjavanje.⁸²⁶ U prilog tom argumentu žalilac navodi da u mnogim državama, uključujući i bivšu Jugoslaviju, doživotna zatvorska kazna nije dopuštena jer se smatra okrutnom, nehumanom i ponižavajućom.⁸²⁷ Uz to žalilac tvrdi da kazna doživotnog zatvora nije u skladu s ključnim ciljevima preodgoja i društvene rehabilitacije koji se navode u članu 10 Međunarodnog pakta o građanskim pravima.⁸²⁸

395. Izricanje doživotne zatvorske kazne predviđeno je u pravilu 101(A) Pravilnika. Kada su krivična djela za koja se optuženi drži krivim osobito teška, izricanje doživotne kazne ne predstavlja oblik nehumanog postupanja, nego – u skladu s valjanom praksom odmjeravanja kazni uobičajenom u mnogo zemalja – odražava jednu konkretnu razinu kriminaliteta. Ni član 7 ni član 10 Međunarodnog pakta o građanskim pravima ne zabranjuju doživotnu zatvorsku kaznu. Isto tako, žalilac nije pokazao da bi u međunarodnom krivičnom pravu postojalo neko pravilo kojim se doživotna kazna zabranjuje. Iz gore navedenih razloga Žalbena vijeće zaključuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće učinilo primjetnu grešku kada je izreklo doživotnu zatvorsku kaznu. Shodno tome, ovaj argument se odbija.

H. Navodi o propustu da se razmotri praksa odmjeravanja kazni na sudovima bivše Jugoslavije

396. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno zaključilo da je maksimalna kazna prema zakonima bivše Jugoslavije bila kazna doživotnog zatvora.⁸²⁹ Žalilac navodi da bi Pretresno vijeće, da je konsultovalo pravne stručnjake, žaliocu odmjerilo kaznu od 20 godina zatvora, odnosno maksimalnu kaznu na osnovu krivičnog zakona SFRJ.⁸³⁰ Žalilac tvrdi da je time što je izreklo veću kaznu od maksimalne, Pretresno vijeće pokušalo preformulisati zakon SFRJ,⁸³¹ kršeći načela *nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege*, kojima se zabranjuje retroaktivno formulisanje krivičnih djela i kažnjavanje.⁸³² Nadalje, žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće, time što je propustilo

⁸²⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 483.

⁸²⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 480-481.

⁸²⁸ Stakićev žalbeni podnesak, par. 482.

⁸²⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 475, 486.

⁸³⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 476, 487.

⁸³¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 489.

⁸³² Stakićev žalbeni podnesak, par. 469.

utvrditi ispravnu maksimalnu kaznu, njemu negiralo pravo da bude u potpunosti obaviješten⁸³³ i uskratilo mu pravično suđenje.⁸³⁴

397. Tužilac odgovara da je odmjeravanje kazne u bivšoj Jugoslaviji samo jedan od faktora koje valja uzeti u obzir prilikom izricanja kazne, da je diskreciono pravo Pretresnog vijeća da odluči koliku će težinu tome pridati⁸³⁵ i da je Pretresno vijeće taj faktor uzelo u obzir.⁸³⁶

398. Članom 24(1) Statuta predviđa se da će prilikom utvrđivanja kazne “pretresno vijeće imati u vidu opštu praksu izricanja zatvorskih kazni na sudovima bivše Jugoslavije”. Uvriježena je praksa Međunarodnog suda da ta odredba Statuta “vijeće ne obavezuje da se te prakse pridržava; pretresno vijeće je samo obavezno da tu praksu uzme u obzir”.⁸³⁷ Pretresno vijeće djelovalo je u skladu s utvrđenom praksom i mjerodavnim pravom ovog Suda. Uostalom, Pretresno vijeće nije reklo da bi sudovi u bivšoj Jugoslaviji za ta krivična djela izrekli doživotnu zatvorsku kaznu; Pretresno vijeće je ustvari izjavilo da bi ti sudovi izrekli smrtnu kaznu ili kaznu veću od pet godina zatvora, s mogućnošću zamjene smrtno kazne zatvorskome kaznom u trajanju od dvadeset godina.⁸³⁸ Vijeće je uzelo u obzir opštu praksu u vezi sa zatvorskim kaznama u bivšoj Jugoslaviji,⁸³⁹ no o kazni nije donosilo odluku kao da ga ta praksa na bilo šta obavezuje. Pretresno vijeće je ispravno utvrdilo da je maksimalna kazna koju može izreći Međunarodni sud kazna doživotnog zatvora, kako je predviđeno pravilom 101(A) Pravilnika.⁸⁴⁰ Budući da je Pretresno vijeće bilo obavezno primijeniti pravne odredbe ovog Međunarodnog suda a ne zakone bivše Jugoslavije, žaliočeva tvrdnja da je Pretresno vijeće pokušalo preformulisati zakone SFRJ, te da je time prekršilo načela *nullum crimen sine lege* i *nulla poena sine lege* nema merituma.

399. S obzirom na gore navedeno, Žalbeno vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije učinilo primjetnu grešku i žaliočev argument se odbacuje.

I. Da li je Pretresno vijeće pogriješilo kada se oslonilo isključivo na načela prevencije i retribucije

400. Žalilac tvrdi da se Pretresno vijeće oslonilo na načela prevencije i retribucije nauštrb drugih faktora važnih u odmjeravanju kazne, kao što su rehabilitacija, reintegracija u društvo,

⁸³³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 489.

⁸³⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 490.

⁸³⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.36.

⁸³⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.37, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 887-890.

⁸³⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Serushago*, par. 30; vidi takođe Drugostepenu presudu u predmetu *Jokić*, par. 38; Drugostepenu presudu u predmetu *Dragan Nikolić*, par. 69; Presuda o žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*, par. 21.

⁸³⁸ Prvostepena presuda, par. 889.

⁸³⁹ Prvostepena presuda, par. 887-890.

⁸⁴⁰ Prvostepena presuda, par. 890.

proporcionalnost i dosljednost,⁸⁴¹ koje je trebalo primijeniti kako težina kazne ne bi odgovarala samo težini krivičnog djela, nego i individualnom stepenu krivične odgovornosti i učešća.⁸⁴² Žalilac tvrdi da “nametanje maksimalne kaznene mjere osobi koja nikada nije imala sklonost, ni prije ni poslije, da kažnjivo djeluje, neopravdano i bezrazložno poništava ključni društveni cilj kažnjavanja, a to je rehabilitacija optuženog pojedinca”.⁸⁴³

401. Tužilac tvrdi da je oslanjanje na prevenciju i retribuciju u skladu s praksom Međunarodnog suda i MKSR-a,⁸⁴⁴ da ne postoji uslov prema kojem bi se pretresno vijeće u prvostepenoj presudi trebalo konkretno pozivati na rehabilitaciju⁸⁴⁵ i da iz prakse Međunarodnog suda slijedi da rehabilitacija ne može igrati vodeću ulogu.⁸⁴⁶

402. Žalbeno vijeće primjećuje da je Pretresno vijeće prvo naglasilo da “individualna krivica optuženog ograničava raspon kazne”, da bi potom izjavilo da “drugi ciljevi i funkcije kazne mogu samo uticati na taj raspon u granicama određenim individualnom krivicom”.⁸⁴⁷ Vijeće je potom razmotrilo “retribuciju” i “prevenciju” kao “opšte faktore koje treba uzeti u obzir prilikom izricanja kazne”.⁸⁴⁸ Pretresno vijeće jeste uzelo u obzir određene elemente rehabilitacije, kao što je žaliočeva lična situacija, prilikom odmjeravanja kazne.⁸⁴⁹ Pretresno vijeće je konstatovalo da, s obzirom na težinu krivičnih djela, ti faktori nisu bili dovoljni da bi uticali na kaznu.⁸⁵⁰ Vijeće je takođe razmotrilo načela jednakosti pred zakonom,⁸⁵¹ reintegracije kao dijela prevencije⁸⁵² i proporcionalnosti.⁸⁵³ Žalbeno vijeće primjećuje da se u jurisprudenciji Međunarodnog suda⁸⁵⁴ i MKSR-a⁸⁵⁵ sistematski ističe da su dva ključna cilja odmjeravanja kazne prevencija i retribucija. Druge faktore, poput rehabilitacije, valja uzeti u obzir, no ne treba im pridavati pretjeranu težinu.⁸⁵⁶ Žalbeno vijeće stoga konstatuje da je pristup Pretresnog vijeća u skladu s praksom Međunarodnog

⁸⁴¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 493-494.

⁸⁴² Stakićev žalbeni podnesak, par. 495.

⁸⁴³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 442.

⁸⁴⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.11.

⁸⁴⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.19.

⁸⁴⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.19, gdje se citira Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806.

⁸⁴⁷ Prvostepena presuda, par. 899.

⁸⁴⁸ Prvostepena presuda, par. 900, gdje se upućuje na Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 185 i na Drugostepenu presudu u predmetu *Čelebići*, par. 806.

⁸⁴⁹ Prvostepena presuda, par. 925-927.

⁸⁵⁰ Prvostepena presuda, par. 924: “Pretresno vijeće zaključuje da olakšavajući faktori nemaju dovoljnu težinu da se značajno izmijeni zaslužena kazna”. Vidi takođe par. 926: “Tom faktoru se, međutim, s obzirom na težinu krivičnih djela neće pridati prekomjerni značaj”.

⁸⁵¹ Prvostepena presuda, par. 901.

⁸⁵² Prvostepena presuda, par. 902.

⁸⁵³ Prvostepena presuda, par. 903.

⁸⁵⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*, par. 185; Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806; Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*, par. 288; Presuda o kazni u predmetu *Tadić*, par. 7-9; Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 848.

⁸⁵⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Kambanda*, par. 28; Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*, par. 456.

⁸⁵⁶ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 806

suda i MKSR-a. Slijedom toga, Pretresno vijeće nije učinilo primjetnu grešku i argument žalioaca se odbacuje.

J. Da li je Pretresno vijeće propustilo da prida odgovarajuću težinu dokazima u vezi s olakšavajućim okolnostima

403. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je propustilo da prida odgovarajuću težinu olakšavajućim faktorima. Prema žalioцу, Pretresno vijeće je razmatralo četiri konkretna olakšavajuća faktora, mada prilikom odmjeravanja kazne tim faktorima nije pridalo nikakvu težinu, odnosno: žaliočev pristanak na imenovanje novog sudije 1. oktobra 2002.; žaliočevo ponašanje prema određenim svjedocima; njegovu ličnu situaciju, uključujući mladost⁸⁵⁷ i porodične prilike; te njegovu ličnost.⁸⁵⁸ Žalilac tvrdi da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir druge relevantne olakšavajuće okolnosti, to jest: dobar karakter prije predmetnih događaja, ranije nekažnjavanje, dobar karakter poslije predmetnih događaja i ponašanje u pritvoru.⁸⁵⁹

404. Tužilac odgovara da je Pretresno vijeće razmotrilo prva tri olakšavajuća faktora koje je naveo žalilac, ali je zaključilo da oni nisu dovoljno jaki da bi izmijenili kaznu.⁸⁶⁰ Što se tiče ličnosti i porodične situacije žalioaca, tužilac navodi da je Pretresno vijeće zaključilo da se tom faktoru ne može pridati prekomjerna težina s obzirom na težinu krivičnih djela.⁸⁶¹ U vezi s vladanjem žalioaca u pritvoru, tužilac tvrdi da je ono bilo uzeto u obzir.⁸⁶² Što se tiče činjenice da žalilac ranije nije bio kažnjavan i da je bio dobrog karaktera poslije predmetnih događaja, tužilac kaže da žalilac nije predočio nikakve dokaze u prilog toj tvrdnji⁸⁶³ i da je Pretresno vijeće uzelo u obzir sve dokaze koji su išli u prilog njegovom dobrom karakteru.⁸⁶⁴

405. Žalbeno vijeće primjećuje da, iako se pravilom 101(B)(ii) Pravilnika od pretresnog vijeća traži da prilikom utvrđivanja kazne uzme u obzir olakšavajuće faktore, težina koja će se tim faktorima pridati diskreciona je odluka vijeća.⁸⁶⁵ Žalbeno vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće izričito razmotrilo gore pomenuta četiri faktora.⁸⁶⁶ Što se ličnosti žalioaca tiče, Žalbeno vijeće je utvrdilo da se tom faktoru, s obzirom na težinu krivičnih djela može pridati samo ograničen značaj.⁸⁶⁷ Isto tako, u vezi s tri druga navedena faktora Pretresno vijeće je utvrdilo da njihova težina

⁸⁵⁷ Stakičev žalbeni podnesak, par. 501; ŽT 353.

⁸⁵⁸ Stakičev žalbeni podnesak, par. 500-501.

⁸⁵⁹ Stakičev žalbeni podnesak, par. 502.

⁸⁶⁰ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.40.

⁸⁶¹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.40, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 926.

⁸⁶² Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.42, gdje se citira Prvostepena presuda, par. 922.

⁸⁶³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.42.

⁸⁶⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.43.

⁸⁶⁵ Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*, par. 742.

⁸⁶⁶ Prvostepena presuda, par. 920-927.

⁸⁶⁷ Prvostepena presuda, par. 926.

nije dovoljna da bi oni znatnije uticali na zasluženu kaznu.⁸⁶⁸ Žalbena vijeće konstatuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće učinilo primjetnu grešku u primjeni svojih diskrecionih ovlasti kada je tim faktorima pridalo malu težinu.

406. Drugi žaliočev argument odnosi se na navod da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir druge olakšavajuće faktore. Suprotno žaliočevoj tvrdnji, Pretresno vijeće jeste uzelo u obzir žaliočevo ponašanje u pritvoru: "Pretresno vijeće [...] ima u vidu korektno ponašanje dr Stakića tokom suđenja i u Pritvorskoj jedinici UN-a".⁸⁶⁹ Međutim, Pretresno vijeće tom faktoru nije pridalo preveliku težinu i žalilac nije uspio pokazati da je Vijeće time učinilo primjetnu grešku. U vezi s drugim potencijalno olakšavajućim faktorima, Žalbena vijeće primjećuje da je na žaliocu teret dokazivanja da oni postoje.⁸⁷⁰ Žalilac to nije učinio u vezi sa svojim dobrim karakterom prije predmetnih događaja, nekažnjavanošću i u vezi s dobrim karakterom poslije predmetnih događaja. U svakom slučaju, s obzirom na težinu krivičnih djela za koja je žalilac osuđen, malo je vjerovatno da bi dokazi o dobrom karakteru prije ili poslije predmetnih događaja imali znatan uticaj na kaznu.

407. I konačno, žalilac tvrdi da izricanje doživotne zatvorske kazne pokazuje da Pretresno vijeće nije na ispravan način ocijenilo težinu svih olakšavajućih faktora. U predmetu *Musema* Žalbena vijeće MKSR-a je ukazalo na činjenicu da čak i uz utvrđene olakšavajuće okolnosti, pretresno vijeće još uvijek može izreći doživotnu zatvorsku kaznu ako težina krivičnog djela zahtijeva izricanje maksimalne kazne.⁸⁷¹ Nadalje, u Drugostepenoj presudi u predmetu *Niyitegeka* Žalbena vijeće MKSR-a je izjavilo da nema automatskog smanjenja kazne zato što postoje olakšavajući faktori budući da Pretresno vijeće olakšavajuće faktore u obzir uzima tek prilikom konačnog utvrđivanja kazne.⁸⁷² S obzirom na sve navedeno, Žalbena vijeće ne može zaključiti, i to samo na osnovu činjenice da je doživotna zatvorska kazna izrečena na način kako to navodi žalilac, da Pretresno vijeće nije uzelo u obzir olakšavajuće faktore. Pretresno vijeće jeste razmotrilo relevantne olakšavajuće faktore, a žalilac nije pokazao da je ono prilikom odmjeravanja tih faktora učinilo primjetnu grešku koja bi opravdala izricanje manje kazne. Shodno tome, ovaj se podžalbeni osnova odbija.

⁸⁶⁸ Prvostepena presuda, par. 924.

⁸⁶⁹ Prvostepena presuda, par. 922.

⁸⁷⁰ Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac*, par. 847.

⁸⁷¹ Drugostepena presuda u predmetu *Musema*, par. 396.

⁸⁷² Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*, par. 267.

K. Otežavajući faktori

408. Žalilac tvrdi da su svih šest otežavajućih faktora koje je razmatralo Pretresno vijeće sadržani u osudi⁸⁷³ i da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo i zloupotrijebilo svoje diskrecione ovlasti kada ih je uzelo u obzir kao otežavajuće faktore.⁸⁷⁴ Tvrdnje žalioaca u vezi s tim otežavajućim faktorima razmatraće se pojedinačno.

1. Žaliočev položaj nadređenog

409. Žalilac tvrdi da se kvalifikovanjem njegovog položaja nadređenog kao otežavajućeg faktora krši načelo “dupliciranja i multipliciranja”.⁸⁷⁵ Žalilac tvrdi da je pogrešno bilo njegov položaj nadređenog razmatrati prilikom odmjeravanja kazne kada je zaključak o njegovoj krivici proizašao iz položaja na kojem je bio.⁸⁷⁶ Žalilac tvrdi da je argumentacija Pretresnog vijeća nejasna i da se u njoj ne razlikuje na ispravan način njegova “individualna krivična odgovornost od njegove navodne krivične odgovornosti osobe na nadređenom/komandnom položaju”.⁸⁷⁷

410. Tužilac smatra da iz prakse Međunarodnog suda⁸⁷⁸ slijedi da kada je odgovornost dokazana po članu 7(1) Statuta, položaj nadređenog koji je imao optuženi, u smislu člana 7(3) Statuta, može predstavljati otežavajući faktor.⁸⁷⁹ Žalilac odgovara citirajući izdvojeno mišljenje sudije Nieto-Navie u Prvostepenoj presudi u predmetu *Galić*⁸⁸⁰ u prilog tezi da se položaj nadređenog ne bi smio koristiti kao otežavajući faktor.⁸⁸¹

411. Razmatrajući položaj nadređenog u vezi sa članom 7(1), Žalbeno vijeće podsjeća da je utvrđena praksa Međunarodnog suda da položaj nadređenog sam po sebi ne predstavlja otežavajući faktor. Ono što se može smatrati otežavajućim faktorom jeste zloupotreba takvog položaja.⁸⁸² Prema shvatanju Žalbenog vijeća, Pretresno vijeće je u ovom predmetu na ispravan način primijenilo tu pravnu normu budući da je žalilac uistinu zloupotrebjavao svoj položaj nadređenog da bi počinio krivična djela. Nadalje, kada je u svrhu odmjeravanja kazne utvrđivalo težinu krivičnog djela, Pretresno vijeće je razmatralo žaliočevu ulogu u zločinima, no nije se neposredno

⁸⁷³ ŽT 337.

⁸⁷⁴ Stakićev žalbeni podnesak, par. 508; ŽT 337, 349.

⁸⁷⁵ Stakićev žalbeni podnesak, par. 513; ŽT 351.

⁸⁷⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 512; vidi ŽT 351.

⁸⁷⁷ Stakićev žalbeni podnesak, par. 514.

⁸⁷⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 745; Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 451; Prvostepena presuda u predmetu *Krnjelac*, par. 173, 496.

⁸⁷⁹ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.45.

⁸⁸⁰ *Tužilac protiv Stanislava Galića*, predmet br. IT-98-29-T, Izdvojeno i djelimično suprotno mišljenje sudije Nieto-Navie, Prvostepena presuda, 5. decembar 2003., par. 121.

⁸⁸¹ Stakićeva replika, par. 135.

oslonilo na njegovu funkciju. Vijeće se na tu funkciju referiralo posredno kada je opisivalo žaliočevu upletenost u krivična djela, no nikada nije u svojoj diskusiji sugerisalo da je krivično djelo bilo teže samo stoga što je žalilac bio na položaju vlasti. U razmatranjima Pretresnog vijeća nema dupliciranja. Zbog gore navedenih razloga, Žalbena vijeće zaključuje da Pretresno vijeće nije pogriješilo u primjeni svojih diskrecionih ovlasti kada je žaliočevu zloupotrebu njegovog položaja vlasti prihvatilo kao otežavajuću okolnost. Ovaj podžalbeni osnov se stoga odbija.

2. Da li je planiranje i naređivanje krivičnog djela deportacije otežavajući faktor

412. Žalilac tvrdi da se uvrštenjem deportacije u razmatranje o otežavajućim faktorima krše načela dupliciranja i multipliciranja zbog toga što mu je Pretresno vijeće utvrdilo krivicu za deportaciju na osnovi tačke 6 (progoni) tako što je u tu tačku podvelo krivično djelo deportacije za koje se tereti u tački 7 Optužnice.⁸⁸³

413. Prema jurisprudenciji Međunarodnog suda, elementi koji se traže da bi se dokazale optužbe u osnovi ne mogu se shvatati kao otežavajući faktori prilikom utvrđivanja kazne.⁸⁸⁴ Pretresno vijeće je utvrdilo da je žalilac počinio krivično djelo deportacije kao sapočinilac i smatralo je žaliočevo planiranje i izdavanje naloga u vezi s deportacijom otežavajućim faktorom.⁸⁸⁵ Isto tako, Žalbena vijeće je utvrdilo da je žalilac odgovoran za počinjenje krivičnog djela deportacije putem prve kategorije udruženog zločinačkog poduhvata, no ne i za planiranje i izdavanje naloga s tim u vezi. Žaliočeva uloga u planiranju i nalaganju deportacije nije bio element potreban da se dokaže počinjenje deportacije. Međutim, se može uzeti u obzir kao otežavajući faktor s obzirom na to kako planiranje i izdavanje naloga doprinose počinjenju krivičnog djela. Može se povezati i s moralnom odgovornošću počinioaca. Žalbena vijeće konstatuje da Pretresno vijeće nije učinilo primjetnu grešku kada je planiranje i nalaganje deportacije uzelo u obzir kao otežavajući faktor. Ovaj se podžalbeni osnov odbija.

3. Žaliočeva profesija

414. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je zaključilo da je njegova profesija ljekara otežavajući faktor.⁸⁸⁶ Žalilac navodi da se Pretresno vijeće pogrešno oslonilo na predmete

⁸⁸² Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 358–359; Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*, par. 80; Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*, par. 347; vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Aleksovski*, par. 183; Drugostepenu presudu u predmetu *Ntakirutimana*, par. 563, Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić*, par. 709.

⁸⁸³ Stakićev žalbeni podnesak, par. 517.

⁸⁸⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*, par. 693; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 173; Drugostepena presuda u predmetu *Deronjić*, par. 106.

⁸⁸⁵ Prvostepena presuda, par. 914.

⁸⁸⁶ Stakićev žalbeni podnesak, par. 519; ŽT 349-350.

MKSR-a *Ntakirutimana*⁸⁸⁷ i *Kayishema i Ruzindana*⁸⁸⁸ kako bi iznijelo tvrdnju da profesija nekog optuženog može predstavljati otežavajući faktor. Žalilac kaže da je to greška jer se citirani predmeti pred MKSR-om odnose na konkretna individualna krivična djela koja su počinili optuženi, dok je on osuđen samo zbog formalnog položaja na kojem je bio.⁸⁸⁹ Žalilac ovaj predmet razlikuje od tih predmeta i po tome što ne postoji osuda za genocid.⁸⁹⁰ Nadalje, žalilac tvrdi da je on trebao biti obaviješten o tome da će njegova profesija biti iskorištena kao otežavajući faktor kako bi mogao predočiti dokaze iz kojih bi se vidjelo da je on liječio ljude bez obzira na njihovu etničku pripadnost.⁸⁹¹

415. Tužilac kaže da je profesija optužene osobe faktor koji valja uzeti u obzir.⁸⁹² Prema tužiocu, u mnogim presudama je utvrđeno da se profesija ljekara može smatrati otežavajućim faktorom u slučaju krivičnih djela izvršenih protiv osoba budući da takva krivična djela predstavljaju izdaju etičke obaveze ljekara da spašava ljude.⁸⁹³ Nadalje, tužilac tvrdi da ni vijeća ni tužilac nemaju obavezu da optuženog obavijeste o faktorima koji bi se mogli uzeti u obzir prilikom odmjeravanja kazne, te da nije pokazano na koji bi način predočavanje dokaza u vezi s tim da je žalilac liječio ljude bez obzira na njihovu etničku pripadnost uticalo na korištenje ovog faktora.⁸⁹⁴ Tužilac takođe tvrdi da je Pretresno vijeće izričito reklo da pridaje malu težinu tom otežavajućem faktoru⁸⁹⁵ i da bi najvjerojatnije žalioću izreklo istu kaznu i u slučaju da njegova profesija nije uzeta u obzir.⁸⁹⁶

416. U vezi sa zaključkom da se žaliočeva profesija ljekara može navesti kao otežavajući faktor, Pretresno vijeće se oslonilo na zaključke koje su iznijela pretresna vijeća u prvostepenim presudama u predmetima *Kayishema i Ruzindana* te *Ntakirutimana*.⁸⁹⁷ Međutim, Žalbeno vijeće ne smatra da su ta dva predmeta MKSR-a uvjerljivi presedani za ovaj predmet. U Prvostepenoj presudi u predmetu *Kayishema i Ruzindana* Pretresno vijeće je jednostavno izjavilo da je u svom svojstvu ljekara Kayishema imao obavezu prema zajednici, i da to predstavlja otežavajući faktor,⁸⁹⁸ no nije objasnilo pravni osnov takvog zaključka. Pretresno vijeće u predmetu *Ntakirutimana* iznijelo je sljedeći stav:

⁸⁸⁷ Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*.

⁸⁸⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*.

⁸⁸⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 520; Prvostepena presuda, par. 915.

⁸⁹⁰ ŽT 349.

⁸⁹¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 521.

⁸⁹² Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.48.

⁸⁹³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.48, gdje se upućuje na Prvostepenu presudu u predmetu *Simić i ostali*, par. 1084; Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 26; Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 910.

⁸⁹⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.49.

⁸⁹⁵ Prvostepena presuda, par. 915.

⁸⁹⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.49.

⁸⁹⁷ Prvostepena presuda, par. 915.

⁸⁹⁸ Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*, par. 26.

Vijeće primjećuje da Gérard Ntakirutimana prihvata da je napustio bolnicu ostavivši u njoj pacijente koji su bili Tutsi. On je objasnio da mu je policija naložila da ode zbog sve većeg nedostatka sigurnosti. Vijeće je svjesno da je bezbjednosna situacija bila teška i da je, na primjer, Oscar Giordano otišao nekoliko dana ranije. Međutim, po mišljenju Vijeća teško je shvatiti zašto je optuženi bio izložen nekom posebnom riziku ako se to uporedi sa situacijom osoba koje su ostale. Prema njegovom vlastitom objašnjenju, on se nije vratio u bolnicu da bi se raspitao o stanju pacijenata i osoblja. Cjelokupna situacija Vijeću ostavlja dojam da je optuženi jednostavno napustio pacijente Tutsije. Takvo ponašanje nije u skladu s opštom slikom koju daje odbrana o optuženom kao ljekaru koji je brinuo za svoje pacijente.⁸⁹⁹

Čini se da je ova izjava Pretresnog vijeća o dužnosti ljekara iznesena u kontekstu koji se u potpunosti razlikuje od ovog predmeta pred Žalbenim vijećem. Stoga, dok u tom kontekstu zaključak Pretresnog vijeća možda i može biti uvjerljiv, to ne vrijedi kada se isto rezoniranje primijeni na potpuno različit kontekst kakav je u slučaju žalioaca. Valja biti oprezan kada se kao potkrepa u smislu pravnih osnova uzimaju izjave pretresnih vijeća iz predmeta u kojima su kontekst i okolnosti potpuno različite. Žalbena vijeće smatra da su same te izjave oskudan osnov za mišljenje da su raniji profesionalni kontekst optuženog i etičke obaveze koje iz njega proizlaze u međunarodnom krivičnom pravu otežavajući faktor. Iako Pretresno vijeće ima diskreciono pravo na utvrđivanje otežavajućih faktora, ono mora dati uvjerljive razloge za izbor tih faktora. Budući da su osnovi zaključivanja Pretresnog vijeća o postojanju ovog otežavajućeg faktora prilično oskudni, Žalbena vijeće konstatuje da je Pretresno vijeće učinilo primjetnu grešku kada je profesiju žalioaca ocijenilo kao otežavajući faktor. Ta greška uticala je na kaznu koju je odredilo Pretresno vijeće i stoga će je Žalbena vijeće uzeti u obzir prilikom preispitivanja žaliočeve kazne.

4. Da li je žalilac bio nespreman pomoći pojedincima u nevolji

417. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je utvrdilo⁹⁰⁰ da on nije bio spreman pomoći određenim pojedincima koji su mu se obratili kada im je trebala pomoć. Žalilac tvrdi da je, suprotno nalazu Pretresnog vijeća, on bio u situaciji da nije mogao, a ne da nije htio da pomogne pojedincima u nevolji. Kao primjer svoje nemogućnosti da pomogne žalilac navodi da nije mogao pomoći ni pripadnicima vlastite porodice. Alternativno, žalilac tvrdi da nije bio nespreman pomoći, nego da istinski nije bio upoznat sa situacijom u opštini Prijedor.⁹⁰¹ Žalilac tvrdi da iskaz svjedoka Z pokazuje u kojoj je mjeri on bio neinformisan i zbunjen i kako nije razumio zašto toliko ljudi želi napustiti opštinu.⁹⁰²

⁸⁹⁹ Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*, par. 153.

⁹⁰⁰ Prvostepena presuda, par. 916.

⁹⁰¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 446.

⁹⁰² Stakićev žalbeni podnesak, par. 448.

418. Tužilac tvrdi da nije pokazana primjetna greška, te da nezadovoljstvo nalazima iz postupka ili oslanjanje na iskaz jednog svjedoka a ne na druge dokaze ne predstavlja činjeničnu grešku.⁹⁰³ Žalilac odgovara da predočeni dokazi ne navode na razuman zaključak da žalilac drugima nije bio spreman pomoći,⁹⁰⁴ te da tužilac pogrešno pretpostavlja da je žalilac imao ovlasti da drugima pomogne ili da je imao obavezu da to učini.⁹⁰⁵

419. Žalbeno vijeće primjećuje da se Pretresno vijeće oslonilo na iskaze troje svjedoka kako bi utvrdilo da žalilac nije bio spreman pomoći civilima. Prvo, Pretresno vijeće je konstatovalo da je dr Minka Čehajić, supruga prof. Muhameda Čehajića, pokušala dva puta kontaktirati žalioca kako bi ustanovila gdje joj se nalazi suprug.⁹⁰⁶ Pretresno vijeće bilo je mišljenja da je “žalilac znao za te pokušaje dr Minke Čehajić”,⁹⁰⁷ no nije joj pomogao. Drugo, Pretresno vijeće je konstatovalo da se svjedokinja Z obratila žaliocu za pomoć u vezi s odlaskom iz opštine Prijedor i da joj je žalilac rekao da ode u SUP kao i svi ostali.⁹⁰⁸ Treće, Pretresno vijeće je ustanovilo da je žalilac odbio pomoći Ivi Atliji da napusti opštinu Prijedor uz opravdanje da bi ga zbog toga mogli “optužiti za ‘etničko čišćenje’”.⁹⁰⁹

420. Žalbeno vijeće se slaže s Pretresnim vijećem da iz nalaza u vezi s dr Čehajić, svjedokinjom Z i Ivom Atlijom slijedi da žalilac nije bio spreman pomoći kada je to mogao učiniti i smatra da je zaključak Pretresnog vijeća bio jedini razumni zaključak s obzirom na kontekst (u toku je bila kampanja etničkog čišćenja) u kojem su te molbe za pomoć iznesene, ulogu žalioca, njegovo učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu i s obzirom na činjenicu da ljudi koji su pomoć tražili nisu bili Srbi. Zbog tih razloga i smatrajući da žaliočev argument da on nije mogao pomoći svojoj porodici u ovom kontekstu ima ograničenu težinu, Žalbeno vijeće konstatuje da žalilac nije uspio pokazati da je Pretresno vijeće učinilo primjetnu grešku kada je zaključilo da žalilac nije bio spreman pomoći pojedincima u nevolji iako je to mogao učiniti. Shodno tome, ovaj se žalbeni podosnov odbija.

5. “Duga faza pripremanja i planiranja”

421. Žalilac tvrdi da je Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo i zloupotrijebilo svoje diskrecione ovlasti kada je zaključilo da je “duga faza pripremanja i planiranja” bila otežavajući

⁹⁰³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.25, 7.50.

⁹⁰⁴ Stakićeva replika, par. 144-145.

⁹⁰⁵ Stakićeva replika, par. 146.

⁹⁰⁶ Prvostepena presuda, par. 916.

⁹⁰⁷ Prvostepena presuda, par. 916.

⁹⁰⁸ Prvostepena presuda, par. 916.

⁹⁰⁹ Prvostepena presuda, par. 916.

faktor.⁹¹⁰ Žalilac tvrdi da je prilikom razmatranja duge faze planiranja i pripremanja Pretresno vijeće zanemarilo vlastiti zaključak da se “samo one okolnosti koje su u neposrednoj vezi s počinjenjem krivičnog djela za koje se optuženi tereti mogu smatrati otežavajućim”.⁹¹¹

422. Tužilac odgovara da nema greške u ocjeni da je planiranje i pripremanje otežavajući faktor.⁹¹² Tužilac tvrdi da su radnje poput planiranja i pripremanja, koje su u suštinskoj vezi s nekim krivičnim djelom, s tim krivičnim djelom neposredno povezane.⁹¹³ Tužilac navodi da je Međunarodni sud utvrdio da su i predumišljaj i planiranje otežavajući faktori.⁹¹⁴ Osim toga, tužilac osporava tvrdnju da je planiranje i pripremanje bilo dio elementa *actus reus* žaliočevih krivičnih djela. Tužilac smatra da su *actus reus* krivičnih djela izvršili direktni počinioci, žaliocu su ona pripisana na osnovu njegove uloge indirektnog saizvršioca.⁹¹⁵

423. Žalbeno vijeće ne osporava da duga faza planiranja i pripremanja, kao što je primjetio tužilac, može predstavljati otežavajući faktor. Iako Pretresno vijeće to nije jasno naznačilo, Žalbeno vijeće primjećuje da je duga faza planiranja i pripremanja, izgleda, završila preuzimanjem vlasti u Prijedoru (30. aprila 1992.).⁹¹⁶ Ta faza odigravala se stoga prije predmetnog vremena Optužnice (koje počinje 30. aprila 1992.). Tačno je da, u načelu, ne postoji uslov prema kojem bi tužilac u optužnici trebao navoditi otežavajuće faktore.⁹¹⁷ Takođe je tačno da Pretresno vijeće može događaje u vezi s “dugom fazom planiranja i pripremanja” upotrijebiti nastojeći da objasni događaje koji se opisuju u Optužnici. Međutim, Žalbeno vijeće smatra nepravičnim koristiti u smislu otežavajućih okolnosti nalaze u vezi s događajima koji izlaze iz vremenskog okvira Optužnice bez obrazlaganja razloga zbog kojih bi to u okolnostima predmeta bilo primjereno. Zbog toga Žalbeno vijeće zaključuje da je Pretresno vijeće učinilo primjetnu grešku. Budući da je ta greška uticala na kaznu koju je utvrdilo Pretresno vijeće, Žalbeno vijeće će je uzeti u obzir prilikom preispitivanja žaliočeve kazne. Ovaj žalbeni podosnov se u skladu s tim prihvata.

6. Privredni kriminal

424. Žalilac tvrdi da je korištenje privrednog kriminala⁹¹⁸ u smislu otežavajućeg faktora još jedan primjer “multipliciranja”. On tvrdi da je njegova krivica utvrđena na osnovu njegovog položaja u

⁹¹⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 525.

⁹¹¹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 527, gdje se citira Prvostepena presuda par. 911.

⁹¹² Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.51.

⁹¹³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.52.

⁹¹⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.52. Što se tiče predumišljaja, vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Krstić* par. 711; Prvostepenu presudu u predmetu *Čelebići* par. 1261; u vezi s planiranjem, vidi Prvostepenu presudu u predmetu *Kupreškić*, par. 862.

⁹¹⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.52.

⁹¹⁶ Vidi Prvostepenu presudu, par. 337-346.

⁹¹⁷ Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić*, par. 376.

⁹¹⁸ Prvostepena presuda, par. 918.

opštini Prijedor, te da je taj položaj uz to upotrijebljen i kako bi mu se povećala kazna za isto krivično djelo.⁹¹⁹ Nadalje, žalilac tvrdi da je razlog zašto je Pretresno vijeće upotrijebilo taj faktor nejasan, te pravno i činjenično manjkav,⁹²⁰ a da se standardi ne bi smjeli mijenjati u ovisnosti o tome da li je riječ o krivičnim djelima "privrednog" ili "neprivrednog" kriminala.⁹²¹ Stoga, žalilac tvrdi da korištenje privrednog kriminala u smislu otežavajućeg faktora predstavlja zloupotrebu diskrecionih ovlasti Pretresnog vijeća.⁹²²

425. Tužilac odgovara da je ovom predmetu primjereno privredni kriminal uzeti u obzir kao jednu od otežavajućih okolnosti.⁹²³ Krivična djela koja su počinile osobe na najvišim položajima u političkoj ili vojnoj hijerarhiji mogu imati daleko teže posljedice na širu zajednicu od onih koja su počinjena od strane niže rangiranih počinitelja.⁹²⁴ Tužilac tvrdi da je u ovom predmetu žalilac imao ključnu ulogu u kampanji progona koja se ne bi mogla izvršiti bez doprinosa vodećih političara poput njega.⁹²⁵ Stoga je opravdano razmatrati to kao otežavajuću okolnost.⁹²⁶

426. Suprotno onom što navode strane u postupku, Žalbena vijeće ne smatra da se pominjanje privrednog kriminala može tumačiti u značenju da je Pretresno vijeće uistinu mislilo da su krivična djela koja je počinio žalilac bila privredni kriminal u tehničkom smislu tog termina, te da je baš ta vrsta kriminala jedan od otežavajućih faktora. Iako Prvostepena presuda s tim u vezi nije posve jasna, Žalbena vijeće shvata pominjanje privrednog kriminala kao nastojanje Pretresnog vijeća da objasni zašto je bilo mišljenja da je uloga žalioaca u počinjenju krivičnog djela bila posebno teška. Iz tog razloga Žalbena vijeće konstatuje da Pretresno vijeće s tim u vezi nije učinilo nikakvu primjetnu grešku.

L. Navod o propustu da se predoče materijali u vezi sa sapočiniocima

427. U Žaliočevoj replici iznosi se navod u vezi s propustom da se objelodane materijali po pravilu 68 koji se odnose na osobe za koje se tvrdi da su sapočinioci.⁹²⁷ Budući da je odlukom Žalbenog vijeća od 20. jula 2004. riješeno da to nije dopustiv žalbeni osnov,⁹²⁸ Žalbena vijeće to pitanje ovom prilikom neće dalje razmatrati.

⁹¹⁹ Stakićev žalbeni podnesak, par. 530.

⁹²⁰ Stakićev žalbeni podnesak, par. 531.

⁹²¹ ŽT 351.

⁹²² Stakićev žalbeni podnesak, par. 532.

⁹²³ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.53.

⁹²⁴ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.53.

⁹²⁵ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.53.

⁹²⁶ Tužiočev podnesak respondenta, par. 7.53.

⁹²⁷ Stakićeva replika par. 63-65, 148.

⁹²⁸ Odluka po zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan žalbeni osnov i molbi za ulaganje još jednog odgovora, par. 9.

M. Zaključak

428. Žalbeno vijeće je razmotrilo greške Pretresnog vijeća i zaključuje da njihov uticaj na kaznu treba smatrati vrlo ograničenim. Međutim, Vijeće prima k znanju da se jedna od grešaka odnosi na samu kaznu. Budući da izricanje kazne s tačno utvrđenim rokom valja preinačiti, Žalbeno vijeće konstatuje da je prikladna kazna, koja na valjan način odražava i krivicu žalioca i suštinu kazne koju je izreklo Pretresno vijeće, zatvorska kazna u trajanju od 40 godina.

XII. DISPOZITIV

Iz gore navedenih razloga, **ŽALBENO VIJEĆE**

U SKLADU sa članom 25 Statuta i pravilima 117 i 118 Pravilnika o postupku i dokazima;

IMAJUĆI U VIDU pisane podneske strana u postupku i argumente koje su iznijele na pretresu od 4., 5. i 6. oktobra 2005.;

ZASJEDAJUĆI na otvorenoj sjednici;

UKIDA *proprio motu* nalaz da je žalilac odgovoran kao saizvršilac i **ZAKLJUČUJE** da je žalilac odgovoran kao saučesnik u udruženom zločinačkom poduhvatu na osnovu člana 7(1) Statuta;

PRIHVATA, uz protivno mišljenje sudije Güneya, četvrti žalbeni osnov tužioca, **ZAKLJUČUJE** da su kumulativne osude za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti (**TAČKA 3**) i progone kao zločin protiv čovječnosti (**TAČKA 6**) dopustive, te i da su kumulativne osude za deportaciju kao zločin protiv čovječnosti (**TAČKA 7**) i progone kao zločin protiv čovječnosti (**TAČKA 6**) dopustive, **ODLUČUJE** da je Pretresno vijeće pogriješilo kada žalioocu nije izreklo osuđujuću presudu za deportacije, no **ZAKLJUČUJE, *proprio motu***, da je osuda za ubistvo kao zločin protiv čovječnosti (**TAČKA 3**) nedopustivo kumulativna s osudom žalioocu za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti (**TAČKA 4**);

ODBIJA tužiočevu žalbu u svakom drugom pogledu;

PRIHVATA djelimično, uz izdvojeno mišljenje sudije Shahabuddeena, četvrti žalbeni osnov žaliooca, osobito u vezi s interpretacijom Pretresnog vijeća uslova za deportaciju, i **PONIŠTAVA**, uz izdvojeno mišljenje sudije Shahabuddeena, zaključke o pravnoj odgovornosti za određena djela deportacije, konkretno navedena u presudi;

PRIHVATA, djelimično, šesti žalbeni osnov žaliooca u vezi s odmjeravanjem kazne;

ODBIJA žalbu žaliooca u svakom drugom pogledu;

POTVRĐUJE oslobađajuću presudu izrečenu žalioocu za genocid (**TAČKA 1**);

POTVRĐUJE oslobađajuću presudu izrečenu žalioocu za saučesništvo u genocidu (**TAČKA 2**);

POTVRĐUJE, uz izdvojeno mišljenje sudije Güneya, osuđujuću presudu izrečenu žalioocu za

istrebljenje, zločin protiv čovječnosti (TAČKA 4);

POTVRĐUJE osuđujuću presudu izrečenu žalioцу za ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja (TAČKA 5);

POTVRĐUJE osuđujuću presudu izrečenu žalioцу za progone, zločin protiv čovječnosti (TAČKA 6);

ODLUČUJE, uz izdvojeno mišljenje sudije Güneya, da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je proglasilo da žalilac nije kriv za druga nehumana djela (prisilno premještanje), zločin protiv čovječnosti (TAČKA 8);

IZRIČE ukupnu kaznu od 40 godina zatvora, u što se, u skladu s pravilom 101(C) uračunava vrijeme koje je žalilac proveo u pritvoru;

UKIDA dispozitiv Pretresnog vijeća u onom dijelu u kojem se zemlji domaćinu nameće obaveza da preispita žaliočevu kaznu nakon što je proteklo određeno vrijeme;

NALAŽE da u skladu s pravilom 103(C) i pravilom 107 Pravilnika žalilac ostane u pritvoru Međunarodnog suda dok se ne dovrši organizacija prebacivanja u državu u kojoj će izdržavati kaznu.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je engleska verzija mjerodavna.

/potpis na originalu/

sudija Fausto Pocar
predsjedavajući

/potpis na originalu/

sudija Mohamed Shahabuddeen

/potpis na originalu/

sudija Mehmet Güney

/potpis na originalu/

sudija Andréia Vaz

/potpis na originalu/

sudija Theodor Meron

Sudija Mohamed Shahabuddeen prilaže djelimično protivno mišljenje.

Sudija Mehmet Güney prilaže protivno mišljenje.

Sudija Andréia Vaz i sudija Theodor Meron prilažu zajedničko izdvojeno mišljenje.

Dana 22. marta 2006.,

u Haagu

Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XIII. DJELIMIČNO PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE SHAHABUDEENA

1. Sa žaljenjem konstatujem da se ne mogu složiti s nekim zaključcima Žalbenog vijeća. Izuzev tog neslaganja, podržavam zaključak do kojeg je Žalbena vijeće došlo. U daljem tekstu ću iznijeti pitanja u vezi s kojima se ne slažem i razloge tog neslaganja, ali prije toga želim da iznesem moje shvatanje presude Žalbenog vijeća u vezi s jednim pitanjem. U dispozitivu presude “riješeno je” da je Pretresno vijeće pogriješilo prilikom donošenja oslobađajućih presuda, ali umjesto njih nisu izrečene oslobađajuće presude. Ovu posljednju okolnost ne shvatam kao da znači da Žalbena vijeće nije ovlašteno da izrekne te osuđujuće presude. Po mom mišljenju, Žalbena vijeće je samo po vlastitom nahođenju odlučilo da u ovom slučaju neće iskoristiti tu ovlast. Kako u svojem izdvojenom mišljenju napominju sudija Vaz i sudija Meron, žalbena vijeća MKSJ-a i MKSR-a su ovu ovlast u svojoj praksi već koristila.

A. Može li Žalbena vijeće, u slučajevima kada ispravlja neki pravni standard, utvrditi da li je i samo van razumne sumnje uvjereno u određeni činjenični zaključak pretresnog vijeća

2. Imam rezerve u vezi sa zaključkom u paragrafu 9 današnje presude, u kojem se navodi da će žalbena vijeće, kada ispravlja neku pravnu grešku u zaključcima Pretresnog vijeća, “[n]a taj način ... ispravan pravni standard primijeniti na dokaze u spisu prvostepenog postupka i utvrditi da li se i samo van razumne sumnje uvjerilo u činjenični zaključak koji odbrana osporava prije nego što taj zaključak potvrdi u presudi po žalbi”.¹

3. Svaka provjera ispravnosti nekog činjeničnog zaključka prvostepenog suda mora polaziti od obaveze drugostepenog suda da poštuje taj činjenični zaključak. Shodno tome, u slučajevima kada Žalbena vijeće razmatra prigovor nekog žalioca na određeni činjenični zaključak pretresnog vijeća, Žalbena vijeće odgovara na pitanje da li bi svaki razuman presuditelj o činjenicama donio taj činjenični zaključak. Samo ako je odgovor na to pitanje negativan, Žalbena vijeće će staviti van snage činjenični zaključak pretresnog vijeća; u suprotnom, potvrdiće taj zaključak.

4. Žalbena vijeće mora s uvažavanjem pristupati činjeničnim zaključcima pretresnog vijeća čak i ako utvrdi pravnu grešku. Sama okolnost da Žalbena vijeće ispravlja pravni standard koji je na svoj zaključak primijenilo pretresno vijeće nije dovoljna da poništi određeni činjenični zaključak pretresnog vijeća (na primjer, da je optuženi držao pištolj). Činjenični zaključak pretresnog vijeća ostaje, izuzev ako bude ukinut na gorenavedeni način, te se na taj činjenični zaključak pretresnog vijeća mora primijeniti ispravan pravni standard. Ukoliko se tvrdi da bi trebalo donijeti drugačiji

¹ Vidi i Presudu Žalbenog vijeća, par. 312.

činjenični zaključak, mora se pokazati da nijedan razuman presuditelj o činjenicama ne bi mogao da ne donese taj činjenični zaključak.

5. Ne mogu se osloboditi sumnje u ispravnost zaključaka Žalbenog vijeća da ima pravo da samostalno utvrdi značenje dokaza iako nije uživalo pogodnosti koje su stajale na raspolaganju pretresnom vijeću koje je vodilo prvostepeni postupak.² Ukoliko Žalbeno vijeće dođe do činjeničnog zaključka koji se razlikuje od onog do kojeg je došlo pretresno vijeće, treba imati na umu, kako se često napominje u praksi Međunarodnog suda, da dvije razumne osobe istim činjenicama mogu pridati jednako razumna ali suprotna značenja. Kada je riječ o značenju činjenica, sklon sam sumnjati da korektivne ovlasti Žalbenog vijeća podrazumijevaju da nužno mora prevladati njegova ocjena.

6. Sudija Weinberg de Roca je takođe iznijela argument da Žalbeno vijeće ne može istinski utvrditi “da li se i samo van razumne sumnje uvjerilo u činjenični zaključak” Pretresnog vijeća ako stvarno ne prouči cjelokupan sudski spis na način na koji bi to učinilo pretresno vijeće.³ Taj zadatak je za Žalbeno vijeće u istoj mjeri fizički nemoguć u kojoj je u pravnom smislu pogrešno zamišljen. Ali to ne znači da je Žalbeno vijeće dužno da proučiti samo određene dijelove spisa na koje mu strane u postupku skrenu pažnju prije nego što se “i samo van razumne sumnje uvjeri u zaključak Pretresnog vijeća”. Ova nemogućnost upozorava da Žalbeno vijeće ne mora da se poduhvati zadatka koji će bit nemoguć, nego treba da radi u skladu s principom koji takav zadatak zaobilazi.

7. Neću se dalje baviti ovim pitanjem iz poštovanja prema institutu presedana, uključujući odluke koje je Žalbeno vijeće donijelo većinom glasova. Ali izražavam rezervu u vezi s ovim pitanjem.

B. Da li se grupe koje su zaštićene protiv genocida mogu negativno definisati

8. Žalbeno vijeće je izrazilo stav da grupu koja je zaštićena od genocida nije moguće definisati na negativan način. To je bio odgovor na argument tužioca da je “Pretresno vijeće pogrešno primijenilo pravo time što ... ciljanu grupu nije definisalo kao sve nestrane u opštini Prijedor nego je

² *Kvočka*, predmet br. IT-98-301/1-A, 28. februar 2005., str. 250 i dalje. Ovaj predmet ticao se dodatnih dokaza, o kojima ovdje nije riječ, ali princip većine ostaje isti pošto se radi o tome da je Žalbeno vijeće utvrđivalo “da li se i samo van razumne sumnje uvjerilo u činjenične zaključke [Pretresnog vijeća] koje je odbrana osporila prije nego što je taj zaključak potvrđen po žalbi”.

³ Djelimično protivno mišljenje sudije Weinberg de Roca u predmetu *Blaškić*, IT-95-14-A, 29. juli 2004., str. 261 *et seq*; Izdvojeno mišljenje sudije Weinberg de Roca u predmetu *Kordić i Čerkez*, IT-95-14/2-A, 17. decembar 2004., str. 301 *et seq*; i Izdvojeno mišljenje sudije Weinberg de Roca u predmetu *Kvočka i drugi*, IT-98-301/1-A, 28. februar 2005., str. 245 *et seq*.

od tužioca zatražilo da zločin genocida dokaže posebno za bosanske Hrvate, a posebno za bosanske Muslimane”.⁴ Slažem se s tužiocem.

9. Kriterijum koji je definisalo Pretresno vijeće obavezivao bi tužilaštvo da utvrdi sve elemente krivičnog djela genocida u odnosu na bosanske Hrvate, a zatim sve elemente u odnosu na bosanske Muslimane, kao da je riječ o dva zasebna krivična postupka. Da je tužilaštvo bilo u pravu, bilo bi dužno da samo jednom utvrdi sve navedene elemente, to jest one koji se odnose na “sve nesrbe” u Opštini koji se sami smatraju jednom grupom; drugim riječima, pojedinačne grupe ili komponente bile bi okupljene u jednoj sveobuhvatnoj grupi.

10. Žalbeno vijeće napominje da su “ističući sintagmu ‘kao takve’ u Konvenciji o genocidu [stručnjaci] učestalo ponavljali da je suština genocida uništenje grupa, a ne pojedinaca”.⁵ Međutim, ništa u stavu tužilaštva ne protivrječi tom dobro poznatom stanovištu. Izraz “kao takva” naglašava da uništenje nije usmjereno samo na “pojedince” koji čine dotičnu “grupu” nego na “grupu, kao takvu”. No nije u redu izraz ‘kao takva’ rastegnuti tako da to bude definicija specifičnih sastojaka neke “grupe” u smislu Konvencije o genocidu; to treba da se utvrdi prema drugim kriterijumima.

11. Ako je argument tužilaštva zavisio od toga da se utvrđivanje (pitanja da li postoji grupa) vrši *samo* na osnovu subjektivne ocjene počinioca, ja se s njim ne bih složio. Ali ja tako ne shvatam argument tužioca, koji, ako se bolje pogleda, inkorporira kako subjektivne tako i objektivne kriterijume. Iako tužilac jeste naglasio percepciju počinioca, to ne bi bilo korektno tumačiti kao da je tim naglašavanjem namjeravao isključiti sve ostalo. Pripadnici neke ciljane grupe mogu biti, recimo, Hrvati, ali oni takođe mogu sam sebe smatrati pripadnicima šire grupe nesrba na dotičnom području koji su ciljani prvenstveno zbog toga što nisu Srbi; moguće je da tako na tu situaciju gledaju i drugi (uključujući počinioce). Isto tako, to može predstavljati stalnu, trajnu karakteristiku. U tom slučaju, postojanje grupe “nesrba” predstavlja objektivnu činjenicu koju treba utvrditi na osnovu dokaza o postojanju ili nepostojanju takve grupe.

12. Ne mogu zamisliti nijednu smetnju koja nužno sprečava da više različitih grupa žrtava bude obuhvaćeno kolektivnom definicijom pripadnosti nekoj “grupi” *kojoj ne pripada* počinilac. Istina je, kako ističe većina, da istorijat pripreme Konvencije o genocidu odražava usredsređenost na genocidne kampanje protiv određenih grupa koje su vršene u Evropi tokom Drugog svjetskog rata. Ali to ne bi trebalo da nas spriječi da zauzmemo uopšteniji pristup od onog koji je prihvaćen u vezi s ovim pitanjem; čak ni genocidne kampanje u Drugom svjetskom ratu nisu shvatane isključivo

⁴ Presuda Žalbenog vijeća, par. 16.

⁵ Presuda Žalbenog vijeća, par. 24 (fusnota izostavljena).

kroz optiku “pozitivnog” pristupa.⁶ Na nirnberškom procesu, optužba je (u čije ime je govorio Sir Hartley Shawcross) rekla sljedeće:

Takvi su bili planovi za Sovjetski Savez, Poljsku i Čehoslovačku. Genocid nije bio ograničen na istrebljenje jevrejskog naroda ili Roma. Primjenjivan je u različitim oblicima na Jugoslaviju, na stanovnike Alzasa i Lorene koji nisu bili Nijemci, na narode nizozemskih zemalja i Norveške. Tehnike su se razlikovale od države do države, od naroda do naroda. Dugoročni cilj bio je isti u svim slučajevima.

Metodi su slijedili sličan obrazac: prvo smišljen program ubistva, potpunog uništenja. To je bio metod koji je primjenjivan na poljsku inteligenciju, na Rome i Jevreje.⁷

13. Dosad iznesena argumentacija izražena je u paragrafu 96 Završnog izvještaja Komisije eksperata formirane na osnovu rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 780 (1992.) od 6. oktobra 1992. Na tom mjestu Komisija kaže:

Ukoliko se radi o nekoliko grupa ili više od jedne grupe žrtava, a svaka grupa kao takva uživa zaštitu, s obzirom na duh i svrhu Konvencije [o genocidu] moguće je sagledati sve grupe žrtava kao veći entitet. To je slučaj ako, na primjer, postoje dokazi da grupa A želi uništiti, u cjelini ili djelimično, grupe B, C i D, ili sve one koji ne pripadaju nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi A. U izvjesnom smislu, grupa A je definisala pluralističku ne-A grupu koristeći se nacionalnim, etničkim, rasnim i vjerskim kriterijima. Čini se relevantnim analizirati sudbinu ne-A grupe na sličan način kao u slučaju da se radi o homogenoj ne-A grupi. To je značajno ukoliko su, na primjer, grupa B i u manjoj mjeri grupa C dale ne-A grupi sve njezine vođe. Grupa D, s druge strane, imala je marginalniji položaj u zajednici ne-A grupe zbog svoje malobrojnosti ili iz drugih razloga. Genocid, kao “užasna pošast” od koje Konvencija treba “da oslobodi čovječanstvo” (preambula), kao pravni koncept predstavljao bi slab ili čak beskoristan instrument ako ne bi bile obuhvaćene sveukupne okolnosti miješanih grupa. Suština ovog rezonovanja je što se, u slučajevima gdje je jedan protiv svih drugih, na pitanje o značajnom broju ili značajnom dijelu grupe mora odgovoriti pozivajući se na sve ciljane grupe kao dijelove veće cjeline.⁸

Dakle, Komisija eksperata krenula je od prihvatanja pretpostavke da i manja grupa žrtava može predstavljati zaštićenu grupu; ali to je prihvaćeno kao činjenično pitanje a ne pitanje neophodnosti pravnog dokazivanja da svaka od tih grupa predstavlja zaštićenu grupu.

14. Istina je da se, kako zapaža Žalbeno vijeće, Izvještaj Komisije bavi situacijom u kojoj je “svaka pojedinačna grupa koja sačinjava ukupnu grupu sama po sebi pozitivno definisana ciljane grupa u smislu uslova Konvencije”.⁹ Ali to ne znači, kako po svemu sudeći misli Žalbeno vijeće, da je Komisija sugerisala da je neophodno da pretresno vijeće prvo utvrdi da, pravno, sastavne grupe same po sebi predstavljaju zaštićene grupe. Pitanje je da li tužilac mora dokazati da je žalilac nastojao da uništi svaku sastavnu grupu pojedinačno ili bi bilo dovoljno dokazati da je on nastojao

⁶ Uopredi Bettina Arnold, “Justifying Genocide” /“Opravdavanje genocida”, u Alexander L. Hinton (ur.), *Annihilating Difference: The Anthropology of Genocide /Razlika koja uništava: Antropologija genocida/* (University of California Press, 2002.), str. 97-102, gdje se govori o idejama arijevske čistoće i supremacije i s njima povezanom željom da se istrijebe svi nearijevci.

⁷ *The Trial of German Major War Criminals /Suđenje njemačkim ratnim zločincima/* (London, 1948), Dio19, str. 449-450, naglasak dodat.

⁸ S/1994/674 – 27. maj 1994., par. 96.

⁹ Presuda Žalbenog vijeća, par. 27.

da ih uništi kolektivno zbog toga što nisu Srbi na dotičnom području. Izvještaj se priklanja ovom drugom stanovištu; ja smatram da je to ispravno.

15. U predmetu *Jelisić*,¹⁰ u kojem je presuda donesena prije više od šest godina, Pretresno vijeće je izjavilo sljedeće (fusnote izostavljene):

Takva stigmatizacija grupe može se izvesti na osnovu pozitivnih ili negativnih kriterija. "Pozitivan pristup" bi se sastojao od toga da počinioci zločina razlikuju određenu grupu na osnovu karakteristika za koje smatraju da su svojstvene određenoj nacionalnoj, etničkoj, rasnoj ili vjerskoj grupi. "Negativan pristup" bi se sastojao od identifikovanja pojedinaca kao osoba koje ne pripadaju onoj grupi za koju počinioci zločina smatraju da joj pripadaju i koja za njih ima određene nacionalne, etničke, rasne ili vjerske karakteristike. Stoga, svi na ovaj način odbačeni pojedinci bi, na osnovu isključenja, činili izdvojenu grupu. Pretresno vijeće se ovdje slaže sa već iskazanim mišljenjem Komisije eksperata¹¹ i mišljenja je da se u skladu sa ciljem i namjerom Konvencije može smatrati da njene odredbe takode pružaju zaštitu grupama koje se definiraju isključivanjem u slučajevima kada su na takav način stigmatizovane od strane počinilaca djela.

Ovaj zaključak nije osporen u žalbi.¹² Konstatacije drugih pretresnih vijeća nisu sasvim precizne u vezi s ovim konkretnim pitanjem, ali, u svakom slučaju, one ne potkrepljuju stav da negativna definicija nije moguća. Izuzetak je predmet *Brđanin*,¹³ u kojem je odluka uslijedila nakon zaključaka Pretresnog vijeća u ovom predmetu. Kao što je Žalbeno vijeće napomenulo,¹⁴ ni u tom ni u ovom predmetu, pretresno vijeće koje je donijelo odluku nije iznijelo razloge koji su ga naveli na takav zaključak. Sa svoje strane, Žalbeno vijeće smatra da je "pitanje da li se grupa koja je cilj genocida može definisati u negativnom smislu od ključne važnosti".¹⁵

16. Razlika u pristupima može u nekim slučajevima značiti praktične razlike. Ako bi se od tužioca zahtijevalo da vodi zaseban postupak za svaku sastavnu grupu, on ne bi uspio da dokaže svoju tezu ako ne dokaže traženo obilježje u slučaju jedne sastavne grupe (na primjer da su oni koji su uništeni činili značajan element sastavne grupe ili dijela sastavne grupe). A taj nedostatak ne bi bio od ključne važnosti kad bi tužilac mogao spojiti sastavne grupe u jednu zbirnu grupu i voditi postupak u odnosu na tu grupu kao relevantnu. To je tako zbog toga što, ukoliko zbirna grupa odgovara propisanim kriterijumima onoga što čini grupu, obilježja krivičnog djela morala bi se dokazati u odnosu na zbirnu grupu kao relevantnu grupu, a ne u vezi sa svakom sastavnom grupom uzetom zasebno. Stoga ono što može biti nedostatak u pogledu krivičnog gonjenja u vezi sa jednom sastavnom grupom ne mora nužno predstavljati nedostatak u pogledu krivičnog gonjenja u vezi sa zbirnom grupom.

¹⁰ IT-95-10-T, 14. decembra 1999., par. 71.

¹¹ Završni izvještaj Komisije eksperata formirane na osnovu Rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 780 (1992), UN Doc, S/1994/674, str. 25, par. 96.

¹² IT-95-10-A, 5. juli 2001.

¹³ IT-99-36-T, 1. septembar 2004., par. 685.

¹⁴ Presuda Žalbenog vijeća, par. 19.

¹⁵ Presuda Žalbenog vijeća, par. 19.

17. Žrtve mogu pripadati različitim sastavnim grupama. Međutim, bilo bi prirodno da počinioci kažu, ukoliko je to njihova subjektivna percepcija, da takve sastavne grupe imaju zajedničko svojstvo pripadnosti nekoj većoj “grupi” koja se definiše kao *druga u odnosu na* grupu počinitelaca; i same žrtve to mogu tako doživljavati. Na nekom datom području, jedna grupa – grupa A – može neznačajki umisliti da ima pravo da uništi sve druge grupe, a te druge grupe mogu za sebe smatrati da čine jednu ugroženu grupu. Umjesto da se dokazuju elementi zločina genocida za svaku od više ciljanih grupa pojedinačno – jer može ih biti nekoliko, od kojih su neke veće a neke manje – moglo bi biti i prirodno i besprijekorno da se to učini jednom zauvijek za sve koji nisu A grupe i koji sebe smatraju grupom definisanom upravo odnosom prema grupi A. Slažem se s Komisijom eksperata da je takav pristup u skladu sa ciljem Konvencije o genocidu; u nekim slučajevima on bi mogao u stvari biti od suštinske važnosti za ostvarivanje tog cilja.

18. Postavke koje iznosi Komisije u okvirima su načela međunarodnog običajnog prava; i ne proširuju međunarodno običajno pravo. Iz gorenavedenih razloga, ja smatram da suprotno stanovište koje je izrazilo Žalbeno vijeće nije ispravno. Žalbeno vijeće je praktično konstatovalo da, u pravnom smislu, “nesrbi” na dotičnom području ne mogu biti “grupa” u smislu Konvencije o genocidu; i stoga nema potrebe da se razmatra da li ustvari postoji takva “grupa”. Uz dužno poštovanje, taj stav smatram pogrešnim.

C. Da li prisilno raseljavanje preko linije fronta predstavlja deportaciju i, ako je tako, da li to važi za raseljavanje preko linija fronta koje se stalno mijenjaju

1. Uvodna razmatranja

19. Uz dužno poštovanje, protivim se zaključku Žalbenog vijeća da u ovom slučaju nije bilo deportacije izuzev u slučajevima gdje je prjeđena granica. Obrazlažući osnove za svoju odluku, Žalbeno vijeće navodi da je “za krivično djelo deportacije nužno ... raseljavanje ljudi preko granice”.¹⁶ Ja se tom postavkom ne slažem u potpunosti, ali bih zasad napomenuo da je Žalbeno vijeće po svemu sudeći pridaje određeni značaj tome što o “granici” govori na nedefinisan način. Za taj pristup možda ima nekog osnova, ali rezultat je taj da nije jasno da li je zaključak da u ovom slučaju nije bilo deportacije zasnovan na postavci da linija fronta ne može predstavljati granicu ili na postavci da linija fronta može predstavljati granicu izuzev ako se radi o stalno promjenljivoj liniji fronta. Moj lični utisak je da je prvo tumačenje u skladu sa središnjom tezom Žalbenog vijeća. Ali

¹⁶ Presuda Žalbenog vijeća, par. 300.

ne bih na račun tog svog utiska da isključim drugačija tumačenja. Bolje će biti da razmotrim oba moguća tumačenja, uvažavajući činjenicu da nedovoljna jasnoća uvijek komplikuje analizu.

20. Mišljenje Žalbenog vijeća zahtijeva pažnju. Poziva se na učene tekstove. Ja nažalost nisam uvjeren u njegovu ispravnost. Sudska praksa u vezi s Drugim svjetskim ratom, kasnije konvencije i studije u vezi s ovim pitanjem na koje se oslanja Žalbeno vijeće nisu dovoljno eksplicitni. To u velikoj mjeri uviđa i samo Žalbeno vijeće kada kaže da se “ni u Statutu ni u drugim gore pomenutim instrumentima ne daje ... jasna definicija deportacije”.¹⁷ Ne postoji obavezujuća proklamacija nijednog autoriteta u smislu za koji se u svom stavu opredijelila većina, a ja se nažalost ne mogu složiti sa zaključcima koji većina u Vijeću izvodi iz postojećih pravnih izvora. Iz doljenavedenih razloga, slažem se sa zaključkom do kojeg je došlo Pretresno vijeće.

2. Okvir za ovo mišljenje

21. Želio bih da pokažem (i) da međunarodno običajno pravo nije ograničilo “deportaciju” na prelazak granice – štaviše, dovoljan je bio prelazak linije fronta, bez obzira na to radi li se o granici; (ii) da, bez obzira na to što međunarodno običajno pravo izraz “deportacija” uvijek koristi u vezi s prelaskom neke granice, taj izraz je razumno moguće primijeniti na neku liniju fronta; (iii) da je u svakom slučaju pitanje kako je Savjet bezbjednosti koristio pojam “deportacija” u članu 5(d) Statuta; (iv) da može postojati čak i deportacija preko linija fronta koje se stalno mijenjaju; (v) da ovo mišljenje nije u suprotnosti s principom *nullum crimen sine lege*; i (vi) da je u skladu sa suštinom međunarodnog običajnog prava.

3. “Deportacija” u međunarodnom običajnom pravu nije ograničena na prelazak granice

22. Izvođenje termina u odredbama Statuta iz različitih izvora¹⁸ stvara određenu nesigurnost u vezi sa značenjem “deportacije”; postavlja se pitanje da li se taj pojam koristi u istom smislu i u članu 2(g) i u članu 5(d) Statuta. Ta nesigurnost je razriješena u ovom predmetu ukoliko je Žalbeno vijeće u pravu kada zaključuje da je “za krivično djelo deportacije nužno ... raseljavanje ljudi preko granice”.¹⁹ Na osnovu tog pristupa, Žalbeno vijeće dolazi do zaključka da nije moguće krivično gonjenje za “deportaciju” na osnovu člana 5(d) ukoliko je prelazak neke linije fronta kakav je u ovom predmetu; takva linija fronta, kaže Vijeće, ne predstavlja granicu. Ja ovu presudu u cjelini

¹⁷ Presuda Žalbenog vijeća, par. 276.

¹⁸ Za izvorne materijale i u vezi s relevantnim pojmovima u Statutu, vidi član 6(b) i (c) Povelje Međunarodnog vojnog suda, član II(1)(b) i (c) Zakona br. 10 Kontrolnog savjeta, član 50 Ženevske konvencije I, član 51 Ženevske konvencije II, član 130 Ženevske konvencije III, i članove 49 i 147 Ženevske konvencije IV.

¹⁹ Presuda Žalbenog vijeća, paragraf 300.

tumačim tako da znači da je u tom slučaju pojam “premještanje” primjereniji i može biti osnov za krivično gonjenje za “druga nehumana djela” iz člana 5(i).

23. Međutim, međunarodno običajno pravo nije zauzelo stav da deportacija ne može značiti prelazak bilo kakve linije fronta. U predmetu *Cyprus v. Turkey*, Evropska komisija za ljudska prava koristi izraz “deportacija” opisujući prisilno raseljavanje kiparskih Grka sa teritorije pod kontrolom kiparskih Turaka “preko demarkacione linije” koja razdvaja tu teritoriju od južnog dijela Kipra.²⁰ Moglo bi se reći da se u ovom slučaju radilo o *de facto* granici. Međutim, meni se čini da Komisija ne bi rekla drugačije da je demarkaciona linija postojala od prvog dana okupacije i da je raseljavanje izvršeno tog dana. Turska je iskrcala svoje trupe na Kipru 20. jula 1974.; tužbeni zahtjev je predočen Komisiji 19. septembra 1974. – dva mjeseca kasnije. Dakle, bilo je malo vremena da se bilo kakva linija fronta, kad god da je uspostavljena između navedenih datuma, razvije u “*de facto* granicu”. Demarkaciona linija nije predstavljala granicu; radilo se o liniji fronta.²¹

24. Treba imati u vidu ono što je Komisija za međunarodno pravo navela u svom izvještaju iz 1991. Komisija je izrazila stav da “[d]eportacija, koja je već bila obuhvaćena nacrtom Kodeksa iz 1954., podrazumijeva protjerivanje sa državne teritorije, dok bi se prisilno premještanje stanovništva moglo izvršiti u cijelosti unutar granica jedne te iste države”.²² Žalbeno vijeće se oslanja na mišljenje Komisije,²³ ali sama Komisija ne upućuje ni na kakav izvor za svoje izvođenje distinkcije između onoga što bi se, jednostavnosti radi, moglo nazvati internim prisilnim raseljavanjem i onoga što bi se moglo nazvati eksternim prisilnim raseljavanjem.

25. Sumnjam da je namjera Komisije za međunarodno pravo bila da se ova njena konstatacija doslovno tumači; ona je samo uopštena primjedba u vezi s uobičajenim situacijama u kojima bi se ovi pojmovi primjenjivali. Konkretno, ja ne vjerujem da je Komisija mislila da je “deportacija” u bilo kojem kontekstu koji možemo zamisliti ograničena na protjerivanje sa državne teritorije. Komisija je definisala krivična djela koja se tiču “sistematskih ili masovnih kršenja ljudskih prava”

²⁰ *European Human Rights Reports* /Evropski izvještaji o ljudskim pravima/, tom 4 (1982.), 482 na str. 520. Demarkaciona linija bila je u prirodi linija fronta. *Ibid.*, par. 14 i 17.

²¹ *Ibid.*

²² Report on International Law Commission on the work of its forty-third session, General Assembly, Official Records, Forty-sixth Session, Supplement No. (A/46/10), p. 268, para 11 /Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu četrdeset treće sjednice, Generalna skupština, Službeni zapisnici, četrdeset treća sjednica, Dodatak br. 10/ (A/46/10), str. 268, par. 11/, koji se u suštini ponavlja u Report of the International Law Commission, General Assembly, Official Records, Fifty-first Session, No. 10 (A/51/10), p. 100 /Izvještaju Komisije za međunarodno pravo, Generalna skupština, Službeni zapisnici, pedeset prva sjednica, Dodatak br. 10/ (A/51/10), str. 100/ koji upućuje na ILC's 1996 Draft Code of Crimes Against the Peace and Security of Mankind, article 18, para 13. of the Commentary /Nacrt Kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1996., član 18, par. 13 Komentara/.

²³ Presuda Žalbenog vijeća, par. 295.

(srodnih “zločinima protiv čovječnosti”²⁴) i u njih uvrstila “deportaciju ili prisilno premještanje stanovništva”; nasuprot tome, član 5(d) Statuta MKSJ-a definiše zločine protiv čovječnosti tako da uključuju “deportaciju”, a uopšte ne pominje “prisilno premještanje stanovništva”. U vezi s terminima koje je razmatrala, Komisija je morala da odredi semantičko polje oba pojma - “deportacije” i “prisilnog premještanja” - kako se oni pojavljuju u kombinovanoj formulaciji predloženoj Komisiji; iz toga ne slijedi da se polje koje je Komisija odredila za značenje pojma “deportacija” koji se koristi u u toj kombinovanoj formulaciji mora primjenjivati na “deportaciju” koja se samostalno koristi u članu 5(d) Statuta. Ono što dogodilo jeste da je kolokacija riječi u kojima se ovaj pojam pojavljuje u odredbama predloženim Komisiji lišila tu odredbu mogućnosti, koju ja smatram njenom prirodnom, da obuhvati i liniju fronta. Kako te kolokacije nije bilo u članu 5(d) Statuta (koji govori samo o “deportaciji”), taj pojam zadržava ovdje svoje obično značenje koje može da obuhvati i liniju fronta. Neposredni verbalni kontekst u ova dva slučaja suštinski je različit; to je dovoljno, po mom mišljenju, da bude važnije od uobičajene pretpostavke da isti termin mora imati isto značenje svaki put kad se pojavi u nekom standardnom aktu – uostalom, ta pretpostavka je ionako sa svih strana ograđena kvalifikacijama.

26. U članu 49 Četvrte Ženevske konvencije ne mogu se naći pouzdane smjernice. Prvi stav tog člana glasi: “Prinudna preseljavanja, masovna ili pojedinačna, kao i progonstva zaštićenih lica izvan okupirane teritorije na teritoriju okupirajuće Sile ili na teritoriju bilo koje druge države, okupirane ili ne, zabranjena su, bez obzira na razlog”. Ta odredba je samo primjer da “deportacija” obuhvata prelazak granice; ona ne propisuje da se “deportacija” ne može primijeniti i na prelazak neke druge vrste granice.

27. Upućujući na član 17 Protokola II, Žalbeno vijeće piše:

U relevantnom dijelu člana 17 Dopunskog protokola II koji se bavi nemeđunarodnim oružanim sukobima stoji da “ne može biti naređeno premještanje civilnog stanovništva iz razloga u vezi sa sukobom”. Iako se u članu 17 ne govori izričito o deportaciji ili prisilnom premještanju, odredba jasno razlikuje između raseljavanja u okviru područja na kojem osoba živi i prisilnog prelaska na drugu teritoriju.²⁵

Uz dužno poštovanje, komentar Žalbenog vijeća na citirani pasus ne može se prihvatiti samo tako. Pitanje na koje treba odgovoriti jeste da li se deportacija odnosi *samo* na prelazak neke granice. Član 17 ne zauzima nikakav stav po tom pitanju. Kako napominje Žalbeno vijeće, ova odredba ne

²⁴ To je naslov koji se koristi u odgovarajućim odredbama nacrtu člana 18 Izvještaja KMP-a iz 1996. Vidi Izvještaj iz 1996., *supra*, str. 93.

²⁵ Presuda Žalbenog vijeća, par. 294.

bavi se definisanjem bilo “deportacije” bilo “prisilnog premještanja”. Ona čak ne precizira ni šta se podrazumijeva pod “svojom teritorijom”; zabrana koja se u njemu navodi mogla bi se podjednako odnositi na prisilno raseljavanje sa teritorije koju kontroliše jedna vojska na teritoriju neke protivničke vojske, pri čemu se obje te teritorije nalaze u istoj državi.

28. Isto tako ne smatram da pravilo 129 Pravila koji je MKCK objavio 2005.²⁶ i koje je preneseno u paragrafu 296 presude Žalbenog vijeća pomaže da utvrdimo šta je međunarodno običajno pravo predviđalo u vrijeme izvršenja krivičnog djela, odnosno kako je Savjet bezbjednosti koristio pojam “deportacija” u članu 5(d) Statuta. Štaviše, Žalbeno vijeće i samo konstatuje da navedeno pravilo “vrlo malo kaže o vrsti granice koja bi zadovoljila taj uslov” za prisilno preseljavanje preko neke granice.²⁷

29. Formulacija deportacije, u smislu prelaska granice neke države, korištena je u više predmeta vezanih za Drugi svjetski rat. To je bilo prirodno u okolnostima tog prevashodno međunarodnog oružanog sukoba. Ipak, primjetna je tendencija naizmjeničnog korištenja riječi “deportacija”, “premještanje”, “evakuacija” i “protjerivanje”.²⁸ Izgleda da sudovi nisu imali prilike da se bave preciziranjem distinkcije između deportacije i premještanja ili da ovu prvu pominju samo u vezi s eksternim prisilnim premještanjem, a ovu drugu samo u vezi s internim prisilnim premještanjem. U predmetu *Greiser*,²⁹ “deportacija” je korištena u optužnici u okolnostima u kojima bi se moglo tvrditi, prema tezi da je riječ o dvije pojave, da ono što se dešavalo predstavlja “premještanje”. Taj predmet je proistekao iz Drugog svjetskog rata a rješavao ga je Vrhovni narodni sud Poljske 1946. godine. Radilo se o prisilnom premještanju civila s jednog mjesta na drugo unutar iste države. Istina, nije bilo prelaska linije fronta, ali nije bilo ni prelaska granice; a ipak je korišten pojam “deportacija”. Razlog je to što je postojala demarkaciona linija preko koje se nije smjelo prelaziti.

30. Postoje odredbe za koje bi se reklo da pojam “deportacija” koriste tako da on obuhvata interno premještanje. Tako odjeljak 6(4) Zakona o ratnim zločinima Australije, izmijenjenog i dopunjenog 1945., predviđa da “deportacija neke osobe ili zatvaranje neke osobe u logor smrti, ili neko mjesto gdje se ljudi podvrgavaju postupcima sličnim onima koji se primjenjuju u nekom

²⁶ Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck (ur.), *Customary International Humanitarian Law /Međunarodno običajno humanitarno pravo/* (Cambridge, 2005.), tom 1, str. 457.

²⁷ Presuda Žalbenog vijeća, par. 297.

²⁸ Vidi *Trial of German Major War Criminals /Suđenje vodećim njemačkim ratnim zločincima/* (New York, 2001.), *Judgment /Presuda/*, str. 93, 99, 129, i druge predmete iz tog perioda.

²⁹ Vrhovni narodni sud Poljske, *Law Reports of Trials of War Criminals Selected and Prepared by the United Nations War Crimes Commission /Pravni izvještaji sa suđenja ratnim zločincima koje je odabrala i priredila Komisija Ujedinjenih nacija za ratne zločine/* (New York, 1977.), tom XIII, str. 70, predmet br. 74. Na str. 72, je referenca na par. (c)(iv)(3) Optužnice, u kojem se navodi da je optuženi učestvovao u “deportovanju [ljudi] na područje takozvanog ‘Generalnog guvermana’”, tj., sa jednog područja Poljske na drugo područje u istoj državi. Taj optuženi je proglašen krivim; vidi str. 104.

logoru smrti ili logoru za prisilni rad, predstavlja težak [ratni] zločin”.³⁰ Vidi takođe član 3(2)(d-e) Zakona o (tribunalu) za ratne zločine Bangladeša iz 1973.³¹ Ti tekstovi (a možda postoje i drugi slični tekstovi u međunarodnoj zajednici) pokazuju da “deportacije” može biti ako se žrtva, iako ostaje unutar države, odvede iza demarkacionih linija koje njoj ne dozvoljavaju izlazak ili ga ozbiljno otežavaju.

31. Takođe treba voditi računa o pravnim izvorima pomenutim u presudi Pretresnog vijeća koji pokazuju da međunarodno običajno pravo poznaje deportaciju i u smislu prisilnog premještanja unutar teritorije neke države i u smislu prisilnog premještanja preko neke granice.³²

32. Prihvaćeno je da se u više tekstova “deportacija” koristi u vezi s prisilnim premještanjem preko neke granice. Takođe je prihvaćeno da stroga jednoobraznost nije nužna da bi neka postavka prerasla u načelo međunarodnog običajnog prava. Ali reći da je “deportacija” korištena u više predmeta koji se tiču prelaska neke granice nije isto kao kada se kaže da se ona *samo* tako može koristiti. Na osnovu raspoloživog materijala, mišljenja sam da u međunarodnom običajnom pravu nema nijednog pravila koje bi sprečavalo korištenje “deportacije” u vezi s prelaskom neke linije fronta čak i kada ona nije postala granica. Natuknice i aluzije moraju se odvojiti od kategoričkih tvrdnji da se taj pojam ne može tako koristiti. Pretjerano je tvrditi da je ta postavka činila dio međunarodnog običajnog prava. Zaključak koji se zasniva na stavu da je takva postavka činila dio međunarodnog običajnog prava nema uporišta.

4. Čak i da je međunarodno običajno pravo uvijek koristilo pojam “deportacija” u vezi s prelaskom neke granice, taj pojam se razumno mogao primijeniti i na liniju fronta

33. Ako je međunarodno običajno pravo pojam “deportacija” uvijek koristilo u vezi s prelaskom neke granice, stvarni razlog nije činjenica da postoji granica nego da postoji nametnuta demarkaciona linija koju predstavlja granica. Linija fronta takođe predstavlja nametnutu demarkacionu liniju. Stoga, čak i ako “deportacija” nije nikada konkretno primijenjena na prisilno premještanje preko neke linije fronta, uvijek je postojala razumna mogućnost da se pravo koje je mjerodavno za deportaciju preko granice odnosi i na takvo premještanje.

34. Ovo mišljenje valja razmotriti u svjetlu zaključka Žalbenog vijeća da stanovište Pretresnog vijeća proširuje međunarodno običajno pravo. Međunarodni sud naravno nema ovlasti da to čini. Govoreći o jurisdikcionim instrumentima, sudija Gros je istakao da je “pravilo da tumačenje ne

³⁰ Jean-Marie Henckaerts and Louise Doswald-Beck (ur.), *Customary International Humanitarian Law* (Cambridge, 2005.), tom II, dio 2, str. 2917, par. 67.

³¹ *Ibid.*, par. 71, str. 2917.

može proširivati priznatu jurisdikciju”.³³ Po mom mišljenju, taj stav je generalno primjenjiv: tumačenjem normi ne smije se zamaskirati njihovo proširenje.

35. Ali nužno je naglasiti da, iako Međunarodni sud ne može proširivati međunarodno običajno pravo, on ima nespornu dužnost da tumači neki princip koji je utvrđen u tom pravu. Ta dužnost je neizbježna kada se radi o sudskom forumu pozvanom da primjenjuje pravo: primjenjivati znači tumačiti. Govoreći o međunarodnim ugovorima, Waldock je primijetio da su “‘tumačenje’ i ‘primjena’ međunarodnih ugovora međusobno usko povezani ...”.³⁴ Formulišući to na pozitivniji i uopšteniji način, sudija Jessup je kasnije istakao da “[p]rimjena pravnog pravila na neki konkretni predmet od strane suda, uključuje tumačenje tog pravila.”³⁵ Ta dužnost je sveopšta; to je jasno. Upravo je ta dužnost nesumnjivo vodilavećinu u Vijeću u tumačenju principa deportacije prema kojem se deportacija ne proteže na prelazak linije fronta u ovom slučaju. Ja se ne slažem s tim tumačenjem, ali i to tumačenje i suprotno tumačenje Pretresnog vijeća proističu iz dužnosti tumačenja domašaja postojećeg prava.

36. Nadalje, prihvaćeno je da prilikom tumačenja prava vijeće može da “razjašnjava” to pravo. U odluci o nadležnosti u predmetu *Tadić*,³⁶ Žalbeno vijeće je jednoglasno konstatovalo da su neka običajna pravila međunarodnog prava inkriminisala određene kategorije ponašanja u *unutrašnjim* oružanim sukobima Autor te izjave dodaje da je “dobro poznato da su prije donošenja te odluke mnogi komentatori, države, kao i MKCK stajali na stanovištu da kršenja humanitarnog prava u unutrašnjim oružanim sukobima ne predstavljaju prave ratne zločine jer ti zločini mogu biti počinjeni samo u kontekstu nekog međunarodnog oružanog sukoba”.³⁷ Učeni autor, koji je bio predsjedavajući sudija u tom predmetu, priznao je da se “[m]ožda radilo o slučaju ekspanzivnog tumačenja”; ali je taj zaključak ostao, iako se očigledno radilo o izuzetno značajnom pitanju.

37. U predmetu *Krstić*,³⁸ Žalbeno vijeće³⁹ je zaključilo da je Međunarodni sud ovlašten da naloži potencijalnim svjedocima “da dođu na razgovor s Krstićevom odbranom na lokaciji u BiH i u vrijeme koje će odrediti Krstićeva odbrana nakon konsultacije s optužbom (i, u slučaju potrebe, sa Službom za žrtve i svjedoke)”.⁴⁰ Potencijalni svjedok, nakon što se s njim obavi razgovor van

³² Presuda Pretresnog vijeća, IT-97-24-T, 31. juli 2003., fusnote 1344 i 1353.

³³ *Fisheries Jurisdiction Case (U.K. v. Iceland) / Spor o zonama ribarenja (U.K. protiv Islanda) / I.C.J.Reports 1974.*, str. 127, par. 2.

³⁴ YBILC 1964, II, str. 9, *Third Report on the Law of Treaties / Treći izvještaj o pravu međunarodnih ugovora /* autora sir Humphreya Waldocka, specijalnog izvjestioca.

³⁵ *Barcelona Traction, I.C.J.Reports 1970.*, izdvojeno mišljenje sudije Jessupa, str. 166, par.12.

³⁶ *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost suda, 2. oktobar 1995.

³⁷ Antonio Cassese, *International Criminal Law / Međunarodno krivično pravo /* (Oxford, 2003.), str. 152-153.

³⁸ IT-98-33-A, 1. juli 2003.

³⁹ Meron, predsjednik, sudije Pocar, Hunt i Güney; Sudija Shahabuddeen dao je protivno mišljenje.

⁴⁰ *Tužilac protiv Krstića*, IT-98-33-A, Odluka po molbi da se izdaju subpoene, 1. juli 2003., par. 29. Moglo bi se napomenuti da je u predmetu *Stakić*, IT-97-24-A, 20. septembra 2005. Žalbeno vijeće jednoglasno primijetilo da “uloga Žalbenog vijeća nije ni da daje ‘ovlaštenja’ za stupanje u kontakt s nekim svjedokom, ni da dodjeljuje sredstva za ostvarivanje takvog kontakta”.

sudnice, na kraju možda uopšte ne bi bio obavezan da dođe u sudnicu, ali očigledno, za svako eventualno kršenje naloga da pristupi razgovoru mogle bi mu se izreći krivične sankcije. Tako je ova odluka “stvorila” određeno krivično djelo. U međunarodnom običajnom pravu nema nikakvog traga postojanja pravila koje bi davalo ovlasti za donošenje takve odluke; štaviše, Žalbeno vijeće nije citiralo postojanje sličnog pravila ni na jednom mjestu, a kamoli u nekoj državi. Jedan način gledanja na to bio bi da se kaže da je pravilo na kojem se zasniva ta odluka utvrdilo za to nadležno Žalbeno vijeće u sklopu svog ovlaštenja da “razjasni” načelo postojeće u međunarodnom običajnom pravu da mora postupati “pravično”, a to uključuje princip ravnopravnosti strana, te da je na taj način ovo novo pravilo uvijek bilo dio međunarodnog običajnog prava.

38. Isto tako, Žalbeno vijeće je u više predmeta potvrdilo da je Međunarodni sud nadležan za kažnjavanje kažnjivog nepoštovanja suda, a ta nadležnost je, kako je ono prvi put konstatovalo u predmetu *Tadić*, inherentno ovlaštenje suda.⁴¹ Žalbeno vijeće je u tom predmetu uvažilo činjenicu da u međunarodnom običajnom pravu takvo krivično djelo nije predviđeno, tako da je stoga ovlast Međunarodnog suda da kažnjava nepoštovanje suda izvelo iz sudske nadležnosti rješavanja u predmetima koju propisuje Statut.⁴² Ta odluka “stvorila” je jedno krivično djelo u kontekstu nepoštovanja suda. Ovaj predmet i drugi predmeti upućuju na zaključak da se ovlast davanja razjašnjenja mjerodavnog prava ne može koristiti sve dok se “suština” toga što se radi može naći u postojećem pravu.

39. Ako želimo ocijeniti šta je “suština” razjašnjenja, pitanje na koje treba odgovoriti nije da li je određeni sklop okolnosti ikada konkretno priznat u postojećem pravu, nego da li te okolnosti razumno ulaze u doseg postojećeg prava. To je u osnovi bio način na koji je Žalbeno vijeće pristupilo pitanju legaliteta u predmetu *Čelebići*.⁴³ Još eksplicitnije, u predmetu *Hadžihasanović* Žalbeno vijeće je konstatovalo da “ako se može pokazati da je načelo ustaljeno [u međunarodnom običajnom pravu], primjena tog principa na neku konkretnu situaciju nije valjano osporena pukom tvrdnjom da je ta situacija nova, ako se može razumno smatrati da je ta situacija obuhvaćena načelom”.⁴⁴ U predmetu *Karemera*,⁴⁵ pozivajući se na tu postavku, Pretresno vijeće III MKSR-a

⁴¹ *Tužilac protiv Tadića*, predmet br. IT-94-1A-R77, Presuda po navodima o nepoštovanju suda prethodnog pravnog zastupnika Milana Vujina, 31. januar 2000. (dalje u tekstu: Odluka u vezi s nepoštovanjem suda u predmetu *Tadić*), par. 13-29.

⁴² Odluka u vezi s nepoštovanjem suda u predmetu *Tadić*, par. 14.

⁴³ IT-96-21-A, 20. februar 2001., par. 179.

⁴⁴ *Tužilac protiv Hadžihasanovića*, IT-01-47-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, 16. juli 2003., par. 12. U vezi s ovim konkretnim pitanjem, odluka je bila jednoglasna, iako su u vezi s nekim drugim pitanjima data protivna mišljenja, uključujući jedno moje. Za zanimljive komentare u vezi s ovim mišljenjima u uredničkom članku koji je u jednom časopisu za međunarodno pravo napisao učeni član većine vijeća, koji je takođe bio predsjednik Međunarodnog suda i predsjedavajući sudija u tom predmetu, vidi Theodor Meron, “*Editorial Comment: Revival of Customary Humanitarian Law*” /“Urednički komentar: ponovno oživljavanje međunarodnog običajnog prava”, 99 *AJIL* 817, str. 825-826 (2005.). Vidi takođe neke opservacije sudije Petrène u *Judicial Settlement of International Disputes* /Sudsko rješavanje međunarodnih sporova/ (Max Planck Institute, New York, 1974.), str. 78.

utvrdilo je “da je to ustaljen pristup u međunarodnom pravu”. Drugim riječima, pitanje nije da li je mjerodavno pravo, prema postojećem stanju, ikada konkretno primijenjeno na određeni niz okolnosti, nego da li je to pravo, prema postojećem stanju, razumno moguće primijeniti na te okolnosti.

40. U vezi s tim pitanjem, koliko shvatam, pristup većine bio je da razmotri da li je međunarodno običajno pravo ikada primijenilo koncept deportacije na neki konkretni slučaj prelaska linije fronta kao u ovom slučaju, za razliku od prelaska neke granice. Bilo bi korisno da se Vijeće usredsredilo na pitanje da li je u međunarodnom običajnom pravu postojao princip koji je takav kakav je razumno moguće primijeniti na prelazak linije fronta, čak i ako taj koncept nikada nije bio tako primijenjen ni u jednom konkretnom slučaju. Po mom mišljenju, odgovor na to pitanje mora biti potvrđan.

5. Čak i ako međunarodno običajno pravo ograničava korištenje pojma “deportacija” na prelazak preko granice, pitanje u ovom predmetu je drugo pitanje, a ono glasi u kom smislu je Savjet bezbjednosti koristio ovaj pojam u članu 5(d) Statuta

(a) Ključno pitanje

41. Izgleda da Žalbeno vijeće prihvata da međunarodno običajno pravo propisuje da prisilno raseljavanje stanovništva preko linije fronta, u okolnostima koje nisu dopuštene na osnovu međunarodnog prava, predstavlja kažnjivo krivično djelo. Na takav stav može se naići u više konstatacija u presudi Žalbenog vijeća. U paragrafu 302 presude, Žalbeno vijeće konstatuje sljedeće:

... primjena ispravne definicije deportacije ne bi ove osobe ostavila bez pravne zaštite. Osobe koje su raseljene unutar granica države ili preko granica *de facto* koje izlaze iz okvira definicije deportacije i dalje su pravno zaštićene, iako ne onim odredbama koje se odnose na krivično djelo deportacije. Kažnjavanje takvih prisilnih premještanja može se obezbijediti ispravnim optuživanjem u optužnicama Tužilaštva i nije potrebno dovoditi u pitanje postojeće koncepte međunarodnog prava.

U paragrafu 317 svoje presude, Žalbeno vijeće dodaje sljedeće (fusnote izostavljene):

U ovom predmetu tužilac je za prisilno premještanje (u tački 8 Optužnice) optuženog teretio kao za djelo u osnovi člana 5(i). Prisilno premještanje u praksi Međunarodnog suda definisano je kao prisilno raseljavanje osoba koje se može odvijati unutar državnih granica. Element *mens rea* ne zahtijeva namjeru da to premještanje bude trajno ... pojam prisilnog premještanja bio je jasno prihvaćen kao kažnjivo ponašanje u vrijeme relevantno za ovaj predmet, tako da se ne krši načelo *nullum crimen sine lege*.

⁴⁵ Tužilac protiv Karemera i drugih, predmet br. ICTR-98-44-T, *Decision on the Preliminary Motions by the Defence of Joseph Nzirorera, Édouard Karemera, André Rwamakuba and Mathieu Ndirumpatse Challenging Jurisdiction in Relation to Joint Criminal Enterprise* /Odluka po preliminarnim zahtjevima odbrane Josepha Nzirorere, Édouarda Karemera, Andréa Rwamakube i Mathieua Ndirumpatse kojim se osporava nadležnost u vezi s udruženim zločinačkim poduhvatom/, 11. maj 2004., par. 37.

42. Žalbeno vijeće nije bilo zaokupljeno kažnjivošću radnje prisilnog raseljavanja stanovništva preko linije fronta, nego načinom krivičnog gonjenja; posebno, pod kojim nazivom treba krivično goniti za tu radnju? Implicitno, Žalbeno vijeće prihvata da je Savjet bezbjednosti namjeravao da u Statutu tu radnju učini podložnom krivičnom gonjenju. Ali ako, zbog toga što nema prelaska granice, ona ne može biti krivično gonjena kao “deportacija”, kako onda pokrenuti krivični postupak? Kako sam ga ja shvatio, rješenje koje je usvojilo Žalbeno vijeće jeste da se kaže da je, u tom slučaju, namjera Savjeta bezbjednosti bila da se prisilno raseljavanje podvede pod “prisilno premještanje” i, na toj osnovi, da bude krivično gonjeno kao “druga nehumana djela” na osnovu člana 5(i). Uz sve dužno poštovanje, to izgleda pogrešno.

43. Pošto je suštinsko pitanje Žalbeno vijeće riješilo kada je prihvatilo – kao što po mom mišljenju jeste – da međunarodno običajno pravo zabranjuje prisilno raseljavanje civila preko linije fronta kao kažnjivo krivično djelo, ključno pitanje koje ostaje jeste to da li je Savjet bezbjednosti namjeravao, u Statutu, da to krivično djelo nazove “deportacijom” ili “drugim nehumanim djelima”. Pošto je na suštinsko pitanje da li postoji krivično djelo već primjenjeno međunarodno običajno pravo, ostaje pitanje, u vezi s tumačenjem statutarnih odredbi, da li je Statut koristio pojam “deportacija” upućujući na to krivično djelo. Meni se čini da u odgovoru na to pitanje treba primijeniti pravilo “uobičajenog značenja” prihvaćeno u praksi dva Međunarodna suda.⁴⁶ Sada ću reći nešto o tome.

(b) Pojam “deportacija”, u svom uobičajenom značenju, može se proširiti tako da obuhvata prisilno raseljavanje civila preko linije fronta.

44. U nekim rječnicima “deportacija” se definiše kao prisilno raseljavanje preko neke granice.⁴⁷ I, dakako, da ne bi bilo zabune, postoje slučajevi koji ilustruju to značenje. Ali slučajevi koji su ilustrativni za korištenje tog pojma, premda vrijedni pomena, ne ograničavaju nužno primjenu tog pojma. Tako, do prelaska granice dolazi prilikom “deportacije” stranaca, i radi se o pojmu koji se uglavnom koristi u tom kontekstu.⁴⁸ Ali prelazak granice je prirodni dio takve operacije. Taj slučaj ne pokazuje da je neprihvatljivo korištenje “deportacije” u drugim predmetima, gdje je situacija drugačija.

⁴⁶ Vidi, na primjer, Drugostepenu presudu u predmetu *Akayesu*, par. 478-479.

⁴⁷ Vidi *Black's Law Dictionary* /Blackov pravni rječnik/ (Minnesota, 1990.), str. 438, gdje se deportacija definiše kao “[p]rotjerivanje u neku stranu zemlju”.

⁴⁸ Vidi, na primjer, *Oppenheim's International Law* /Oppenheimovo međunarodno pravo/, tom I, dijelovi od 2 do 4 (Essex, 1992.), str. 946, gdje se navodi: “Deportacija je prije svega sredstvo uklanjanja nekog stranca iz države koja ga deportuje, a ne u bilo koju drugu državu”. Ovdje je naglasak na riječi “stranac”.

45. Šire značenje može se opravdati. *Halsbury's Laws of England* /Halsburijevi zakoni Engleske/ ovaj pojam definišu tako da znači “postupak kojim nadležne vlasti nalažu nekoj osobi da napusti određenu teritoriju i zabranjuju joj povratak.”⁴⁹ Iako se može razaznati da ova deportacija uključuje prelazak granice, u tom pasusu se ne kaže ništa što bi deportaciju ograničilo na takav prelazak u svim slučajevima. Taj pasus ne potiče iz nekog teksta koji bi dopuštao raspravu o tome da je “teritorija” istoznačna s “državom”; radi se o uopštenoj konstataciji. Otvorena je mogućnost da ovaj pojam, shvaćen u uobičajenom smislu, ima šire značenje.

46. Moje shvatanje literature (uključujući reference koje su date u gornjoj analizi) jeste da ono što pojam “deportacija” označava jeste da postoji neka vrsta demarkacione linije ili barijere koja, ako se pređe, praktično sprečava ili u najmanju ruku ozbiljno ometa povratak prisilno raseljenog stanovništva na njegovo uobičajeno područje stanovanja. Prisilan prelazak neke granice predstavlja deportaciju ali samo u smislu da ta granica predstavlja takvu demarkacionu liniju ili barijeru; kao primjer za deportacije iznosi se slučaj prelaska preko granice, ali se ona ne ograničava na taj slučaj. Ona može uključivati i prelazak neke prisilno nametnute demarkacione linije unutar teritorije jedne države. Normalno je, na primjer, govoriti o “deportaciji” u slučajevima prisilnog raseljavanja preko neke prisilno nametnute demarkacione linije unutar jedne velike države, kao što je neka država multiteritorijalnog karaktera.⁵⁰ Linija fronta može predstavljati takvu demarkaciju ili barijeru.

47. Prema uobičajenom shvatanju prirodno je da postoji deportacija kad god, u okviru jedne iste države, strana koja kontroliše neku teritoriju prisilno raseljava civile preko linije fronta na teritoriju koju kontroliše protivnička strana; ja takođe ne vidim nikakav dokaz da je međunarodno običajno pravo tu išta izmijenilo. Ja stojim na stanovištu da, po uobičajenom shvatanju, “deportacija” uključuje prisilno raseljavanje preko linije fronta. Sljedeće pitanje je da li je u Statutu Savjet bezbjednosti koristio ovaj pojam na taj način.

(c) Naglasak Savjeta bezbjednosti na potrebi da se zaustave svi oblici etničkog čišćenja

48. Izvještaj generalnog sekretara koji je vodio osnivanju Međunarodnog suda izričito je odobrio Savjet bezbjednosti,⁵¹ koji je, istovremeno, takođe usvojio Statut, iz nacrtu priloženog Izvještaju, u neizmijenjenom obliku. U Izvještaju je naglašena potreba da se zaustave svi oblici

⁴⁹ *Halsbury's Laws of England*, tom 18, 4. izdanje, (London, 1977.), par. 201. Zabrana povratka naravno traje sve dok je deportacija na snazi; ako bi se nalog za deportaciju povukao, ne bi bilo ničega što bi sprečavalo povratak.

⁵⁰ Kao što se događalo u Rimskom carstvu, gdje su žrtve bile deportovane, između ostalog, na ostrva u blizini italijanske obale: u takvim slučajevima je postojao *deportatio*. Vidi Adolf Berger, *Encyclopedic Dictionary of Roman Law* /Enciklopedijski rječnik rimskog prava/ (1953.), str. 432, koji se citira u *Black's Law Dictionary*, 8 izdanje. (Minnesota, 2004.), str. 471.

⁵¹ Vidi prvi operativni paragraf Rezolucije br. 827 (1993.), S/RES/827 (1993.) 25. maj 1993.

etničkog čišćenja, kao što je ona naglašena i u rezoluciji Savjeta bezbjednosti kojom je usvojen Statut.⁵²

49. Etničko čišćenje može uključivati prisilno raseljavanje stanovništva, bilo preko granice, bilo preko linije fronta. Želja Savjeta bezbjednosti da zaustavi etničko čišćenje koje se vrši na na bilo koji od ova dva načina je u saglasnosti s opštom odredbom u uvodnom dijelu člana 5 Statuta koja upućuje na zločine protiv čovječnosti “kada su počinjena u oružanom sukobu, bilo međunarodnog bilo unutrašnjeg karaktera ...” Posljednji dio ove rečenice konzistentan je s mišljenjem da svi elementi bilo kojeg zločina protiv čovječnosti iz te odredbe *mog*u biti počinjeni u cijelosti unutar granica jedne države. To znači da svi elementi zaprijećenog krivičnog djela “deportacije” mogu biti počinjeni u potpunosti unutar jedne države – kao što je to u stvari moguće i u slučaju drugih krivičnih djela predviđenih u članu 5. Iz toga proizlazi da, po mišljenju Savjeta bezbjednosti, “deportaciju” ne treba ograničavati na prelazak neke međudržavne granice; ona se proteže na prelazak linije fronta u jednoj istoj državi.

(d) Opšti cilj Savjeta bezbjednosti

50. Moglo bi se zastati kako bi se razmotrilo u kojoj mjeri treba voditi računa o cilju koji je Savjet bezbjednosti imao na umu. Opšte stanovište je, naravno, da Međunarodni sud “postupa samo na osnovu prava ... Sud koji funkcioniše kao pravno utemeljen sud i ne može na drugi način postupati”.⁵³ “Etničko čišćenje” označava jednu politiku. Ono samo po sebi ne predstavlja krivično djelo na osnovu međunarodnog običajnog prava, ali opšti cilj koji ono predstavlja može pomoći u izvođenju zaključaka u vezi s postojanjem elemenata krivičnih djela koja se navode u Statutu. Ne bi bilo korektno poći od pretpostavke da takva ograničena upotreba doseže korištenje politike kao samodovoljnog razloga za sudsko postupanje.⁵⁴

51. Po mom mišljenju, *cilj* koji predstavlja “etničko čišćenje” može takođe biti sredstvo koje može pomoći u rješavanju spornih pitanja u vezi s tumačenjem Statuta. U skladu sa savremenim koncepcijama ciljnog tumačenja, sud u nekom odgovarajućem slučaju pitanja tumačenja može rješavati uzimajući u obzir ne samo “zlo” koje neka zakonska odredba nastoji otkloniti nego i potrebu ostvarivanja cilja koji dati zakon nastoji postići. Bilo bi površno pretpostaviti da je

⁵² Vidi par. 6, 9, 10, 11 i 48 Izvještaja generalnog sekretara, S/25704, 3. maj 1993., i treći preambularni paragraf rezolucije br. 827 (1993.), na koji se Pretresno vijeće poziva u paragrafu 676 svoje presude.

⁵³ *Namibia, I.C.J. Reports 1971*, str. 23, par. 29. Vidi i izdvojeno i protivno mišljenje sudije Cassesea u predmetu *Erdemović*, IT-96-22-A, 7. oktobar 1997., par. 11(ii).

⁵⁴ Vidi Robert Yewdall Jennings u *Judicial Settlement of International Disputes* (Max Planck Institute, New York, 1974.), str. 37, u smislu da, iako je sama politika neprihvatljiva, sudija “ne smije gubiti iz vida razloge vezane za tu politiku”.

tumačenje koje se vrši na taj način utemeljeno samo na politici. Takvo tumačenje može biti od posebne pomoći prilikom razrješavanja nedoumice.

52. U ovom predmetu, postoji nedoumica u vezi s tim na šta se odnosi “deportacija” u članu 5(d): da li važi samo na prelazak neke granice? Ili se odnosi i na prelazak linije fronta? Tumačenje koje treba izabrati jeste ono koje pospješuje ostvarivanje cilja za koji se nepristrasno može utvrditi da je u temeljima dotične odredbe, tj. potrebu da se prestane s etničkim čišćenjem u bilo kojem njegovom obliku. Po mom mišljenju, samo šire tumačenje doprinosi ostvarivanju tog cilja.

53. Taj cilj se ostvaruje i ako referencu "deportacije" u članu 5(d) tumačimo tako kao da se odnosi kako na prelazak granice tako i na prelazak linije fronta koja razdvaja područje neke države pod kontrolom određene strane od područja iste države pod kontrolom neke protivničke strane. Taj cilj se ne ostvaruje ako se navedena referenca odnosi samo na prelazak granice.

(e) Prelazak linije fronta ne može se na zadovoljavajući način krivično goniti kao “druga nehumana djela”

54. Kako se čini na osnovu gorenavedenog, Žalbeno vijeće prihvata da prisilno premještanje civila preko neke linije fronta predstavlja kažnjivo krivično djelo prema međunarodnom običajnom pravu; ono takođe prihvata, pa makar i implicitno, da je namjera Statuta bila da ovlasti krivično gonjenje za to krivično djelo. Ali ako se to ne može krivično goniti kao za deportaciju na osnovu člana 5(d), kako će se onda krivično goniti za takvo djelo?

55. Presuda Žalbenog vijeća nije precizna u vezi s ovim pitanjima, ali, kako sam ja shvatio, odgovor koji bi Žalbeno vijeće dalo jeste da dotično djelo predstavlja “prisilno premještanje” i da bi se na toj osnovi trebalo krivično goniti na osnovu člana 5(i), koji govori o “drugim nehumanim djelima”; u svakom slučaju, izgleda da je to jedina preostala mogućnost krivičnog gonjenja. Na taj način, kako tvrdi Žalbeno vijeće, takvo raseljavanje ne bi ostalo van domašaja međunarodnog krivičnog postupka ako, u slučajevima gdje nije došlo do prelaska granice, ono ne bi moglo biti krivično gonjeno kao djelo “deportacije” na osnovu člana 5(d).⁵⁵ Ima mnogo toga u tom mišljenju; ali, pati li ono od mogućih slabosti? Opasnost leži u pretpostavci da se ne bi mogao iznijeti razuman prigovor na krivično gonjenje na osnovu člana 5(i), odnosno u pretpostavci da bi krivično gonjenje na osnovu njega u svim bitnim aspektima bilo ekvivalentno krivičnom gonjenju na osnovu člana 5(d). Za tu opasnost je dakle ilustrativno sljedeće:

⁵⁵ Presuda Žalbenog vijeća, par. 317.

56. Prvo, etničko čišćenje u nekom oružanom sukobu može uključivati prisilno raseljavanje civila, bilo preko granice, bilo preko linije fronta. Namjera Savjeta bezbjednosti je bila da oba slučaja podliježu krivičnom gonjenju. Moglo bi se takođe pomisliti da je Savjet bezbjednosti logično namjeravao da se krivično gonjenje u oba slučaja vodi podjednako efikasno i stoga u skladu s istom mašinerijom. Ako je Savjet bezbjednosti namjeravao da se ovo prvo krivično goni kao “deportacija” na osnovu člana 5(d), bilo bi čudno da mu je namjera bila da se ovo drugo krivično goni kao “prisilno premještanje” koje predstavlja “druga nehumana djela” na osnovu člana 5(i), budući da se oba odnose na prisilno raseljavanje koji je po prirodi “etničko čišćenje” zbog kojeg je Savjet bezbjednosti bio očigledno i jednako zabrinut.

57. Drugo, kako je više puta istaknuto,⁵⁶ odredba u članu 5(i) Statuta o “drugim nehumanim djelima” je rezidualnog karaktera. U njoj se ne pominje “prisilno premještanje”; ovaj pojam morao bi se učitati u tu referencu. Ne bi bilo u skladu s naglaskom koji je Savjet bezbjednosti stavio na potrebu da se zaustave svi oblici etničkog čišćenja da se slučajevi u kojima je došlo do prelaska granice podvedu pod “deportaciju” koja se izričito pominje u članu 5(d), a da se slučajevi u kojima je došlo do prelaska linije fronta moraju smatrati “prisilnim premještanjem” i da se, kao takvi, mogu ugurati u rezidualnu odredbu o “drugim nehumanim djelima” u članu 5(i).

58. Treće, ako se pojam prisilnog raseljavanja preko linije fronta podvede pod značenje “drugih nehumanih djela” u članu 5(i), tada se ono uvodi samo supsidijarno. Zlo koje se nastoji otkloniti članom 5(d) u vezi s “deportacijom” jeste prisilno premještanje civila koje se smatra “premještanjem”.⁵⁷ Nasuprot tome, na osnovu člana 5(i) optuženi se ne kažnjava za prisilno premještanje osoba *simpliciter*; on se kažnjava za *nehumanost* određenog prisilnog premještanja osoba. Te dvije stvari mogu biti povezane, ali nisu nužno iste.

59. Četvrto, da bi se dokazala nehumanost “drugih nehumanih djela” mora postojati dokaz “da su ta radnja ili propust prouzročili tešku duševnu ili tjelesnu patnju ili ozljedu, odnosno da predstavljaju težak napad na ljudsko dostojanstvo”.⁵⁸ U najmanju ruku je moguće da se dokaz tražene težine ne može automatski izvesti u svakom slučaju prisilnog premještanja civila preko linije fronta. U datom slučaju, odbrana će imati pravo da ustvrdi da, iako ima dokaza da je došlo do prisilnog raseljavanja preko linije fronta, nema dokaza njegove težine; i može se očekivati da će u nekim situacijama taj argument uspjeti. Ukoliko on nikada ne može biti prihvaćen, to se kosi s

⁵⁶ Vidi, na primjer, Presudu Žalbenog vijeća, par. 315.

⁵⁷ “Premještanje” je pojam koji se koristi u naslovu člana 17 Protokola II, koji glasi “Zabrana prinudnog premještanja civila”.

⁵⁸ Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 165(ii); vidi takođe Presudu Žalbenog vijeća, par. 362, 366.

uslovom da mora postojati dokaz težine u svim slučajevima u kojima optužba glasi “druga nehumana djela”.

60. Peto, ako se prisilno raseljavanje preko linije fronta uvijek može krivično goniti kao “druga nehumana djela” na osnovu člana 5(i), biće teško objasniti zašto se prisilno premještanje preko državne granice ne može takođe smatrati “drugim nehumanim djelima” i krivično goniti na osnovu te odredbe. Ako je namjera bila da se propiše krivično gonjenje za prisilno premještanje preko neke granice i na osnovu člana 5(d) i na osnovu člana 5(i), nastaje neravnoteža u postupcima krivičnog gonjenja, pošto bi krivično gonjenje za prisilno raseljavanje preko linije fronta bilo moguće samo na osnovu paragrafa (i). Budući da postoji uočljiva neravnoteža u pogledu dostupnih pravnih sredstava za nešto što suštinski predstavlja istu stvar, odnosno, prisilno raseljavanje civila u okviru provođenja etničkog čišćenja, posljedica je djelimično poništenje pretpostavljene namjere Savjeta bezbjednosti da pruži adekvatan sistem pravnih sredstava za neko djelo zbog kojeg je Savjet bio posebno zabrinut u ma kojem obliku da je učinjeno.

61. Ova pitanja mogu barem pružiti razumne osnove za argument protiv eventualnog krivičnog gonjenja za prisilno raseljavanje preko linije fronta na osnovu člana 5(i) u vezi s “drugim nehumanim djelima”. Ovo treba imati na umu s obzirom na to da, premda je bilo slučajeva etničkog čišćenja koji su uključivali preseljenje preko neke granice, drugi slučajevi – gotovo sigurno većina njih – uključivali su kretanje preko linije fronta. Na osnovu gorenavedenog, čini se da se za ovo drugo ne bi moglo voditi krivično gonjenje s istom efikasnošću na osnovu člana 5(i) u vezi s “drugim nehumanim djelima” kao za slučajeve “deportacije” na osnovu člana 5(d).

62. Moglo bi se reći da Žalbeno vijeće ne kaže da se u jednom slučaju krivično gonjenje može voditi s istom efikasnošću kao u drugom, pa u kritike po tom osnovu nisu umjesne. Ali onda, ako to nije rečeno, šta jeste rečeno? Ništa ne upućuje na zaključak da je Savjet bezbjednosti namjeravao da propiše nejednak pristup za dva oblika etničkog čišćenja. Po mom mišljenju, posljedice stava da se “deportacija” ne proteže na prisilno raseljavanje civila preko linije fronta u tolikoj su mjeri nezadovoljavajuće da nam nalažu da ne prihvatimo takav stav.

6. Ako “deportacija” uključuje prisilno premještanje preko linije fronta, bilo je dopustivo da Pretresno vijeće govori o "linijama fronta" koje se stalno mijenjaju

63. Pretresno vijeće je pojam “deportacija” shvatilo onako kako se on koristi u članu 5(d) Statuta tako

da obuhvata prisilno raseljavanje stanovništva kako preko međunarodno priznatih granica, tako i preko granica *de facto*, kakve su linije fronta koje se stalno mijenjaju, a koje nisu međunarodno priznate. Krivično djelo deportacije u ovom¹⁶³ kontekstu stoga treba definisati kao prisilno

raseljavanje osoba putem protjerivanja ili drugih prisilnih radnji iz razloga koji nisu dopušteni međunarodnim pravom s jednog područja na kojem su se zakonski nalazile na neko područje pod kontrolom neke druge strane.⁵⁹

Referenca Pretresnog vijeća na “granice *de facto*, kakve su linije fronta koje se stalno mijenjaju”, navela je neke, kao što se moglo predvidjeti, da odmahnu glavom.

64. Međutim, ako je prihvaćeno da se deportacija može vršiti preko linije fronta čak i onda kada se ne radi o granici, nema ničeg neuvjerljivog u formulaciji koju koristi Pretresno vijeće. Većina linija fronta podliježe konstatnim promjenama. Stoga, ako su linije fronta koje se konstatno mijenjaju izuzete od početnog prihvatanja mogućnosti deportacije preko linije fronta, taj izuzetak postaje pravilo a pravilo postaje izuzetak: malo toga ostaje od početnog prihvatanja mogućnosti da se deportacija vrši preko neke linije fronta. Osobenost ove posljedice nalaže sljedeću refleksiju.

65. U kojoj god mjeri, odnosno koliko god često se linije fronta mogu mijenjati, ta promjena nije relevantna za očiglednu kažnjivost provođenja prisilne deportacije civila preko linije jer ona važi za svaki put. Linija fronta može se promijeniti naredne minute, ali čin prisilnog raseljavanja mogao je biti dovršen prije te promjene. U predmetu *Turkey v. Cyprus*,⁶⁰ ne vjerujem da bi zaključak Evropske komisije za ljudska prava bio drugačiji da je linija fronta predstavljala liniju fronta koja se stalno mijenja: bitna je bila činjenica prisilnog premještanja civila preko linije fronta koja je postojala određeno vrijeme. To je ono što je Evropska komisija za ljudska prava smatrala deportacijom. Ono što pravo osuđuje jeste prisilno raseljavanje civila bez razloga dopuštenih međunarodnim pravom preko linije fronta koja postoji u određenom trenutku. To nesumnjivo predstavlja krivično djelo kad god da se dogodi; ono je nužan prateći događaj deportacije i zajedno s njom je kažnjivo po međunarodnom humanitarnom pravu.

7. Stav da se deportacija odnosi za liniju fronta ne kosi se s načelom *nullum crimen sine lege*.

66. Sve vrijeme na koje se odnosi ovaj predmet međunarodno običajno pravo je smatralo prisilno premještanje civila preko neke linije fronta u okolnostima koje nisu dopuštene na osnovu međunarodnog prava kažnjivim krivičnim djelom. Kako je gore izneseno, ta linija fronta uključivala je liniju fronta koja se stalno mijenja. U suštini, dotično krivično djelo je uvijek postojalo; sve što je Savjet bezbjednosti učinio bilo je da povjeri Međunarodnom sudu nadležnost nad ovim krivičnim djelom. Načelo *nullum crimen sine lege* u vezi je s postojanjem ovog krivičnog djela. Što se tiče nadležnosti nad ovim krivičnim djelom, nije uopšte bitno što je Savjet bezbjednosti predvidio da se krivično gonjenje za to krivično djelo vrši pod određenim nazivom sve dok je jasno

⁵⁹ Paragraf 679 Prvostepene presude u predmetu *Stakić*, IT-97-24-T of 31 July 2003.

⁶⁰ *European Human Rights Reports*, tom 4 (1982.), 482 na str. 520.

(a po mom mišljenju, jeste jasno) da je namjera bila da se krivično gonjenje pokrene za to krivično djelo: to je stvar nomenklature.

67. Načelo *nullum crimen sine lege* štiti osobe koje su razumno vjerovala da je njihovo ponašanje *zakonito* od retroaktivne kriminalizacije tog ponašanja. Ono ne štiti osobe koje su znale da vrše neko krivično djelo od izricanja osude za to krivično djelo na osnovu naknadne formulacije. U paragrafu 179 Drugostepene presude u predmetu *Čelebići*, Žalbeno vijeće je s odobravanjem citiralo sljedeću konstataciju Pretresnog vijeća koje je rješavalo u tom predmetu:

Neporecivo je da su djela kao što je ubistvo, mučenje, silovanje i nečovječno postupanje, prema "opštim principima prava" priznatim u svim pravnim sistemima, krivična djela. Stoga pri razmatranju primjene principa *nullum crimen sine lege* u tekućem predmetu valja uzeti u obzir upozorenje sadržano u članu 15(2) MPGPP-a. Svrha tog principa jeste da se spriječi krivično gonjenje i kažnjavanje pojedinca za djela za koja je u trenutku počinjenja imao razumnog osnova da vjeruje da su zakonita. Teško je povjerovati da bi optuženi mogli biti u zabludi s obzirom na krivičnu prirodu djela navedenih u optužnici. Činjenica da nisu mogli predvidjeti uspostavu Međunarodnog suda kao foruma za krivično gonjenje nije relevantna.

68. Ne prihvatam stav Žalbenog vijeća "da se nalazom Pretresnog vijeća s tim u vezi zapravo proširuje krivična odgovornost tako što se krivičnom djelu deportacije daje širi opseg od onog koji postoji u međunarodnom običajnom pravu, čime se krši načelo *nullum crimen sine lege*".⁶¹ Žalbeno vijeće je govorilo o prelasku linije fronta koja se stalno mijenja. Ja sam nastojao da pokažem da bi prelazak takve linije fronta uvijek mogao biti osnov za krivično djelo deportacije po međunarodnom običajnom pravu čak i ako se ne bi mogao pokazati konkretan slučaj. To proizlazi iz tumačenja međunarodnog običajnog prava. Budući da tumačiti međunarodno običajno pravo ne znači širiti to pravo nego govoriti o tome šta je to pravo oduvijek značilo, uopšte se ne postavlja pitanje eventualnog kršenja načela *nullum crimen sine lege*.⁶²

8. Stav da se "deportacija" odnosi na liniju fronta tačno odražava suštinu međunarodnog običajnog prava.

69. Bitno je imati na umu pitanje koje se stvarno rješava u ovom predmetu. Žalbeno vijeće prihvata da međunarodno običajno pravo smatra prisilno raseljavanje preko linije fronta kažnjivim krivičnim djelom i da je tako bilo sve vrijeme na koje se odnosi ovaj predmet. To je suština stvari. Pitanje koje se postavlja jeste da li u međunarodnom običajnom pravu postoji išta što bi sprečavalo nekog zakonodavca da, povjeravajući Međunarodnom sudu nadležnost nad tim krivičnim djelom, nazove to djelo "deportacijom", obavezujući ga da ga nazove drugačije, možda "drugim nehumanim djelima". Uz dužno poštovanje, zamisao da postoji takva obaveza ističe kao najvažnije

⁶¹ Presuda Žalbenog vijeća, par. 302.

nazive, što nije naročito poželjno u međunarodnom pravu. Čak i većoj mjeri nego domaće pravo, međunarodno pravo se bavi suštinom;⁶³ ono nije spremno da se poda hipnotičkom uticaju sakramentalnih formulacija.⁶⁴

70. Kada je riječ o deportaciji preko neke granice, ona je skopčana sa “prisilnim raseljavanjem” civila; ali to je takođe slučaj s “prisilnim raseljavanjem” civila preko linije fronta koja razdvaja područje neke države pod kontrolom jedne strane od područja iste države pod kontrolom neke protivničke strane. Za žrtve, razlika između posljedica i jedne i druge radnje nije prepoznatljiva. Za njih, pravno priznate crte na mapi ne znače ništa više od linije fronta koja je prisilno nametnuta pod prijetnjom oružjem. Ovo takođe odgovara stavu počinitelja; oni, kada protjeruju civile preko neke linije fronta, čine to s namjerom da ih se riješe, da im uskrate ostvarivanje građanskih prava na teritoriji sa koje dolaze, i da u opštem smislu ukinu svoju javnu odgovornost za njih na toj teritoriji. Takvo prisilno raseljavanje ne bi se moglo razumno okarakterisati kao “premještanje”. Sila koja protjeruje civile preko neke linije fronta na područje pod kontrolom neke druge sile ne vrši samo premještanje žrtava s jednog mjesta na drugo: ona nastoji da ih se riješi. Ova distinkcija snažno upućuje na zaključak da prisilno raseljavanje preko neke linije fronta spada u kategoriju “deportacije” a ne “premještanja”.

71. Valja napomenuti da se misija Međunarodnog suda razlikuje od misije nekog civilnog međunarodnog sudskog organa. Pretresno vijeće nije bilo pozvano da utvrđuje šta je prema mjerodavnom pravu predstavljalo granicu između država u svrhu rješavanja spora među tim državama u vezi sa graničnom linijom; ono se bavilo utvrđivanjem činjenica na terenu u određenom vremenskom periodu i njihovog dokazivanja u svrhu ocjenjivanja krivične odgovornosti jedne osobe. Taj cilj je suštinski za ulogu krivičnog suda, koji je više u poziciji da rješava da li je određena radnja nekog određenog dana imala za posljedicu preseljenje ljudi preko linije fronta koja je postojala tog dana nego da utvrđuje da li je u tom prelasku riječ o granici koja je postojala tokom određenog vremena. Pravne implikacije ovog drugog postupka nisu obuhvaćene ovim prvim.

⁶² Za interesantnu opštu diskusiju o legalitetu i evoluciji prava vidi Antonio Cassese, *International Criminal Law* (Oxford, 2003.), str. 139-153.

⁶³ “Međunarodno pravo, koje se prvenstveno zasniva na opštim načelima prava i pravde, ne podliježe ograničenjima formalnosti i formalističkih razloga koji su često značajni u domaćem pravu”, izdvojeno mišljenje potpredsjednika Wellingtona Kooa, *Barcelona Traction, ICJ Reports 1964.*, 6 na str. 62-3; proučavanje predmeta ne smije postati “neka vrsta rituala, za koji nema nikakvog opravdanja u opštoj koncepciji međunarodnog prava, koja nije formalistička”, izdvojeno mišljenje sudije Grosa, *Nuclear Tests, ICJ Reports 1974.*, 253 na str. 278.

⁶⁴ “[L]e droit international ... ne comporte pas le formalisme du droit romain. Il ne prescrit pas des paroles sacramentelles ...” (argument M. Politisa, *Mavrommatis Concessions, STR.C.I.J., Series C, No. 5 - I*, str. 50); and *Norwegian Loans, Pleadings*, Vol. 1, str. 382, *Réplique du gouvernement de la République Française*. Vidi takođe pristup u *Aegean Sea Continental Shelf Case (Greece v. Turkey)*, *I.C.J.Reports 1978.*, str. 3 par. 96, gdje sud razlikuje “pitanje forme” od “karaktera radnje ili transakcije”.

9. Zaključci o deportaciji

72. Ja sam došao do tri zaključka. Prvo, nije sasvim ispravno reći, kao što to kaže Žalbeno vijeće, da, na osnovu međunarodnog običajnog prava, “za krivično djelo deportacije nužno je raseljavanje ljudi preko granice”;⁶⁵ na osnovu međunarodnog običajnog prava, koncept deportacije može se primijeniti u vezi s prelaskom neke linije fronta čak i ako ta linija fronta ne predstavlja granicu. Drugo, čak i ako su postojeći materijali uvijek koristili pojam “deportacija” u vezi s prelaskom neke granice, ovaj pojam je bilo razumno moguće primijeniti u vezi s prelaskom neke linije fronta, uključujući linije fronta koje podliježu konstantnim promjenama. Treće, čak i ako je međunarodno običajno pravo striktno ograničilo korištenje pojma “deportacija” na prelazak neke granice, ono je ipak sankcionisalo prelazak linije fronta kao krivično djelo čime je bila otvorena mogućnost da Savjet bezbjednosti predvidi u Statutu krivično gonjenje za ovo krivično djelo kao djelo “deportacije”.

73. U vezi s prva dva pitanja nije potrebno ništa naročito dodati. U vezi s trećim pitanjem moglo bi se naglasiti da se radi o pitanju tumačenja statutarnih odredbi. Što se tiče tumačenja statutarnih odredbi, jasno je da je Savjet bezbjednosti namjeravao da pojam “deportacija” obuhvata prisilno raseljavanje preko neke linije fronta. Štaviše, međunarodno običajno pravo ne sadrži ništa što bi Savjetu bezbjednosti zabranjivalo da koristi pojam “deportacija” i za slučaj prisilnog premještanja preko linije fronta. Iz gorenavedenih razloga, taj pojam je prihvatljiviji od “drugih nehumanih djela” i to je u stvari pojam koji je Savjet bezbjednosti koristio navodeći krivično djelo prisilnog raseljavanja, bez obzira na to da li je do njega došlo preko neke granice ili preko linije fronta.

74. Prilikom presuđivanja o ovom pitanju pokrenutom u ovom predmetu korisno je imati u vidu sljedeće. Jedna država izvrši djelimičnu invaziju druge države. Oružane snage dviju država uspostave liniju fronta negdje na teritoriji napadnute države. Država koja vrši invaziju raseljava civile iz dijela dotične države u kom je izvršena invazija prisilno ih upućujući preko linije fronta. Predmet *Turkey v. Cyprus*⁶⁶ upućuje na zaključak da to predstavlja djelo “deportacije”. Ako je to ispravno, taj stav ne bi mogao biti drugačiji u slučajevima kada liniju fronta uspostavljaju suprotstavljene strane jedne iste države. Razvoj događaja koji je doveo do proširenja vodećih principa međunarodnog humanitarnog prava na unutrašnje oružane sukobe takođe nalaže da se u razumnoj mjeri obuhvati djelovanje tih principa u takvim sukobima. Ne bi bilo prihvatljivo da

⁶⁵ Presuda Žalbenog vijeća, par. 300.

⁶⁶ *European Human Rights Reports*, tom 4 (1982.), 482 na str. 520. Demarkaciona linija je po svom karakteru predstavljala liniju fronta. *Ibid.*, par. 14 i 17.

prisilno raseljavanje od strane države koja je izvršila invaziju preko neke linije fronta predstavlja deportaciju ako slično raseljavanje od neke strane unutar napadnute države to nije.

75. Moglo se doći na pomisao da je stvar koju je Savjet bezbjednosti najviše imao na umu bila pojava da neka strana u oružanom sukobu protjeruje civile preko neke linije fronta. Upravo je to Savjet bezbjednosti namjeravao zaustaviti predviđajući krivično gonjenje za “deportaciju”. Zbunjujuće djeluje kada se kaže da prisilno raseljavanje podliježe krivičnom gonjenju kao djelo “deportacije” ako je, kao što je to u manjem broju slučajeva, ono skopčano s prelaskom preko neke granice, ali da se za njega može pokrenuti krivično gonjenje samo putem neodređene procedure vezane za “nehumana djela” ako je ono, kao u većini slučajeva, skopčano s prelaskom preko neke linije fronta. Takva distinkcija je vještačka.

76. Sa žaljenjem konstatujem da ne mogu prihvatiti stav koji je Žalbeno vijeće zauzelo u vezi s deportacijom.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je engleski tekst mjerodavan.

/potpis na originalu/
Mohamed Shahabuddeen

Dana 22. marta 2006.
U Haagu,
Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

XIV. PROTIVNO MIŠLJENJE SUDIJE GÜNEYA U VEZI S KUMULATIVNIM OSUDAMA

1. U predmetu *Kordić i Čerkez*, iznio sam, zajedno sa sudijom Schomburgom, jasan stav protiv odstupanja većine sudija u Žalbenom vijeću od jurisprudencije u vezi s pitanjem izricanja kumulativnih osuda i za progone kao zločin protiv čovječnosti – krivično djelo sankcionisano članom 5 Statuta – i za zatvaranje, ubistva i druga nehumana djela, na osnovu istog člana i na osnovu istih radnji izvršenja.¹ U ovom predmetu većina u Žalbenom vijeću prihvatila je logiku većine u Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić i Čerkez* i zaključila da je Pretresno vijeće pogriješilo kada je konstatovalo da nije moguće, na osnovu člana 5 Statuta i istih radnji izvršenja, optuženog istovremeno proglasiti krivim i za ubistvo i deportacije, i za progone.² Navodi se čak i to da se, na osnovu istih radnji i po članu 5 Statuta, optuženi može proglasiti krivim, istovremeno za istrebljenje i za progone, a isto tako i za druga nehumana djela (prisilno premještanje) i za progone.³ S tim u vezi ne slažem se sa zaključcima većine u Žalbenom vijeću i želio bih još jednom izraziti svoje neslaganje s logikom koja je do tih zaključaka dovela.

2. Kao što sam iznio u zajedničkom protivnom mišljenju priloženom Drugostepenoj presudi u predmetu *Kordić i Čerkez*,⁴ smatram da krivično djelo progona treba posmatrati kao praznu ljušturu, svojevrsnu rezidualnu kategoriju koja je zamišljena da pokrije sva moguća djela u osnovi progona. Tek kvalifikacijom djela u osnovi konstitutivnoj za progon, krivično djelo sankcionisano članom 5(h) Statuta dobija sadržaj. Bez djela u osnovi ljuštura statutarne odredbe u vezi s progonima ostaje prazna.

3. Stoga mi se čini neumjesnim rigidno i isključivo teorijski tumačiti pojam "materijalno različitog elementa" koji je u jurisprudenciji Međunarodnog suda ključan u kontekstu kumulativnog osuđivanja u situaciji kada se krivično djelo progona mora razmatrati u odnosu sa drugim zločinima protiv čovječnosti.⁵ Smatram da se u specifičnoj situaciji kada neko vijeće mora razmotriti pitanje kumulativnih osuda za progon i za druge zločine protiv čovječnosti na osnovu istih djela, to vijeće – ako želi na najpotpuniji i najpravičniji način izraziti kažnjivo ponašanje optuženog – ne smije

¹ Vidi Drugostepenu presudu u predmetu *Kordić i Čerkez*, par. 1039 do 1041.

² Drugostepena presuda, par. 359, 360.

³ Drugostepena presuda, par. 362, 364.

⁴ Drugostepena presuda u predmetu *Kordić i Čerkez*, Dodatak XIII: *Zajedničko protivno mišljenje sudije Schomburga i sudije Güneya o kumulativnim osudama*.

⁵ Pozivam se ovdje na kriterije iz Drugostepene presude u predmetu *Čelebići*, prema kojem su kumulativne osude moguće na osnovu istog djela i na temelju različitih odredbi Statuta samo ako jedna statutarna odredba sadrži materijalno različit element koji nije sadržan u drugoj. Shodno toj logici, materijalno različit element je onaj za koji se traži dokazivanje činjenice koja se za druga djela ne traži: Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*, par. 400 i dalje.

zadovoljiti time da poredi obilježja bića predmetnih krivičnih djela, nego svoje razmatranje mora proširiti na djela u osnovi zločina progona, bez čega krivično djelo niti ne postoji.

4. Istina, kada je riječ o krivičnom djelu ubistva sankcionisanom članom 5(a) Statuta, te o krivičnom djelu progona sankcionisanom članom 5(h), ako se poređenje zaustavi na doslovnom čitanju tih dviju odredbi, moglo bi se na prvi pogled zaključiti da ta dva krivična djela sadrže različite elemente: dok se ubistvo sastoji od čina ili propusta koji za posljedicu imaju smrt žrtve, počinjenih s namjerom da se žrtva liši života ili da se nanese teške povrede njenom fizičkom integritetu, progon se sastoji od djela ili propusta namjerno počinjenih s ciljem diskriminacije iz političkih, rasnih i vjerskih razloga, kojima se vrši stvarna diskriminacija i kojima se uskraćuje ili krši neko fundamentalno pravo priznato međunarodnim običajnim ili ugovornim pravom. Međutim, smatram da te dvije odredbe nisu materijalno različite budući da se krivično djelo progona ne može razmatrati bez djela u osnovi koje mu daje sadržaj. Kada se krivično djelo progona u cjelini - dakle zajedno s djelom u osnovi, a u ovom slučaju riječ je o činu ubistva - uporedi s krivičnim djelom ubistva u smislu člana 5(a) Statuta, vidi se da se ta dva krivična djela razlikuju samo po jednom materijalnom elementu, odnosno diskriminatornoj namjeri koja je nužan element krivičnog djela progona. I u jednom i u drugom slučaju počinjeni su čin ili propust koji su za posljedicu imali smrt žrtve, s namjerom da se žrtva liši života ili da se nanese teške povrede njenom fizičkom integritetu.

5. Shodno tome, kada se suoči s pitanjem kumulativnih osuda i za progon i za ubistvo kao zločine protiv čovječnosti na osnovi istih radnji izvršenja, vijeće optuženog može proglasiti krivim samo na temelju konkretnije odredbe, odnosno za krivično djelo progona izvršeno putem ubistva. Smatram da istu logiku valja primijeniti i na krivična djela deportacije, druga nehumana djela i istrebljenje, o kojima se govori u ovom predmetu, no isto tako i na druge zločine protiv čovječnosti koji ujedno mogu biti djela u osnovi krivičnog djela progona.

6. Kao što smo sudija Schomburg i ja podsjetili u našem protivnom mišljenju, Žalbena vijeće je dugo primjenjivalo takav pristup u predmetima u kojima bi se pojavio problem kumulacije⁶

⁶ Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*, par. 438, 503 i 534, prihvaćeno u Drugostepenoj presudi u predmetu *Krnojelac* (vidi par. 41 i Dispozitiv), gdje se govori o kumulativnim osudama za progone, zatvaranje i nehumana djela; Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*, par. 146, 147 i Dispozitiv, gdje se govori o kumulativnim osudama za progone, ubistvo i nehumana djela. U paragrafu 146 stoji sljedeće:

Što se tiče drugih optužbi po članu 5 Statuta, Pretresno vijeće je zaključilo da su za progon prema članu 5(h) Statuta (tačka 3) potrebni materijalno različiti elementi čina diskriminacije i diskriminatorne namjere, što znači da je to djelo uže definisano od ubistva kao zločina protiv čovječnosti prema članu 5(a) Statuta (tačka 4) i nehumanih djela kao zločina protiv čovječnosti prema članu 5(i) Statuta (tačka 6). Primjenom sudske prakse u vezi s kumulativnim osuđivanjem na ovaj predmet, žalilac se osuđuje za ubistvo prema članu 3 Statuta (tačka 5) i progon prema članu 5(h) Statuta (tačka 3).

Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*, par. 232:

Kada se optužba za progon temelji na ubistvu i nehumanim djelima, i kad se takva optužba dokaže, optužba ne mora dokazati nikakve dodatne činjenice kako bi postigla osudu za ubistvo ili nehumana djela. Postojanje dokaza da je

upravo ove vrste. Čini mi se da ne postoji, kao što ni ranije nije postojao, nikakav imperativni razlog za napuštanje pristupa koji je Žalbeno vijeće nedvosmisleno podržavalo da bi se sada usvajalo novo tumačenje kriterijuma postavljenih Drugostepenom presudom u predmetu *Čelebići*, koje smatram pogrešnim.⁷

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu je mjerodavna francuska verzija.

Dana 22. marta 2006., u Haagu, Nizozemska

/potpis na originalu/

Mehmet Güney

[pečat Međunarodnog suda]

optuženi počinio progon putem ubistava ili nehumanih djela *nužno* podrazumijeva i da je dokazano počinjenje ubistva i nehumanih djela na osnovu člana 5. Ta djela su tada obuhvaćena krivičnim djelom progona.

Ovakvu praksu slijedila su prvostepena vijeća u predmetima *Naletilić i Martinović, Simić i drugi* te u predmetu *Brđanin*.

⁷ Napominjem da većina u Žalbenom vijeću, na začuđujući način i bez ikakvog objašnjenja, nije izrekla presude o kazni koje bi odgovarale zaključcima većine u vezi s kumulacijom osuda, konkretno u vezi s krivičnim djelima deportacije i drugim nehumanim djelima koja čine zločin protiv čovječnosti, kao ni u vezi s krivičnim djelom progona putem nehumanih djela prisilnog premještanja i istrebljenja. Što se tiče djela deportacije (tačka 7) i drugih nehumanih djela (prisilno premještanje) (tačka 8), većina u Žalbenom vijeću zadovoljila se time što je u dispozitivu utvrdila da je Prvostepeno vijeće pogriješilo kada je odbilo Milomira Stakića proglasiti krivim za ta krivična djela. Što se tiče zločina progona putem istrebljenja i prisilnog premještanja, većina u Vijeću smatrala je da je dovoljno potvrditi presudu o kazni koju je za progone izreklo Prvostepeno vijeće, primjenjujući tako istu kaznu i na kvalifikacije ubistava, mučenja, fizičkog nasilja, silovanja i seksualnog zlostavljanja, stalnog ponižavanja i šikaniranja, uništavanja, hotimičnog nanošenja štete i pljačkanja stambenih i poslovnih objekata i uništavanja ili hotimičnog nanošenja štete vjerskim i kulturnim objektima, te deportacija (vidi Prvostepenu presudu, par. 882). Iako rasuđivanje većine sudija Žalbenog vijeća u vezi s kumulacijom osuda po članu 5 Statuta za progone i druge zločine na osnovu istih djela na kraju nije za posljedicu imalo izricanje novih osuda u žalbenom postupku i bez obzira na to koliko me to čudilo, ipak sam se mogao pridružiti drugim sudijama Žalbenog vijeća u njihovom zaključku o visini kazne.

XV. ZAJEDNIČKO IZDVOJENO MIŠLJENJE SUDIJA VAZA I MERON

Slažemo se s ishodom danas izrečene presude, no prilažemo ovo izdvojeno mišljenje kako bismo objasnili naše shvatanje dispozitiva presude, koje je u skladu sa shvatanjem sudije Shahabuddeena.¹ Dispozitiv, kojim se “rješava” da je Pretresno vijeće pogriješilo kada žalioocu nije izreklo osude po određenim optužbama, ali se njime formalno ne izriču nove osude po tim tačkama, ne treba tumačiti kao da znači da Žalbeno vijeće nema ovlasti izreći nove osude.² Žalbeno vijeće je u sklopu svojih diskrecionih ovlasti samo odlučilo da u ovom predmetu neće izreći nove osude.

Sastavljeno na engleskom i francuskom jeziku, pri čemu se mjerodavnim smatra engleski tekst.

/potpis na originalu/

Andrésia Vaz

sudija

/potpis na originalu/

Theodor Meron

sudija

Dana 22. marta 2006.

U Haagu.

Nizozemska

[pečat Međunarodnog suda]

¹ Vidi Djelimično protivno mišljenje sudije Shahabuddeena, par. 1.

² Vidi član 25 Statuta. U Drugostepenoj presudi u predmetu *Tadić*, Drugostepenoj presudi u predmetu *Kupreškić* i Drugostepenoj presudi u predmetu *Krnojelac* Žalbeno vijeće ovog Međunarodnog suda izreklo je nove osude. Isto tako, Žalbeno vijeće MKSR-a izreklo je nove osude i u drugostepenim presudama u predmetima *Semanza* i *Rutaganda*.

XVI. PRILOG A: ISTORIJAT POSTUPKA

1. Istorijat prvostepenog postupka

1. Prva optužnica protiv žalioca podignuta je 13. marta 1997. i mijenjana je tri puta.¹ Konačna verzija optužnice (Četvrta izmijenjena optužnica) dostavljena je 11. aprila 2002.²

2. Žalilac je uhapšen 23. marta 2001. u Beogradu i istog dana prebačen je u Pritvorsku jedinicu Ujedinjenih nacija.³ Prilikom prvog stupanja pred sud 28. marta 2001. žalilac se izjasnio da nije kriv po tački optužbe za genocid, a potom i po svim ostalim tačkama optužnice.⁴ Suđenje žalioцу započelo je 16. aprila 2002., a u Vijeću su zasjedale sudije Wolfgang Schomburg (predsjedavajući), Volodymyr Vassilenko i sudija Mohamed Fassi Fihri.⁵

3. Presuda u prvostepenom postupku izrečena je 31. jula 2003. Prvostepeno vijeće utvrdilo je da žalilac nije kriv za krivična djela genocida (tačka 1), saučesništva u genocidu (tačka 2) te za druga nehumana djela (prisilno premještanje), zločin protiv čovječnosti (tačka 8).⁶ Pretresno vijeće je žalioцу utvrdilo krivicu za istrebljenje kao zločin protiv čovječnosti (tačka 4), ubistvo kao kršenje zakona i običaja ratovanja (tačka 5) i za progone kao zločin protiv čovječnosti (tačka 6), pri čemu ova posljednja osuda obuhvata i krivična djela ubistva kao zločina protiv čovječnosti (tačka 3) i deportacije kao zločina protiv čovječnosti (tačka 7).⁷ Žalioцу je izrečena doživotna zatvorska kazna.⁸

2. Dostavljanje najava žalbe

4. Na osnovu pravila 127 Pravilnika žalilac je zatražio da mu se produži rok za dostavljanje najave žalbe.⁹ Tužilac je u odgovoru ustvrdio da žaliočev zahtjev valja odbiti.¹⁰ Pretpretresni sudija Theodor Meron donio je 15. augusta 2003. odluku kojom je odbio žaliočev zahtjev za produženje roka za najavu žalbe.¹¹

¹ Prvostepena presuda, par. 941-957.

² Prvostepena presuda, par. 956.

³ Prvostepena presuda, par. 944.

⁴ Prvostepena presuda, par. 945.

⁵ Prvostepena presuda, par. 964, 976.

⁶ Prvostepena presuda, Dispozitiv.

⁷ Prvostepena presuda, Dispozitiv.

⁸ Prvostepena presuda, Dispozitiv.

⁹ Defendant, Milomir Stakić's Motion to Enlarge Time for Filing of the Notice of Appeal /Zahtjev optuženog Milomira Stakića za produženje roka za dostavljanje najave žalbe/, 11. august 2003.

¹⁰ Prosecution Response to Motion for Extension of Time in which to File Notice of Appeal /Odgovor tužioca na zahtjev za produženje roka za dostavljanje najave žalbe/, 13. august 2003.

¹¹ Odluka po zahtjevu za produženje roka, 15. august 2003.

5. Žalilac je najavu žalbe dostavio 1. septembra 2003.¹² Svoju žalbu zasnovao je na navodima da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava i utvrđivanju činjenica dozvolivši proširenje optužnice; učinilo greške u primjeni prava i utvrđivanju činjenica tokom prvostepenog postupka; učinilo greške u utvrđivanju činjenica, zbog čega je došlo do neostvarenja pravde; pogriješilo u primjeni prava i utvrđivanju činjenica primjenjujući član 5 Statuta; pogriješilo u primjeni prava i utvrđivanju činjenica primjenjujući član 3 Statuta; učinilo greške u primjeni prava i utvrđivanju činjenica prilikom odmjeravanja kazne; te pogriješilo u primjeni prava i utvrđivanju činjenica u vezi s kumulativnim osudama.

6. I tužilac je svoju najavu žalbe dostavio 1. septembra 2003.¹³ Tužilac je svoju žalbu zasnovao na navodima da je Pretresno vijeće pogriješilo u primjeni prava kada je utvrdilo da žalilac nije imao namjeru potrebnu za genocid po članu 4 Statuta; pogriješilo u primjeni prava i/ili u utvrđivanju činjenica primjenjujući član 4(3)(c) Statuta; pogriješilo u primjeni prava u svom zaključku da bosanski Hrvati nisu predstavljali grupu ili dio grupe ciljane za genocid po članu 4 Statuta; i pogriješilo u primjeni prava kada nije kumulativno osudilo žalioca po tačkama 3 (ubistvo kao zločin protiv čovječnosti) i 7 (deportacija kao zločin protiv čovječnosti).

3. Sastav Žalbenog vijeća

7. Nalogom od 14. augusta 2003. tadašnjeg predsjednika Međunarodnog suda sudije Theodora Merona u Žalbeno vijeće u ovom postupku imenovane su sljedeće sudije: sudija Theodor Meron, predsjedavajući; sudija Fausto Pocar; sudija Mohamed Shahabuddeen; sudija Mehmet Güney; i sudija Inés Mónica Weinberg de Roca.¹⁴ Sudija Theodor Meron uz to je sebe imenovao za predžalbenog sudiju u ovom žalbenom postupku.

8. Nalogom o zamjeni jednog sudije u predmetu pred Žalbenim vijećem od 15. jula 2005. sudija Theodor Meron, kao predsjednik Međunarodnog suda, imenovao je sutkinju Andréziu Vaz da zamijeni sutkinju Inés Mónica Weinberg de Roca u predmetu i naložio novi sastav Žalbenog vijeća koje će zasjedati u ovom predmetu.¹⁵

9. Nakon imenovanja sudije Fausta Pocara za predsjednika Međunarodnog suda 17. novembra 2005., sudija Pocar je na osnovu člana 14(2) Statuta zamijenio sudiju Merona na položaju predsjedavajućeg sudije.

¹² Appellant, Milomir Stakić's Notice of Appeal /Najava žalbe žalioca Milomira Stakića/, 1. septembar 2003.

¹³ Prosecution's Notice of Appeal /Najava žalbe tužioca/, 1. septembar 2003.

¹⁴ Nalog kojim se sudije Žalbenog vijeća raspoređuju na predmet i imenuje predžalbeni sudija, 14. august 2003.

¹⁵ Nalog o zamjeni jednog sudije u predmetu pred Žalbenim vijećem, potpisano i zavedeno 15. jula 2005.

4. Dostavljanje žalbenih podnesaka

(a) Stakićeva žalba

10. Na osnovu pravila 127 Pravilnika žalilac je zatražio produženje roka u kojem mora dostaviti podnesak u prilog svojoj žalbi.¹⁶ Tužilac je na žaliočev zahtjev za produženje roka odgovorio 23. oktobra 2003.¹⁷ Predžalbeni sudija Theodor Meron donio je odluku kojom je žalioцу odobrio produženje roka za dostavljanje žalbenog podneska, tako da je rok umjesto 17. novembra 2003. isticao 6. januara 2004.¹⁸

11. Žalilac je 17. decembra 2003. zatražio daljnje produženje roka za podnošenje žalbenog podneska.¹⁹ Žalioцу je odlukom od 19. decembra 2003. ponovo odobreno produženje roka za podnošenje žalbenog podneska.²⁰

12. Žalilac je 3. februara 2004. dostavio Žalbeni podnesak²¹ i popis pravnih izvora u prilog svom podnesku.²² Međutim, 11. februara 2002. tužilac je dostavio hitan zahtjev u kojem se navodi da su reference u Žalbenom podnesku žalioца neprecizne i stoga u suprotnosti s “Uputstvom o formalnim uslovima za podnošenje žalbe na presudu” Međunarodnog suda (IT/201).²³ Žalilac je osporio tužiočeve navode o nepreciznim referencama.²⁴ Odlukom od 23. februara 2004. predžalbeni sudija je odobrio tužiočev zahtjev i žalioцу naložio da preda novu verziju svog žalbenog podneska s tačno navedenim referencama, ali bez dodatnih argumenata, najkasnije do 8. marta 2004.²⁵ Predžalbeni sudija takođe je žalioцу naložio da svoj odgovor dostavi u roku od 30 dana nakon što

¹⁶ Appellant, Milomir Stakić’s Motion for Enlargement of Time to file Appellant’s Brief in Support of his Appeal /Zahtjev žalioца Milomira Stakića za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska/, potpisano 13. oktobra 2003., dostavljeno 14. oktobra 2003.

¹⁷ Prosecution’s Response to “Appellant, Milomir Stakić’s Motion for Enlargement of Time to file Appellant’s Brief in Support of his Appeal” /Tužiočev odgovor na zahtjev žalioца za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska/, potpisano i dostavljeno 23. oktobra 2003.

¹⁸ Odluka po zahtjevu za produženje roka, 31. oktobar 2003.

¹⁹ Appellant, Milomir Stakić’s Motion for Enlargement of Time to file Appellant’s Brief in Support of his Appeal /Zahtjev žalioца Milomira Stakića za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska/, potpisano i dostavljeno 17. decembra 2003.

²⁰ Odluka po drugom zahtjevu za produženje roka za podnošenje žalbenog podneska, 19. decembar 2003.

²¹ Stakić’s Appellant’s Brief (partly confidential) /Stakićev žalbeni podnesak (djelimično povjerljivo), potpisano 1. februara 2004., dostavljeno 3. februara 2004.

²² Book of Authorities for the Defense Appellant’s Brief /Popis pravnih izvora u prilog žalbenom podnesku odbrane/, potpisano 1. februara 2004., dostavljeno 3. februara 2004.

²³ Prosecution’s Urgent Motion Regarding Defects in Milomir Stakić’s Brief on Appeal of 1 February 2004 /Hitan zahtjev tužioца u vezi s nedostacima u žalbenom podnesku Milomira Stakića od 1. februara 2004./, 11. februar 2004. (povjerljivo).

²⁴ Appellant, Milomir Stakić’s Motion to Enlarge Time for filing of Copies of Documentary Evidence Attached to his Motion for Admission of Additional Evidence Pursuant to Rule 115 /Zahtjev žalioца Milomira Stakića za produženje roka za dostavljanje kopija dokumenata priloženih njegovom zahtjevu za prihvatanje dodatnih dokaza na osnovu pravila 115/, potpisano 17. februara 2004., dostavljeno 18. februara 2004.

²⁵ Odluka po hitnom zahtjevu Tužilaštva u vezi s manjkavostima u žalbenom podnesku Milomira Stakića, 23. februar 2004.

žalilac ponovo podnese svoj žalbeni podnesak.²⁶ Shodno tome, žalilac je ponovo dostavio svoj žalbeni podnesak 9. marta 2004. (dalje u tekstu: Stakićev žalbeni podnesak).²⁷

13. U vezi sa svojim odgovorom na ponovo podneseni žalbeni podnesak žalioca tužilac je dostavio zahtjev za prekoračenje broja stranica sa 100 na 139 stranica,²⁸ kojem je udovoljeno odlukom predžalbenog sudije od 5. aprila 2004.²⁹ Tužilac je 8. aprila 2004. dostavio svoj odgovor na žaliočev ponovo dostavljeni žalbeni podnesak (dalje u tekstu: Tužiočev podnesak respondenta),³⁰ i u prilogu popis pravnih izvora.³¹ Tužilac je 16. aprila 2004. dostavio *corrigendum* uz popis pravnih izvora,³² a 29. aprila 2004. uz podnesak respondenta.³³

14. Zahtjevom dostavljenim 20. aprila 2004. žalilac je zatražio da se rok za dostavljanje replike na Tužiočev podnesak respondenta produži do 20. maja 2004.³⁴ Zahtjevu je udovoljeno odlukom od 26. aprila 2004.³⁵ Shodno tome, žalilac je svoju repliku dostavio 20. maja 2004. (dalje u tekstu: Stakićeva replika).³⁶

15. Tužilac je 8. juna 2004. dostavio zahtjev u kojem navodi da je žalilac u Stakićevoj dodatnoj replici iznio jedan novi žalbeni osnov u vezi s neobjelodanjivanjem materijala po pravilu 68 koji se odnose na navodne žaliočeve sapočinioce i zatražio dopuštenje za ulaganje još jednog odgovora na Stakićevu repliku.³⁷ Odlukom od 20. jula 2004. sudija Meron je udovoljio i jednom i drugom

²⁶ Odluka po hitnom zahtjevu Tužilaštva u vezi s manjkavostima u žalbenom podnesku Milomira Stakića, 23. februar 2004.

²⁷ Stakić's re-filed Appellant's Brief /Stakićev ponovo dostavljeni žalbeni podnesak/, potpisano 8. marta 2004., dostavljeno 9. marta 2004. (povjerljivo).

²⁸ Urgent Motion for Extension of Page Limit /Hitan zahtjev tužioca za prekoračenje broja stranica/, potpisano i dostavljeno 5. aprila 2004.

²⁹ Odluka po hitnom zahtjevu optužbe da se odobri prekoračenje broja stranica, 5. april 2004.

³⁰ Prosecution's Response Brief /Tužiočev podnesak respondenta/, potpisano i dostavljeno 8. aprila 2004. (povjerljivo).

³¹ Book of Authorities for the Prosecution's Response Brief /Popis pravnih izvora uz tužiočev podnesak respondenta/, potpisano i dostavljeno 8. aprila 2004.

³² Corrigendum to Book of Authorities for the Prosecution's Response Brief /*Corrigendum* popisa pravnih izvora uz prilog podneska respondenta/, potpisano i dostavljeno 16. aprila 2004.

³³ Corrigendum to the Prosecution's Response Brief /*Corrigendum* tužiočevog podneska respondenta/, potpisano i dostavljeno 29. aprila 2004.

³⁴ Appellant, Milomir Stakić's Urgent Motion to Enlarge Time for filing of a Reply Brief in Support of his Appeal /Hitan zahtjev žalioca Milomira Stakića za produženje roka za dostavljanje replike/, potpisano 19. aprila 2004., dostavljeno 20. aprila 2004.

³⁵ Odluka po zahtjevu odbrane za produženje roka, 26. april 2004.

³⁶ Milomir Stakić's Brief in Reply /Replika Milomira Stakića/, potpisano i dostavljeno 20. maja 2004.

³⁷ Prosecution's Motion to Disallow a New Ground of Appeal in "Milomir Stakić's Brief in Reply" and to File a Further Response to the Brief in Reply /Zahtjev tužioca da se ne dopusti jedan novi žalbeni osnov naveden u 'Replici Milomira Stakića' i molba za ulaganje još jednog odgovora na Repliku/, potpisano i dostavljeno 8. juna 2004. Vidi takođe u vezi s tim zahtjevom: Milomir Stakić's Appellant's Response in Opposition to the Prosecution's Motion to Disallow a New Ground of Appeal /Odgovor žalioca Milomira Stakića kojim se protivi zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan novi žalbeni osnov/, potpisano 5. jula 2004., dostavljeno 6. jula 2004.; Milomir Stakić's Appellant's Motion to Leave to file his Response in Opposition to the Prosecution's Motion to Disallow a New Ground of Appeal, instanter /Molba žalioca Milomira Stakića za dozvolu da dostavi odgovor kojim se protivi zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan novi žalbeni osnov, *instanter*/, potpisano 5. jula 2004., dostavljeno 6. jula 2004.; Prosecution's Response to Stakić's Motion for Leave to file a Response to the Prosecution's Motion to Disallow a New Ground of Appeal and Prosecution's Reply in Relation to Motion to Disallow a New Ground of Appeal /Odgovor tužioca na Stakićevu molbu za dozvolu da dostavi odgovor kojim se protivi zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan novi žalbeni osnov i tužiočeva replika na zahtjev da se ne dopusti novi žalbeni osnov/, potpisano i dostavljeno 9. jula 2004.

zahtjevu tužioca.³⁸ Shodno tome, tužilac je 22. jula 2004. dostavio *addendum* svom podnesku respondentu,³⁹ a žalilac je na taj *addendum* 2. augusta 2004. dostavio svoju repliku.⁴⁰

16. Svojom odlukom od 21. juna 2005.⁴¹ Žalbeno vijeće je žalioocu naložilo da ponovo dostavi javnu verziju svog Žalbenog podneska, a tužiocu da dostavi javnu verziju svog odgovora respondentu budući da su strane u postupku dostavile samo povjerljive verzije tih podnesaka. Žalilac je 7. jula 2005. podnio svoj Ponovo dostavljeni žalbeni podnesak.⁴² Tužilac je 13. jula 2005. dostavio javnu redigovanu verziju svojeg podneska respondentu.⁴³

17. U nalogu za dostavu javne verzije Žalbenog podneska od 19. jula 2005.⁴⁴ Žalbeno vijeće je konstatovalo da Stakićev ponovo dostavljeni žalbeni podnesak još uvijek sadržava povjerljive informacije i naložilo žalioocu da do 26. jula 2005. dostavi javnu verziju Žalbenog podneska. Žalilac je 20. jula 2005. još jednom dostavio svoj Ponovo dostavljeni žalbeni podnesak.⁴⁵

(b) Tužiočeva žalba

18. Tužilac je žalbeni podnesak (dalje u tekstu: Žalbeni podnesak tužioca)⁴⁶ i popis pravnih izvora u prilog podnesku⁴⁷ dostavio 17. novembra 2003. Žalilac je svoj podnesak respondentu dostavio 30. decembra 2003.⁴⁸ Zahtjevom po pravilu 117 Pravilnika, dostavljenim 7. januara 2004., tužilac je zatražio produženje roka za dostavljanje replike i dopuštenje za prekoračenje broja stranica replike.⁴⁹ Predžalbeni sudija udovoljio je i jednom i drugom zahtjevu tužioca i zatražio da tužilac svoju repliku dostavi do 19. januara 2004., te naložio da ona ne smije biti duža od 40 stranica.⁵⁰ Tužilac je svoju repliku dostavio 19. januara 2004. (dalje u tekstu: Tužiočeva replika).⁵¹

³⁸ Odluka po zahtjevu Optužbe da se ne dopusti jedan novi žalbeni osnov i molbi za ulaganje još jednog odgovora, 20. juli 2004.

³⁹ Addendum to the Prosecution's Response Brief /*Addendum* tužiočevom podnesku respondentu/, potpisano i dostavljeno 22. jula 2004.

⁴⁰ Milomir Stakić's Brief in Reply to the Prosecution's Addendum to its Response /Replika Milomira Stakića na *addendum* tužioca podnesku respondentu/, potpisano 30. jula 2004., dostavljeno 2. augusta 2004. (dalje u tekstu: Stakićeva dodatna replika).

⁴¹ Statusna konferencija, utorak, 21. juni 2005., (T. 31-32) (javna sjednica).

⁴² Milomir Stakić's Re-filed Appellant's Brief in Support of his Notice of Appeal (in accordance with the Appeals Chamber's Decisions of 23 February 2004 and 22 June 2005) (Public Redacted Version) /Ponovo dostavljeni žalbeni podnesak Milomira Stakića (u skladu s odlukom Žalbenog vijeća od 23. februara 2004. i 22. juna 2005.) (javna redigovana verzija)/, dostavljeno 7. jula 2005.

⁴³ Prosecution's Response Brief (Public Redacted version) /Tužiočev podnesak respondentu (javna redigovana verzija)/, 13. juli 2005.

⁴⁴ Nalog za dostavu javne verzije Žalbenog podneska, 19. juli 2005.

⁴⁵ Milomir Stakić's Re-filed Appellant's Brief in Support of his Notice of Appeal (in accordance with the Appeals Chamber's Decisions of 23 February 2004 and 22 June 2005) (Public Redacted Version) /Ponovo dostavljeni žalbeni podnesak Milomira Stakića (u skladu s odlukom Žalbenog vijeća od 23. februara 2004. i 22. juna 2005.) (javna redigovana verzija)/, dostavljeno 20. jula 2005.

⁴⁶ The Prosecution's Appeal Brief /Žalbeni podnesak tužioca/, potpisano i dostavljeno 17. novembra 2003.

⁴⁷ Book of Authorities for the Prosecution's Appeal Brief /Popis pravnih izvora uz žalbeni podnesak tužioca/, potpisano i dostavljeno 17. novembra 2003.

⁴⁸ Milomir Stakić's response to the Prosecution's Appeal Brief /Odgovor Milomira Stakića na Žalbeni podnesak tužioca/, potpisano i dostavljeno 30. decembra 2003.

⁴⁹ Prosecution Motion for Extension of Time to file Reply Brief and for Extension of Pages /Zahtjev tužioca za produženje roka za dostavu replike i za prekoračenje broja stranica/, potpisano i dostavljeno 19. januara 2004.

⁵⁰ Odluka po zahtjevu za produženje roka za dostavu replike i za prekoračenje broja stranica, potpisano i dostavljeno 12. januara 2004.

5. Podnesci po pravilu 115 Pravilnika

19. Žalilac je 3. februara 2004. Žalbenom vijeću dostavio zahtjev za prihvatanje dodatnih dokaza po pravilu 115 Pravilnika.⁵² Dana 6. februara 2004. žalilac je dostavio zahtjev za produženje roka za podnošenje dokumentarnih dokaza u prilogu 2 njegovog zahtjeva za prihvatanje dokaza po pravilu 115.⁵³ U odluci od 10. februara 2004. predžalbeni sudija je udovoljio žaliočevom zahtjevu za produženje roka za podnošenje dokumenata iz priloga 2, uz uslov da oni budu dostavljeni najkasnije (1) sedam dana od dana kada branilac žalioca primi sve prijevode na engleski dokumenata ili (2) do 16. aprila 2004.⁵⁴ Žalilac je dostavio prilog 1 svom zahtjevu za prihvatanje dodatnih dokaza 5. aprila 2004,⁵⁵ a 7. aprila 2004. dostavio je i priloge 3 i 4.⁵⁶

20. Tužilac je 14. aprila 2004. dostavio hitan zahtjev za produženje roka za dostavljanje odgovora na žaliočev zahtjev po pravilu 115.⁵⁷ U odluci od 16. aprila 2004. predžalbeni sudija je konstatovao da je tužilac pokazao opravdane razloge i tužiocu dopustio da svoj odgovor dostavi do 3. juna 2004.⁵⁸ Tužilac je 25. aprila 2004. dostavio zahtjev za prekoračenje broja stranica u odgovoru na žaliočev zahtjev.⁵⁹ Dana 29. aprila 2004. tužilac je dostavio zahtjev da se izuzmu neki od dokumenata koje je žalilac dostavio u vezi sa svojim zahtjevom po pravilu 115,⁶⁰ a 10. maja 2004. je dostavio *corrigendum* svojeg zahtjeva za izuzimanjem dokumenata.⁶¹

21. Predžalbeni sudija je 27. maja 2004. donio odluku po dva zahtjeva tužioca, kojom odbija tužiočev zahtjev za izuzimanje dokumenata koje je dostavio žalilac prije no što je Vijeće po tom pitanju donijelo svoju odluku, no tužiocu je dopustio produženje roka za dostavljanje odgovora na

⁵¹ The Prosecution's Brief in Reply /Tužiočeva replika/, potpisano i dostavljeno 19. januara 2004.

⁵² Stakić's Motion to Admit Additional Evidence before the Appeals Chamber Pursuant to Rule 115 /Stakićev zahtjev Žalbenom vijeću za prihvatanje dodatnih dokaza po pravilu 115/, 3. februar 2004. (povjerljivo).

⁵³ Stakić's Motion to Enlarge Time for Filing of Copies of Documentary Evidence Attached to his Motion for Admission of Additional Evidence Pursuant to Rule 115 (confidential) /Stakićev zahtjev za produženje roka za podnošenje kopija dokumenata koji se nalaze u prilogu njegovog zahtjeva za prihvatanje dodatnih dokaza po pravilu 115 (povjerljivo)/.

⁵⁴ Decision on Milomir Stakić's Motion to Enlarge Time for Filing of Copies of Documentary Evidence Attached to his Motion for Admission of Additional Evidence Pursuant to Rule 115 /Odluka po zahtjevu Milomira Stakića za produženje roka za podnošenje kopija dokumenata koji se nalaze u prilogu njegovog zahtjeva za prihvatanje dodatnih dokaza u skladu s pravilom 115/, 10. februar 2004.

⁵⁵ Annex 1 to "Milomir Stakić's Motion to Admit Additional Evidence before the Appeals Chamber Pursuant to Rule 115" /Prilog 1 zahtjevu Milomira Stakića za prihvatanje dodatnih dokaza po pravilu 115/, potpisano i dostavljeno 5. aprila 2004.

⁵⁶ Annex 3 and Annex 4 to "Motion to Admit Additional Evidence before the Appeals Chamber Pursuant to Rule 115 /Prilog 3 i prilog 4 zahtjevu Milomira Stakića za prihvatanje dodatnih dokaza po pravilu 115/, potpisano i dostavljeno 7. aprila 2004.

⁵⁷ Prosecution's Urgent Motion for Extension of Time Limit /Hitni zahtjev optužbe da se produži rok za dostavljanje odgovora na zahtjev na osnovu pravila 115/, dostavljeno 14. aprila 2004. (povjerljivo).

⁵⁸ Odluka po hitnom zahtjevu optužbe da se produži rok za dostavljanje odgovora na zahtjev na osnovu pravila 115, 16. april 2004.

⁵⁹ Extremely Urgent Motion for Extension of Page Limit /Veoma hitan zahtjev za prekoračenje broja stranica/, potpisano i dostavljeno 25. aprila 2004.

⁶⁰ Prosecution Motion to Strike Out Documents from Appellant's Rule 115 Motion /Zahtjev tužioca da se izuzmu neki dokumenti iz žaliočevog zahtjeva po pravilu 115/, potpisano i dostavljeno 29. aprila 2004.

⁶¹ Corrigendum to "Prosecution's Motion to Strike Out Documents from Appellant's Rule 115 Motion" /Corrigendum zahtjevu tužioca da se izuzmu neki dokumenti iz žaliočevog zahtjeva po pravilu 115/, potpisano i dostavljeno 10. maja 2004.

žaliočev zahtjev po pravilu 115.⁶² Tužilac je 3. juna 2004. dostavio odgovor po žaliočevom podnesku za prihvatanje dodatnih dokaza po pravilu 115.⁶³ Dana 25. januara 2005. donesena je povjerljiva odluka po žaliočevom zahtjevu po pravilu 115, kojom se prihvataju izjave koje je tužiocu prethodno dao svjedok BT106.⁶⁴

22. Tužilac je 27. jula 2005. dostavio povjerljivi zahtjev za razjašnjenje povjerljive odluke Žalbenog vijeća po Stakićevom zahtjevu po pravilu 115 za izvođenje dodatnih dokaza u žalbenom postupku na osnovu pravila 115.⁶⁵ Žalbeno vijeće je 6. septembra 2005. žalioцу naložilo da do 8. septembra 2005. dostavi obavijest o tome da li namjerava svjedoka BT106 pozvati da svjedoči na pretresu po žalbi.⁶⁶ Žalilac je 9. septembra 2005. dostavio svoj podnesak prema nalogu Žalbenog vijeća od 6. septembra 2005.,⁶⁷ nakon čega je tužilac dostavio svoj zahtjev za odobrenje da dostavi odgovor, odnosno repliku.⁶⁸ Nalogom od 14. septembra 2005. Žalbeno vijeće je tužiocu naložilo da zatraženi podnesak dostavi do 15. septembra 2005.,⁶⁹ što je tužilac i učinio.⁷⁰

23. Odlukom od 20. septembra 2005. Žalbeno vijeće je *proprio motu* pozvalo svjedoka BT106 da stupi pred Vijeće i svjedoku BT106 naložilo da bude prisutan na pretresu 4. oktobra 2005.⁷¹ Žalbeno vijeće je 26. septembra 2005. donijelo Nalog o rasporedu kojim je svjedoka BT106 i strane u postupku obavijestilo da će svjedok biti ispitan o sadržaju i kontekstu prihvaćenih izjava, te je odredilo da će se pretres održati 4., 5. i 6. oktobra 2005.⁷² Istog dana je Žalbeno vijeće donijelo nalog o pripremi pretresa po žalbi, kojim je strane u postupku pozvalo da, između ostalog, dodatno razrade svoju argumentaciju u vezi s pitanjima navedenim u nalogu.⁷³

⁶² Odluka po zahtjevima optužbe da se odobri prekoračenje dopuštenog broja stranica i da se iz zahtjeva žalioца po pravilu 115 izuzmu neki dokumenti, 27. maj 2004.

⁶³ Prosecution's Response to Stakić's Motion to Admit Additional Evidence /Odgovor tužioца na Stakićev zahtjev za prihvatanje dodatnih dokaza/, 3. juni 2004. (povjerljivo).

⁶⁴ Povjerljiva odluka po Stakićevom zahtjevu za izvođenje dodatnih dokaza u žalbenom postupku na osnovu pravila 115, 25. januar 2005. (povjerljivo).

⁶⁵ Prosecution's Motion to Clarify Confidential Decision on Stakić's Rule 115 Motion to Admit Additional Evidence on Appeal /Zahtjev tužioца za razjašnjenje povjerljive odluke po Stakićevom zahtjevu za izvođenje dodatnih dokaza u žalbenom postupku na osnovu pravila 115/, 27. juli 2005.

⁶⁶ Nalog u vezi sa svjedokom BT106, 6. septembar 2005.

⁶⁷ Milomir Stakić's Submission Relative to Witness BT106, Pursuant to the Appeals Chamber's Order of 6 September 2005 /Podnesak Milomira Stakića u vezi sa svjedokom BT106 u skladu s Nalogom Žalbenog vijeća od 6. septembra 2005./, 9 September 2005.

⁶⁸ Prosecution's Request for Leave to file a Reply or Response to Milomir Stakić's Submission Relative to Witness BT106 /Zahtjev tužioца da se odobri podnošenje replike ili odgovora na podnesak Milomira Stakića u vezi sa svjedokom BT106/, 12. septembar 2005.

⁶⁹ Nalog po zahtjevu Tužilaštva da se odobri podnošenje odgovora, 14. septembar 2005.

⁷⁰ Prosecution's Response to Milomir Stakić's Submission Relative to Witness BT106 /Odgovor tužioца na podnesak Milomira Stakića u vezi sa svjedokom BT106/, 15. septembar 2005. (Vidi takođe: Attachment to Prosecution's response to Milomir Stakić's submission relative to Witness BT106 /Prilog odgovoru tužioца na podnesak Milomira Stakića u vezi sa svjedokom BT106/, 15. septembar 2005. (povjerljivo).

⁷¹ Odluka *proprio motu* da se uputi poziv svjedoku, 20. septembar 2005. Vidi takođe: Transfer Order Pursuant to Rule 90bis /Nalog o dovođenju svjedoka na osnovu pravila 90bis/, 26. septembar 2005. (povjerljivo).

⁷² Nalog o rasporedu, 26. septembra 2005.

⁷³ Nalog za pripremu žalbene rasprave, 26. septembar 2005.

6. Drugi podnesci u vezi s dokazima

24. Tužilac je 13. novembra 2003. dostavio zahtjev za izmjenu zaštitnih mjera u vezi s objelodanjivanjem.⁷⁴ Žalbena vijeće je 26. novembra 2003. donijelo Odluku po zahtjevu tužioca za izmjenu zaštitnih mjera u vezi s objelodanjivanjem u predmetu *Tužilac protiv Milomira Stakića* (IT-97-24-A).

7. Pretres

25. Na osnovu Naloga o rasporedu od 26. augusta 2005. pretres o meritrumu žalbi održan je od 4. do 6. oktobra 2005. Svjedok BT106 saslušan je 4. oktobra 2005.

8. Statusne konferencije

26. Statusne konferencije održane su u skladu s pravilom 65bis Pravilnika 18. decembra 2003.;⁷⁵ 5. aprila 2004.;⁷⁶ 27. jula 2004.;⁷⁷ 2. novembra 2004.; 23. februara 2005.; 21. juna 2005.; i 27. januara 2006.

⁷⁴ Prosecution's Motion for Variation of Protective Measures for Disclosure /Zahtjev tužioca za izmjenu zaštitnih mjera u vezi s objelodanjivanjem/, dostavljeno 13. novembra 2003. (povjerljivo i *ex - parte*).

⁷⁵ Vidi takođe: Prosecution's status report /Izvještaj tužioca o statusu predmeta/, potpisano i dostavljeno 17. decembra 2003.

⁷⁶ Vidi takođe: Prosecution's status report /Izvještaj tužioca o statusu predmeta/, potpisano i dostavljeno 27. jula 2004.

⁷⁷ Vidi takođe: Prosecution's status report /Izvještaj tužioca o statusu predmeta/, potpisano i dostavljeno 1. aprila 2004.

XVII. PRILOG B: GLOSAR

A. Spisak odluka Međunarodnog suda i drugih odluka

1. Međunarodni sud

ALEKSOVSKI

Tužilac protiv Zlatka Aleksovskog, predmet br. IT-95-14/1-A, Presuda, 24. mart 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Aleksovski*).

BABIĆ

Tužilac protiv Milana Babića, predmet br. IT-03-72-A, Presuda po žalbi na kaznu, 18. juli 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Babić*).

BLAŠKIĆ

Tužilac protiv Tihomira Blaškića, predmet br. IT-95-14-A, Presuda, 29. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Blaškić*).

BRĐANIN

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis, 28. novembar 2003. (Odluka po pravilu 98bis u predmetu *Brđanin*).

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-A, Odluka po interlokutornoj žalbi, 19. mart 2004. (Odluka po interlokutornoj žalbi u predmetu *Brđanin*).

Tužilac protiv Radoslava Brđanina, predmet br. IT-99-36-T, Presuda, 1. septembar 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Brđanin*).

“ČELEBIĆI”

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga, predmet br. IT-96-21-T, Presuda, 16. novembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

Tužilac protiv Zejnila Delalića, Zdravka Mucića zvanog Pavo, Hazima Delića i Esada Landže zvanog Zenga (predmet *Čelebići*), predmet br. IT-96-21-A, Presuda, 20. februar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Čelebići*).

DERONJIĆ

Tužilac protiv Miroslava Deronjića, predmet br. IT-02-61-A, Presuda po žalbi na kaznu, 20. juli 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Deronjić*).

FURUNDŽIJA

Tužilac protiv Ante Furundžije, predmet br. IT-95-17/1-T, Presuda, 10. decembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Furundžija*).

HADŽIHASANOVIĆ

Tužilac protiv Envera Hadžihasanovića, Mehmeda Alagića i Amira Kubure, predmet br. IT-01-47-AR72, Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost s obzirom na komandnu odgovornost, 16. juli 2003. (Odluka po interlokutornoj žalbi kojom se osporava nadležnost u predmetu *Hadžihasanović*).

JELISIĆ

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-T, Presuda, 14. decembar 1999. (Prvostepena

presuda u predmetu *Jelisić*).

Tužilac protiv Gorana Jelisića, predmet br. IT-95-10-A, Presuda, 5. juli 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Jelisić*).

JOKIĆ

Tužilac protiv Miodraga Jokića, predmet br. IT-01-42/1-A, Presuda po žalbi na kaznu, 30. august 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Jokić*).

KORDIĆ I ČERKEZ

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-T, Presuda, 26. februar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kordić*).

Tužilac protiv Darija Kordića i Marija Čerkeza, predmet br. IT-95-14/2-A, Presuda, 17. decembar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Kordić*).

KRNOJELAC

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-T, Presuda, 15. mart 2002. (Prvostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

Tužilac protiv Milorada Krnojelca, predmet br. IT-97-25-A, Presuda, 17. septembar 2003. (Drugostepena presuda u predmetu *Krnojelac*).

KRSTIĆ

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-T, Presuda, 2. august 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Krstić*).

Tužilac protiv Radislava Krstića, predmet br. IT-98-33-A, Presuda, 19. april 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Krstić*).

KUNARAC

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23 i IT-96-23/1-T, Presuda, 22. februar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*).

Tužilac protiv Dragoljuba Kunarca, Radomira Kovača i Zorana Vukovića, predmet br. IT-96-23 i IT-96-23/1-A, Presuda, 12. juni 2002. (Drugostepena presuda u predmetu *Kunarac i drugi*).

KUPREŠKIĆ

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića, Dragana Papića i Vladimira Šantića zvanog Vlado, predmet br. IT-95-16-T, Presuda, 14. januar 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*).

Tužilac protiv Zorana Kupreškića, Mirjana Kupreškića, Vlatka Kupreškića, Drage Josipovića i Vladimira Šantića, predmet br. IT-95-16-A, Presuda po žalbi, 23. oktobar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kupreškić i drugi*).

KVOČKA

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Milojice Kosa, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-T, Presuda, 2. novembar 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Kvočka i drugi*).

Tužilac protiv Miroslava Kvočke, Milojice Kosa, Mlađe Radića, Zorana Žigića i Dragoljuba Prcaća, predmet br. IT-98-30/1-A, Presuda, 28. februar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kvočka*).

NALETILIĆ I MARTINOVIĆ

Tužilac protiv Mladena Naletilića i Vinka Martinovića, predmet br. IT-98-34-T, Presuda, 31. mart

2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Naletilić i Martinović*).

D. NIKOLIĆ

Tužilac protiv Dragana Nikolića zvanog Jenki, predmet br. IT-94-2, Pregled Optužnice na osnovu pravila 61 Pravilnika o postupku i dokazima, 20. oktobar 1995. (Odluka po pravilu 61 u predmetu *Nikolić*).

Tužilac protiv Dragana Nikolića, predmet br. IT-94-2-S, Presuda o kazni, 18. decembar 2003. (Presuda o kazni u predmetu *Dragan Nikolić*).

Tužilac protiv Dragana Nikolića, predmet br. IT-94-2-A, Presuda po žalbi na kaznu, 4. februar 2005. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Dragan Nikolić*).

OJDANIĆ

Tužilac protiv Milana Milutinovića, Nikole Šainovića i Dragoljuba Ojdanića, predmet br. IT-99-37-AR72, Odluka po prigovoru Dragoljuba Ojdanića na nenadležnost – udruženi zločinacki poduhvat, 21. maj 2003. (Odluka o nadležnosti u predmetu *Ojdanić*).

ORIC

Tužilac protiv Namera Orića, predmet br. IT-03-68-AR73.2, Odluka po interlokutornoj žalbi u vezi s dužinom dokaznog postupka odbrane, 20. juli 2005. (Odluka o dužini dokaznog postupka odbrane u predmetu *Orić*).

B. SIMIĆ

Tužilac protiv Blagoja Simića, Miroslava Tadića, Sime Zarića, predmet br. IT-95-9-T, Presuda, 17. oktobar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Simić i drugi*).

M. SIMIĆ

Tužilac protiv Milana Simića, predmet br. IT-95-9/2-S, Presuda o kazni, 17. oktobar 2002. (Presuda o kazni u predmetu *Simić*).

STAKIĆ

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Odluka po zahtjevu da se dozvoli pozivanje vještaka odbrane, 8. oktobar 2002. (“Decision on Request for Approval of Defence Experts”).

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Odluka po prijedlogu za donošenje oslobađajuće presude na osnovu pravila 98bis, 31. oktobar 2002. (Odluka po pravilu 98bis).

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003. (Prvostepena presuda).

Tužilac protiv Milomira Stakića, predmet br. IT-97-24-A, Odluka po zahtjevu optužbe da se ne dopusti jedan žalbeni osnov i molbi za ulaganje još jednog odgovora, 20. juli 2004. (“Decision on Prosecution’s Motion to Disallow a Ground of Appeal and to File a Further Response”).

TADIĆ

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-AR-72, Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda, 2. oktobar 1995. (Odluka po interlokutornoj žalbi odbrane na nadležnost Suda u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-T, Mišljenje i presuda, 7. maj 1997. (Prvostepena presuda u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-A, Presuda, 15. juli 1999. (Drugostepena presuda u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-Tbis-R117, Presuda o

kazni, 11. novembar 1999. (Presuda o kazni u predmetu *Tadić*).

Tužilac protiv Duška Tadića zvanog Dule, predmet br. IT-94-1-A i IT-94-1-Abis, Presuda o žalbi na kaznu, 26. januar 2000. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Tadić*).

VASILJEVIĆ

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-T, Presuda, 29. novembar 2002. (Prvostepena presuda u predmetu *Vasiljević*).

Tužilac protiv Mitra Vasiljevića, predmet br. IT-98-32-A, Presuda, 25. februar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Vasiljević*).

2. MKSR

AKAYESU

Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-T, Presuda, 2. septembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Akayesu*).

Tužilac protiv Jean-Paula Akayesua, predmet br. ICTR-96-4-A, Presuda, 1. juni 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Akayesu*).

BAGILISHEMA

Tužilac protiv Ignacea Bagilisheme, predmet br. ICTR-95-1A-T, Presuda, 7. juni 2001. (Prvostepena presuda u predmetu *Bagilishema*).

KAJELIJELI

Tužilac protiv Juvéнала Kajelijelija, predmet br. ICTR-98-44A-T, Presuda i kazna, 1. decembar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*).

Juvénal Kajelijeli protiv tužioca, predmet br. ICTR-98-44A-A, Presuda, 23. maj 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kajelijeli*).

KAMBANDA

Tužilac protiv Jeana Kambande, predmet br. ICTR-97-23-S, Presuda i kazna, 4. septembar 1998. (Prvostepena presuda u predmetu *Kambanda*).

Jean Kambanda protiv tužioca, predmet br. ICTR-97-23-A, Presuda, 19. oktobar 2000. (Drugostepena presuda u predmetu *Kambanda*).

KAMUHANDA

Jean de Dieu Kamuhanda protiv tužioca, predmet br. ICTR-95-54A-A, Presuda po žalbi, 19. septembar 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Kamuhanda*).

KAYISHEMA I RUZINDANA

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-T, Presuda, 21. maj 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*).

Tužilac protiv Clémenta Kayisheme i Obeda Ruzindane, predmet br. ICTR-95-1-A, Presuda (obrazloženje), 1. juni 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Kayishema i Ruzindana*).

MUSEMA

Tužilac protiv Alfreda Museme, predmet br. ICTR-96-13-T, Presuda, 27. januar 2000. (Prvostepena presuda u predmetu *Musema*).

Alfred Musema protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-13-A, Presuda, 16. novembar 2001. (Drugostepena presuda u predmetu *Musema*).

NDINDABAHIZI

Tužilac protiv Emmanuela Ndindabahizija, predmet br. ICTR-2001-71-I, Presuda i kazna, 15. jula 2004. (Prvostepena presuda u predmetu *Ndindabahizi*).

NIYTEGEKA

Eliezer Niyitegeka protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-14-A, Presuda, 9. juli 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Niyitegeka*).

NTAKIRUTIMANA

Tužilac protiv Elizaphana i Gérarda Ntakirutimane, predmeti br. ICTR-96-10 i ICTR-96-17-T, Presuda i kazna, 21. februar 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*).

Tužilac protiv Elizaphana i Gérarda Ntakirutimane, predmeti br. ICTR-96-10-A i ICTR-96-17-A, Presuda po žalbi, 13. decembar 2004. (Drugostepena presuda u predmetu *Ntakirutimana*).

RUTAGANDA

Tužilac protiv Georgesa Andersona Nderubumwea Rutagande, predmet br. ICTR-96-3-T, Presuda i kazna, 6. decembar 1999. (Prvostepena presuda u predmetu *Rutaganda*).

Georges Anderson Nderubumwe Rutaganda protiv tužioca, predmet br. ICTR-96-3-A, Presuda, 26. maj 2003. (Drugostepena presuda u predmetu *Rutaganda*).

SEMANZA

Tužilac protiv Laurenta Semanze, predmet br. ICTR-97-20-T, Presuda i kazna, 15. maj 2003. (Prvostepena presuda u predmetu *Semanza*).

Laurent Semanza protiv tužioca, predmet br. ICTR-97-20-A, Presuda, 20. maj 2005. (Drugostepena presuda u predmetu *Semanza*).

SERUSHAGO

Tužilac protiv Omara Serushaga, predmet br. ICTR-98-39-S, Presuda o kazni, 5. februar 1999. (Presuda o kazni u predmetu *Serushago*).

Omar Serushago protiv tužioca, predmet br. ICTR-98-39-A, Obrazloženje presude, 6. april 2000. (Presuda po žalbi na kaznu u predmetu *Serushago*).

3. Odluke u vezi sa zločinima počinjenim tokom Drugog svjetskog rata

Judgment of the International Military Tribunal for the Trial of German Major War Criminals /Presuda Međunarodnog vojnog suda za suđenje glavnim njemačkim ratnim zločincima/, Nürnberg, 30. septembar i 1. oktobar 1946. (London: His Majesty's Stationary Office, 1946.) (reprint: Buffalo, New York: William S. Hein & Co., Inc., 2001.). Optuženi *Fritzsche*, str. 127-128 (u tekstu: *Fritzsche*, presuda Nirnberškog suda). Optuženi *Sauckel*, str. 114-116 (u tekstu: *Sauckel*, presuda Nirnberškog suda).

Trials of War Criminals Before the Nürnberg Military Tribunals Under Control Council Law No. 10 /Suđenja ratnim zločincima pred vojnim sudovima u Nürnbergu po Zakonu br. 10 Kontrolnog savjeta/, Nürnberg, oktobar 1946. – april 1949. (reprint: Buffalo, New York: William S. Hein & Co., Inc., 1997.):

“*High Command Judgement*” /Presuda u predmetu *Visoka Komanda*/, sv. XI, str. 462-698.

“*Justice Judgement*” /Presuda u predmetu *Pravosuđe*/, sv. III, str. 954-1202.

“*Krupp Judgement*” /Presuda u predmetu *Krupp*/, sv. IX, dio II, str. 1327-1484.

“*Medical Judgement*” /Presuda u predmetu *Medicinsko osoblje*/, sv. II, str. 171-301.

“*Milch Judgement*” /Presuda u predmetu *Milch*/, sv. II, str. 773-879

“*Ministries Judgement*” /Presuda u predmetu *Ministarstva*/, sv. XIV, str. 308-871.

4. Druge odluke

(a) Predmeti vođeni na nacionalnim sudovima

Blockburger protiv Sjedinjenih Država, 284 U.S. 299, (1932.).

B. Spisak ostalih pravnih izvora

1. Knjige, publikacije i zbirke

Henckaerts, J-M. i Doswald-Beck, L. *Customary International Humanitarian Law /Međunarodno običajno humanitarno pravo/, sv. 1: Rules /Pravila/ (Cambridge 2005.)*

Henckaerts, J-M., “Deportation and Transfer of Civilians in Time of War” /Deportacija i premještanje civila u vrijeme rata/, *Vanderbilt Journal of International Law*, sv. 26, br. 3 (oktobar 1993.), str. 469-519.

Lemkin, R., *Axis Rule in Occupied Europe: Laws of Occupation, Analysis of Government, Proposals for Redress /Vladavina sila Osovine u okupiranoj Evropi: pravne norme u vrijeme okupacije, analiza vlasti, prijedlozi za nadoknadu/ (Washington, D.C.: Carnegie Endowment for International Peace, 1944.). (u tekstu: Raphaël Lemkin, Vladavina sila Osovine u okupiranoj Evropi, (1944.).*

Pictet, J. S. (ur.), *Commentary: IV Geneva Convention Relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War /Komentar: Ženevska konvencija IV u vezi sa zaštitom civila u vrijeme rata (Ženeva: MKCR, 1958) (u tekstu: Komentar MKCR-a Ženevske konvencije IV).*

Pilloud, C. i dr., *Commentary on the Additional Protocols of 8 June 1977 to the Geneva Conventions of 12 August 1949 (1987) /Komentar Dopunskih protokola od 8. juna 1977. Ženevskih konvencija od 12. augusta 1949./ (Dordrecht: Martin Nijhoff, 1987), (u tekstu: Komentar Dopunskih protokola).*

Planzer, A., *Le Crime du Génocide /Zločin genocida/ (St. Gallen: F. Schwald AG, 1956.).*

Tolbert, D. and Å. Rydberg, “Enforcement of Sentences” /Provođenje kazni/ u Richard May i dr., ur., *Essays on ICTY Procedure and Evidence in Honour of Gabrielle Kirk McDonald /Pravni eseji o postupku i dokazima na MKSJ-u, u čast Gabrielle Kirk McDonald/ (Den Haag: Kluwer Law International, 2001). (u tekstu: Tolbert, Provođenje kazni).*

2. Rječnici

Black's Law Dictionary /Blackov rječnik prava/, osmo izdanje (St. Paul, West Group, 2004.).

3. Drugi pravni izvori

Final Report of the Commission of Experts Established Pursuant to Security Council Resolution 780 (1992.) /Završni izvještaja Komisije eksperata Ujedinjenih nacija osnovane u skladu s rezolucijom Savjeta bezbjednosti br. 780 (1992.)/, U.N. Doc. S/1994/674 (1992) (u tekstu: Izvještaj komisije eksperata).

Report of the Secretary-General Pursuant to Paragraph 5 of Security Council Resolution 955, /Izvještaj generalnog sekretara na osnovu paragrafa 5 rezolucije Savjeta bezbjednosti br. 955/ U.N. Doc. S/1995/134 (1995.) (u tekstu: Izvještaj generalnog sekretara o Statutu MKSR-a).

*Report of the International Law Commission on work of its 48th Session /Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sjednice/, 6. maj-26. juli 1996., General Assembly Official Records, Fifty-first Session Supplement, U.N. Doc. A/51/10 (1996.), objavljeno u *Yearbook of the International Law Commission /Godišnjak Komisije za međunarodno pravo/, sv. II (2) (1996.)* (u tekstu: Nacrt kodeksa *KMP*-a iz 1996.).*

Study on the Question of the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide /Studija o pitanju sprečavanja i kažnjavanja zločina genocida/, UN ECOSOC, Commission on Human Rights, U.N. Doc, E/CH.4/Sub.2/416 (4 July 1978.) (u tekstu: Studija o genocidu Ekonomsko-socijalnog savjeta UN-a iz 1978.).

Whitaker Report on Genocide /Whitakerov izvještaj o genocidu/, UN ESCOR, 38. sjednica., tačka dnevnog reda 4, U.N. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6 (1985.) (u tekstu: Whitakerov izvještaj).

UN Official Records of the General Assembly /Službeni zapisnik Generalne skupštine UN-a/, Sixth Committee /Šesti odbor/, Summary Records of Meetings on the Genocide Convention /Sažetak zapisnika sjednica u vezi s Konvencijom o genocidu/, 21. septembar – 10. decembar 1948., 72. sjednica, str. 81-97.

C. Spisak skraćenica, akronima i kratkih izraza

U skladu s pravilom 2(B) Pravilnika o postupku i dokazima, muški rod obuhvata ženski, a jednina obuhvata množinu, i obratno.

ARK	Autonomna regija Bosanska Krajina
B/H/S	bosanski, hrvatski, srpski jezik
D	dokazni predmet odbrane
Dopunski protokol I	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava međunarodnih oružanih sukoba (Protokol I) od 8. juna 1977., 1125 U.N.T.S. 3
Dopunski protokol II	Dopunski protokol Ženevskim konvencijama od 12. augusta 1949. o zaštiti žrtava nemeđunarodnih oružanih sukoba (Protokol II) od 8. juna 1977., 1125 U.N.T.S. 609
DP	dokazni predmet
ECOSOC	Ekonomsko-socijalni savjet Ujedinjenih nacija
KMP	Komisija za međunarodno pravo (International Law Commission)
Izvještaj KMP-a o 43. sjednici	Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu 43. sjednice, Yearbook of the International Law Commission /Godišnjak Komisije za međunarodno pravo/(1991)
Izvještaj KMP-a o 48. sjednici	Izvještaj Komisije za međunarodno pravo o radu 48. sjednice, 6. maj-26. juli 1996. (A/51/10)
JNA	Jugoslovenska narodna armija (vojska Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije)
Konačni završni podnesak tužioca (povjerljivo)	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-T, Konačni završni podnesak (povjerljivo), dostavljen 5. maja 2003.
Konvencija o genocidu	Konvencija o spriječavanju i kažnjavanju zločina genocida od 9. decembra 1948., 78 UNTS 277
Međunarodni sud	<i>vidi</i> MKSJ

MKSJ	Međunarodni sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava na području bivše Jugoslavije počinjena od 1991. godine (Međunarodni sud)
MKSR	Međunarodni krivični sud za krivično gonjenje osoba odgovornih za genocid i druga teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji Ruande i državljana Ruande odgovornih za genocid i druga takva kršenja počinjena na teritorijama susjednih država između 1. januara 1994. i 31. decembra 1994.
MPGPP (Međunarodni pakt o građanskim pravima)	Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima, usvojen od strane Generalne skupštine 16. decembra 1966., stupio na snagu 23. marta 1976.; 999 U.N.T.S. 171
Nacrt kodeksa MKP-a iz 1991.	Nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1991. Komisije za međunarodno pravo, privremeno usvojen na 43. sjednici Komisije (1991.) (A/46/10)
Nacrt kodeksa MKP-a iz 1996.	Nacrt kodeksa zločina protiv mira i bezbjednosti čovječanstva iz 1996. Komisije za međunarodno pravo, usvojen na 48. sjednici Komisije (1996.) (A/48/10)
Nirnberška povelja	Povelja Međunarodnog vojnog suda za krivično gonjenje i kažnjavanje glavnih njemačkih ratnih zločinaca, u prilogu Sporazumu o krivičnom gonjenju i kažnjavanju glavnih ratnih zločinaca evropskih sila Osovine ("Londonski sporazum") od 8. augusta 1945., 82 U.N.T.S. 279
Nirnberška presuda	Suđenje glavnim ratnim zločincima pred Međunarodnim vojnim sudom, Nürnberg, 14. novembar 1945.- 1. oktobar 1946.
Nirnberški sud	Međunarodni vojni sud u Nürnbergu za pravično i promptno suđenje i kažnjavanje glavnih ratnih zločinaca sila Evropske osovine, osnovan 8. augusta 1945.
odbrana	žalilac i/ili odbrana žalioca u prvostepenom postupku
Optužnica	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-T, Četvrta izmijenjena optužnica, dostavljena 11. aprila 2002. (od 10. aprila 2002.)

PMEZ (Posmatračka misija EZ-a)	Posmatračka misija Evropske zajednice (ECMM)
Pravilnik	Pravilnik o postupku i dokazima MKSJ-a
Prvostepena presuda	<i>Tužilac protiv Milomira Stakića</i> , predmet br. IT-97-24-T, Presuda, 31. juli 2003.
Rezolucija 96(I) Generalne skupštine	Rezolucija 96(I) Generalne skupštine. Službeni zapisnik Generalne skupštine UN-a. 1. sjednica, (1946.)
Rimski statut	Statut stalnog Međunarodnog krivičnog suda, usvojen u Rimu 17. jula 1998., UN Doc. A/CONF.183/9
SDS	Srpska demokratska stranka
SFRJ	bivša Socijalistička Federativna Republika Jugoslavija
SJB	Služba javne bezbjednosti
Stakićev podnesak respondenta	Podnesak respondenta Milomira Stakića na žalbeni podnesak tužioca, dostavljen 30. decembra 2003. (od 27. decembra 2003.)
Stakićev žalbeni podnesak	Ponovo dostavljeni žalbeni podnesak Milomira Stakića u prilog obavijesti o žalbi (u skladu s odlukom Žalbenog vijeća od 23. februara 2004. i 22. juna 2005., dostavljen 20. jula 2005.
Stakićev žalbeni podnesak (povjerljivo)	Ponovo dostavljeni žalbeni podnesak Milomira Stakića u prilog obavijesti o žalbi (u skladu s odlukom Žalbenog vijeća od 23. februara 2004.) (povjerljivo), potpisan 8. marta 2004. i dostavljen 9. marta 2004.
Stakićeva dodatna replika	Replika Milomira Stakića na adendum tužioca podnesku respondenta, dostavljena 2. augusta 2004. (od 30. jula 2004.)
Stakićeva odbrana	odbrana Milomira Stakića (<i>vidi</i> takođe odbrana)
Stakićeva replika	Replika Milomira Stakića, dostavljena 20. maja 2004.
Statut	Statut Međunarodnog krivičnog suda za bivšu Jugoslaviju, usvojen rezolucijom 827 Savjeta bezbjednosti (1993.)
SUP	Sekretarijat unutrašnjih poslova

T	Stranica transkripta pretresa u prvostepenom postupku u ovom predmetu. Svi navedeni brojevi stranica transkripta odnose se na nezvaničnu nerevidiranu verziju transkripta, ukoliko nije naznačeno drugačije. Stoga mogu postojati manje razlike u paginaciji između tog transkripta i transkripta objelodanjenog javnosti. Žalbena vijeće ne preuzima odgovornost za ispravke ili pogreške u tim transkriptima. U slučaju nedoumice treba provjeriti video zapis pretresa.
TO	snage Teritorijalne odbrane
Tokijska povelja	Povelja Međunarodnog vojnog suda za Daleki istok od 19. januara 1946., 4 Bevans 20 (s izmjenama i dopunama od 26. aprila 1946., 4 Bevans 27)
Tužilaštvo, tužilac	Tužilaštvo Međunarodnog suda
Tužiočev podnesak respondenta	Tužiočev podnesak respondenta (javna redigovana verzija), dostavljen 13. jula 2005.
Tužiočev podnesak respondenta (povjerljivo)	Tužiočev podnesak respondenta (povjerljivo), dostavljen 8. aprila 2004.
Tužiočeva replika	Tužiočeva replika, dostavljena 19. januara 2004.
UN	Ujedinjene nacije
VRS	Vojska Republike Srpske
Završni podnesak tužioca	Završni podnesak tužioca (revidiran u aprilu 2002.), dostavljen 5. aprila 2002.
Žalbeni podnesak tužioca žalilac	Žalbeni podnesak tužioca, dostavljen 17. novembra 2003. dr Milomir Stakić
Ženevske konvencije	Ženevske konvencije I do IV od 12. augusta 1949.
Ženevska konvencija III	Ženevska konvencija o postupanju s ratnim zarobljenicima od 12. augusta 1949., 75 U.N.T.S. 135
Ženevska konvencija IV	Ženevska konvencija za zaštitu građanskih lica u vrijeme rata od 12. augusta 1949., 75 U.N.T.S. 287

ŽT

Stranica transkripta pretresa po žalbi u ovom predmetu. Svi navedeni brojevi stranica transkripta odnose se na nezvaničnu nerevidiranu verziju transkripta, ukoliko nije naznačeno drugačije. Stoga mogu postojati manje razlike u paginaciji između tog transkripta i konačne verzije transkripta objelodanjenog javnosti. Žalbeno vijeće ne preuzima odgovornost za ispravke ili pogreške u tim transkriptima. U slučaju nedoumice treba provjeriti video-zapis pretresa.